लुम्बिनी प्रदेशको

वस्तुस्थिति विवरण

२०८१

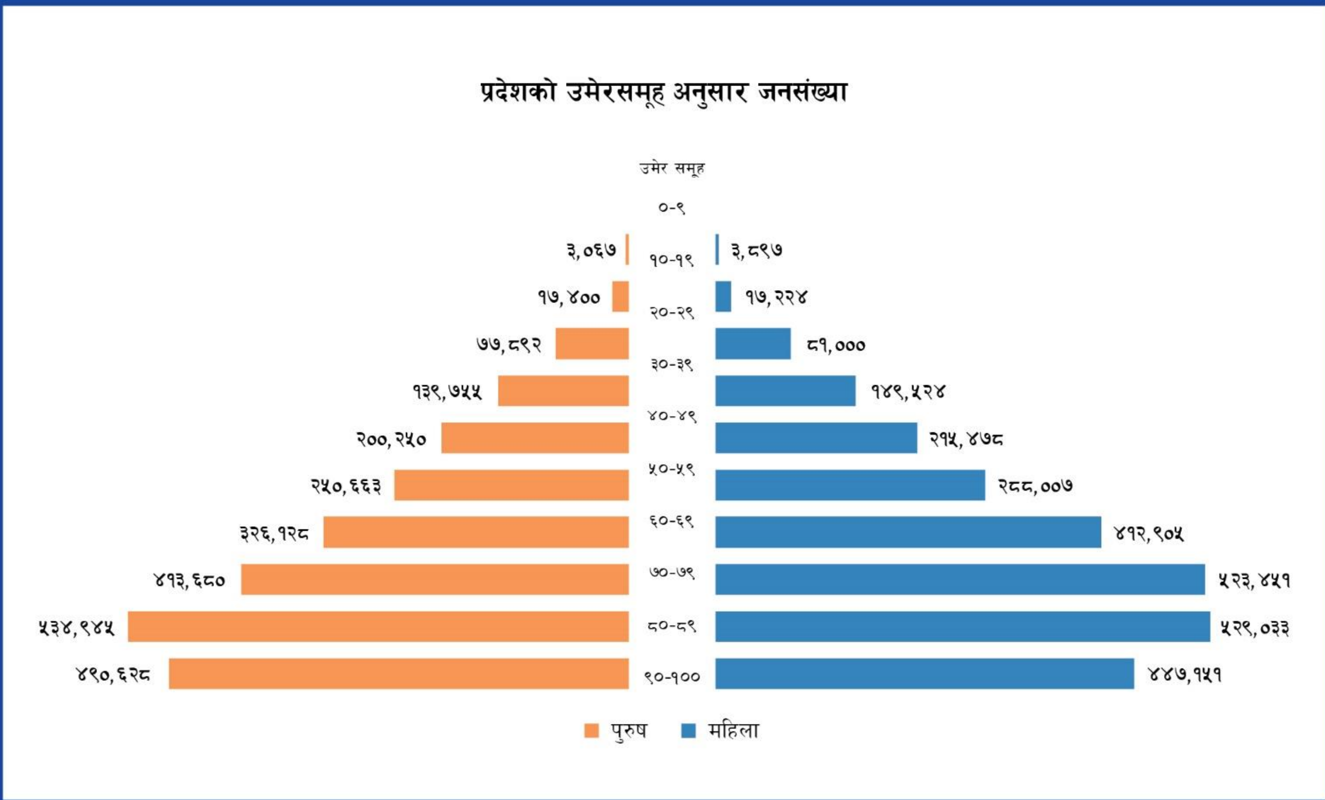

लुम्बिनी प्रदेश सरकार

लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोग

राप्ती उपत्यका (देउखुरी), नेपाल

लुम्बिनी प्रदेश सरकार
लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोग
राप्ती उपत्यका (देउखुरी), नेपाल

तर्जुमा तथा प्रकाशन वर्ष : २०८०/८१
सर्वाधिकार : लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोग

भूमिका

समग्र प्रादेशिक तथ्याङ्कको संकलन, प्रशोधन, विश्लेषण र अभिलेखिकरण गर्नका लागि यस लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आफ्नो छुट्टै संरचना नभएको हालको अवस्थामा प्रादेशिक तथ्याङ्कको समग्र व्यवस्थापन अत्यन्तै चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।प्रदेशलाई आवस्यक पर्ने तथ्याङ्कहरुको ठूलो हिस्साका लागि अझै पनि संघ अन्तर्गतका राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, राष्ट्र वैंक लगायत संघीय मन्त्रालय तथा निकायहरुले उत्पादन गर्ने तथ्याङ्कहरुमा भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । प्रादेशिक तथ्याङ्कको व्यवस्थापनमा यावत समस्याहरुका वावजुत यस आयोगले तर्जुमा गर्न लागेको लुम्बिनी प्रदेश सरकारको दोस्रो आवधिक योजनाको तर्जुमामा सहजताका लागि समग्र प्रदेशको सामाजिक, आर्थिक र अन्य विविध पक्षहरु समेटेर यो वस्तुस्थिति तयार पारिएको छ। यसले प्रदेशको सामाजिक, आर्थिक, जनसांख्यिक, भौगोलिक, भौतिक पूर्वाधार, गरिवी लगायतका विषयहरुमा छरिएर रहेर तथ्याङ्कलाई एकै ठाँउमा एकिकृत गर्ने प्रयास गरेको छ ।

विशेष गरी यसमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८, कृषि गणना २०७८, नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण, जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, संघीय निकायका वार्षिक प्रतिवेदन तथा सूचना व्यवस्थापन प्रणाली र प्रदेश अन्तर्गतका विषयगत मन्त्रालय तथा निकायहरु र जिल्लास्थित कार्यालयहरुवाट प्राप्त विवरणहरुलाई समेटिएको छ।प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरुवाट प्राप्त अधिकाँश तथ्याङ्कहरुको आधार वर्षको रुपमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० लाई लिइएको छ भने गणना तथा सर्भेक्षणको आधारवर्ष संचालन भएको वर्ष रहेको छ। यो दस्तावेज प्रदेशको समग्र वस्तुस्थितिको जानकारी लिन, नीति योजना निर्माण गर्न र अध्ययन/अनुसन्धान गर्नका लागि सहयोगी हुनेछ भन्ने अपेक्षा लिएको छु। साथै यस पुस्तिकामा हुनसक्ने सम्भावित त्रुटीहरुलाई औंल्याइदिई आगामी संकरणलाई थप परिस्कृत पार्न सवैसंग सहयोगको अपेक्षा गरेको छु।

अन्तमा यस पुस्तिकाका लागि आआफ्नो क्षेत्रवाट योगदान दिनुहुने लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोगका सचिवज्यू लगायत समग्र कर्मचारी साथीहरु, प्रदेशस्थित सम्पूर्ण विषयगत मन्त्रालय/निकायलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

असार
२०८१

सरोज खनाल
उपाध्यक्ष

प्रकाशकीय

लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोगले यस वस्तुस्थिति विवरण मार्फत प्रदेशको सामाजिक, आर्थिक, जनसांख्यिक, भौगोलिक लगायत अन्य विविध क्षेत्रको अवस्थाको जानकारी दिने प्रयास गरेको छ ।यो पुस्तिका लुम्बिनी प्रदेशको वस्तुस्थित विवरण, २०७५ को दोस्रो संस्करणको रुपमा तयार गरिएको हो। पछिल्लो जनगणना २०७८, कृषि गणना २०७८, नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण, जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय र नेपाल राष्ट्र वैंकका पछिल्ला प्रतिवेदन/प्रकाशनहरु, संघीय तथा प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरु, स्थानीय तह र जिल्लास्थित कार्यालय लगायतवाट प्राप्त विवरणहरुलाई एकीकृत रुपमा यसमा समेटिएको छ।यस पुस्तिकामा प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयहरुवाट प्राप्त अधिकाँश तथ्याङ्कहरुको आधार वर्षको रुपमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० लाई लिइएको छ भने गणना तथा सर्भेक्षणको आधारवर्ष संचालन भएको वर्ष रहेको छ।

यो पुस्तिकामा भएका तथ्याङ्क तथा विवरण लुम्बिनी प्रदेशको क्षेत्रगत दीर्घकालीन रणनीति, आवधिक योजनाका साथसाथै तथ्यमा आधारित नीति, योजना र कार्यक्रम तर्जुमामा उपयोगी हुनेछन् । यसका साथै अनुसन्धान तथा सोधकर्ता, प्राज्ञ, विद्यार्थी र अन्य सरोकारवाला सबैका लागि समेत लाभदायी हुनेछन् भन्ने विश्वास लिएको छु ।।पुस्तिकालाई अझै उपयोगी र थप परिस्कृत पार्नका लागि यहाँहरु सवैको सुझाव र सहयोगको अपेक्षा लिएको छु ।

अन्तमा यो पुस्तक तयार पार्ने क्रममा निरन्तर मार्गदर्शन गर्नुहुने आयोगका उपाध्यक्षज्यू र सदस्यज्यूहरु, पुस्तिका तयार पार्न खटिने कर्मचारी साथीहरु र तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनुहुने विषयगत मन्त्रालय तथा निकायका सवै कर्मचारी साथीहरुमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

असार
२०८१

खिम वहादुर कुँवर
सचिव

विषयसूची

पाठ १ प्रदेश परिचय **१**

१.१ सामान्य परिचय १

१.२ भौगोलिक अवस्थिति २

१.३ राजनैनिक तथा प्रशासनिक विभाजन ३

१.४ संस्थागत स्थिति ४

१.५ अन्य संस्थागत व्यवस्था ६

१.६ वस्तुस्थिति तर्जुमाको विधि दायरा तथा सीमा ७

पाठ २ जनसांख्यिक विवरण **८**

२.१ जनसंख्या र जनघनत्व ८

२.२ परिवार संख्या र पारिवारिक वनोट ९

२.३ लैङ्गिक अनुपात १०

२.४ उमेर अनुसारको जनसंख्या ११

२.५ जातजाति अनुसारको जनसंख्या १४

२.६ बोल्ने भाषा अनुसारको जनसंख्या १४

२.७ धर्म अनुसारको जनसंख्या १५

२.८ गाउँपालिका नगरपालिका अनुसारको जनसंख्या १६

२.९ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसंख्या १८

२.१० अनुपस्थित जनसंख्या १८

२.११ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसंख्या २१

पाठ ३ आवासको स्थिति **२२**

३.१ घरपरिवार संख्या र पारिवारिक वनोट २२

३.२ घरको स्वामित्वको विवरण २३

३.३ घरको बनोट २४

३.४ खानेपानी इन्धन र चर्पी २८

३.५ घरायसी साधन तथा सुविधा ३३

पाठ ४ आर्थिक क्षेत्र **३८**

४.१ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन संरचनाको स्थिति ३८

४.२ कृषि ४२

४.३ भूमि तथा गुठीको विवरण ५२

४.४ सहकारी क्षेत्रको स्थिति ५६

४.५ ओद्योगिक क्षेत्रको स्थिति ५७

४.६ खानी तथा खानीजन्य उद्योगको स्थिति ६०

४.७ पर्यटन क्षेत्रको स्थिति ६२

४.८ वित्तीय क्षेत्रको स्थिति ६६

४.९ श्रम तथा रोजगारी ७३

४.१० प्रदेशको आय व्यय सम्बन्धी विवरण ७६
४.११ भन्सार कार्यालयबाट हुने आयात निर्यातको अवस्था........ ८०
पाठ ५ भौतिक पूर्वाधार ८४
५.१ यातायात पूर्वाधार ८४
५.२ जलविद्युत तथा उर्जा ८६
५.३ सिंचाइ ९०
५.४ खानेपानी तथा सरसफाइ ९३
५.५ संचार सुविधा ९३
५.६ राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरु ९५
५.७ प्रदेश गौरवका आयोजनाहरु ९६
पाठ ६ सामाजिक क्षेत्र ९९
६.१ शिक्षा ९९
६.२ स्वास्थ्य ११२
६.३ गैरसरकारी संस्था १२३
६.४ घरेलु हिंसा १२४
पाठ ७ आय गरिबी र मानव विकास सूचकाङ्क १२६
७.१ प्रति व्यक्ति कूल गार्हस्थ्य उत्पादन १२६
७.२ गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या १२७
७.३ बहुआयामिक गरिबीको दर १२८
७.४ मानव विकास सूचकाङ्क १३०
७.५ मानवीय गरिबी सूचक १३०
पाठ ८ वन जलाधार र प्राकृतिक विपद् १३२
८.१ वन क्षेत्र १३२
८.२ राष्ट्रिय निकुञ्ज........ १३३
८.३ जलाधार क्षेत्रको स्थिति........ १३५
८.४ विपद् १३६
८.५ जलवायू परिवर्तनको जोखिम १३९
पाठ ९ संघीय प्रादेशिक तथा स्थानीय निर्वाचन १४०
९.१ संघीय र प्रादेशिक निर्वाचन क्षेत्र १४०
९.२ प्रतिनिधि सभामा प्रतिनिधित्व १४०
९.३ प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व १४१
९.४ राजनीतिक दलले स्थानीय तहमा प्राप्त गरेको सीट १४२
सन्दर्भ सामग्री १४५
अनुसूची १४६

अनुसूची

शीर्षक	पेज नं.
अनुसूची २.१ प्रदेशको जनसङ्ख्या, लैङ्गिक अनुपात, जनघनत्व र वृद्धिदर	१४६
अनुसूची २.२ अनुपस्थित जनसङ्ख्या,अपाङ्गता र साक्षरता	१४७
अनुसूची २.३ घरको स्वामित्व सम्बन्धी विवरणहरु	१४८
अनुसूची २.४ परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत	१४९
अनुसुची २.५ अक्सर (मुख्य रूपमा) खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धन	१५०
अनुसुची २.६ अक्सर (मुख्य रूपमा) बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धन	१५१
अनुसुची २.७ परिवारले प्रयोग गरेको चर्पीको प्रकार	१५२
अनुसुची २.८ दश वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरको वैवाहिक अवस्था	१५३
अनुसुची २.९ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर	१५५
अनुसुची २.१० दश बर्ष वा सो भन्दा माथि अक्सर सक्रिय जनसङ्ख्याको रोजगारीको अवस्था	१५७
अनुसुची २.११ पाँच बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको अवस्था	१५७
अनुसुची ३.१ जातजातिगत विवरण	१५८
अनुसुची ३.२ धर्म सम्बन्धी विवरण	१५९
अनुसुची ३.३ मातृभाषा (Mother Tongue) सम्बन्धी विवरण	१६०
अनुसूची ८.२ विगत ३ वर्षमा बाढीवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण	१६१
अनुसूची ८.३ विगत ३ वर्षमा पहिरोवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण	१६३
अनुसूची ८.४ विगत ३ वर्षमा आगलागीबाट बढी प्रभावित स्थानहरूको विवरण	१६४
अनुसूची ८.५ विगत ३ वर्षमा चट्याङ्गवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण	१६५
अनुसूची ९.१ प्रतिनिधि सभा सदस्यहरूको विवरण	१६६
अनुसूची ९.२ प्रदेश सभाका प्रत्यक्षतर्फका सदस्यहरूको विवरण	१६८
अनुसूची ९.३ प्रदेश सभाका समानुपातिकतर्फका सदस्यहरूको विवरण	१७१
अनुसूची ९.४ जिल्ला समन्वय समितिका पदाधिकारीहरूको विवरण	१७३
अनुसूची ९.५ नगरपालिकाहरूका प्रमुख र उपप्रमुखहरूको विवरण	१७५
अनुसूची ९.६ गाउँपालिकाहरूका अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरूको विवरण	१७९
अनुसूची ९.७ मातृमृत्यु सम्बन्धी विवरण	१८६
अनुसूची १०.१ लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोगको संगठन संरचना	१९०
अनुसूची १०.२ प्रदेश योजना आयोगका पदाधिकारीहरु	१९१
अनुसूची १०.३ आयोगका पदाधिकारीहरुको हासम्मको विवरण	१९२
अनुसूची १०.४ आयोगको सचिवालयका प्रमुखहरुको हासम्मको विवरण	१९३

लुम्बिनी प्रदेशका प्रमुख सूचक, २०७९।८०

क्षेत्र	विवरण	इकाई	नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश	लुम्बिनी प्रदेश %
भूगोल	कूल क्षेत्रफल	वर्ग कि.मि.	१४७,१८१	२२,२८८	१५.१
	जिल्ला	सङ्ख्या	७७	१२	१५.६
	संघीय निर्वाचन	सङ्ख्या	१६५	२६	१५.८
	प्रादेशिक निर्वाचन	सङ्ख्या	३३०	५२	१५.८
स्थानीय तह	गाउँपालिका	सङ्ख्या	४६०	७३	१५.९
	नगरपालिका	सङ्ख्या	२७६	३२	११.६
	उपमहानगरपालिका	सङ्ख्या	११	४	३६.४
	जम्मा सङ्ख्या	सङ्ख्या	७५३	१०९	१४.५
जनसांङ्ख्यिक विवरण	कूल जनसङ्ख्या (वि.सं. ०७८)	सङ्ख्या	२,९१,६४,५७८	५१,२२,०७८	१७.५६
	गाउँपालिका जनसङ्ख्या	प्रतिशत	३३.८	५५.२	-
	नगरपालिका जनसङ्ख्या	प्रतिशत	६६.२	४४.८	-
	जनघनत्व	प्रति वर्ग कि.मी.	१९८	२३०	-
	महिला	सङ्ख्या	१४९११०२७	२६६७६७०	१७.९
	पुरुष	सङ्ख्या	१४२५३५५१	२४५४४०८	१७.२
	कूल परिवार	सङ्ख्या	६६६६९३७	११४१९०२	१७.१
	परिवारको औसत आकार	जना	४.४	४.५	-
	जनसङ्ख्या वृद्धिदर	प्रतिशत	०.९२	१.२४	-
	बिजुलीमा पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	९३.७	९२.२	-
	शौचालय नभएको परिवार	प्रतिशत	४.५	५.६	-
	लैङ्गिक अनुपात	प्रतिसय पुरुषमा महिलाको सङ्ख्या	९५.६	९२.०	-
	लैङ्गिक अनुपात (५ वर्षमुनिको)	प्रतिसय बालकमा बालिकाको सङ्ख्या	११२.३	११०.४	-
	अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या	जना	६५४७८२	१२१२८९	१८.५
	आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या	प्रतिशत	६५.५	६५.८	-
कृषि तथा पशु उत्पादन	धान	मे.टन	५४८६४७२	११४९३३६	२०.९
	मकै	मे.टन	३१९३१६८	४२६५५१	१३.४
	गहुँ	मे.टन	२०९८५६२	५३५०१९	२५.५
	तेलहन बाली	मे.टन	३००९३०	६४४५३	२१.४
	दलहन बाली	मे.टन	४२२९८०	६८००३	१६.१
	कफी	मे.टन	३९१	१२८	३२.७
	कपास	मे.टन	१५९	५२	३२.७
	तरकारी	मे.टन	४३३२१८६	५५८८८२	१२.९
	आलु	मे.टन	३४८८३१९	३७५३९१	१०.८
	दूध	मे.टन	१७७०९२७	५१५६९६	२९.१
	मासु (सबै प्रकारको)	मे.टन	३३८७०९	९९६८८	२९.४
	अण्डा	सङ्ख्या (हजारमा)	७९२८४९	१५९६११	२०.१
	माछा	मे.टन	१०२३२१	१५९२३	१५.६

वन	वनक्षेत्रले ढाकेको क्षेत्रफल	प्रतिशत	४५.३१	४८.८	
	राष्ट्रिय निकुञ्ज	सङ्ख्या	१२	२	
पूर्वाधारक्षेत्र	विद्युत उत्पादन	मेगावाट		४१.४५	
	राष्ट्रिय सडक	कि.मि.		२३८५.१	
	विमानस्थल	सङ्ख्या		३	
संचार	एफ. एम. रेडियो	सङ्ख्या		१३७	
	पत्रपत्रिकाहरू	सङ्ख्या		४०४	
शिक्षा	साक्षरता	प्रतिशत	७६.२	७८.१	-
	पुरुष साक्षरता	प्रतिशत	८३.६	८५.२	-
	महिला साक्षरता	प्रतिशत	६९.४	७१.७	-
	सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	२८७६१	४६५५	१६.१९
	संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	७२७१	१२२३	१६.८२
	आधारभूत तह (१-५) को खुद भर्नादर (२०७९)	प्रतिशत	९७.१	९७.५	-
	आधारभूत तह (६-८) को खुद भर्नादर (२०७९)	प्रतिशत	९४.३	९४.४	-
	माध्यमिक तह (९-१०) को खुद भर्नादर (२०७९)	प्रतिशत	७६.५	७५.६	-
	माध्यमिक तह (११-१२) को खुद भर्नादर (२०७९)	प्रतिशत	३६	३६.४	-
	कक्षा ९- १० दोहोऱ्याउने दर (२०७९)	प्रतिशत	२.२	२.४	-
	कक्षा ९- १० छाड्ने दर (२०७९)	प्रतिशत	०.७	०.७	-
	सरकारी अस्पताल	सङ्ख्या	२१५	२८	१३
	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	सङ्ख्या	१८७	२९	१५.५
	स्वास्थ्य चौकी	सङ्ख्या	३७७८	५६८	१५
	कूल प्रजनन दर		२.१	१.९	-
	परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने विवाहित महिला	प्रतिशत	५७.२	५६.५	-
आय, मानव विकास,गरिबी	मानव विकास सूचकाङ्क		०.५८७	०.५६३	-
	निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनी रहेका जनसङ्ख्या (%)	प्रतिशत	२०.२७	२४.३५	-
	प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	अमेरिकी डलर	१३९९	१,१२६	८०
	बहु-आयामिक गरिबी सूचकाङ्क	सूचकाङ्क	०.०७४	०.०७८	-
	बहु-आयामिक गरिबीको दर	प्रतिशत	१७.४	१८.२	-
	मानव गरिबी सूचकाङ्क	प्रतिशत	३१.१२	३१.९४	-
वित्तीय संस्थाहरूको शाखा	वाणिज्य बैंकको केन्द्रीय कार्यालय	सङ्ख्या	२०	०	-
	विकास बैंकको केन्द्रीय कार्यालय	सङ्ख्या	१७	१	-
	वित्त कम्पनी	सङ्ख्या	१७	०	-
उद्योग	ठूला उद्योग	सङ्ख्या	७,४९०	८८२	
	घरेलु तथा साना उद्योग	सङ्ख्या	२६४,०८६	२४,०४४	
	व्यावसायिक प्रतिष्ठान	सङ्ख्या	९२२,४४५	१४७,८९२	

पाठ १ः परिचय

१.१ सामान्य परिचय

सम्वत् २०७२ असोज ३ गते नयाँ संविधान जारी भएसँगै नेपालमा संघीय शासन प्रणाली लागु भएको छ। सोही अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार अस्तित्वमा आई संविधान प्रदत्त अधिकार बमोजिम शासन सञ्चालन गरिरहेका छन्। नेपालको प्रादेशिक संरचनामा कोशी, मधेश, बागमती, गण्डकी, लुम्बिनी, कर्णाली, र सुदुर पश्चिम गरी सात प्रदेशमा सात वटा प्रदेश सरकारहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यी मध्ये लुम्बिनी प्रदेश नेपालको मध्य भागमा अवस्थित छ। गौतम बुद्धको जन्मस्थल तथा बौद्ध धर्मावलम्बीहरुको पवित्र धार्मिक स्थल लुम्बिनीको नामबाट यस प्रदेशको नामाकरण गरिएको हो। लुम्बिनी प्रदेश सभाको मिति २०७७।०६।२० को बैठकले यो प्रदेशको नाम लुम्बिनी प्रदेश र स्थायी राजधानी राप्ती उपत्यका (देउखुरी), दाङलाई तोक्ने निर्णय भए बमोजिम यो प्रदेशको राजधानी दाङ जिल्लाको राप्ती उपत्यका (देउखुरी) मा कायम भएको छ।

लुम्बिनी प्रदेशको क्षेत्रफल कुल देशको क्षेत्रफलको १५.१४ प्रतिशत अर्थात् २२ हजार २ सय ८८ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। सम्वत २०७८ को जनगणना अनुसार यस प्रदेशको जनसङ्ख्या नेपालको कुल जनसङ्ख्याको १७.६ प्रतिशत अर्थात् ५१,२२,०७८ रहेको छ। क्षेत्रफ़ल र जनसङ्ख्या दुवै हिसाबले लुम्बिनी प्रदेश नेपालको तेस्रो ठुलो प्रदेश हो। राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षित क्षेत्र बाहेक भने यस प्रदेशको क्षेत्रफल १७,८१० वर्ग किलोमिटर रहेको छ। तराईमा ६, पहाडमा ५ र हिमालका १ गरी यस प्रदेशमा जम्मा १२ जिल्ला रहेका छन् (नक्सा १)। बर्दघाट पश्चिमको नवलपरासी, रुपन्देही, पाल्पा, कपिलवस्तु, गुल्मी, अर्घाखाँची, प्यूठान, रोल्पा, पूर्वी रुकुम, दाङ्ग, बाँके र बर्दिया यस प्रदेशका जिल्लाहरू हुन्। यीमध्ये सबैभन्दा ठूलो जिल्ला दाङ हो भने र सबैभन्दा सानो जिल्लाको रूपमा नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम) रहेको छ।

धरातलीय तथा जैविक विविधताले सम्पन्न यस प्रदेशमा नेपालमा पाइने सबै किसिमका हावापानी पाइन्छ। भौगोलिक र धरातलीय विविधतासँगै जातीय, भाषिक तथा साँस्कृतिक विविधतामा समेत सम्पन्न रहेको यस प्रदेशमा मुख्य रुपमा क्रमशः थारु, मगर, क्षेत्री, पहाडी ब्राह्मण, मुसलवान, कामी, यादव, गुप्ता, ठकुरी, दमाई, तराई दलित, गुरुङ लगायतका जातिको बसोबास रहेको छ भने नेपाली, थारु, भोजपुरी, अवधी, उर्दु, मगर, मैथली, खाम, नेवार मुख्य रुपमा बोलिने भाषाको रुपमा परिचित छन्। यस प्रदेशमा मानिने प्रमुख धर्ममा हिन्दु, इस्लाम र बौद्ध रहेका छन्। जातजाति, भाषाभाषी, धार्मिक सम्प्रदायबीच लामो समयदेखि धार्मिक सहिष्णुता, जातीय एवम् भाषिक सहअस्तित्व कायम रहेको छ। अतः यो प्रदेश असाधारण किसिमको एकता र विविधताले भरिपूर्ण प्रदेशको रुपमा परिचित छ।

१.२ भौगोलिक अवस्थिति

नक्सा १(क) लुम्बिनी प्रदेश

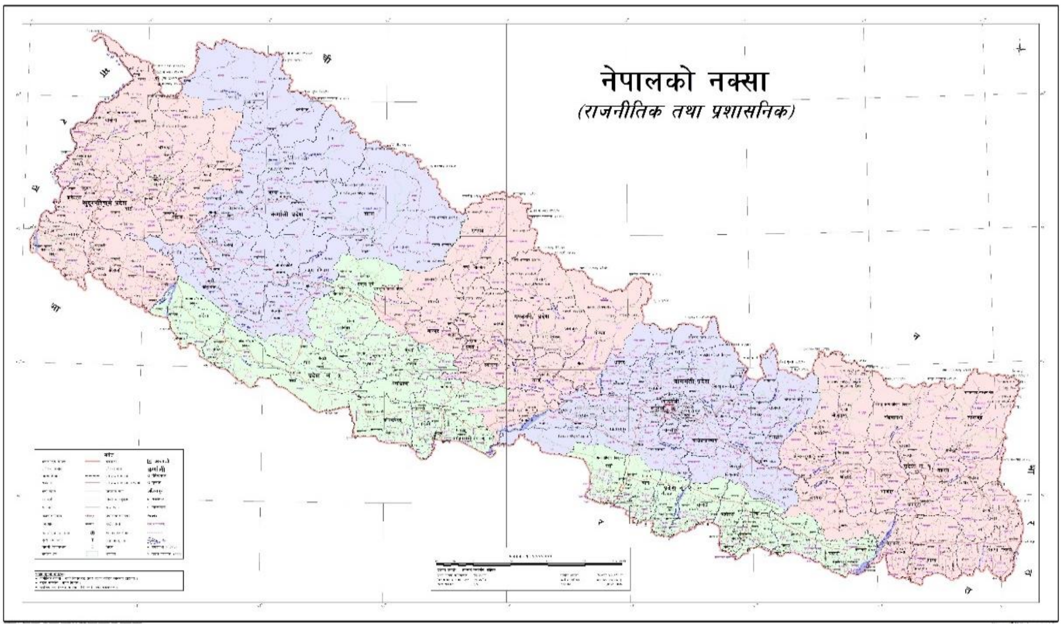

नक्सा १(ख) नेपालको नक्सामा लुम्बिनी प्रदेशको अवस्थिति

नेपालको मध्यभागमा अवस्थित लुम्बिनी प्रदेशको पूर्वमा गण्डकी प्रदेश, उत्तरमा कर्णाली प्रदेश र गण्डकी प्रदेश, पश्चिममा सुदूरपश्चिम प्रदेश, दक्षिणमा भारत पर्दछन् (नक्सा १)। यो प्रदेश २७ डिग्री २० मिनेट ७ सेकेन्ड उत्तरी अक्षांशदेखि २९ डिग्री उत्तरी अक्षांशसम्म र ८१ डिग्री २१ मिनेट पूर्वी देशान्तरदेखि ८४ डिग्री ०२ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। तराईको समथर भूभागबाट रुकुम पूर्वको पुथा हिमाल ७,२४६ मिटर उचाईसम्म फैलिएको यस प्रदेशको ३.१

प्रतिशत भूभाग उच्च हिमाल, ९.१ प्रतिशत उच्च पहाड, ३२.२ प्रतिशत मध्यम पहाड, २७.९ प्रतिशत शिवालिक र २७.६ प्रतिशत तराई क्षेत्र रहेको छ। उचाइका आधारमा यस प्रदेशमा ५०० मिटर भन्दा कम उचाइ भएको क्षेत्र ४३.३ प्रतिशत रहेको छ भने ५००-१००० मिटर उचाइ भएका क्षेत्र २०.४ प्रतिशत र १०००-२००० मिटर उचाइ भएका २४.१ प्रतिशत क्षेत्र रहेको छ। त्यसैगरी २०००-३००० मिटर उचाइ भएको क्षेत्र ७.४ प्रतिशत, ३०००-४००० मिटर उचाइ भएको क्षेत्र ३.० प्रतिशत, ४०००-५००० मिटर उचाइ भएको क्षेत्र १.६ प्रतिशत र ५००० मिटर भन्दा बढी उचाइ भएको क्षेत्र ०.३ प्रतिशत जति मात्र रहेको छ (तालिका १.१)। यस प्रदेशमा अवस्थित जिल्लाहरुमध्ये १७.२ प्रतिशत हिस्सा सहित दाङ्ग जिल्ला क्षेत्रफलका आधारमा सबैभन्दा ठुलो जिल्ला हो भने त्यसपछिका दुई ठूला जिल्लाहरु क्रमशः बाँके र रोल्पा हुन्। बाँकी अन्य जिल्लाहरूको क्षेत्रफलको हिस्सा १० प्रतिशत भन्दा कम रहेको छ। क्षेत्रफलका आधारमा सवैभन्दा सानो जिल्ला नवलपरासी पश्चिम हो। यसैगरी स्थानीय तहहरुमा सबैभन्दा वढी क्षेत्रफल राप्ती सोनारी गाँउपालिकाको र सबैभन्दा कम क्षेत्रफल सिद्धार्थनगरपालिकाको रहेको छ।

तालिका १.१ भौगोलिक अवस्थिति

उचाइका आधारमा भौगोलिक अवस्थिति	ओगटेको हिस्सा (प्रतिशतमा)	भूगोलको आधार	ओगटेको हिस्सा (प्रतिशतमा)
५०० मिटर भन्दा कम	४३.३	उच्च हिमाल	३.१
५००–१००० मि.	२०.४	उच्च पहाड	९.१
१०००–२००० मि.	२४.१	मध्यम पहाड	३२.२
२०००–३००० मि.	७.४	शिवालिक	२७.९
३०००–४००० मि.	३.०	तराई	२७.६
४०००–५००० मि.	१.६		
५००० मिटरभन्दा माथि	०.३		

स्रोतः भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग २०८०

१.३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन

कुल १२ जिल्ला रहेको यस प्रदेशमा प्रशासनिक एकाईका रूपमा १०९ ओटा स्थानीय तह रहेका छन्। जसमध्ये चारवटा उपमहानगरपालिका, ३२ ओटा नगरपालिका, ७३ ओटा गाउँपालिका, र ९८३ ओटा वडा रहेका छन्। रुपन्देही जिल्लामा सबैभन्दा वढी १६ स्थानीय तहहरु रहेका छन् भने रुकुम पूर्वमा सबैभन्दा कम तीन स्थानीय तहहरु रहेका छन्। रुकुम पूर्व जिल्लामा गाउँपालिका मात्र रहेका छन्।

तालिका १.२ प्रदेश अन्तरगतका स्थानीय तह र वडाहरूको संख्यात्मक विवरण

जिल्ला	स्थानीय तह	उपमहानगरपालिका	नगरपालिका	गाउँपालिका	वडा
रुकुम पूर्व	३	०	०	३	३१
रोल्पा	१०	०	१	९	७२
गुल्मी	१२	०	२	१०	९३
प्यूठान	९	०	२	७	६४
आर्घाखाँची	३	०	३	३	६१
पाल्पा	१०	०	२	८	८१
नवलपरासी पश्चिम	७	०	३	४	७४
रुपन्देही	१६	१	५	१०	१५५
कपिलवस्तु	१०	०	५	५	९६
दाङ्ग	१०	२	१	७	१००
बाँके	८	१	१	६	८१
बर्दिया	८	०	४	४	७५
लुम्बिनी प्रदेश	**१०९**	**४**	**३२**	**७३**	**९८३**
नेपाल	**७५३**	**९**	**२९३**	**४६०**	**६७४३**

स्रोतः संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

यो प्रदेश उत्तरमा पुथा हिमालदेखि दक्षिणमा मर्चवारसम्म, पूर्वमा त्रिवेणी सुस्तादेखि पश्चिममा राजापुरसम्म फैलिएको छ।एसियाकै ठूला उपत्यकाहरू मध्येको एउटा दाङ उपत्यका पनि यही प्रदेशमा पर्दछ।

१.४ संस्थागत स्थिति

नेपालको संविधानको धारा १६३ को उपधारा (१) मा नेपाल सरकारको प्रतिनिधिको रूपमा प्रदेश प्रमुख रहने व्यवस्था छ। यसै व्यवस्था बमोजिम यस प्रदेशमा प्रदेश प्रमुखको कार्यालय स्थापना गर्ने क्रममा प्रथम प्रदेश प्रमुखको रुपमा माननीय श्री उमाकान्त झाको २०७४ साल माघ ७ गते पद वहालीसँगै बुटवलमा कार्यालय स्थापना भएको थियो। नेपालको संविधान धारा १६३ को उपधारा (२) बमोजिम सम्माननीय राष्ट्रपतिबाट विभिन्न मितिमा यस प्रदेशको प्रदेश प्रमुखमा नियुक्ति भई कार्यरत हुनुभएका माननीय प्रदेश प्रमुखहरुको विवरण देहायअनुसार रहेको छ (तालिका १.३)।

तालिका १.३ प्रदेश प्रमुखहरूको विवरण

क.स.	नाम थर	पद वहाली	
		देखि	सम्म
१	मा. उमाकान्त झा	२०७४।१०।७	२०७६।०७।१७
२	मा. धर्मनाथ यादव	२०७६/०७/१८	२०७८।०४।१२
३	मा. अमिक शेरचन	२०७८।०४।१२	

नेपालको संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम यस प्रदेशमा ५२ ओटा निर्वाचन क्षेत्रहरू निर्धारण गरिएका छन्। यो सङ्ख्यालाई ६० प्रतिशत मानेर बाँकी रहेको ४० प्रतिशत सिटमा समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीबाट निर्वाचित हुने ३५ जना गरी कुल ८७ जनाको प्रदेश सभा गठन हुने व्यवस्था छ। पहिलो प्रदेश सभाका निर्वाचित माननीय सदस्यहरूले सम्वत २०७४ माघ २१ गते पहिलो बैठक बसी पहिलो प्रदेश सभाको कार्यकाल प्रारम्भ भएको थियो। त्यसैगरी २०७९ पौष १८ गते दोस्रो प्रदेश सभाको पहिलो बैठक बसेको थियो। प्रदेश सभा अन्तर्गत हाल सात ओटा समितिहरूः १. अर्थ, उद्योग तथा पर्यटन, २. कृषि, वन तथा वातावरण, ३. प्रदेश मामिला तथा कानुन, ४. भौतिक पूर्वाधार तथा विकास, ५. सामाजिक विकास, र ६. सार्वजनिक लेखा र ७. विशेषाधिकार क्रियाशिल रहेका छन्।

पहिलो प्रदेश सभाको निर्वाचनपछि मिति २०७४/११/०३ मा यस प्रदेशमा पहिलो पटक प्रदेश सरकार गठन भएको थियो। हालसम्म यस प्रदेशका मुख्यमन्त्रीहरुको विवरण देहाय अनुसार रहेको छ।

तालिका १.३ हालसम्मका मुख्यमन्त्रीहरुको विवरण

क.स.	नाम थर	पद	शुरु वहाली मिति
१	मा. शंकर पोखरेल	मुख्यमन्त्री	२०७४/११/३
२	मा. कूल प्रसाद के.सी.	मुख्यमन्त्री	२०७८/०४/२८
३	मा. लिला गिरी	मुख्यमन्त्री	२०७९/०९/२८
४	मा. डिल्ली वहादुर चौधरी	मुख्यमन्त्री	२०८०/०१/१५
५	मा. जोख बहादुर महरा	मुख्यमन्त्री	२०८०/१२/२२

यस प्रदेशमा हाल मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय तथा अन्य एघार ओटा मन्त्रालयहरू रहेका छन् : १. आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, २. आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, ३. उद्योग, पर्यटन तथा सहकारी मन्त्रालय, ४. कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, ५. शहरी विकास तथा खानेपानी मन्त्रालय, ६. भौतिक पूर्वाधार विकास तथा यातायात मन्त्रालय, ७. वन तथा वातावरण मन्त्रालय, ८. सामाजिक विकास मन्त्रालय, ९. स्वास्थ्य, १०. महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय र ११. उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय । अन्य संस्थागत संरचनाहरूमा प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश सभा सचिवालय, प्रदेश लोक सेवा आयोग, प्रदेश योजना आयोग, मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय, प्रदेश कानून मस्यौदा तथा सुझाव आयोग,

प्रदेश पूर्वाधार विकास प्राधिकरण, लुम्बिनी प्राविधिक विश्वविद्यालय लगायतका सरकारी निकायहरू रहेका छन्।

१.५ अन्य संस्थागत व्यवस्था

नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारको व्यवस्था रहेअनुसार सात वटा प्रदेश सरकारहरू क्रियाशिल रहेका छन् । जसअनुसार १२ ओटा जिल्ला सहित लुम्बिनी प्रदेश गठन भएको छ । प्रदेशको प्रशासनिक नेतृत्व प्रदेश सरकारले लिएको छ । प्रदेश सरकार अन्तर्गत मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद रहने व्यवस्था रहेको छ । मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको कार्यक्षेत्र देहायबमोजिम रहेको छ :

(१) शासन व्यवस्थाको निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन

(२) प्रदेश मन्त्रिपरिषद्को सञ्चालन, व्यवस्थापन र निर्णय कार्यान्वयन

(३) प्रदेश मन्त्रालयको सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र नियन्त्रण

(४) नीति तथा कानून तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन

(५) सुशासन, भष्ट्राचार नियन्त्रण र प्रशासन सुधार

(६) प्रदेश निजामती सेवाको सञ्चालान, व्यवस्थापन, तालिम र संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण

(७) अन्तरप्रदेश परिषद्, संघ तथा अन्य प्रदेश र स्थानीय तहसंगको समन्वय र सम्बन्ध

उल्लेखित कार्यक्षेत्रको परिधिभित्र रही शासन सञ्चालनका लागि प्रदेश सरकार अन्तर्गत देहायका संगठन क्रियाशिल छन् (तालिका १.४)।

तालिका १.४ प्रदेश सरकारका निकाय तथा कार्यालयको विवरण

संगठन संरचना	सङ्ख्या	संगठन संरचना	सङ्ख्या
प्रदेश सभा सचिवालय	१	प्रयोगशाला	५
प्रदेश मन्त्रालय	११	अस्पताल	१३
प्रदेश लोक सेवा आयोग	१	आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	१०
मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	डिभिजन/केन्द्र/फर्म तथा कार्यालय	१३६
प्रदेश योजना आयोग	१	सङ्ग्रहालय	१
निर्देशनालय	७	आयोजना	२
प्रतिष्ठान/प्राधिकरण	२	प्रदेश प्राविधिक विश्वविद्यालय	१
तालिम/प्रशिक्षण केन्द्र	४	प्रदेश खेलकुद परिषद्	१
जम्मा			१९६

स्रोतः मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, २०८०

प्रादेशिक विभिन्न निकायमा सेवा सञ्चानलका लागि विद्यमान जनशक्ति अवस्थालाई तालिका १.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका १.५ प्रदेशको जनशक्तिको विद्यमान अवस्था

स्वीकृत दरबन्दी संख्या			पदपूर्तिको अवस्था			कार्यरत अस्थायी/ करार/ ज्यालादारी	कूल रिक्त	पदपूर्ति प्रतिशत
स्थायी	अस्थायी	कुल	समायोजन/ पदस्थापन	कामकाज	जम्मा			
३९३९	६४८	४५८७	२३१३	१९७	२५१०	१२६०	२०७७	५४.७१

स्रोतः मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, २०८०

प्रदेश अन्तर्गतका सरकारी निकायहरूका लागि कुल ३९३९ विभिन्न पदका स्थायी दरबन्दी कायम गरिएको छ। यसका अतिरिक्त ६४८ अस्थायी दरवन्दी सिर्जना गरी कार्य सञ्चालन गरिएको देखिन्छ (तालिका १.५)। आ.व २०७९/८० को अवस्था हेर्दा कुल दरबन्दीको करिब ५५ प्रतिशत मात्र पदपुर्ति भएको देखिन्छ ।

१.६ वस्तुस्थिति विवरण तयारीका विधि, दायरा तथा सीमा

यो वस्तुस्थिति विवरण तयारीका लागि विभिन्न निकायले उत्पादन गरेका सरकारी तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ। उपलब्ध द्वीतिय स्रोतका तथ्याङ्क संकलन गरेर संकलित तथ्याङ्कको शुद्धता यकिन गरिसकेपछि तथ्याङ्कको प्रकृति हेरी विभिन्न पाठमा विश्लेषणात्मक प्रस्तुति गरिएको छ। यस पुस्तकमा जम्माजम्मी १० ओटा पाठहरू समावेश गरिएका छन्। जस अन्तर्गत पाठ एकमा प्रदेशको सामान्य परिचय उल्लेख गरिएको छ भने पाठ २ मा जनसाङ्ख्यिक विवरण उल्लेख गरिएको छ। पाठ तीनमा प्रदेश भित्रको आवासको स्थिति प्रस्तुत गरिएको छ भने पाठ चारमा आर्थिक क्षेत्रका विभिन्न विषयवस्तुको विश्लेषण गरिएको छ। त्यसैगरी, पाठ पाँचमा प्रदेशभित्रका भौतिक पूर्वाधारको चर्चा गरिएको छ। पाठ छ र सातमा क्रमशः सामाजिक क्षेत्र तथा गरिबीसम्बन्धी अवस्थाको चित्रण गरिएको छ। पाठ आठमा वन तथा वातावरणसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ भने पाठ नौ मा निर्वाचनसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

विभिन्न निकायमा छरिरएर रहेका तथ्याङ्कहरूलाई एकिकृत गरी तयार गरिएको यो वस्तुस्थिति विवरणमा यस योजना आयोगले आफैले संकलन गरेको प्राथमिक तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छैन। प्रादेशिक तहमा तथ्याङ्कीय कार्य सञ्चालन गर्ने आधिकारिक निकाय स्थापना भइनसकेका कारण आवश्यकताबमोजिमका तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने र प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा यो वस्तुस्थिति विवरण पूर्ण हुन सकेको छैन। कतिपय सूचकका अध्यावधिक विवरण समेत उपलब्ध हुन सकेका छैनन्।

पाठ २ : जनसाङ्ख्यिक विवरण

२.१ जनसङ्ख्या र जनघनत्व

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यस प्रदेश अन्तर्गत ११ लाख ४१ हजार ९०२ घरपरिवारमा कूल ५१ लाख २२ हजार ७८ जनसङ्ख्याको बसोबास रहेको छ। पछिल्ला दुई जनगणना २०६८ र २०७८ का बीचमा यस प्रदेशको औसत वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.२४ प्रतिशत रहेको छ। यो बृद्धिदर नेपालको कूल औसत वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर भन्दा ०.३२ प्रतिशत विन्दुले बढी हो। यस प्रदेश अन्तर्गत गत दशकमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक हुने जिल्लाहरुमा गुल्मी, अर्घाखाँची, पाल्पा र वर्दिया रहेका छन् भने अन्य पहाडी जिल्ला रोल्पा, रुकुम पूर्व र प्यूठान तथा तराइको वर्दियामा जनसङ्ख्या वृद्धिदर एक प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ। रूपन्देही जिल्लाको वार्षिक जनसङ्ख्या बृद्धिदर प्रदेशका १२ जिल्लामा सबैभन्दा धेरै (२.३३ प्रतिशत) रहेको छ भने बाँकी जिल्लाहरुमा भने जनसङ्ख्या वृद्धिदर एक प्रतिशतदेखि दुई प्रतिशतको बीचमा रहेको छ (तालिका २.१)।

लुम्बिनी प्रदेशको भौगोलिक रूपमा जनसङ्ख्या वितरण हेर्दा रुपन्देहीमा सबैभन्दा वढी २१.९ प्रतिशत, त्यसपछी क्रमशः कपिलवस्तुमा १३.३३ प्रतिशत, दाङ्गमा १३.१८ प्रतिशत, बाँकेमा ११.७८ प्रतिशत, बर्दियामा ८.९८ प्रतिशत जनसङ्ख्याको बसोबास रहेको छ। यस प्रदेशकै सबैभन्दा कम १.११ प्रतिशत जनसङ्ख्या रूकुम पूर्वमा रहेको देखिन्छ। विगत एक दशकको तथ्याङ्कका आधारमा पाल्पा, अर्घाखाँची र गुल्मीको जनसङ्ख्या घट्दै गएको देखिन्छ भने रुपन्देही, बाँके, दाङ्ग र कपिलबस्तुको जनसङ्ख्या वृद्धिदर उच्च रहेको छ।यस प्रदेशका स्थानीय तहहरुमध्ये सबैभन्दा धेरै जनसङ्ख्या घोराही उपमहानगरपालिको (२,००,५३०) रहेको छ भने सबैभन्दा कम थवाङ गाउँपालिकाको (१०,८५१) रहेको छ। यस प्रदेशको भौगोलिक रूपमा जनसङ्ख्या वितरणमा भएको असमानताको प्रमुख कारणहरूमा भौगोलिक विकटता र सुगमता, बसाइँसराइ, सेवा सुविधाको असमान वितरण आदि रहेका छन्।

जनघनत्व अर्थात् प्रतिवर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा रहेका औसत जनसङ्ख्या रुपन्देही (८२५) र नवलपरासी पश्चिम (३९३) मा यस प्रदेशका अन्य जिल्लाको तुलनामा उच्च रहेको छ। कपिलवस्तु (३९३), बाँके (२५८), दाङ्ग (२२८), बर्दिया (२२७) र गुल्मी (२१५) को जनघनत्व पनि राष्ट्रिय औसत (१९८) भन्दा बढी रहेको छ। सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको जिल्ला भने रुकुम पूर्व हो जसको जनघनत्व ३४ रहेको छ। स्थानीय तहहरुमा सिद्धार्थनगर नगरपालिकाको जनघनत्व २०६६ जना प्रति वर्ग कि.मी. छ। जुन यस प्रदेशकै सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको स्थानीय तह हो। सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको स्थानीय तह भने रुकुमको पुथा उतरगंगा गाउँपालिका हो जसको जनघनत्वमा जम्मा ३३ जना प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ।

तालिका २.१ जनसङ्ख्या, क्षेत्रफल, जनघनत्व तथा जनसङ्ख्या बृद्धिदर

जिल्ला, प्रदेश, नेपाल	कुल जनसङ्ख्या	(प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या को प्रतिशत)	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	जिल्लागत क्षेत्रफल को अंश (प्रदेशको कुल क्षेत्रफलको प्रतिशत)	जनघनत्व (जनसङ्ख्या प्रति वर्ग कि.मी.)	वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर (%)
रुकुम पूर्व	५६७८६	१.११	६३४.८८	३.६	३४	०.६३
रोल्पा	२३४७९३	४.५८	१२९७.४९	७.३	१२५	०.४३
प्युठान	२३२०१९	४.५३	१६५१.१७	९.३	१७७	०.१६
गुल्मी	२४६४९४	४.८१	१४६१.९	८.२	२१५	-१.२३
अर्घाखाँची	१७७०८६	३.४६	१२३९.०८	७.०	१४८	-१.०५
पाल्पा	२४५०२७	४.७८	११९०.७६	६.२	१७८	-०.६१
नवलपरासी (पश्चिम)	३८६८६८	७.५५	११६१.१३	६.५	५२७	१.४७
रुपन्देही	११२१९५७	२१.९०	१८८५.४१	१०.६	८२५	२.३३
कपिलवस्तु	६८२९६१	१३.३३	१३२०.९३	७.४	३९३	१.७०
दाङ	६७४९९३	१३.१८	३०५९.८१	१७.२	२२८	१.९२
बाँके	६०३१९४	११.७८	१८८२.२७	१०.६	२५८	१.९७
बर्दिया	४५९९००	८.९८	११०५.३६	६.२	२२७	०.७२
लुम्बिनी प्रदेश	५१२२०७८	१००	१७८१०.१९	१००	२३०	१.२४
नेपाल	२९१६४५७८		१४७१८१		१९८	०.९२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ तथा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयकोGIS तथ्याङ्क र राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

२.२ परिवार सङ्ख्या र पारिवारिक बनोट

तालिका २.२ मा लुम्बिनी प्रदेशका जिल्ला अनुसारको घरपरिवार सङ्ख्या, पारिवारिक बनोट र घरपरिवारको औसत आकार प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेशमा सबैभन्दा बढी घरपरिवार रुपन्देही (२,३८,३२०) मा छन् भने सबैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा (१२,८८६) रहेका छन्। दोस्रो धेरै घरपरिवार हुने जिल्लामा दाङ्ग पर्दछ, जहाँ १,६२,३१६ घरपरिवार रहेका छन्। लुम्बिनी प्रदेशमा घरपरिवारको औसत आकार (प्रति घरपरिवार रहेका औसत सदस्य सङ्ख्या) ४.४९ छ, जुन राष्ट्रिय

औसत (४.३७) भन्दा केही बढी छ। यस प्रदेशका जिल्लाहरूमा प्रति घरपरिवार सबैभन्दा धेरै सदस्य सङ्ख्या कपिलवस्तुमा ५.६ जना रहेका छन् भने तुलनात्मक रुपमा कम सदस्य सङ्ख्या ३.६५ अर्घाखाँचीमा रहेका छन्।

तालिका २.२ परिवार सङ्ख्या, लैङ्गिक वितरण तथा घरपरिवारको औसत आकार

जिल्ला, प्रदेश, नेपाल	घरपरिवार सङ्ख्या	जनसङ्ख्या			घरपरिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा		
रुकुम पूर्व	१२८८६	२७५१६	२९२७०	५६७८६	४.४१	९४.०१
रोल्पा	५२२२१	१०९८७१	१२४९२२	२३४७९३	४.५०	८७.९५
प्युठान	५६२०३	१०४१३२	१२७८८७	२३२०१९	४.१३	८१.४३
गुल्मी	६६१२५	११२०२५	१३४४६९	२४६४९४	३.७३	८३.३१
अर्घाखाँची	४८४६५	८०६७२	९६४१४	१७७०८६	३.६५	८३.६७
पाल्पा	६५०४९	११२७६१	१३२२६६	२४५०२७	३.७७	८५.२५
नवलपरासी (प)	८२७३८	१८८१८२	१९८६८६	३८६८६८	४.६८	९४.७१
रुपन्देही	२३८३२०	५५०४७८	५७१४७९	११२१९५७	४.७१	९६.३३
कपिलवस्तु	१२१९४६	३३४६८७	३४८२७४	६८२९६१	५.६०	९६.१०
दाङ	१६२३१६	३२०५७३	३५४४२०	६७४९९३	४.१६	९०.४५
बाँके	१२९३०७	२९६७४५	३०६४४९	६०३१९४	४.६६	९६.८३
बर्दिया	१०६३२६	२१६७६६	२४३१३४	४५९९००	४.३३	८९.१५
लुम्बिनी प्रदेश	११४१९०२	२४५४४०८	२६६७६७०	५१२२०७८	४.४९	९२.०१
नेपाल	६६६६९३७	१४२५३५५	१४९११०२	२९१६४५७	४.३७	९५.५९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.३ लैङ्गिक अनुपात

लुम्बिनी प्रदेशमा महिला जनसङ्ख्याको हिस्सा ५२.०८ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको जनसङ्ख्यामा महिलाको हिस्सा ५१.१ प्रतिशत रहेको हुनाले लुम्बिनी प्रदेशको जनसङ्ख्यामा महिलाको हिस्सा राष्ट्रियस्तरमा भन्दा बढी देखिन्छ। यस प्रदेशका सबै जिल्लामा महिलाको जनसङ्ख्याको हिस्सा पुरुषको भन्दा बढी रहेको छ। जिल्लागत रूपमा हेर्दा जम्मा जनसङ्ख्यामा महिलाको हिस्सा यस प्रदेशमा बाँके जिल्लामा सबैभन्दा कम (५१.५%) र प्यूठान जिल्लामा सबैभन्दा बढी (५२.९%) रहेको छ (चित्र २.१)।

प्रदेशको लैङ्गिक अनुपात अर्थात प्रति सय महिलामा ९२.०१ पुरुष यस प्रदेशमा रहेका छन् जब कि नेपालको समग्र लैङ्गिक अनुपात ९५.५९ रहेको छ (तालिका २.२)। लैङ्गिक अनुपात बाँकेमा सबैभन्दा बढी (९६.८३) रहेको छ भने गुल्मीमा सबैभन्दा कम (८१.४३) रहेको छ।

चित्र २.१ कुल जनसङ्ख्यामा पुरुष र महिलाको हिस्सा

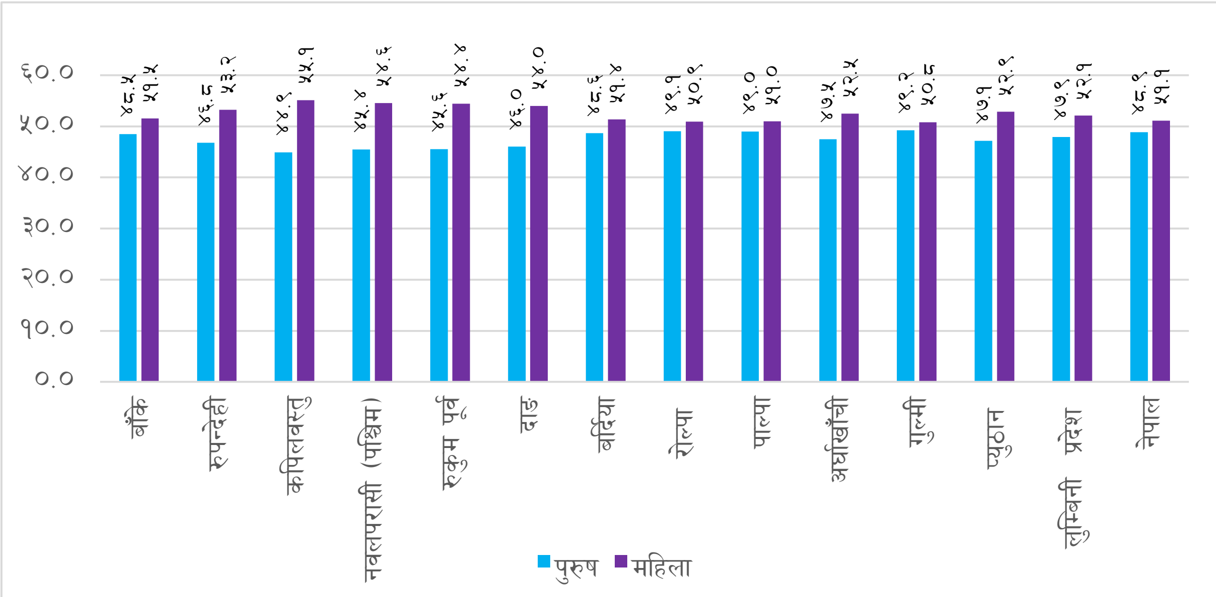

२.४ उमेर अनुसारको जनसङ्ख्या

जनसङ्ख्या अध्ययनका विविध बिषयहरुमध्ये उमेरको आधारमा गरिने अध्ययन पनि एक महत्वपूर्ण बिषय हो। उमेरको आधारमा जनसङ्ख्यालाई केटाकेटी, तन्नेरी, वयस्क, बुढ्यौली आदि नामकरण गर्ने चलन छ। उमेरको आधारमा मानिसको आर्थिक तथा सामाजिक हैसियत समेत अनुमान गर्ने र सोहि बमोजिम व्यवहार गर्ने समेत चलन छ। कम उमेरका मानिसहरु जसलाई केटाकेटी भनिन्छ भने बढी उमेरका मानिसहरु जसलाई प्रौढ अथवा बुढ्यौली उमेरका मानिस भनेर चिनिन्छ, उनीहरुले आफुलाई आवश्यक पर्ने साधन तथा श्रोत को व्यवस्थापन आफै गर्न सक्दैनन् र जीवन निर्वाहका लागि अरुमाथि भर पर्नुपर्ने हुन्छ यस्तो जनसमुहलाई आश्रित जनसङ्ख्या भनिन्छ।

उमेर समूहको बृहद् समूहलाई हेर्दा १५ वर्ष मुनिका जनसङ्ख्यालाई बालबालिका भनिन्छ र यो समूह आश्रित समूह अन्तर्गत पर्दछ। अर्थात् यो समूहका बालबालिकाको भरणपोषण, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सम्पुर्ण जीवनयापनका खर्च काम गर्ने उमेर समूहका जनसङ्ख्याले व्यहोर्ने गर्दछन्। त्यसैगरी, ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका जनसङ्ख्यालाई बुढ्यौली भनिन्छ र यो समूह पनि आश्रित समूह अन्तर्गत राखेर हेर्ने गरिन्छ। यद्यपी, बुढ्यौलीको उमेर समूहमा एकमत नहुन सक्दछ। यू. एन. एफ. पि. ए., विश्व बैंक लगायतका संस्थाहरूले ६५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहलाई बुढ्यौली अन्तर्गत राख्ने गरेका छन्।

सन् १९९२ बाट नेपालको जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनामा आश्रित जनसङ्ख्याको बृद्धिदर भन्दा काम गर्ने उमेर समूहको जनसङ्ख्याको बृद्धिदर अधिक छ। साथै, नेपालको जनसङ्ख्यामा काम गर्ने उमेर समूहको बाहूल्यता पनि रहेको छ। यहि अवसरलाई सदुपयोग गर्नका लागि राज्यले शिक्षा र स्वास्थ्यमा ठूलो लगानी गरिरहेको छ। उमेर अनुसार विभिन्न समूहका जनसङ्ख्याको अलग अलग आवश्यकता र चाहना हुन्छन्। जनसङ्ख्याको कतिपय आवश्यकतालाई राज्यले सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। यिनै कार्यका लागि तर्जुमा गरिने नीति तथा योजनामा पनि उमेर अनुसारको जनसङ्ख्याको विश्लेशण निकै महत्वपूर्ण मानिन्छ।

तालिका २.३ पाँच वर्ष उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्या वितरण

उमेर समूह	पुरुष		महिला		जम्मा	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
००-०४ वर्ष	२३०७७८	९.४०	२०९०६३	७.८४	४३९८४१	८.५९
०५-०९ वर्ष	२५९८५०	१०.५९	२३८०८८	८.९२	४९७९३८	९.७२
१०-१४ वर्ष	२६८९०२	१०.९६	२५४१७६	९.५३	५२३०७८	१०.२१
१५-१९ वर्ष	२६६०४३	१०.८४	२७४८५७	१०.३०	५४०९००	१०.५६
२०-२४ वर्ष	२२२५२४	९.०७	२७४१२२	१०.२८	४९६६४६	९.७०
२५-२९ वर्ष	१९११५६	७.७९	२४९३२९	९.३५	४४०४८५	८.६०
३०-३४ वर्ष	१६६६८८	६.७९	२१५२५२	८.०७	३८१९४०	७.४६
३५-३९ वर्ष	१५९४४०	६.५०	१९७६५३	७.४१	३५७०९३	६.९७
४०-४४ वर्ष	१३७६८४	५.६१	१६१२८४	६.०५	२९८९६८	५.८४
४५-४९ वर्ष	११२९७९	४.६०	१२६७२३	४.७५	२३९७०२	४.६८
५०-५४ वर्ष	१११७५९	४.५५	१२४६०९	४.६७	२३६३६८	४.६१
५५-५९ वर्ष	८८४९१	३.६१	९०८६९	३.४१	१७९३६०	३.५०
६०-६४ वर्ष	७६१७१	३.१०	८२१८८	३.०८	१५८३५९	३.०९
६५-६९ वर्ष	६३५८४	२.५९	६७३३६	२.५२	१३०९२०	२.५६
७०-७४ वर्ष	४९७६९	२.०३	५२६९७	१.९८	१०२४६६	२.००
७५-७९ वर्ष	२८१२३	१.१५	२८३०३	१.०६	५६४२६	१.१०
८०-८४ वर्ष	१२१४४	०.४९	१२०१३	०.४५	२४१५७	०.४७
८५-८९ वर्ष	५२५६	०.२१	५२११	०.२०	१०४६७	०.२०
९०-९४ वर्ष	१९६७	०.०८	२३२७	०.०९	४२९४	०.०८
९५+ वर्ष	११००	०.०४	१५७०	०.०६	२६७०	०.०५
जम्मा	**२४५४४०८**	**१००.००**	**२६६७६७०**	**१००.००**	**५१२२०७८**	**१००.००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

तालिका २.३ मा यस प्रदेशको उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्या वितरण देखाइएको छ। जिल्ला र पालिका तहको उमेर अनुसारको जनसङ्ख्या अनुसूची २.२ मा दिइएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा १९ वर्षमुनि उमेर समूहको जनसङ्ख्या ठूलो हिस्सामा रहेको छ। यस प्रदेशमा १९ वर्षसम्मको उमेर समूहमा महिलाहरू भन्दा पुरुषहरूको सङ्ख्या बढी छ। तत्पश्चात् ५४ बर्षसम्म महिलाहरूको सङ्ख्या पुरुषको भन्दा बढी छ। लुम्बिनी प्रदेशमा ८० वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या एक प्रतिशत भन्दा कम (०.८%) रहेको छ। यो प्रदेशमा ६४.३ प्रतिशत जनसङ्ख्या १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहका सक्रिय जनसङ्ख्याको रुपमा रहेका छन्, जुन राष्ट्रियस्तरको सक्रिय जनसङ्ख्याको हिस्सा (६३.६७%) भन्दा सामान्य बढी हो। चित्र २.१ मा लुम्बिनी प्रदेशको जनसङ्ख्या पिरामिड

देखाइएको छ। पिरामिड अनुसार यो प्रदेशको जनसङ्ख्यामा पाँच वर्ष मुनिका जनसङ्ख्या सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहको जनसङ्ख्या भन्दा कम देखिन्छ। यसले बच्चा जन्मने सङ्ख्यामा कमी हुदै गएको भन्ने संकेत गर्दछ। पुरुषको जनसङ्ख्यामा १० देखि १४ वर्षको समूह सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको समूह हो भने महिलाको जनसङ्ख्यामा १५ देखि १९ वर्षको समूह सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको समूह हो। पिरामिड अनुसार यो प्रदेशमा किशोरावस्था र युवावस्थाको जनसङ्ख्या अधिक रहेको र यो जनसङ्ख्याले प्रदेशको आर्थिक बृद्धिका लागि निकै महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने संकेत गरेको छ। साथै अबको केही दशक पछि यो प्रदेशमा बुढ्यौली उमेरको जनसङ्ख्या बढ्दै जाने हुँदा आश्रित जनसङ्ख्या बढ्ने अवस्था देखिन्छ।काम गर्ने उमेर समूहको पुरुष जनसङ्ख्या महिलाको सोहि समूहको जनसङ्ख्या भन्दा कम रहेको देखिन्छ जसले वैदेशिक रोजगारीमा महिलाको जनसङ्ख्या भन्दा पुरुषको जनसङ्ख्या बढी गएको संकेत गर्दछ।

चित्र २.१ जनसङ्ख्या पिरामिड

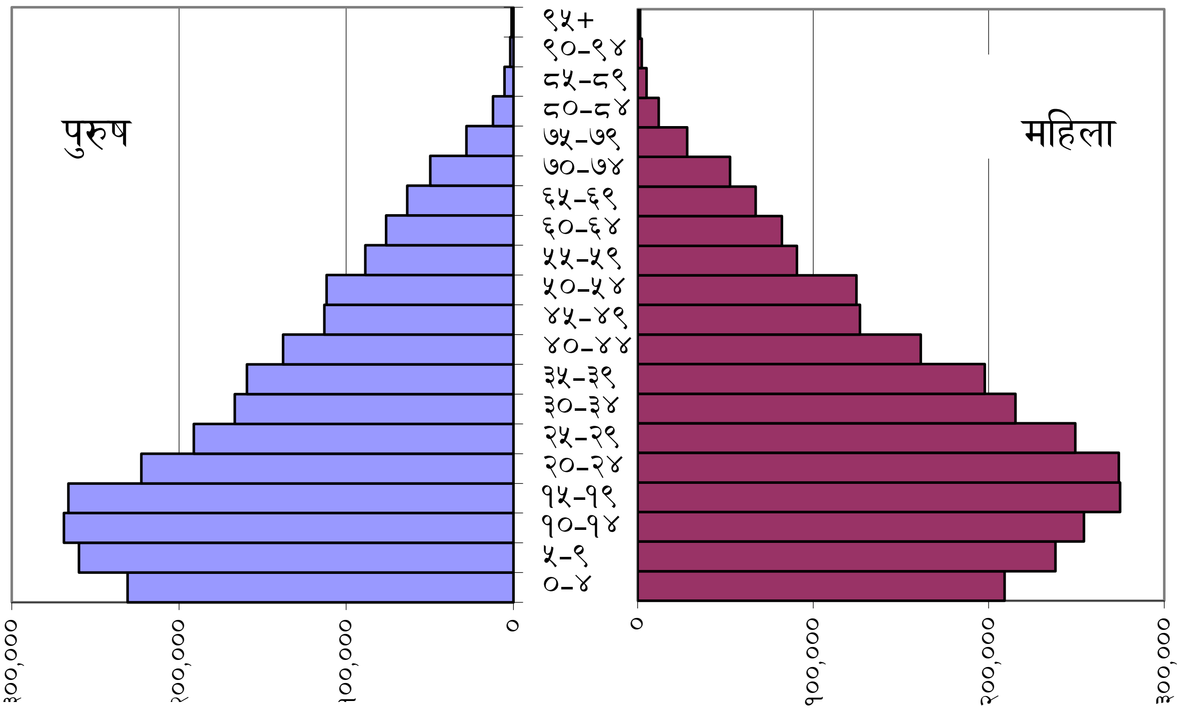

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.५ जातजाति अनुसारको जनसङ्ख्या

नेपाल भौगोलिक, वातावरणीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, आर्थिक, जनसाङ्ख्यिक लगायत विभिन्न दृष्टिकोणबाट विविधतायुक्त देश हो ।जनगणना २०७८ का अनुसार नेपालमा १४२ जातजाति, १२४ भाषा र १० धर्म रहेका छन्।यसैको प्रतिबिम्बको रूपमा लुम्बिनी प्रदेशमा पनि विविधतायुक्त जनसङ्ख्या बसोबास गर्दछन् । जातिय हिसाबले हेर्ने हो भने लुम्बिनी प्रदेशको कुल जनसङ्ख्यामा १२० जातजातिको सम्मिश्रण रहेको छ। जातजातिको विस्तृत विवरण सूची अनुसूची २.३ मा दिइएको छ। जनसङ्ख्याको आधारमा यस प्रदेशका मुख्य दश जातजाति तालिका २.४ मा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार सबैभन्दा धेरै मगर (१४.६ प्रतिशत), त्यसपछि थारु (१४.३ प्रतिशत), त्यसपछि क्षेत्री (१४.२ प्रतिशत) रहेका छन्। कुल १२० जातजातिमध्ये २७ ओटा जातजातिको जनसङ्ख्या १०० जनाभन्दा पनि कम रहेको छ (अनुसूची २.३)।

तालिका २.४ प्रमुख दश जातजाति

प्रमुख दश जातजाति	जम्मा		पुरुष		महिला	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
मगर	७४६१५४	१४.५७	३४४०४९	१४.०२	४०२१०५	१५.०७
थारु	७३२०६९	१४.२९	३५३२४६	१४.३९	३७८८२३	१४.२०
क्षेत्री	७२९३५८	१४.२४	३४०२५४	१३.८६	३८९१०४	१४.५९
ब्राहमण (पहाड)	५७७११०	११.२७	२७५९३७	११.२४	३०११७३	११.२९
मुसलमान	३६५१३७	७.१३	१८००७७	७.३४	१८५०६०	६.९४
विश्वकर्मा	३११२८२	६.०८	१४०९७७	५.७४	१७०३०५	६.३८
यादव	२०९४८१	४.०९	१०६९७२	४.३६	१०२५०९	३.८४
चमार हरिजन राम	१०७५८१	२.१०	५४२५४	२.२१	५३३२७	२.००
परियार	९८५७३	१.९२	४४५९६	१.८२	५३९७७	२.०२
कुर्मी	८८७२७	१.७३	४५०७६	१.८४	४३६५१	१.६४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.६ बोल्ने भाषा अनुसार जनसङ्ख्या

जम्माजम्मी ६८ किसिमका भाषाभाषी बोल्ने मानिसहरू यस प्रदेशमा बसोबास गरेको देखिन्छ (अनुसूची २.४)। तालिका २.५ मा लुम्बिनी प्रदेशका मानिसले बोल्ने मातृभाषा, दोस्रो भाषा र पुर्खाको भाषा अनुसारको जनसङ्ख्या प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार कुल जनसङ्ख्यामध्ये सबैभन्दा वढी अर्थात ५०.८५ प्रतिशत जनसङ्ख्याले नेपाली भाषालाई मातृ भाषाको रुपमा प्रयोग गर्ने गरेका छन्। त्यसपछि १६.७० प्रतिशत जनसङ्ख्याको मातृभाषा अवधी रहेको छ। तेस्रो बढी बोलिने भाषाको रुपमा थारु रहेको छ जुन १३.५९ प्रतिशत जनसङ्ख्याले बोल्छन्। चौथो बढी बोलिने भाषामा भोजपुरी (१०.९७ प्रतिशत) रहेको छ भने मातृभाषा मगर धुत हुने जनसङ्ख्या ३.८१ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी ४०.७ प्रतिशत जनसङ्ख्याले दोस्रो

भाषाको रूपमा नेपाली बोल्ने गर्दछन् भने ५४ प्रतिशत जनसङ्ख्याले दोस्रो भाषा नै बोल्दैनन्। यस प्रदेशका मानिसको पुर्खाको भाषा सबैभन्दा बढी नेपाली (४५.३) र त्यसपछि अवधी (१७.५) रहेको छ।

तालिका २.५ मातृभाषा, दोस्रो भाषा र पुर्खाको भाषा

मातृभाषाको रूपमा बोल्ने			दोस्रो भाषाको रूपमा बोल्ने			पुर्खाको भाषा भएका		
मातृभाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	दोस्रो भाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	पुर्खाको भाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाली	२६०४६१४	५०.९	नेपाली	२०८६५१२	४०.७	नेपाली	२३१८६४९	४५.३
अवधी	८५५२६४	१६.७	हिन्दी	८०४७५	१.६	अवधी	८९६५७३	१७.५
थारु	६९५९४९	१३.६	अवधी	४७५३७	०.९	थारु	७१३७३३	१३.९
भोजपुरी	५६२०६२	११.०	थारु	४३५५२	०.९	भोजपुरी	५०५८१९	९.९
मगर धुत	१९४९४८	३.८	भोजपुरी	२५८९७	०.५	मगर धुत	३२६३१२	६.४
मगर खाम	५९१०४	१.२	उर्दु	२३०४९	०.४	मगर खाम	७७०५७	१.५
उर्दु	४३६८८	०.९	मगर धुत	१३५५९	०.३	उर्दु	७०३४७	१.४
हिन्दी	२७७९२	०.५	अंग्रेजी	११५४३	०.२	नेपाल भाषा (नेवारी)	४७१८३	०.९
नेपाल भाषा (नेवारी)	२४५६०	०.५	मगर खाम	९८९२	०.२	गुरुङ	३७४६३	०.७
गुरुङ	२०२६३	०.४	नेपाल भाषा (नेवारी)	२९५१	०.१	संस्कृत	३१४७०	०.६
			दोस्रो भाषा नबोल्ने	२७६४०५६	५४.०			

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.७ धर्म अनुसारको जनसङ्ख्या

तालिका २.६ मा प्रदेशमा रहेको धर्म अनुसारको जनसङ्ख्यालाई प्रस्तुत गरिएको छ। नेपालको कुल जनसङ्ख्यामा हिन्दू धर्म मान्नेहरू ८१.१९ प्रतिशत रहेका छन् भने यस प्रदेशमा ८८.३६ प्रतिशत रहेका छन्। त्यस्तै यस प्रदेशमा इस्लाम धर्म मान्नेहरू ७.४५ प्रतिशत र बौद्ध धर्म मान्नेहरू १.९९ प्रतिशत रहेका छन्। नेपालमा समग्रमा जनसङ्ख्याका हिसावले बौद्ध धर्म मान्नेहरू दोस्रो स्थानमा रहेकामा यस प्रदेशमा इस्लाम धर्म मान्नेहरू दोस्रो स्थानमा रहेका छन्।

तालिका २.६ धर्म अनुसार जनसङ्ख्या वितरण

धर्म	नेपाल		लुम्बिनी प्रदेश	
	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
हिन्दु	२३६७७७४४	८१.१९	४५२५६२३	८८.३६
बौद्ध	२३९३५४९	८.२१	१०२०९८	१.९९
इस्लाम	१४८३०६६	५.०९	३८१५५८	७.४५
किरांती	९२४२०४	३.१७	६१९	०.०१
कृष्चियन	५१२३१३	१.७६	५९०५६	१.१५
प्रकृति	१०२०४८	०.३५	४७११८	०.९२
बोन	६७२२३	०.२३	४९९९	०.१०
जैंन	२३९८	०.०१	५९	०.००१
बहाई	५३७	०.००	९२	०.००२
शिख	१४९६	०.०१	८५६	०.०२
जम्मा	**२९१६४५७८**	**१००**	**५१२२०७८**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.८ गाउँपालिका र नगरपालिका अनुसारको जनसङ्ख्या

लुम्बिनी प्रदेशको कूल जनसङ्ख्या ५१२२०७८ मध्ये ५५.१८ प्रतिशत जनसङ्ख्या नगरपालिकामा र बाँकी ४४.८२ प्रतिशत जनसङ्ख्या गाउँपालिकामा बसोबास गर्दछन्। यस प्रदेशमा क्षेत्रफलको हिसाबले ६२.६ प्रतिशत क्षेत्र गाउँपालिकामा पर्दछ भने ३७.४ प्रतिशत क्षेत्र मात्र नगरपालिकामा पर्दछ। सबैभन्दा बढी नगरक्षेत्र भएको जिल्ला बर्दिया हो। तत्पश्चात् धेरै नगर क्षेत्र हुने जिल्लामा कपिलवस्तु (७४.५) प्रतिशत र अर्घाखाँची (७२.६) प्रतिशत पर्दछन्। बर्दियामा सबैभन्दा बढी ८१.२ प्रतिशत जनसङ्ख्या नगरपालिकामा बस्छन्। रोल्पामा भने सबैभन्दा कम १५.६७ प्रतिशत जनसङ्ख्या मात्र नगरपालिकामा बस्छन्। रुकुम पूर्वमा भने कुनै पनि नगरपालिका रहेको छैन। अतः यस जिल्लाका सबै मानिस गाउँपालिकामा बस्दछन्।

जनसङ्ख्याका आधारमा यस प्रदेशमा रहेका दश ठूला नगरपालिकाको विवरण तालिका २.७ मा दिइएको छ। दश ठूला नगरपालिकामा रुपन्देहीमा ३ वटा, कपिलवस्तुमा ३ वटा, दाङ्ग र बाँकेमा २/२ वटा रहेका छन्। जनसङ्ख्याका आधारमा सबैभन्दा ठूलो नगरपालिकाको रुपमा घोराही उपमहानगरपालिका रहेको छ। यी दश नगरपालिकाहरूको जनघनत्व हेर्दा सबैभन्दा धेरै नेपालगन्ज र बुटवल उपमहानगरपालिकामा समान १९१३ जना प्रति वर्ग कि.मी रहेको छ भने सबैभन्दा कम घोराही उपमहानगरपालिकामा ३८४ जना प्रति वर्ग कि.मी रहेको छ।

तालिका २.७ जनसङ्ख्याका हिसाबले लुम्बिनी प्रदेशका ठुला दश स्थानीय तह

क्र.स.	नगरपालिकाहरू	जिल्ला	जनसङ्ख्या	क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.	जनघनत्व
१	घोराही उपमहानगरपालिका	दाङ्ग	२००५३०	५२२.२१	३८४
२	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही	१९४३३५	१०३.७७	१९१३
३	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	दाङ्ग	१७९७५५	३८४.८	४६७
४	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	बाँके	१६४४४४	८५.९४	१९१३
५	तिलोत्तमा नगरपालिका	रुपन्देही	१४९४७९	१२४.८	११८५
६	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके	१०१६६७	१८४.२६	५५२
७	बाणगंगा नगरपालिका	कपिलवस्तु	९६७१४	२३३.२५	४१४
८	कपिलवस्तु नगरपालिका	कपिलवस्तु	८८८७४	१३६.९१	६४९
९	लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका	रुपन्देही	८७३८३	११२.२१	७७९
१०	शिवराज नगरपालिका	कपिलवस्तु	८४८१०	२८४.०८	२९९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ तथा सम्बन्धित स्थानीय तहको वेबसाइट

तालिका २.८ गाउँपालिका र नगरपालिकामा बसोवास गर्ने जनसङ्ख्या विवरण

जिल्ला	जनसङ्ख्या				क्षेत्रफल वर्ग किमी			
	गाउँ पालिका	%	नगर पालिका	%	गाउँ पालिका	%	नगर पालिका	%
रुकुम पूर्व	५६७८६	१००.०			११६१.१४	१००	०	
रोल्पा	१९७९९०	८४.३	३६८०३	१५.७	६२२.३५	४८.०	६७५.१७	५२.०
प्युठान	१५७६७९	६८.०	७४३४०	३२.०	४२०.९७	२५.५	१२३०.२	७४.५
गुल्मी	१८६०४७	७५.५	६०४४७	२४.५	१२२८.७६	८४.१	२३३.१४	१५.९
अर्घाखाँची	६८०८५	३८.४	१०९००१	६१.६	३४०.१	२७.४	८९८.९८	७२.६
पाल्पा	१५१०५४	६१.६	९३९७३	३८.४	९१२.२८	८२.१	१९८.४८	१७.९
नवलपरासी (पश्चिम)	१७१४६४	४४.३	२१५४०४	५५.७	३१७.५८	४२.५	४२९.४७	५७.५
रुपन्देही	४५७९३८	४०.८	६६४०१९	५९.२	१६१४.९९	८५.७	२७०.४२	१४.३
कपिलवस्तु	१९७४२६	२८.९	४८५५३५	७१.१	९६७.२७	७३.२	३५३.६६	२६.८
दाङ	२३१६२५	३४.३	४४३३६८	६५.७	१८२६.३१	५९.७	१२३३.५	४०.३
बाँके	३३२९३१	५५.२	२७०२६३	४४.८	१६१२.०७	८५.६	२७०.२	१४.४
वर्दिया	८६४६५	१८.८	३७३४३५	८१.२	१९३.६	१७.५	९११.७६	८२.५
लुम्बिनी	**२२९५४९०**	**४४.८**	**२८२६५८८**	**५५.२**	**११२१७.४**	**६२.६**	**६७०४.९८**	**३७.४**

राष्ट्रिय जनगणना २०७८, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

२.९ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सङ्ख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा १,२०,४१४ मानिसहरूमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता भएको देखिएको छ। यस प्रदेशको कूल जनसङ्ख्याको लगभग २.३ प्रतिशत मानिसहरूमा अपाङ्गता भएको देखिन्छ। लैङ्गिक हिसाबले हेर्दा ६५,३९९ (५४.३ प्रतिशत) पुरुष र ५५,०१५ (४५.७ प्रतिशत) महिलामा अपाङ्गता रहेको छ। अपाङ्गता भएकामध्ये ३७.८ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता रहेको छ। तत्पश्चता दृष्टिसम्बन्धी समस्या भएकाहरू १७.७ प्रतिशत, अन्धोपना ५ प्रतिशत, वहिरोपना ७.८ प्रतिशत, सुनाइमा समस्या आठ प्रतिशत, स्वर तथा बोलीमा समस्या भएकाहरू पाँच प्रतिशत रहेका छन्। बहु अपाङता भएका ८.५ प्रतिशत, मनोसामाजिक अपाङ्गता ४.३ प्रतिशत, बौद्धिक अपाङ्गता १.९ प्रतिशत रहेको छ। तुलनात्मक रुपमा पुरुष भन्दा महिलाहरूमा दृष्टि, वहिरोपना, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता र हेमोफोलिया बढी रहेको छ भने अन्य अपाङ्गता पुरुषमा वढी देखिन्छ (तालिका २.९)।

तालिका २.९ अपाङ्गता भएका जनसङ्ख्या

अपाङ्गताको प्रकार	जनसङ्ख्या	प्रतिशत	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत
शारीरिक	४५५६९	३७.८	२६९३०	४१.२	१८६३९	३३.९
दृष्टिमा समस्या	२१२७७	१७.७	१०२५६	१५.७	११०२१	२०.०
अन्धोपन	६०६६	५.०	३१५६	४.८	२९१०	५.३
वहिरोपन	९३५३	७.८	४७७६	७.३	४५७७	८.३
सुनाइमा समस्या	९६५३	८.०	४८४५	७.४	४८०८	८.७
वहिरोपन तथा अन्धोपन	१८६९	१.६	९७२	१.५	८९७	१.६
वोलीमा समस्या	७१४७	५.९	४०९३	६.३	३०५४	५.६
मनोसामाजिक अपाङ्गता	५१८२	४.३	२८५२	४.४	२३३०	४.२
बौद्धिक	२२४९	१.९	१२४७	१.९	१००२	१.८
हेमोफिलिया	९५८	०.८	४३१	०.७	५२७	१.०
अटिजम्	८५६	०.७	३९७	०.६	४५९	०.८
वहु अपाङ्गता	१०२३५	८.५	५४४४	८.३	४७९१	८.७
उल्लेख नभएका	८७५	०.७	४७८	०.७	३९७	०.७
जम्मा	**१२१२८९**	**१००.०**	**६५८७७**	**१००.०**	**५५४१२**	**१००.०**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१० अनुपस्थित जनसङ्ख्या

तालिका २.१० मा विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने अनुपस्थित जनसङ्ख्या सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। जनगणनाको समयमा लुम्बिनी प्रदेशमा ४,२०,९०६ जना अर्थात् कुल जनसङ्ख्याको ८.२ प्रतिशत अनुपस्थित (अक्सर विदेशमा बसोबास गर्ने) जनसङ्ख्याको रुपमा रहेका छन्। देशका सात प्रदेशमध्ये दोश्रो बढी अनुपस्थित जनसङ्ख्या भएको प्रदेश लुम्बिनी प्रदेश हो। अनुपस्थित जनसङ्ख्यामा ८७.३ प्रतिशत पुरुष र १२.७ प्रतिशत महिला रहेका छन्। यस

प्रदेशमा करिब एक चौथाइ भन्दा बढी (२७ प्रतिशत) घरपरिवारमा कम्तिमा एकजना सदस्य अनुपस्थित रहेका छन्, जुन राष्ट्रिय औसत २३.३ भन्दा बढी हो। अर्घाखाँची, गुल्मी र प्यूठान जिल्लामा क्रमशः ४२, ४१.१ र ३५.३ प्रतिशत घरपरिवारबाट मानिसहरू अनुपस्थित रहेको देखिन्छ। सबैभन्दा कम बाँके जिल्लाबाट जम्मा १७.४ प्रतिशत घरपरिवारमा अनुपस्थित जनसङ्ख्या रहेको छ। तुलनात्मक रुपमा महिलाहरू भन्दा पुरुषहरू नै बढी अनुपस्थित रहेका छन्।

तालिका २.१० अनुपस्थित (विदेशमा रहेका) जनसङ्ख्या

जिल्ला	जम्मा घरपरिवार	कम्तिमा एक जना अनुपस्थित व्यक्ति भएको घरपरिवार	%	अनुपस्थित (विदेशमा रहेका) जनसङ्ख्या		
				जम्मा	पुरुष	महिला
रुकुम पूर्व	१२८७८	२५३२	१९.७	३१०८	२८६४	२४४
रोल्पा	५२२०६	१५०२८	२८.८	२००२४	१७८१२	२२१२
प्युठान	५६१९५	२३१९७	४१.३	३१७२०	२९०१५	२७०५
गुल्मी	६६१००	२७१८३	४१.१	४१५५०	३५४७९	६०७१
अर्घाखाँची	४८४४९	२०३६४	४२.०	२९९३४	२६२७०	३६६४
पाल्पा	६४९९१	२२९५५	३५.३	३०६९८	२७७८६	२९१२
नवलपरासी (पश्चिम)	८२७०९	२१९२४	२६.५	२७९४२	२४५७०	३३७२
रुपन्देही	२३८१७१	५८९३५	२४.७	७९८१८	६७२३३	१२५८५
कपिलवस्तु	१२१८६१	३१०७२	२५.५	४३८८१	३९२७३	४६०८
दाङ	१६२२६६	४१७९८	२५.८	५३३९४	४७१९९	६१९५
बाँके	१२९२३४	२२४९२	१७.४	२९५९४	२५६९७	३८९७
बर्दिया	१०६२८५	२०५९३	१९.४	२९२४३	२४४७२	४७७१
लुम्बिनी	**११४१३४५**	**३०८०७३**	**२७.०**	**४२०९०६**	**३६७६७०**	**५३२३६**
नेपाल	**६६६६९३७**	**१५५५९६१**	**२३.३**	**२१९०५९२**	**१७९९६७५**	**३९०९१७**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

देश छाडेर विदेशमा अक्सर बसोबास गर्नुका विभिन्न कारणहरू हुन्छन्। जनगणनामा यस्ता कारणहरू समेत संकलन गरिएको थियो। लुम्बिनी प्रदेशमा अनुपस्थित रही विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूको अनुपस्थित रहनुको कारण र जनसङ्ख्या तालिका २.११ मा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार अनुपस्थित हुनुको मुख्य कारण रोजगारी नै देखिन्छ। रोजगारीका लागि घर छोड्नेहरू यस प्रदेशमा ७०.२ प्रतिशत रहेका छन्। जागिरको खोजीका

लागि ११.२ प्रतिशत, अध्ययनको लागि ५.२ प्रतिशत र अन्यसँग आश्रित भई १०.१ जनसङ्ख्या अनुपस्थित रहेको देखिन्छ (तालिका २.११)।

तालिका २.११ अनुपस्थितिको कारण र जनसङ्ख्या

जिल्ला	जम्मा अनुपस्थित	पारिश्रमिक रोजगारी	व्यापार व्यवसाय	अध्ययन तालिम	जागिरको खोजी	आश्रित	अन्य	उल्लेख नभएको
रुकुम पूर्व	३१०८	१८५२	१८	८६	८४७	२१८	२५	६२
प्रतिशत		५९.६	०.६	२.८	२७.३	७.०	०.८	२.०
रोल्पा	२००२४	१३९०४	१२९	२८३	३४८१	१७०२	२२०	३०५
प्रतिशत		६९.४	०.६	१.४	१७.४	८.५	१.१	१.५
प्युठान	३१७२०	२३४१७	१५६	४७२	३८५८	३०२१	४३५	३६१
प्रतिशत		७३.८	०.५	१.५	१२.२	९.५	१.४	१.१
गुल्मी	४१५५०	२९४१४	१८३	१४८२	३४०६	६२६२	३२१	४८२
प्रतिशत		७०.८	०.४	३.६	८.२	१५.१	०.८	१.२
अर्घाखाँची	२९९३४	२१३१५	१४२	९३६	२४५८	४४२०	३४१	३२२
प्रतिशत		७१.२	०.५	३.१	८.२	१४.८	१.१	१.१
पाल्पा	३०६९८	२४२६३	१२७	११६९	१४६३	३१९७	१५७	३२२
प्रतिशत		७९.०	०.४	३.८	४.८	१०.४	०.५	१.०
नवलपरासी (पश्चिम)	२७९४२	२०९७८	१८१	१९७३	२२३६	२१२२	२३६	२१६
प्रतिशत		७५.१	०.६	७.१	८.०	७.६	०.८	०.८
रुपन्देही	७९८१८	५४५२८	६०३	८२९१	६५१५	७९५१	८०१	११२९
प्रतिशत		६८.३	०.८	१०.४	८.२	१०.०	१.०	१.४
कपिलवस्तु	४३८८१	३१८५७	४७४	१७६२	४२१९	४५४४	४२४	६०१
प्रतिशत		७२.६	१.१	४.०	९.६	१०.४	१.०	१.४
दाङ्ग	५३३९४	३३५७६	२९६	२९५७	११२१०	४०८६	३५९	९१०
प्रतिशत		६२.९	०.६	५.५	२१.०	७.७	०.७	१.७
बाँके	२९५९४	२०२२२	१८१	१५३१	४७६३	२२६५	२५८	३७४
प्रतिशत		६८.३	०.६	५.२	१६.१	७.७	०.९	१.३
बर्दिया	२९२४३	२००३८	१४६	८२८	४९८०	२७५९	२१६	२७६
प्रतिशत		६८.५	०.५	२.८	१७.०	९.४	०.७	०.९
लुम्बिनी प्रदेश	**४२०९०६**	**२९५३६४**	**२६३६**	**२१७७०**	**४९४३६**	**४२५४७**	**३७९३**	**५३६०**
प्रतिशत		**७०.२**	**०.६**	**५.२**	**११.७**	**१०.१**	**०.९**	**१.३**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.११ आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या

तालिका २.१२ मा लुम्बिनी प्रदेशको आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या प्रस्तुत गरिएको छ। यो प्रदेशमा ६५.८ प्रतिशत जनसङ्ख्या आर्थिक रुपले सक्रिय रहेका छन् जुन राष्ट्रिय औसत ६५.५ प्रतिशतकै हाराहारी हो। जिल्लागत रुपमा आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्याको अनुपात सबैभन्दा बढी रुकुम पूर्वको ७८ प्रतिशत रहेको छ भने यस प्रदेशको सबैभन्दा कम रुपन्देहीको ५९.९ प्रतिशत रहेको छ। पाँच जिल्ला (नवलपरासी पश्चिम, रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ्ग र बाँके) को आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्याको अनुपात राष्ट्रिय औसतभन्दा कम छ भने अन्य जिल्लामा सक्रिय जनसङ्ख्याको अनुपात राष्ट्रिय औसतभन्दा बढी रहेको छ।

तालिका २.१२ दश वा सोभन्दा बढी उमेरका आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या

जिल्ला	दश वा सोभन्दा बढी उमेरका जनसङ्ख्या	आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या	आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या (प्रतिशतमा)
रुकुम पूर्व	४५३०२	३५३३२	७८.०
रोल्पा	१८६४८८	१२७००९	६८.१
प्युठान	१८४५९२	१२१९०८	६६.०
गुल्मी	२०३३७०	१५६०२६	७६.७
अर्घाखाँची	१४५६३१	९९३०४	६८.२
पाल्पा	२०६३१७	१६४६०२	७९.८
नवलपरासी (पश्चिम)	३२०६५४	२०८६७२	६५.१
रुपन्देही	९२६०३८	५५५०५९	५९.९
कपिलवस्तु	५३८२७८	३४२०६२	६३.५
दाङ	५५९५४२	३५९१४२	६४.२
बाँके	४८५४७२	३०२५४८	६२.३
बर्दिया	३८२६१५	२८०५३२	७३.३
लुम्बिनी	**४१८४२९९**	**२७५२१९६**	**६५.८**
नेपाल	**२३९५८८६८**	**१५६८९७७७**	**६५.५**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

पाठ ३ः आवासको स्थिति

३.१ घरपरिवार सङ्ख्या र पारिवारिक बनोट

राष्ट्रिय जनगणनाहरूमा जनसङ्ख्याका साथसाथै घरपरिवार सङ्ख्याको पनि गणना गरिन्छ। कुनै स्थान विशेषमा रहेका घरपरिवारको सङ्ख्याले पारिवारिक स्तरमा वितरण गर्नुपर्ने सेवा सुविधाको योजना तर्जुमा गर्न र सो बमोजिम कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्नमा निकै मदत पुग्दछ। उदाहरणका लागि परिवारले प्रयोग गर्ने इन्टरनेट सुविधा, टेलिफोन सुविधा, खानेपानी, बिजुली आदि सेवा सुविधा वितरण गर्ने निकायलाई निश्चित स्थान विशेषमा कति घरपरिवार रहेका छन् भन्ने विवरण निकै महत्वपूर्ण हुन्छ। साथै परिवारको औसत आकारले संयुक्त वा एकात्मक परिवारका बारेमा जानकारी प्रदान गर्दछ। पारिवारिक संरचनाका आधारमा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका लागि विभिन्न नीति तथा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ। यीनै महत्वपूर्ण सूचनाहरू तालिका ३.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

प्रस्तुत तथ्याङ्कअनुसार सम्वत २०७८ सालमा यस प्रदेशमा सवैभन्दा बढी घरपरिवार २,३८,३२० रुपन्देही जिल्लामा छन् भने सबैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा १२,८८६ रहेका छन् । दोस्रो धेरै घरपरिवार हुने जिल्लामा दाङ्ग पर्दछ । जहाँ १,६२,३१६ घरपरिवार रहेका छन् । लुम्बिनी प्रदेशमा घरपरिवारको औसत आकार (प्रति घरपरिवार रहेका औसत सदस्य सङ्ख्या) ४.४९ छ जुन राष्ट्रिय अनुपात ४.३७ भन्दा केही बढी छ भने अघिल्लो जनगणना २०६८ को औसत आकार (५.१) भन्दा केही कम छ । यस प्रदेशका जिल्लाहरूमा प्रति घरपरिवार सबैभन्दा धेरै सदस्य सङ्ख्या कपिलवस्तुमा ५.६ जना रहेका छन् भने तुलनात्मक रुपमा कम सदस्य सङ्ख्या अर्घाखाँचीमा ३.६५ रहेका छन् । अघिल्लो जनगणनाको तथ्याङ्कसँग तुलना गर्ने हो भने यस प्रदेशमा एक दशक अवधिमा घरपरिवारको सङ्ख्या २९ प्रतिशतले बृद्धि भएको देखिन्छ । जसमध्ये सबैभन्दा बढी बृद्धि रूपन्देही (४५.४%) मा रहेको छ भने सबैभन्दा कम गुल्मी (१.९%) मा रहेको छ ।

नोटः राष्ट्रिय जनगणनामा घरपरिवार भन्नाले एउटै आम्दानी खर्चले घरव्यवहार चलाई अक्सर एउटै भान्सामा खाना खाने एक वा एकभन्दा बढी सदस्यहरूको समूहलाई बुझिन्छ। परिवारका सदस्यहरू नाता पर्ने वा नपर्ने दुवै प्रकारका हुन सक्दछन्। अक्सर अन्य स्थानमा बसोबास गर्ने नाता पर्ने सदस्यहरू जनगणनाको परिभाषा अनुसार परिवारको सदस्य हुदैनन् भने नातै नपर्ने व्यक्ति पनि अक्सर एउटै भान्छामा खाना खाने गरेको छ भने परिवारको सदस्यको परिभाषा भित्र पर्दछन्। उदाहरणका लागि कुनै घरपरिवारमा काम गर्न बसेको नाता नपर्ने घरेलु कामदार सोही परिवारको

सदस्य भित्र पर्दछन् तर विदेशमा वा देशभित्रकै अन्यत्र स्थानमा अक्सर बसोबास गर्ने नाता पर्ने सदस्य परिवारको सदस्यको परिभाषा भित्र पर्दैनन्।

तालिका ३.१: घरपरिवार सङ्ख्या

जिल्लाहरू	२०६८		२०७८		एक दशकमा घरपरिवार सङ्ख्यामा भएको वृद्धि (%)
	घरपरिवार सङ्ख्या	औसत परिवार सङ्ख्या	घरपरिवार सङ्ख्या	औसत परिवार सङ्ख्या	
रुकुम पूर्व	११२०९	४.७	१२८८६	४.४१	१५.०
रोल्पा	४३७५७	५.१	५२२२१	४.५०	१९.३
प्युठान	४७७३०	४.८	५६२०३	४.१३	१७.८
गुल्मी	६४९२१	४.३	६६१२५	३.७३	१.९
अर्घाखाँची	४६८३५	४.२	४८४६५	३.६५	३.५
पाल्पा	५९२९१	४.४	६५०४९	३.७७	९.७
नवलपरासी (पश्चिम)	६१८५९	५.४	८२७३८	४.६८	३३.८
रुपन्देही	१६३९१६	५.४	२३८३२०	४.७१	४५.४
कपिलवस्तु	९१३२१	६.३	१२१९४६	५.६०	३३.५
दाङ	११६४१५	४.७	१६२३१६	४.१६	३९.४
बाँके	९४७७३	५.२	१२९३०७	४.६६	३६.४
वर्दिया	८३१७६	५.१	१०६३२६	४.३३	२७.८
लुम्बिनी प्रदेश	**८८५२०३**	**५.१**	**११४१९०२**	**४.४९**	**२९.०**
नेपाल	**५४२७३०२**	**४.९**	**६६६६९३७**	**४.३७**	**२२.८**

स्रोत राष्ट्रिय जनगणना २०६८,२०७८

३.२ घरको स्वामित्व अनुसारको विवरण

घरको स्वामित्व भन्नाले कानूनी अधिकारको स्वामित्व बुझ्नुपर्दछ, अर्थात् बसोबास गरेको घर कसको नाममा दर्ता छ, उसकै स्वामित्व जनाउँछ। यसरी हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा अधिकांश परिवार आफ्नै स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्ने तथ्य राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को नतिजाले देखाएको छ (तालिका ३.२)। यस प्रदेशमा बसोबास गर्ने जम्मा १,१४१,३४५ घरपरिवारमध्ये ४,४४८ संस्थागत परिवार बाहेक जम्मा घरपरिवारको सङ्ख्या १,१३६,८९७ रहेको छ। कुल घरपरिवारहरुमध्ये ९०.८ प्रतिशत घरपरिवारसँग आफ्नै घर छ भने ८.३ प्रतिशत घरपरिवार भाडाको घरमा बस्छन् (तालिका ३.२)। राष्ट्रियस्तरमा त्यस्तो अंश क्रमशः ८६ प्रतिशत र १२.८ प्रतिशत रहेको छ। रुपन्देहीमा सबैभन्दा बढी १५.४ प्रतिशत घरपरिवार भाडाको घरमा बस्छन्। त्यसैगरी, पाल्पामा ११.४ प्रतिशत, दाङ्गमा ९.४ प्रतिशत, बाँकेमा ९.१ प्रतिशत घरपरिवारहरू भाडामा बसेका छन्। भाडामा वस्ने घरपरिवारको सङ्ख्या सबैभन्दा कम वर्दिया (१.९ प्रतिशत) मा रहेको छ।

तालिका ३.२ घरको स्वामित्वको अवस्था अनुसार घरपरिवारको विवरण

जिल्लाहरू	कूल घरपरिवार	आफ्नो घर भएको घरपरिवार		भाडामा बस्ने घरपरिवार		संस्थागत घरपरिवार		अन्य घरपरिवार	
	सङ्ख्या	सङ्ख्या	%	सङ्ख्या	%	स ङ्ख्या	%	स ङ्ख्या	%
रुकुम पूर्व	१२८७८	१२४१८	९६.४	३६५	२.८	२०	०.२	७५	०.६
रोल्पा	५२२०६	४९३८१	९४.६	२५५८	४.९	१२७	०.२	१४०	०.३
प्युठान	५६१९५	५४००२	९६.१	१८१७	३.२	१६२	०.३	२१४	०.
गुल्मी	६६१००	६१०१२	९२.३	४४१०	६.७	२४६	०.	४३२	०.७
अर्घाखाँची	४८४४९	४५१५४	९३.२	२८७३	५.९	१३६	०.३	२८६	०.६
पाल्पा	६४९९१	५६८१०	८७.	७४३६	११.	३६२	०.६	३८३	०.६
नवलपरासी	८२७०९	७७५१८	९३.७	४२५६	५.१	२६०	०.३	६७५	०.
रुपन्देही	२३८१७१	१९८९०	८३.५	३६७०७	१५.	१२४६	०.५	१३१३	०.६
कपिलवस्तु	१२१८६१	११६०२८	९५.२	४९०५	४.०	३६४	०.३	५६४	०.५
दाङ	१६२२६६	१४५७२	८९.	१५२४	९.४	६०२	०.	७००	०.
वाँके	१२९२३४	११६१८९	८९.	११७०७	९.१	७०९	०.५	६२९	०.५
वर्दिया	१०६२८५	१०३१७४	९७.१	२०५८	१.९	२२४	०.२	८२९	०.
लुम्बिनी प्रदेश	**११४१३४५**	**१०३६३१**	**९०.**	**९४३३६**	**८.३**	**४४५**	**०.**	**६२४०**	**०.५**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.३ घरको बनोट

घरपरिवारले प्रयोग गरिरहेको घरको जग, बाहिरी गाह्रो, छाना, भुइँ आदिको बनावटले उक्त परिवारको जीवनस्तर प्रतिनिधित्व गर्नुका साथै भुकम्प, हावाहुरी, बाढी जस्ता विपद्का समयमा सुरक्षित बसोबास भए नभएको कुरा इङ्गित गर्दछ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ मा प्रत्येक व्यक्तिगत परिवारले प्रयोग गरेको घर बनावटका बारेमा केही विवरण संकलन गरिएको थियो। प्राप्त नतिजा बमोजिम घरका विभिन्न भागहरूको बनोट के कसरी बनेको थियो भन्ने तथ्याङ्क तालिका ३.३, ३.४, ३.५, ३.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.५ मा परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग के कसरी बनेको छ भनेर प्रस्तुत गरिएको छ। जनगणनामा व्यक्तिगत तथा संस्थागत गरी दुई किसिमका परिवारको विवरण संकलन गरिएको थियो। पारिवारिक विवरणको हकमा व्यक्तिगत परिवारको मात्र विवरण संकलन गरिएको थियो। प्राप्त नतिजा बमोजिम लुम्बिनी प्रदेश अन्तरगत भएका घरको जगका बनाबटको किसिमलाई हेर्दा माटोले जडान गरेको जग भएको घरमा बस्ने परिवारको हिस्सा ४१ प्रतिशत रहेको छ। सोही किसिमको बनावट भएको जग भएका घरमा बस्ने परिवारको हिस्सा राष्ट्रिय स्तरमा ३३ प्रतिशत मात्र रहेका छन्। २१.३ प्रतिशत परिवारहरू आर.सि.सि पिलरको घरमा बस्दछन्, जुन राष्ट्रिय औसत २२.४ प्रतिशत भन्दा केही कम हो। यस प्रदेशका जिल्लाहरूलाई हेर्दा पहाडी जिल्लाका अधिकांश परिवारहरू बसोबास गर्ने घरहरूको जग माटोले जडान गरेको देखिन्छ। रुपन्देही,

कपिलवस्तु, बाँके, वर्दिया र नवलपरासीमा जग सिमेन्टले जडान गरेको घरमा बस्ने परिवारहरूको हिस्सा तुलनात्मक रूपमा बढी रहेको छ। बर्दियामा २३.२ प्रतिशत अर्थात करिब एक चौथाइ परिवार काठको खम्बाले निर्माण गरिएका घरमा बस्दछन् भने नवलपरासीमा १४.३ प्रतिशत परिवारहरू काठको खम्बाले बनाइएका घरमा बस्दछन्। आरसीसी पिलर सहितको जग भएको घरमा बस्ने परिवारहरु सवैभन्दा कम १.१ प्रतिशत रुकुम पूर्वमा र सवैभन्दा वढी ४१.६ प्रतिशत रुपन्देही जिल्लामा रहेको देखिन्छ।

तालिका ३.३ परिवारले प्रयोग गरेको घरको जगको किसिम

स्थान/ वनावट	कूल जम्मा	माटो जडित ईटा वा ढुगां	सिमेन्ट जडित ईटा वा ढुगां	आर. सि. सि. पिलर	काठको पिलर	अन्य
सङ्ख्या						
नेपाल	६६६०८४१	२२००८८६	१९८४०२९	१४९२६९३	९४४१४८	३९०८५
लुम्बिनी	११४१३४५	४६८१९०	३४७६१०	२४३३९०	७३४०५	८७५०
प्रतिशत						
नेपाल	१००	३३.०	२९.८	२२.४	१४.२	०.६
लुम्बिनी	१००	४१.०	३०.५	२१.३	६.४	०.८
जिल्लाहरूको (प्रतिशतमा)						
रुकुम पूर्व	१२८७८	९५.६	२.४	१.१	०.५	०.५
रोल्पा	५२२०६	९३.३	४.५	१.३	०.८	०.१
प्युठान	५६१९५	८७.३	७.१	४.६	१.०	०.१
गुल्मी	६६१००	८३.९	९.३	६.०	०.७	०.१
अर्घाखाँची	४८४४९	८४.५	८.०	५.६	१.९	०.१
पाल्पा	६४९९१	६६.५	१७.९	१४.२	१.३	०.१
नवलपरासी (पश्चिम)	८२७०९	१०.३	४२.४	३२.४	१४.३	०.६
रुपन्देही	२३८१७१	१०.५	४५.०	४१.६	२.४	०.५
कपिलवस्तु	१२१८६१	२७.६	४६.१	१७.३	७.९	१.०
दाङ	१६२२६६	५०.६	२२.७	२१.२	५.३	०.२
वाँके	१२९२३४	२७.८	३८.९	२३.०	७.५	२.८
वर्दिया	१०६२८५	३१.४	३१.६	१२.३	२३.२	१.५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

तालिका ३.४ मा घरको बाहिरी गाह्रोको बनावटसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। घरको गारोको बनावटलाई हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा सिमेन्टले जडान गरेको इट्टा वा ढुङ्गाको गाह्रो भएको घरमा सवैभन्दा वढी ५३.३ प्रतिशत (६,०८,५५३) परिवार बस्दछन्। त्यसपछी माटोले जडान गरेको इट्टा वा ढुङ्गाको गाह्रो भएको घरमा बस्ने परिवारहरुले ३८ प्रतिशत (४३३१७४) हिस्सा सहित दोश्रो स्थानमा रहेको छ। जिल्लागत रुपमा हेर्दा यस प्रदेशका पहाडी जिल्लामा अधिकांश परिवारले बस्ने घरहरूको गाह्रो माटोको जडानले बनेका छन्। रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु,

बाँके र दाङ्गमा भने धेरै परिवारहरू बस्ने घरहरूको गाह्रो सिमेन्टको जडान भएको देखिन्छ। यस प्रदेशमा जस्ता/टिन तथा प्रिफ्याबबाट बनेका घरमा बस्ने परिवारहरू नगण्य सङ्ख्यामा रहेका छन्।

तालिका ३.४ परिवारले प्रयोग गरेको घरको गारोको किसिम (प्रतिशतमा)

जिल्लाहरू	माटोले जोडेको इट्टा/ढुङ्गा	सिमेन्टले जोडेको इट्टा/ढुङ्गा	काठ/फल्याक	बाँस	काँचो इट्टा	जस्ता/टिन	प्रिफ्याब	अन्य
रुकुम पूर्व	९३.४	५.२	०.२	०.१	०.२	०.५	०.०२	०.४५
रोल्पा	९१.७	६.८	०.५	०.५	०.३	०.३	०.०१	०.०५
प्युठान	८४.१	१४.१	०.८	०.८	०.१	०.१	०.००	०.०२
गुल्मी	७९.१	१९.२	०.५	०.७	०.४	०.१	०.००	०.०२
अर्घाखाँची	८१.३	१६.४	१.३	०.७	०.२	०.१	०.००	०.०५
पाल्पा	६३.४	३४.७	०.६	०.९	०.२	०.१	०.०१	०.०६
नवलपरासी (पश्चिम)	१०.०	७४.४	१.९	११.८	०.४	०.२	०.०५	१.२४
रुपन्देही	९.१	८७.६	०.८	१.२	०.४	०.२	०.०४	०.७०
कपिलवस्तु	२४.७	६५.७	२.६	४.९	०.५	०.३	०.०१	१.१९
दाङ	४४.२	४५.८	२.६	२.९	४.१	०.१	०.०२	०.०९
बाँके	२४.७	६३.१	३.०	४.०	२.०	०.२	०.०१	२.९४
बर्दिया	२७.५	४४.३	१.९	१९.४	३.४	०.१	०.०१	३.४३
लुम्बिनी	**३८.०**	**५३.३**	**१.६**	**४.५**	**१.४**	**०.२**	**०.०**	**१.०**
नेपाल	**३०.७**	**५२.२**	**३.२**	**११.७**	**०.४**	**१.२**	**०.०**	**०.६**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका ३.५ मा परिवारले प्रयोग गरेका घरका छानासम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै ४५.४ प्रतिशत परिवार बसोबास गर्ने घरहरू आरसीसी ढलानको छाना भएका छन् जुन राष्ट्रिय औसत ३७.८ भन्दा बढी हो। यस प्रदेशका ४०.२ प्रतिशत परिवार बस्ने घरहरुको छाना जस्ता पाताको रहेको छ जुन दोश्रो ठुलो हिस्सा हो। तर काठ, माटो, टायल, जस्ता पाता र स्लेट/ढुङ्गाका छाना भएका घरहरूमा बस्ने परिवारको हिस्सा यो प्रदेशमा राष्ट्रिय औसत भन्दा कम छ भने खरको छाना भएका घरहरुमा बस्ने परिवारको हिस्सा ४.३ प्रतिशत रहेको छ, जुन राष्ट्रिय औसत ३.९ प्रतिशत भन्दा बढी हो।

जिल्लागत रुपमा हेर्दा प्यूठान, अर्घाखाँची र पाल्पाका ७० प्रतिशत भन्दा वढी परिवार बस्ने घरमा जस्ता पाताको छाना रहेका छ। नवलपरासी, रुपन्देही र कपिलवस्तुमा ५५ प्रतिशत भन्दा वढी परिवार बस्ने घरहरू आरसीसीका छाना भएका छन्। रुकुम पूर्वका ११ प्रतिशत परिवार बस्ने घरहरुमा माटोको छानाले बनेको छ। अन्य जिल्लामा भने माटोको छानाले बनेका घरमा बस्ने परिवार छैनन्।

तालिका ३.५ परिवारले प्रयोग गरेको घरको छानाको किसिम

	कूल जम्मा	जस्ता/टिन /च्यादर	सिमेन्ट ढलान	खर/पराल /छ्वाली	टायल/ खपटा/ झिँगटी	ढुङ्गा/स्लेट	काठ/ फल्याक	माटो	अन्य
सङ्ख्या									
नेपाल	६६६०८४१	२७९३३४२	२५१५०९३	२६०००६	६१३९१२	४०५७७१	१८१९०	४७६४२	६८८५
लुम्बिनी	११४१३४५	४५९०८४	५१८४३६	४९६४६	५५२३८	५३९७६	२५२०	१४५२	९९३
प्रतिशत									
नेपाल	१००	४१.९	३७.८	३.९	९.२	६.१	०.३	०.७	०.१
लुम्बिनी	१००	४०.२	४५.४	४.३	४.८	४.७	०.२	०.१	०.१
जिल्ला अनुसार (प्रतिशतमा)									
रुकुम पूर्व	१००	४५.१	३.२	२.८	०.२	३६.३	१.१	११.३	०.१
रोल्पा	१००	४६.४	४.९	११.१	०.२	३५.६	१.७	०.०	०.१
प्युठान	१००	७१.४	९.८	३.७	१.२	१३.९	०.०	०.०	०.०
गुल्मी	१००	६४.९	१२.२	१.४	०.३	२१.०	०.१	०.०	०.०
अर्घाखाँची	१००	७४.४	११.४	३.७	०.३	१०.१	०.०	०.०	०.०
पाल्पा	१००	७१.३	२६.८	१.१	०.१	०.७	०.०	०.०	०.०
नवलपरासी (पश्चिम)	१००	२८.४	५८.७	२.३	९.७	०.५	०.३	०.०	०.२
रुपन्देही	१००	१७.१	७८.३	२.०	२.०	०.४	०.१	०.०	०.१
कपिलवस्तु	१००	१४.५	७४.८	७.४	२.२	०.६	०.३	०.०	०.२
दाङ	१००	५३.६	३६.४	७.०	२.३	०.६	०.०	०.०	०.०
बाँके	१००	३०.८	५३.६	५.०	९.८	०.३	०.२	०.०	०.२
बर्दिया	१००	५१.७	२३.०	४.१	२०.८	०.४	०.१	०.०	०.१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका ३.६ मा परिवारले प्रयोग गरेका घरका भुइँको बनावटसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। लुम्बिनी प्रदेशका अधिकांश (करिब ५२ प्रतिशत) परिवार बस्ने घरको भुइँ माटोले बनेको देखिन्छ। यो प्रदेशमा ४२.३ प्रतिशत परिवारहरू बस्ने घरको भुइँ सिमेन्ट ढलान गरेको छ भने अन्य प्रकारका भुइँ भएका घरमा बस्ने परिवार सङ्ख्या न्यून रहेको छ। राष्ट्रिय औसतसँग तुलना गर्न हो भने लुम्बिनी प्रदेशमा माटोको भुइँ भएको घरमा बस्ने परिवार राष्ट्रिय औसतभन्दा बढी र सिमेन्टको भुइँ भएको घरमा बस्ने परिवार राष्ट्रिय औसतभन्दा कम रहेको पाइन्छ। जिल्लागत रूपमा हेर्दा माटोको भुइँ भएको घरमा बस्ने परिवार धेरै भएको जिल्ला रुकुम पूर्व (करिब ९२ प्रतिशत) देखिन्छ भने सबैभन्दा कम रूपन्देही (करिब २३ प्रतिशत) देखिन्छ। रूपन्देहीका अधिकांश परिवार बस्ने घरको भुइँ सिमेन्टबाट बनेको छ। रुकुम पूर्व, रोल्पा, प्यूठान, अर्घाखाँची,

गुल्मी जस्ता पहाडि विकट जिल्लाका २० प्रतिशत भन्दा कम परिवार मात्र सिमेन्टको भुइँ भएको घरमा बसोबास गरेको पाइन्छ (तालिका ३.६)।

तालिका ३.६ परिवारले प्रयोग गरेका घरको भुइँको बनावट

जिल्ला	माटो	काठको फल्याक/बाँस	इट्टा/ढुङ्गा	सेरामिक टायल	सिमेन्ट ढलान	अन्य
सङ्ख्या						
नेपाल	३०७४५१०	१३५५०३	९१२३६	१८०६०३	३१५११४०	२७८४९
लुम्बिनी	५९०७३९	२२८३९	१२२९६	२८३६०	४८२९८२	४१२९
प्रतिशत						
नेपाल	४६.२	२.०	१.४	२.७	४७.३	०.४
लुम्बिनी	५१.८	२.०	१.१	२.५	४२.३	०.४
जिल्ला अनुसार (प्रतिशतमा)						
रुकुम पूर्व	९१.८	३.१	०.४	०.३	४.०	०.४
रोल्पा	८८.७	३.२	०.६	०.२	६.९	०.३
प्युठान	८५.२	२.३	०.४	०.४	११.४	०.३
गुल्मी	७८.४	२.४	०.३	०.४	१८.१	०.५
अर्घाखाँची	८२.३	१.६	०.४	१.१	१४.३	०.२
पाल्पा	६२.४	४.३	०.४	०.८	३१.५	०.५
नवलपरासी (पश्चिम(	३५.२	१.८	१.१	१.७	५९.८	०.३
रुपन्देही	२२.९	१.४	१.०	७.३	६७.१	०.४
कपिलवस्तु	४९.२	२.२	१.६	१.१	४५.५	०.३
दाङ	५२.४	१.८	०.९	१.५	४३.१	०.३
बाँके	४४.०	१.९	१.८	२.३	४९.५	०.५
बर्दिया	६३.१	१.४	१.८	१.०	३२.५	०.२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

३.४ खानेपानी, इन्धन र चर्पी

परिवारले उपभोग गरेको पानी, इन्धन तथा चर्पीको प्रकारले जनस्वास्थ्य तथा मानव विकासको अवस्थासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्दछ। शुद्ध खानेपानीको अभावमा विभिन्न किसिमका सरूवा रोगहरूको प्रकोप बढ्ने खतरा हुन्छ भने खाना पकाउन तथा बत्ती बाल्न प्रयोग गरिएको इन्धनबाट उत्सर्जन हुने ग्याँसका कारण श्वाप्रश्वास लगायत अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या तथा वातावरण प्रदुषण निम्तिन सक्दछ। त्यसैगरी, सुरक्षित चर्पीको अभावमा पनि वातावरणमा प्रतिकुल प्रभाव पर्नुका साथै मानव स्वास्थ्यमा समेत प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ। जीवनस्तर, मानव स्वास्थ्य र वातावरणसँग सम्बन्धित सूचकहरू निर्माणमा उपयोगी हुने विवरणहरू तालिका ३.७, ३.८ र ३.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.७ मा परिवारले उपभोग गरिरहेको खानेपानीको मुख्य स्रोतसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। जसअनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै (३७.८ प्रतिशत) परिवारले घर परिसर भित्र रहेको धाराको पानी प्रयोग गर्दछन्। घर परिसर बाहिर रहेको धाराको पानी खाने परिवार

जम्मा १९.६ प्रतिशत रहेका छन्। यस प्रदेशमा ट्यूबवेल/हातेपम्पबाट पानी खाने परिवार सङ्ख्या पनि उल्लेख्य (३२.८ प्रतिशत) रहेका छन्। यी बाहेक अन्य स्रोतबाट पानी खाने परिवार सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा थोरै छन्। खुला इनार, खोला, नदी जस्ता असुरक्षित पानी प्रयोग गर्ने परिवार करिब तीन प्रतिशत रहेका छन्। असुरक्षित पानी प्रयोग गर्ने परिवारको अनुपात लुम्बिनी प्रदेश र राष्ट्रिय औसतबीचमा लगभग बराबर जस्तै देखिन्छ।

रुकुम, रोल्पा र गुल्मी जिल्लामा ट्यूबवेल/हातेपम्पबाट पानी खाने परिवार शुन्य रहेको छ। यी जिल्लाका अधिकांश परिवारले धाराकै पानी प्रयोग गर्दछन्। अन्य जिल्लाको तुलनामा दाङ जिल्लाका धेरै परिवारले खुला इनार वा खोलाको असुरक्षित पानी प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। यस्तो असुरक्षित पानी खाने धेरै परिवार भएका अन्य जिल्लाहरूमा अर्घाखाँची, गुल्मी, रोल्पा, प्यूठान रहेका छन्।

तालिका ३.७ परिवारले प्रयोग गरेको खानेपानीको मुख्य स्रोत

जिल्ला	धारा/पाइप (घर परिसर भित्र)	धारा/पाइप (घर परिसर बाहिर)	ट्यूबवेल/ हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	खुला इनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	जार/बोतल	अन्य
रुकुम पूर्व	५८३०	५५११	०	११	८८	१३७१	६१	०	६
रोल्पा	२४७६१	२१८०९	०	१२५	१२७०	३७४७	२८३	६	२०५
प्युठान	२२७६४	२७३३३	३९०	८५६	११५२	३३८९	२४४	२८	३९
गुल्मी	३६६१२	२६३४५	०	२७६	७३८	१७४६	३००	१२	७१
अर्घाखाँची	२३४४३	१९७६५	६६०	५९०	१०६५	१९४७	५३२	४२१	२६
पाल्पा	३५५५४	२२३८३	१०४७	६७४	१६४८	३४५२	१३६	३४	६३
नवलपरासी (पश्चिम)	२५४२७	९८४३	४२५९९	२८१	६३२	१६१७	१४०	१७८१	३८९
रुपन्देही	११२७७५	२९७५५	९०४४०	१८७	६५८	२०३३	१९	१२५९	१०४५
कपिलवस्तु	२५७७७	१२०८६	७९५८२	२४०	५५९	८९४	७८	९९२	१६५३
दाङ	६५४८०	२५६१८	१९६८१	२५९२६	१६६१०	४६७१	२५६६	५०४	१२१०
वाँके	३३१३३	१३६९४	६५७४५	४५०	१२११	४१८५	३३	९३९६	१३८७
वर्दिया	२००८६	९९२२	७३८१२	१६८	५४१	५५६	४१	६९५	४६४
लुम्बिनी	**४३१६४२**	**२२४०६४**	**३७३९५६**	**२९७८४**	**२६१७२**	**२९६०८**	**४४३३**	**१५१२८**	**६५५८**
नेपाल	**२३०४०१५**	**१४९०८४६**	**१९८२१८०**	**१०२२३५**	**१४१८५७**	**२६२०४४**	**२३८२७**	**३०८३८८**	**४५४४९**
प्रतिशतमा									
रुकुम पूर्व	४५.३	४२.८	०.००	०.०९	०.६८	१०.६५	०.४७	०.००	०.०५
रोल्पा	४७.४	४१.८	०.००	०.२४	२.४३	७.१८	०.५४	०.०१	०.३९
प्युठान	४०.५	४८.६	०.६९	१.५२	२.०५	६.०३	०.४३	०.०५	०.०७
गुल्मी	५५.४	३९.९	०.००	०.४२	१.१२	२.६४	०.४५	०.०२	०.११
अर्घाखाँची	४८.४	४०.८	१.४	१.२२	२.२०	४.०२	१.१०	०.८७	०.०५
पाल्पा	५४.७	३४.४	१.६	१.०४	२.५४	५.३१	०.२१	०.०५	०.१०
नवलपरासी	३०.७	११.९	५१.५	०.३४	०.७६	१.९६	०.१७	२.१५	०.४७

(पश्चिम)									
रुपन्देही	४७.४	१२.५	३८.०	०.०८	०.२८	०.८५	०.०१	०.५३	०.४४
कपिलवस्तु	२१.२	९.९	६५.३	०.२०	०.४६	०.७३	०.०६	०.८१	१.३६
दाङ	४०.४	१५.८	१२.१	१५.९८	१०.२४	२.८८	१.५८	०.३१	०.७५
वाँके	२५.६	१०.६	५०.९	०.३५	०.९४	३.२४	०.०३	७.२७	१.०७
वर्दिया	१८.९	९.३	६९.४	०.१६	०.५१	०.५२	०.०४	०.६५	०.४४
लुम्बिनी	**३७.८**	**१९.६**	**३२.८**	**२.६१**	**२.२९**	**२.५९**	**०.३९**	**१.३३**	**०.५७**
नेपाल	**३४.६**	**२२.४**	**२९.८**	**१.५३**	**२.१३**	**३.९३**	**०.३६**	**४.६३**	**०.६८**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

लुम्बिनी प्रदेशमा खाना पकाउनका लागि प्रयोग गरिने इन्धन सम्बन्धी विवरण तालिका ३.८ मा प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेशमा अधिकांश परिवार (५३.७ प्रतिशत) ले खाना पकाउनका लागि मुख्य रूपमा काठ/दाउरा नै प्रयोग गर्दछन्। यो प्रदेशमा खाना पकाउनका लागि एल.पी.ग्याँस प्रयोग गर्ने परिवारको हिस्सा (४२.२ प्रतिशत) पनि उल्लेख्य नै रहेको छ। देशभर खाना पकाउन मुख्य रूपमा काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार ५१ प्रतिशत र एल.पी.ग्याँस प्रयोग गर्ने परिवार ४४.३ प्रतिशत रहेकोमा लुम्बिनी प्रदेशको अवस्था पनि औसतसँग लगभग मिल्दोजुल्दो नै छ। रुकुम पूर्व, रोल्पा, प्यूठान, गुल्मी, अर्घाखाँची जस्ता पहाडि विकट जिल्लाका अधिकांश परिवाले खाना पकाउन काठ/दाउरा नै प्रयोग गरेको पाइन्छ भने रुपन्देही, कपिलवस्तु जस्ता तराईका जिल्लाका उल्लेख्य सङ्ख्याका परिवारमा खाना पकाउन गोबर गुइँठा प्रयोग भएको देखिन्छ। सबैजसो जिल्लामा मट्टितेलबाट खाना पकाउने परिवार सङ्ख्या भने न्यून रहेको पाइन्छ।

तालिका ३.८ खाना पकाउनका लागि प्रयोग गरिएको मुख्य इन्धन

जिल्ला	जम्मा घरपरिवार	काठ/दाउरा	एल.पी.ग्याँस	बिजुली	गोबर गुइँठा	बायोग्याँस	मट्टितेल	अन्य
रुकुम पूर्व	१२८७८	११९६६	८३०	१४	०	४४	२३	१
रोल्पा	५२२०६	४७४४२	४२५४	९१	९	३१८	६५	२७
प्युठान	५६१९५	४९८४४	६१०२	६८	८	१२६	३३	१४
गुल्मी	६६१००	५७०२०	८६९५	४७	७	२८०	३८	१३
अर्घाखाँची	४८४४९	४२७८२	५५६३	३६	३	३७	१२	१६
पाल्पा	६४९९१	४२७४३	२१४०२	१२३	२९	५८६	८८	२०
नवलपरासी (पश्चिम)	८२७०९	३४१६८	४६५६३	५१३	३८७	९३९	३६	१०३
रुपन्देही	२३८१७१	५२७२२	१७०७१४	८७१	११६४४	२०६८	३४	११८
कपिलवस्तु	१२१८६१	६२५५६	४६१२२	८६५	१००६२	२०३४	३०	१९२
दाङ	१६२२६६	८५८७०	७०७०३	५३१	११९९	३७०६	१३१	१२६
वाँके	१२९२३४	५८०५९	६८२६९	५८७	२३१	१९६५	६२	६१
वर्दिया	१०६२८५	६७५२६	३२५३१	९४६	१०७	५१२७	२२	२६
लुम्बिनी	११४१३४५	६१२६९८	४८१७४८	४६९२	२३६८६	१७२३०	५७४	७१७

नेपाल	६६६०८४१	३३९८३१६	२९४९९९५	३२५७४	१९१५३१	७८४०६	३२९७	६७२२
प्रतिशतमा								
रुकुम पूर्व	१००	९२.९	६.४	०.११	०.००	०.३४	०.१८	०.०१
रोल्पा	१००	९०.९	८.१	०.१७	०.०२	०.६१	०.१२	०.०५
प्युठान	१००	८८.७	१०.९	०.१२	०.०१	०.२२	०.०६	०.०२
गुल्मी	१००	८६.३	१३.२	०.०७	०.०१	०.४२	०.०६	०.०२
अर्घाखाँची	१००	८८.३	११.५	०.०७	०.०१	०.०८	०.०२	०.०३
पाल्पा	१००	६५.८	३२.९	०.१९	०.०४	०.९०	०.१४	०.०३
नवलपरासी (पश्चिम)	१००	४१.३	५६.३	०.६२	०.४७	१.१४	०.०४	०.१२
रुपन्देही	१००	२२.१	७१.७	०.३७	४.८९	०.८७	०.०१	०.०५
कपिलवस्तु	१००	५१.३	३७.८	०.७१	८.२६	१.६७	०.०२	०.१६
दाङ	१००	५२.९	४३.६	०.३३	०.७४	२.२८	०.०८	०.०८
बाँके	१००	४४.९	५२.८	०.४५	०.१८	१.५२	०.०५	०.०५
वर्दिया	१००	६३.५	३०.६	०.८९	०.१०	४.८२	०.०२	०.०२
लुम्बिनी	**१००**	**५३.७**	**४२.२**	**०.४१**	**२.०८**	**१.५१**	**०.०५**	**०.०६**
नेपाल	**१००**	**५१.०**	**४४.३**	**०.४९**	**२.८८**	**१.१८**	**०.०५**	**०.१०**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

तालिका ३.९ मा लुम्बिनी प्रदेशमा बत्ती बाल्नका लागि प्रयोग गरिएको मुख्य इन्धनसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेशमा कुल ११,४१,३४५ परिवारमध्ये ९३.७ प्रतिशतले बत्ती बाल्नको लागि मुख्य रूपमा बिजुली प्रयोग गर्छन्। सौर्यशक्तिको प्रयोगबाट करिब पाँच प्रतिशत परिवारले बत्ती बाल्ने गरेको भए तापनि इन्धनका अन्य स्रोतको प्रयोग गरी बत्ती बाल्ने परिवार नगण्य सङ्ख्यामा रहेका छन्।

बत्ती बाल्ने इन्धनको अध्ययन गर्दा विद्युतीय पहुँच रोल्पामा सबैभन्दा कम (७२.९ प्रतिशत घरपरिवार) देखिन्छ। त्यसैगरी रुकुम पूर्वमा ८८.२ प्रतिशत र दाङमा ९२.१ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युतलाई बत्ती बाल्ने इन्धनको रुपमा प्रयोग गरेको देखिन्छ। रुपन्देहीमा सवैभन्दा वढी ९८.१ प्रतिशत र गुल्मीमा ९७.६ प्रतिशत घरपरिवारमा विद्युत सेवा पुगेको देखिन्छ।यस प्रदेशका कुल ९३.७ प्रतिशत घरपरिवारले विजुलीलाई वत्तीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गरेको छ। जुन राष्ट्रिय औसत ९२.२ प्रतिशत भन्दा केही वढी हो। बत्तीको स्रोतको रुपमा यस प्रदेशका ९३.७ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युतलाई, ४.५ प्रतिशतले सोलार/सौर्य उर्जालाई, १ प्रतिशतले मट्टीतेललाई, ०.०५ प्रतिशतले वायोग्यासलाई प्रयोग गरेको देखिन्छ। सोलार/सौर्य उर्जालाई वत्तीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत सवैभन्दा वढी रोल्पामा २५ र रुकुम पूर्वमा १०.३ रहेको छ भने सवैभन्दा कम रुपन्देहीमा ०.५ र कपिलवस्तुमा १.२ प्रतिशत रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि बिजुलीकै बाहुल्यता रहे तापनि दाङ, बाँके, रोल्पा जिल्लामा सोलार उर्जाको पनि उल्लेखनीय रूपमा प्रयोग भएको देखिन्छ। बत्ती बाल्लका लागि मट्टीतेल प्रयोग गर्ने सबैभन्दा धेरै परिवार सङ्ख्या कपिलवस्तुमा देखिन्छ भने सबैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा देखिन्छ।

तालिका ३.९ बत्ति बाल्नका लागि प्रयोग गरिएको मुख्य इन्धन

जिल्ला	जम्मा	बिजुली	सोलार/सौर्य उर्जा	मट्टितेल	बायो ग्याँस	अन्य
रुकुम पूर्व	१२८७८	११३६४	१३२६	२४	४	१६०
रोल्पा	५२२०६	३८०५६	१३०५५	२४५	११	८३९
प्युठान	५६१९५	५३०४७	२२६९	१७०	८	७०१
गुल्मी	६६१००	६४४९१	११८०	२३०	१०	१८९
अर्घाखाँची	४८४४९	४६३४३	१६८०	१८६	७	२३३
पाल्पा	६४९९१	५९९२७	४७५१	१७५	२६	११२
नवलपरासी (पश्चिम)	८२७०९	८००२३	१५६६	८३५	१७	२६८
रुपन्देही	२३८१७१	२३३६१९	१२४३	२४५२	११५	७४२
कपिलवस्तु	१२१८६१	११५७४३	१४७९	२८५६	१३६	१६४७
दाङ	१६२२६६	१४९५००	१०२४३	१०११	६१	१४५१
बाँके	१२९२३४	११५२८९	१०६१७	१८५०	१२५	१३५३
बर्दिया	१०६२८५	१०१६७९	२०१६	१३३४	२९	१२२७
लुम्बिनी	**११४१३४५**	**१०६९०८१**	**५१४२५**	**११३६८**	**५४९**	**८९२२**
नेपाल	**६६६०८४१**	**६१३९१४१**	**४३९२८२**	**३८९०७**	**२०३२**	**४१४७९**
प्रतिशतमा						
रुकुम पूर्व	१००	८८.२	१०.३	०.२	०.०३	१.२
रोल्पा	१००	७२.९	२५.०	०.५	०.०२	१.६
प्युठान	१००	९४.४	४.०	०.३	०.०१	१.२
गुल्मी	१००	९७.६	१.८	०.३	०.०	०.३
अर्घाखाँची	१००	९५.७	३.५	०.४	०.०	०.५
पाल्पा	१००	९२.२	७.३	०.३	०.०४	०.२
नवलपरासी (पश्चिम)	१००	९६.८	१.९	१.०	०.०२	०.३
रुपन्देही	१००	९८.१	०.५	१.०	०.०५	०.३
कपिलवस्तु	१००	९५.०	१.२	२.३	०.११	१.४
दाङ	१००	९२.१	६.३	०.६	०.०४	०.९
बाँके	१००	८९.२	८.२	१.४	०.१०	१.०
बर्दिया	१००	९५.७	१.९	१.३	०.०३	१.२
लुम्बिनी	**१००**	**९३.७**	**४.५**	**१.०**	**०.०५**	**०.८**
नेपाल	**१००**	**९२.२**	**६.६**	**०.६**	**०.०३**	**०.६**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

तालिका ३.१० मा लुम्बिनी प्रदेशमा बसोबास गर्ने मानिसहरूले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका बारेमा तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ मा संकलित विवरणका आधारमा यस प्रदेशका ९४ प्रतिशत घरपरिवारमा मात्र शौचालयको सुविधा रहेको छ भने ५.६ प्रतिशत घरपरिवारमा शौचालय छैन। त्यसैगरी सार्वजनिक शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत ०.४

रहेको छ। प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमा हेर्दा सबैभन्दा कम कपिलवस्तुमा ७७.४ प्रतिशत, बाँकेमा ८९.९ प्रतिशत र रूकुम पूर्बमा ९४.० प्रतिशत घरपरिवारले मात्र शौचालय सुविधा उपभोग गरेको पाइन्छ। सबैभन्दा बढी पाल्पामा ९९.१, गुल्मी र अर्घाखाँचीमामा ९८.८ प्रतिशत घरपरिवारमा शौचालय रहेको छ।

तालिका ३.१० परिवारले प्रयोग गरेको चर्पीको प्रकार

जिल्ला	शौचालय भएको	प्रतिशत	शौचालय नभएको	प्रतिशत	सार्वजनिक सौचालय	प्रतिशत
रुकुम पूर्व	१२८७८	९४.०	१२१११	५.७९	२२	०.१७
रोल्पा	५२२०६	९७.८	५१०३४	२.०६	९९	०.१९
प्युठान	५६१९५	९८.१	५५१२०	१.६६	१४३	०.२५
गुल्मी	६६१००	९८.८	६५२८९	१.०६	११०	०.१७
अर्घाखाँची	४८४४९	९८.८	४७८४४	१.०९	७६	०.१६
पाल्पा	६४९९१	९९.१	६४३८६	०.७३	१३१	०.२०
नवलपरासी (पश्चिम)	८२७०९	९५.०	७८५४७	४.४०	५२४	०.६३
रुपन्देही	२३८१७१	९५.९	२२८४३६	३.७२	८७८	०.३७
कपिलवस्तु	१२१८६१	७७.४	९४३१०	२२.०२	७१८	०.५९
दाङ	१६२२६६	९७.०	१५७३५३	२.६१	६७८	०.४२
बाँके	१२९२३४	८९.९	११६१२१	९.५१	८२५	०.६४
बर्दिया	१०६२८५	९६.०	१०२००१	३.५०	५५९	०.५३
लुम्बिनी	**१०७२५५२**	**९४.०**	**६४०३०**	**५.६**	**४७६३**	**०.४**
नेपाल	**६३२६९७०**	**९५.०**	**३०१४९०**	**४.५**	**३२३८१**	**०.५**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

३.५ घरायसी साधन तथा सुविधा

परिवारले उपयोग गर्ने सञ्चारका साधन तथा सुविधा, सवारी साधन, भान्साका सामान, सरसफाइका साधन आदिको प्रयोग के कति परिवारले गरिरहेका छन् भन्ने विषय विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा उपयोगी हुन्छन्। उदाहरणका लागि परिवारले रेडियो वा टेलिभिजन प्रयोग गरेका छन् भने सार्वजनिक महत्वको सूचना प्रवाह गर्दा सम्बन्धित परिवारसम्म उक्त सूचना पुग्दछ। त्यसैगरी परिवारसँग भएका सवारी साधन, सरसफाईका साधन लगायतका विवरणले कुनैपनि स्थानमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको जीवनस्तरका बारेमा अनुमान लगाउन मदत पुग्दछ। प्रविधिको विस्तार परिवारमा कसरी भइरहेको छ, सूचना तथा सञ्चारमा पहुँच कस्तो छ, विलासिताका सामानहरूको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ भन्ने जस्ता प्रश्नहरूका लागि घरायसी साधन र सुविधा सम्बन्धी विवरण उपयोगी हुन्छ। तालिका ३.११ मा राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ मा संकलित घरायसी साधन तथा सुविधा सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.११ परिवारसँग भएका साधन तथा सुविधा

साधन सुविधा	नेपाल		लुम्बिनी प्रदेश		नेपालको तुलनामा लुम्बिनी प्रदेशको अवस्था
	परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत	परिवार सङ्ख्या	प्रतिशत	
कुनैपनि साधन सुविधा नभएको	२५८५४०	३.९	३५५९०	३.१	कम
कम्तिमा एउटा भएको	६४०२३०१	९६.१	११०५७५५	९६.९	बढी
रेडियो	२२८०१२३	३४.२	३८५५३२	३३.८	कम
टेलिभिजन	३२९११८५	४९.४	५३६००४	४७.०	कम
ल्याण्डलाइन फोन	३०१६०४	४.५	३३७९६	३.०	कम
साधारण मोबाइल फोन	४८७६५६१	७३.२	८५१४०२	७४.६	बढी
स्मार्ट मोबाइल फोन	४८६२८८५	७३.०	८६१४९६	७५.५	बढी
कम्प्यूटर/ल्यापटप	९९८४७८	१५.०	१२७१०६	११.१	कम
इन्टरनेट	२५१४५१०	३७.८	४११०३५	३६.०	कम
कार/जीप/भ्यान	२०४९९०	३.१	२८८२४	२.५	कम
मोटरसाइकल/स्कुटर	१८१६१२१	२७.३	२९१४१५	२५.५	कम
साइकल	२३४७४३३	३५.२	५२६२०८	४६.१	बढी
विद्युतीय पंखा	३५३५३३८	५३.१	६८४२२७	५९.९	बढी
फ्रिज	१५७७१९५	२३.७	२७७९५७	२४.४	बढी
वाशिङ मेशिन	२७९६३७	४.२	३१२०७	२.७	कम
एयर कण्डिसनर	५६६०१	०.८	१३३०२	१.२	बढी
जम्मा घरपरिवार	**६६६०८४१**	**१००.०**	**११४१३४५**	**१००.०**	

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा ९६.९ प्रतिशत परिवारमा कुनै न कुनै किसिमको साधन तथा सुविधा उपलब्ध छ भने बाँकि ३.१ प्रतिशतसँग कुनै पनि साधन सुविधा छैन। यस प्रदेशमा अधिकांश परिवार (७४.६ प्रतिशत) सँग साधारण मोबाइल फोन छ भने ७५.५ प्रतिशत परिवारसँग स्मार्ट मोबाइल फोन उपलब्ध छ। त्यसैगरी ३३.८ प्रतिशत परिवारसँग रेडियो सुविधा उपलब्ध छ भने ४७ प्रतिशत परिवारसँग टेलिभिजन छ।कम्प्यूटर तथा ल्यापटप हुने परिवार जम्मा ११.१ प्रतिशत रहेको छ। इन्टरनेट सुविधासँग जोडिएका परिवार ३६ प्रतिशत छन्। जम्मा परिवारमध्ये २.५ प्रतिशतसँग मात्र कार/जीप/भ्यान छ भने २५.५ प्रतिशत परिवारसँग मोटरसाइकल वा स्कुटर छ।।वाशिङ मेशिन जम्मा २.७ प्रतिशत परिवारसँग र एयर कण्डिशन जम्मा १.२ प्रतिशत परिवारसँग उपलब्ध छ। अधिकांश साधन तथा सुविधा प्रयोग गर्ने परिवार राष्ट्रिय औसतकै हाराहारीमा रहेको पाइन्छ। यद्यपि यस प्रदेशमा साइकल हुने परिवार भने राष्ट्रिय औसत भन्दा ११ प्रतिशत विन्दुले बढी रहेको छ।

जिल्लागत रूपमा सञ्चार तथा मनोरन्जनका सुविधा अनुसारको घरपरिवार विवरण तालिका ३.१२ मा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्कअनुसार ४७ प्रतिशत घरपरिवारसँग टेलिभिजनको पहुँच रहेको छ। रुपन्देही जिल्लामा सवैभन्दा वढी ६१.१ प्रतिशत र रुकुम पूर्वमा सवैभन्दा कम

१४.८ प्रतिशत घरपरिवारसंग टेलिभिजनको सुविधा रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी ७४.६ प्रतिशत घरपरिवारसँग साधारण मोवाइल फोन र ३६ प्रतिशत घरपरिवारसँग इन्टरनेटको सुविधा रहेको छ। टेलिभिजन र इन्टरनेटमा यी अनुपात राष्ट्रियस्तर भन्दा कम रहेको छ तर साधारण मोवाइल फोन प्रयोग गर्ने परिवार प्रतिशतमा भने यो प्रदेशको राष्ट्रिय अनुपात भन्दा थोरै वढी देखिन्छ। प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमध्ये सबैभन्दा बढी रुपन्देही जिल्लामा ५३ प्रतिशत घरपरिवारमा इन्टरनेटको पहुँच रहेको देखिन्छ भने सवैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा ७.८ प्रतिशत घरपरिवारमा इन्टरनेटको पहुँच रहेको छ। सवै जिल्लाहरुको ७० प्रतिशत वढी घरपरिवारमा साधारण मोवाइल फोनको सुविधा रहेको छ।

तालिका ३.१२ क सञ्चार तथा मनोरन्जनका साधन प्रयोग गर्ने घरपरिवार

जिल्लाहरू	जम्मा	टेलिभिजन		कम्प्यूटर		इन्टरनेट	
	घरपरिवार	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
रुकुम पूर्व	१२८७८	१९०५	१४.८	६६३	५.१	१००९	७.८
रोल्पा	५२२०६	८३५८	१६.०	२४२५	४.६	६९६०	१३.३
प्युठान	५६१९५	१८७१८	३३.३	२२२७	४.०	९७३९	१७.३
गुल्मी	६६१००	३०७४४	४६.५	५५१४	८.३	२७३९८	४१.४
अर्घाखाँची	४८४४९	२५७६५	५३.२	२९७९	६.१	१४९५६	३०.९
पाल्पा	६४९९१	३३२७६	५१.२	९४४९	१४.५	३१४९२	४८.५
नवलपरासी (प)	८२७०९	४९३६९	५९.७	१०४२९	१२.६	३०३६३	३६.७
रुपन्देही	२३८१७१	१४५४४०	६१.१	४३६२१	१८.३	१२६३२६	५३.०
कपिलवस्तु	१२१८६१	४६९२४	३८.५	९५७३	७.९	३१०४४	२५.५
दाङ	१६२२६६	७९७५७	४९.२	१९६७८	१२.१	५५४५८	३४.२
वाँके	१२९२३४	५८३०७	४५.१	१४१५९	११.०	४३९०९	३४.०
वर्दिया	१०६२८५	३७४४१	३५.२	६३८९	६.०	३२३८१	३०.५
लुम्बिनी	**११४१३४५**	**५३६००४**	**४७.०**	**१२७१०६**	**११.१**	**४११०३५**	**३६.०**
नेपाल	**६६६०८४१**	**३२९११८५**	**४९.४**	**९९८४७८**	**१५.०**	**२५१४५१०**	**३७.८**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका ३.१२ ख सञ्चार तथा मनोरन्जनका साधन प्रयोग गर्ने घरपरिवार

जिल्लाहरू	टेलिफोन (ल्याण्डलाइन)		मोबाइल (स्मार्ट) फोन		मोवाइल (साधारण) फोन	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
रुकुम पूर्व	३२०	२.५	७६७०	५९.६	९४७०	७३.५
रोल्पा	१०२१	२	३४४४६	६६.०	४२३२८	८१.१
प्युठान	६५८	१.२	३८७२८	६८.९	४४५०४	७९.२
गुल्मी	१९९२	३	५००४०	७५.७	५५२१८	८३.५
अर्घाखाँची	७६०	१.६	३४२२६	७०.६	३८८९५	८०.३
पाल्पा	३४३७	५.३	५१५४७	७९.३	५०४११	७७.६
नवलपरासी (पश्चिम)	१८७१	२.३	६४६५५	७८.२	५७८३३	६९.९
रुपन्देही	१२२९१	५.२	२००२३६	८४.१	१६१०८१	६७.६
कपिलवस्तु	१८३४	१.५	८५६४९	७०.३	९०८२१	७४.५
दाङ	४२८२	२.६	१२४७३८	७६.९	१२६२४३	७७.८
वाँके	३८३०	३	९०५९८	७०.१	८७६६२	६७.८
वर्दिया	१५००	१.४	७८९६३	७४.३	८६९३६	८१.८
लुम्बिनी	**३३७९६**	**३.०**	**८६१४९६**	**७५.५**	**८५१४०२**	**७४.६**
नेपाल	**३०१६०४**	**४.५**	**४८६२८८५**	**७३.०**	**४८७६५६१**	**७३.२**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यस प्रदेशका तीन प्रतिशत घरपरिवारमा टेलिफोन रहेको छ भने स्मार्ट फोन ७५.५ प्रतिशत घरपरिवारमा, कम्प्युटर ११.१ प्रतिशत घरपरिवारमा र इन्टरनेट ३६ प्रतिशत घरपरिवारमा रहेको छ। जिल्लागत रुपमा हेर्दा चारवटै संचारका साधन भएका घरपरिवारको अंश अरु जिल्लाहरुमा भन्दा रुपन्देही जिल्लामा बढी रहेको छ। त्यस्तै रोल्पामा टेलिफोन भएका घरपरिवारको हिस्सा सवैभन्दा कम दुई प्रतिशत, रुकुम पूर्वमा स्मार्टफोन भएका घरपरिवारको हिस्सा सवैभन्दा कम ५९.६ प्रतिशत, प्युठानमा कम्प्युटर भएका घरपरिवारको हिस्सा सवैभन्दा कम चार प्रतिशत र इन्टरनेटमा पहूँच भएका घरपरिवारको हिस्सा सवैभन्दा कम ७.८ प्रतिशत रुकुम पूर्वमा रहेको छ।

परिवारसँग भएको सवारी साधन तथा फ्रिजसम्बन्धी जिल्लागत विवरणलाई तालिका ३.१३ मा प्रस्तुत गरिएको छ। लुम्बिनी प्रदेशको २.५ प्रतिशत घरपरिवारसँग कार/जीप/भ्यान रहेको छ भने २५.५ प्रतिशत घरपरिवारसँग मोटरसाइकल, ४६.१ प्रतिशत घरपरिवारसँग साइकल र २४.३ प्रतिशत घरपरिवारसंग रेफ्रिजेरेटर रहेको देखिन्छ। मोटर र मोटरसाइकल हुने घरपरिवारको प्रतिशत राष्ट्रियस्तरमा भन्दा कम हो भने साइकल र रेफ्रिजेरेटर भएका घरपरिवारहरूको प्रतिशत भने राष्ट्रियस्तर भन्दा बढी हो। जिल्लागत रुपमा हेर्दा सवारी साधन भएका घरपरिवारहरू तराई तथा मधेसका जिल्लाहरूमा नै बढी रहेका छन्। मोटर र मोटरसाइकल भएका घरपरिवारहरूको हिस्सा सबैभन्दा बढी क्रमशः पाल्पामा ४.४ प्रतिशत र रुपन्देहीमा ४२.९ प्रतिशत तथा साइकल भएका घरपरिवारको हिस्सा बढी कपिलवस्तुमा ७८ प्रतिशत रहेका छन्। रुपन्देहीमा ४८ प्रतिशत घरपरिवारसँग रेफ्रिजेरेटर रहेको छ। रोल्पा र रुकुम पूर्वका एक प्रतिशत भन्दा कम घरपरिवारसँग साइकल र रेफ्रिजेरेटर रहेको देखिन्छ।

तालिका ३1.३ सवारी साधन र रेफ्रिजेरेटर प्रयोग गर्ने घरपरिवार

जिल्लाहरू	कार/जीप/भ्यान		मोटरसाइकल		साइकल		रेफ्रिजेरेटर	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
रुकुम पूर्व	१५१	१.२	३०५	२.४	११२	०.९	७७	०.६
रोल्पा	६८०	१.३	१६०६	३.१	३०४	०.६	३८३	०.७
प्युठान	४७०	०.८	३७१५	६.६	१६८१	३.०	२९९४	५.३
गुल्मी	१०७५	१.६	८०५७	१२.२	३४०३	५.१	४६५७	७.०
अर्घाखाँची	८१६	१.७	५७०७	११.८	१४८१	३.१	३२३६	६.७
पाल्पा	२८७०	४.४	१०८६४	१६.७	२४६९	३.८	९९८९	१५.४
नवलपरासी (पश्चिम)	२६३८	३.२	३२३६७	३९.१	६२९०७	७६.१	३०२९०	३६.६
रुपन्देही	१०१३१	४.३	१०२१८३	४२.९	१५२१८७	६३.९	११४७८८	४८.२
कपिलवस्तु	२३९५	२.०	४००४०	३२.९	९५०८१	७८.०	२८५७५	२३.४
दाङ	३४२८	२.१	३१७८५	१९.६	४३२२०	२६.६	२८७५१	१७.७
बाँके	२७१३	२.१	३५३९५	२७.४	८१३४६	६२.९	३४६५४	२६.८
बर्दिया	१४५७	१.४	१९३९१	१८.२	८२०१७	७७.२	१९५६३	१८.४
लुम्बिनी	**२८८२४**	**२.५**	**२९१४१५**	**२५.५**	**५२६२०८**	**४६.१**	**२७७९५७**	**२४.३**
नेपाल	**२०४९९०**	**३.१**	**१८१६१२१**	**२७.३**	**२३४७४३३**	**३५.२**	**१५७७१९५**	**२३.७**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

पाठ ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन संरचनाको स्थिति

कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र यससँग सम्बन्धित आर्थिक सूचक कुनैपनि देश वा क्षेत्रको आर्थिक अवस्थाको अनुगमन, अर्थशास्त्रीय विश्लेषण तथा तुलनात्मक अध्ययन जस्ता कार्यका लागि महत्वपूर्ण हुन्छन्। यस्ता सूचनाहरू राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास लक्ष्य मापनमा समेत व्यापक प्रयोग हुन्छन्। उदाहरणका लागि दिगो विकास लक्ष्य ८ का अधिकांश सूचकहरू कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुमानसँगै सम्बन्धित छन्। त्यसैगरी पन्धौं आवधिक योजनाले अघिल्लो योजनाको समीक्षा गर्दा तथा लक्ष्य निर्धारण गर्दा आर्थिक सूचकहरूको प्रयोग गरेको देखिन्छ *(हेर्नुहोस् https://npc.gov.np/en/category/periodic_plans: नतिजा खाकाको उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय, उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व, समृद्धिका प्रादेशिक लक्ष्य तथा गन्तव्य सूचक अन्तर्गतका सूचक)*।

कुनै एक अर्थतन्त्रमा निश्चित अवधिभित्र सम्पन्न भएका आर्थिक क्रियाकलापहरूको पूर्णरुपमा मापन गरी लेखा राख्ने प्रणालीलाई राष्ट्रिय लेखा भनिन्छ। राष्ट्रिय लेखा प्रणालीले अर्थतन्त्र भित्रका सबै प्रकारका आर्थिक क्रियाकलापबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाको मान लेखाङ्कन गर्ने खाका वा प्रारूप प्रदान गर्दछ। यसकै आधारमा जिडिपि, कुल राष्ट्रिय आय, कुल राष्ट्रिय खर्चयोग्य आयजस्ता अति महत्वपूर्ण राष्ट्रिय लेखासम्बन्धित आर्थिक सूचकको मापन गरिन्छ। यस्ता सूचकहरू आर्थिक विश्लेषण, अर्थतन्त्रको अवस्था अनुगमन, अन्तर्राष्ट्रिय तुलना, निर्णय प्रक्रिया तथा नीति निर्माणका लागि अपरिहार्य हुन्छन्। कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जिडिपि) भनेको निश्चित समयावधिमा कुनै अर्थतन्त्र भित्र उत्पादित वस्तु तथा सेवाको समग्र मान हो। जिडिपि अनुमानका लागि संयुक्त राष्ट्र संघ, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, यूरोपेली आयोग, विश्व बैंक तथा आर्थिक समन्वय तथा विकासका लागि संगठन नामक अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले तयार गरेको राष्ट्रिय लेखा प्रणालीले मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ (पुस्तक हेर्नुहोस् https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf)।
राष्ट्रिय लेखाका अनुमान प्रदेशस्तरमा पनि निकै महत्वपूर्ण हुन्छन्। खासगरी प्रदेश सरकारका नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने र अपेक्षा गरे बमोजिमको आर्थिक बृद्धि हासिल भए नभएको अनुगमन गर्नका लागि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन लगायतका सूचकहरू प्रयोग गरिन्छ। संघीय संरचनामा प्रवेश गरेसँगै नेपालले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ देखि प्रदेशस्तरको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनका अनुमानहरू प्रकाशन गर्दै आएको छ। उक्त अनुमानका तथ्याङ्क तालिका ४.१, ४.२, ४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.१ मा लुम्बिनी प्रदेशको औद्योगिक क्षेत्र अनुसार कुल मूल्य अभिबृद्धि बृद्धिदर प्रस्तुत गरिएको छ। विगत पाँच वर्षमा यो प्रदेशको जिडिपि वार्षिक बृद्धिदर निकै नै अस्थिर देखिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा ६.८९ प्रतिशत रहेको आर्थिक बृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा घटेर ऋणात्मक हुन पुग्यो। कोभिड १९ को महामारीको असरका बाबजुद आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७८/७९ मा विस्तार हुन खोजेको अर्थतन्त्रमा पुन २०७९/८०

मा संकुचन आएको देखिन्छ। पछिल्लो समय यो प्रदेशमा आवास र भोजन सेवा तथा बिजुली, ग्याँस, वाष्प तथा वातानुकूलित आपूर्ति सेवा उल्लेखनीय बृद्धि भए तापनि उद्योग, निर्माण, व्यापार क्षेत्रका मूल्य अभिबृद्धि ऋणात्मक भएर गएका छन्।

तालिका ४.१ औद्योगिक क्षेत्र अनुसार कुल मूल्य अभिबृद्धि बृद्धिदर (%)

औद्योगिक क्षेत्र	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९ R	२०७९/८० P
कृषि, वन र मत्स्य पालन	४.१३	२.४९	३.१५	२.३६	३.६३
खानी तथा उत्खनन	१८.०९	-२.५१	४.७१	८.९०	१.०६
उत्पादन मूलक उद्योग	६.७९	-९.२५	९.१७	५.८८	-२.५५
बिजुली, ग्याँस, वाष्प तथा वातानुकूलित आपूर्ति सेवा	७.५२	१८.६२	२.४३	३८.७९	१४.०२
पानी आपूर्ति, ढल निकास, फोहोर व्यवस्थापन	१.५८	२.१३	१.२२	१.८७	२.९३
निर्माण	७.७८	-५.०२	६.८९	७.३३	-२.७५
थोक तथा खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत	१२.७३	-१२.५८	६.३४	७.१७	-३.०९
यातायात तथा भण्डारण	१०.२५	-११.८०	५.१०	४.९७	०.७६
आवास र भोजन सेवा	९.३५	-३८.६१	१३.४१	१२.३५	१७.७१
सूचना तथा सञ्चार	७.५४	१.९२	३.५३	३.६८	३.७०
वित्तीय तथा बीमा क्रियाकलापहरू	८.९०	७.४९	६.१३	७.०८	७.७०
घर जग्गा कारोबारको सेवा	२.७३	१.७०	२.०२	१.१५	२.०४
पेशागत, वैज्ञानिक र प्राविधिक क्रियाकलापहरू	६.५७	१.३२	१.१५	३.०९	३.७५
प्रशासनिक र सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	७.९१	०.९७	१.९४	१.९४	४.५८
सार्वजनिक प्रशासन, रक्षा र अत्यावश्यक सामाजिक सुरक्षा	५.१२	६.१६	३.३८	४.०८	५.३०
शिक्षा	६.१०	३.२१	३.८०	४.५०	३.७८
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	६.८४	५.३८	६.४७	६.८४	६.१८
अन्य सेवाका क्रियाकलापहरू	६.०६	२.२७	३.१६	४.३३	४.८५
प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (आधार मूल्यमा)	**६.६७**	**-१.८५**	**४.५७**	**४.६३**	**२.२३**
प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उपभोक्ताको मूल्यमा)	**६.८९**	**-०.८४**	**४.७२**	**५.०३**	**२.०६**

R = परिमार्जित, P = प्रारम्भिक

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय,२०८०(लुम्बिनी प्रदेश)

तालिका ४.२ मा कुल मूल्य उत्पादनमा विभिन्न औद्योगिक क्षेत्रको योगदान प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेशको आर्थिक उत्पादनमा कृषि क्षेत्रकै योगदान बढी रहेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कृषि क्षेत्रले २९.८ प्रतिशत योगदान दिएर सबैभन्दा ठूलो आर्थिक क्षेत्रको रुपमा रहेको छ (तालिका ४.२)। त्यसपछिको दोस्रो ठूलो आर्थिक क्षेत्रको रुपमा थोक तथा खुद्रा व्यापारले ११.० प्रतिशत योगदान दिएको छ, जुन राष्ट्रियस्तर भन्दा ४.४ प्रतिशतले कम छ। शिक्षाले १०.२ प्रतिशत, निर्माणले ६.८ प्रतिशत, उत्पादनमुलक उद्योगहरुले ६ प्रतिशत र यातायात तथा भण्डारणले ७.१ प्रतिशत योगदान दिएको देखिन्छ। विगत पाँच वर्षको अवधिमा लुम्बिनी प्रदेशमा कृषि, उद्योग लगायत अधिकांश क्षेत्रको योगदान स्थिर रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.२ कुल मूल्य उत्पादनमा विभिन्न औद्योगिक क्षेत्रको योगदान (%)

औद्योगिक क्षेत्र	**२०७५/७६**	**२०७६/७७**	**२०७७/७८**	**२०७८/७९ R**	**२०७९/८० P**
कृषि, वन र मत्स्य पालन	३०.७	३०.७	३१.५	३०.३	२९.८
खानी तथा उत्खनन	०.७	०.७	०.६	०.६	०.६
उत्पादन मूलक उद्योग	६.६	५.८	६.४	६.५	६.०
बिजुली, ग्याँस, वाष्प तथा वातानुकूलित आपूर्ति सेवा	०.५	०.६	०.६	०.७	०.७
पानी आपूर्ति, ढल निकास, फोहोर व्यवस्थापन	०.८	०.८	०.७	०.६	०.६
निर्माण	८.७	७.७	७.४	७.२	६.८
थोक तथा खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत	११.७	१०.७	११.१	११.७	११.०
यातायात तथा भण्डारण	६.८	५.५	५.६	६.४	७.१
आवास र भोजन सेवा	१.९	१.२	१.३	१.४	१.७
सूचना तथा सञ्चार	२.५	२.५	२.५	२.३	२.२
वित्तीय तथा बीमा क्रियाकलापहरू	४.३	५.३	५.२	५.३	५.७
घर जग्गा कारोबारको सेवा	४.६	४.९	४.७	४.४	४.४
पेशागत, वैज्ञानिक र प्राविधिक क्रियाकलापहरू	०.५	०.६	०.६	०.५	०.५
प्रशासनिक र सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	०.४	०.४	०.४	०.४	०.३
सार्वजनिक प्रशासन, रक्षा र अत्यावश्यक सामाजिक सुरक्षा	७.८	९.६	९.२	९.०	९.७
शिक्षा	९.४	१०.५	९.९	१०.०	१०.२
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	१.८	२.१	२.१	२.१	२.३
अन्य सेवाका क्रियाकलापहरू	०.४	०.५	०.५	०.५	०.५
R = परिमार्जित, P = प्रारम्भिक					

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय,२०८०(लुम्बिनी प्रदेश)

तालिका ४.३ मा लुम्बिनी प्रदेशको औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको कुल मूल्य अभिबृद्धि र प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यो प्रदेशको जिडिपिको आकार ७.६ खर्ब रूपैया बराबरको देखिन्छ।

तालिका ४.३ औद्योगिक क्षेत्र अनुसारको कुल मूल्य अभिबृद्धि र प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (चालु मूल्यमा)

(रू दश लाख)

औद्योगिक क्षेत्र	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९ R	२०७९/८० P
कृषि, वन र मत्स्य पालन	१४४९३५	१४८७७१	१६५९२५	१८०१६५	१९८१२४
खानी तथा उत्खनन	३५२८	३२३०	३२३१	३६७४	३८२१
उत्पादन मूलक उद्योग	३१०१५	२८१०८	३३५४२	३८५५१	४०२००
बिजुली, ग्याँस, वाष्प तथा वातानुकूलित आपूर्ति सेवा	२४७४	२९१९	३०१९	४१३६	४६७६
पानी आपूर्ति, ढल निकास, फोहोर व्यवस्थापन	३६१९	३६९२	३८०३	३८६६	३९५३
निर्माण	४१०९९	३७३०५	३८८८७	४२८३५	४५२३७
थोक तथा खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत	५५२७४	५२०१९	५८५५६	६९४८८	७३०२२
यातायात तथा भण्डारण	३२२०३	२६९१०	२९३०६	३८३४९	४७५८०
आवास र भोजन सेवा	८९७६	५९८४	६९७४	८५७२	११०४१
सूचना तथा सञ्चार	११६३६	१२०८१	१२९८२	१३८०७	१४५३९
वित्तीय तथा बीमा क्रियाकलापहरू	२०४९२	२५८८८	२७६०८	३१८०८	३७८४६
घर जग्गा कारोबारको सेवा	२१८४६	२३८५८	२४६४५	२६४३६	२९२४१
पेशागत, वैज्ञानिक र प्राविधिक क्रियाकलापहरू	२५७६	२७८३	२९२१	३२१०	३५८२
प्रशासनिक र सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	१७४७	१९०५	१९९७	२०८४	२३१५
सार्वजनिक प्रशासन, रक्षा र अत्यावश्यक सामाजिक सुरक्षा	३६६९६	४६४४९	४८२९५	५३५१९	६४२३५
शिक्षा	४४३१९	५०७८७	५२२३१	५९४८०	६७९३७
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	८३६१	१०१३३	१०९६५	१२४५७	१५११२
अन्य सेवाका क्रियाकलापहरू	२०६०	२४५५	२६३५	२८८०	३१८५
प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (आधार मूल्यमा)	**४७२८५६**	**४८५२७६**	**५२७५२०**	**५९५३१७**	**६६५६४५**
उत्पादनमा लागेको कर, अनुदान घटाएको	६७१४६	६६०४०	८९२५३	१०२५४५	९७३२८
प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उपभोक्ताको मूल्यमा)	**५४०००२**	**५५१३१६**	**६१६७७४**	**६९७८६३**	**७६२९७३**

R = परिमार्जित/P = प्रारम्भिक

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय,२०८०(लुम्बिनी प्रदेश)

चित्र ४.१ मा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा देशका सातवटा प्रदेशले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पुर्याएको योगदान प्रस्तुत गरिएको छ। योगदानका हिसाबले लुम्बिनी प्रदेश तेस्रो स्थानमा रहेको देखिन्छ। देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यो प्रदेशले १४ प्रतिशत योगदान पुर्याएको देखिन्छ।

चित्र ४.१: कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रदेशको हिस्सा २०७९/८०

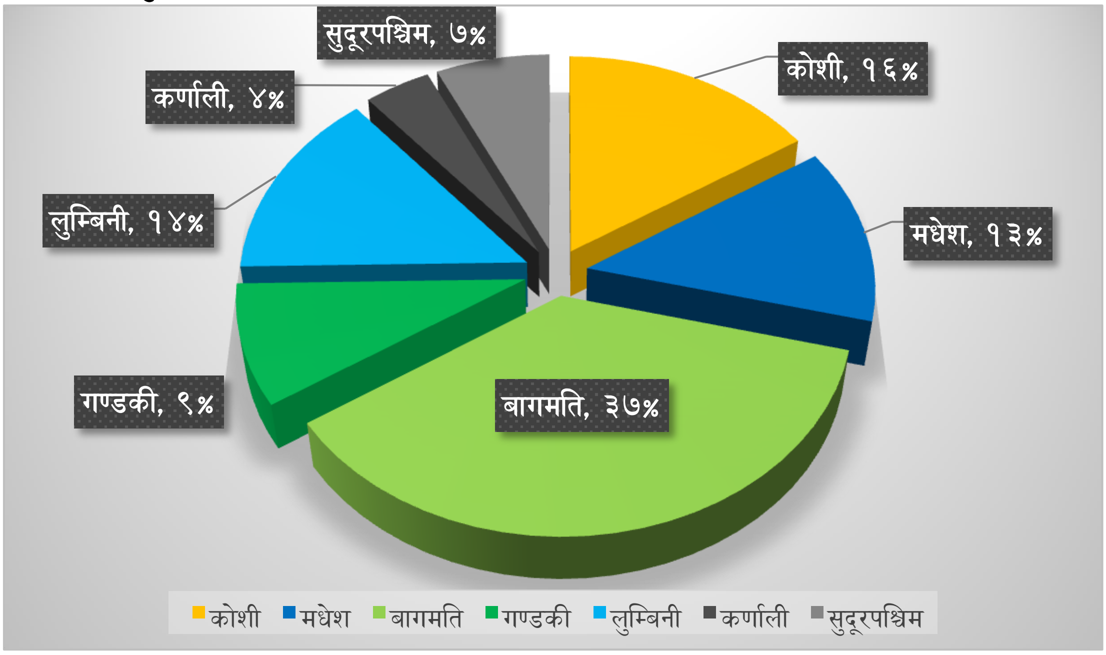

स्रोत: राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०८० (प्रादेशिक जिडिपि)

४.२ कृषि

४.२.१ प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन स्थिति

धान, मकै, गहुँ, कोदो, फापर र जौं यस प्रदेशका प्रमुख खाद्यान्न बालीको रुपमा रहेका छन्। लुम्बिनी प्रदेश समग्रमा खाद्यान्न बचत हुने प्रदेशमा पर्दछ। धान उत्पादनमा लुम्बिनी प्रदेश तुलनात्मक रुपमा अगाडी रहेको छ। यस प्रदेशका सबै जिल्लाहरूमा धान उत्पादन भएपनि रुपन्देही, बर्दिया, कपिलवस्तु र दाङ्ग जिल्ला धान उत्पादन हुने मुख्य ठाँउको रुपमा रहेका छन्। कृषि बिकास निर्देशनालयको तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा करीब १२१५.४ हजार मे. टन धान उत्पादन भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७९।८० को राष्ट्रिय तथ्याङ्क हेर्दा धान उत्पादकत्व ३.३ मे. टन प्रति हेक्टर रहेको देखिन्छ जुन राष्ट्रिय औसत हो भन्दा कम हो। त्यसैगरी मकै र गहुँ बाली लगाएको क्षेत्रफल, उत्पादन र उत्पादकत्व तालिका ४.४क मा र कोदो, जौ, र फापरको विवरण तालिका ४.४ख मा दिइएको छ। यस प्रदेश अन्तर्गत सबैभन्दा बढी धान र गहुँ उत्पादन रुपन्देही जिल्लामा र मकै उत्पादन दाङ जिल्लामा भएको देखिन्छ। सबैभन्दा कम धान र गहुँ उत्पादन गर्ने जिल्ला रूकुम पूर्व, कम मकै उत्पादन गर्ने जिल्ला कपिलवस्तु रहेका छन्।

तालिका ४ ४.क प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन स्थिति

जिल्लाको नाम	धान			मकै			गहुँ		
	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व
नवलपरास (पश्चिम)	२०.५१	८४.२८	४.११	२.१५	७.३६	३.४३	८.५०	२६.७८	३.२
रुपन्देही	६३.५६	२५३.०१	३.९८	२.६०	१०.२१	३.९३	२६.७०	१०५.७०	४.०
कपिलवस्तु	६५.८७	२३४.४९	३.५६	१.३५	४.५२	३.३४	२८.३१	९७.५४	३.४
पाल्पा	८.५४	२५.८४	३.०३	२१.८७	५८.१४	२.६६	५.७६	१३.२५	२.३
गुल्मी	७.५५	२९.१२	३.८६	२२.४९	६८.३९	३.०४	६.४८	१९.३८	३.०
अर्घाखाँची	७.०६	२२.१५	३.१४	१६.९७	५४.३८	३.२१	५.२५	१४.४२	२.७
रोल्पा	४.४४	१२.६५	२.८५	१२.७४	३८.८४	३.०५	८.६०	२२.२२	२.६
दाङ	३७.६३	१४४.२६	३.८३	२४.९९	८१.५५	३.२६	१२.२४	३९.२२	३.२
बाँके	३०.४२	१११.०४	३.६५	९.०४	३३.३०	३.१६	२३.५१	७९.०९	३.४
प्यूठान	६.००	२३.०२	३.८३	१२.१४	३६.६५	३.०२	८.७०	२५.११	२.९
रुकुम पूर्व	१.४२	४.४१	३.११	५.०५	१४.६४	२.९०	३.२५	८.७८	२.७
बर्दिया	४८.८२	२०५.०७	४.२	५.६६	१८.५७	३.७४	२२.९०	८३.५५	३.६
लुम्बिनी	**३०१.८१**	**११४९.३४**	**३.८१**	**१३७.०३**	**४२६.५५**	**३.५७**	**१६०.१८**	**५३५.०२**	**३.३**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. ०७९/८०

कपिलवस्तु, बाँके र बर्दियामा कोदो खेती; रुपन्देही, बाँके र बर्दियामा फापरको खेती नगरिएको तालिका ४.४ ख मा प्रस्तुत तथ्याङ्कले देखाएको छ। गुल्मी, पाल्पा, रूकुम पूर्व जस्ता पहाडि जिल्लामा अन्य जिल्लाको तुलनामा सबैभन्दा धेरै फापरको खेती गरिएको देखिन्छ भने रूकुम पूर्व, रोल्पा, प्यूठानमा जौ खेती गरिएको देखिन्छ।

तालिका ४.४ ख प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन स्थिति

जिल्लाको नाम	कोदो			जौं			फापर		
	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व
नवलपरासी (पश्चिम)	०.०५	०.०५	१.०	०.०१	०.०१	१.२०	०.०१	०.०१	१.१५
रुपन्देही	०.०४	०.०४	१.२	०.०७	०.१४	१.९८	०.००	०.००	
कपिलवस्तु	०.००	०.००		०.१०	०.१८	१.८७	०.०२	०.०२	०.९७
पाल्पा	२.४२	३.२२	१.३	०.१४	०.१६	१.१३	०.२०	०.१८	०.९२
गुल्मी	२.९२	३.८३	१.३	०.४२	०.५५	१.३०	०.२१	०.३९	१.९०
अर्घाखाँची	०.५०	०.६२	१.२	०.३०	०.३५	१.१५	०.१०	०.०९	०.९४
रोल्पा	१.२४	१.५४	१.२	०.५५	०.६४	१.१७	०.०८	०.०८	०.९५
दाङ	०.०२	०.०२	१.४	०.०२	०.०३	२.००	०.०४	०.०५	१.५३
बाँके	०.००	०.००		०.०१	०.०१	१.३३	०.००	०.००	
प्यूठान	१.८९	२.५२	१.३	०.५६	०.६१	१.०८	०.०७	०.०७	१.१५
रुकुम पूर्व	०.५८	०.७६	१.३	०.४५	०.६७	१.५०	०.१६	०.१८	१.१६
बर्दिया	०.००	०.००		०.०१	०.०१	१.३३	०.००	०.००	
लुम्बिनी प्रदेश	**९.६४**	**१२.५८**	**१.३**	**२.६२**	**३.३५**	**१.२८**	**०.८६**	**१.०७**	**१.२५**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. ०७९/८०

४.२.२ तेलहन र दलहन उत्पादनको स्थिति

तालिका ४.५ मा लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरूमा तेलहन तथा दलहन बालीहरूको उत्पादन अवस्थाको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेश अन्तर्गतका प्रायः सवै जिल्लामा तेलहन र दलहन बालीको उत्पादन हुने भए पनि तराईका जिल्लाहरूमा तेलहन र दलहन बालीको उत्पादन तुलनात्मक रुपमा बढी रहेको छ। दाङ्ग जिल्ला तेलहन बाली उत्पादनमा अग्र स्थानमा रहेको देखिन्छ। तत्पश्चात बर्दिया, रुपन्देही, बाँके, नवलपरासी पश्चिम र कपिलवस्तुमा तेलहनबालीको तुलनात्मक रूपमा धेरै उत्पादन भएको छ। दलहन बालीको उत्पादनमा पनि तराईका जिल्लाहरू दाङ, वर्दिया, बाँके, कपिलवस्तु र रुपन्देही अन्य पहाडी जिल्ला भन्दा अगाडी

रहेको छन्। आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यस प्रदेशमा करीब ६४.४५ हजार मे.टन तेलहन र ६८ हजार मे.टन दलहन उत्पादन भएको थियो।

तालिका ४.५ तेलहन तथा दलहन बालीको उत्पादन स्थिति

जिल्लाको नाम	तेलहन			दलहन		
	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)	उत्पादन (हजार मे.टन)	उत्पादकत्व
नवलपरासी (पश्चिम)	४.२०	४.४८	१.०७	३.८६	४.७५	१.२३
रुपन्देही	७.८५	७.७८	०.९९	७.०४	७.२४	१.०३
कपिलवस्तु	४.२७	४.२६	१.००	७.५०	८.१६	१.०९
पाल्पा	१.१९	१.११	०.९३	०.८६	०.८०	०.९४
गुल्मी	१.१८	१.१२	०.९५	०.६५	०.६४	०.९८
अर्घाखाँची	१.२१	१.१२	०.९२	०.५८	०.५४	०.९२
रोल्पा	०.५०	०.४९	०.९८	०.९०	०.८९	०.९९
दाङ	१६.४४	१८.४४	१.१२	१६.३५	१६.२७	०.९९
बाँके	७.३३	७.११	०.९७	१२.०५	११.७६	०.९८
प्यूठान	०.९९	०.९३	०.९४	०.७८	०.८४	१.०७
रुकुम	०.३८	०.३७	०.९७	०.६३	०.६२	०.९८
बर्दिया	१५.०३	१७.२५	१.१५	१५.६७	१५.५१	०.९९
लुम्बिनी प्रदेश	**६०.५७**	**६४.४५**	**१.०६**	**६६.८७**	**६८.००**	**१.०२**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

४.२.३ कफी उत्पादनको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को लागि लुम्बिनी प्रदेशमा कफी उत्पादनको स्थितिसम्बन्धी विवरण तालिका ४.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेशका गुल्मी, अर्घाखाँची, पाल्पा र प्यूठान गरी चारोटा जिल्लामा मात्र कफी उत्पादन हुने गरेको छ। कफी खेतीको लागि गुल्मी जिल्ला राष्ट्रिय रुपमै प्रख्यात रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९।८० को आँकडा हेर्दा यस प्रदेशमा १२७.७६ मे.टन कफी उत्पादन भएको थियो। यस आर्थिक वर्षमा कफी खेतीको क्षेत्रफल र उत्पादनमा गुल्मी जिल्ला तथा उत्पादकत्वमा अर्घाखाँची जिल्ला अगाडी रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.६ कफी उत्पादनको स्थिति

जिल्ला	२०७९।८०		
	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हे.)
गुल्मी	१९७	२१.६७	०.११
अर्घाखाँची	८५	१०२.००	१.२०
पाल्पा	५	१.०५	०.२१
प्यूठान	२५	३.०४	०.१२
लुम्बिनी प्रदेश	**३१२**	**१२७.७६**	**०.४१**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

४.२.४ कपास उत्पादनको स्थिति

तालिका ४.७ कपास उत्पादनको स्थितिसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। लुम्बनी प्रदेशका बाँके, वर्दिया र दाङ गरी ३ जिल्लामा मात्र व्यावसायिक कपास खेती भएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यस प्रदेशमा ५२.२५ मे.टन कपास उत्पादन भएको थियो। यस आर्थिक वर्षमा जम्मा ५१ हेक्टरमा कपास खेती गरिएकोमा उत्पादकत्व १.०२ मे.टन प्रति हेक्टर रहेको देखिन्छ। तीनोटा जिल्लामध्ये दाङ्गमा सबैभन्दा धेरै कपाउ उत्पादन भएको र अन्य दुई जिल्लामा तुलनात्मक रूपमा थोरै क्षेत्रफलमा कपास खेती गरिएको र थोरै मात्र उत्पादन भएको देखिन्छ।

तालिका ४.७ कपास उत्पादनको स्थिति

जिल्ला	२०७९।८०		
	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हे.)
दाङ्ग	४५	४५.७५	१.०२
बाँके	४.५	५	१.११
बर्दिया	१.५	१.५	१.००
लुम्बिनी प्रदेश	**५१**	**५२.२५**	**१.०२**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

४.२.५ फलफूल उत्पादनको स्थिति

लुम्बिनी प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरूमा सुन्तला, मौसम, कागती, निबुवा, आँप, केरा, अम्बा, मेवा, रुखकटहर, भूईंकटहर, लिची, स्याउ, नासपाती, ओखर, आरुबखडा, खुर्पानी आदि विभिन्न किसिमका फलफूलहरूको उत्पादन हुने गरेको छ। व्यावसायिक रुपमा ठूलो स्केलमा फलफूलको उत्पादन भने उल्लेख्य रूपमा हुन सकेको छैन। कृषि विकास मन्त्रालयको आ.व. २०७९/८० को तथ्याङ्क अनुसार फलफूल उत्पादन सम्भाव्यताका आधारमा फलफूल बालीका लागि उपयुक्त मानिएका जिल्लाहरुलाई तालिका ४.९ मा देखाइएको छ। जसअनुसार पहाडि जिल्लाहरूमा प्रमुख रूपमा सुन्तलाजातका फलफुल हुने र तराइका जिल्लामा आँप, लिची र केरा खेती हुने देखिन्छ।

तालिका ४.९ फलफूल बालीका र जिल्ला

जिल्लाहरू	फलफूल बाली
नवलपरासी (पश्चिम)	केरा
रुपन्देही	आँप, लिची र केरा
कपिलबस्तु	आँप, लिची र केरा
पाल्पा	सुन्तला, जुनार, कागती
अर्घाखाँची	सुन्तला
गुल्मी	सुन्तला
रुकुम पूर्व	सुन्तला
रोल्पा	सुन्तला, स्याउ, आरु, नासपाती र आरुबखडा,
प्यूठान	सुन्तला, आँप, लिची
दाङ्ग	आँप
बाँके	आँप
बर्दिया	केरा

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

आर्थिक वर्ष २०७९।८० को तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेशका जिल्लाहरूमा सो वर्ष फलफूल लगाइएको क्षेत्रफल र उत्पादन भएको मुख्य फलफूलहरूको उत्पादन स्थिति तालिका ४.८ मा दिइएको छ। तथ्याङ्क अनुसार उत्पादन र उत्पादकत्व दुवै सबैभन्दा धेरै हुने जिल्ला नवलपरासी हो भने सबैभन्दा कम हुने जिल्ला रूकुम पूर्व हो। आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यस प्रदेशमा सबै किसिमका फलफूलको कुल उत्पादन २३०१३३.३ मे.टन र उत्पादकत्व ११.३ रहेको छ। प्रदेशभरमा २५,८२० हेक्टर जमिनमा फलफूल लगाइएको भए तापनि २०,३८७.७ हेक्टर जमिन मात्र फलफूलको उत्पादनशील क्षेत्र हो।

तालिका ४.८ फलफूल लगाएको क्षेत्रफल र उत्पादनको स्थिति

जिल्लाको नाम	फलफूलको कुल जम्मा			
	लगाएको क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व
नवलपरासी (पश्चिम)	४१६५	३५९०.०	५८२५०.५	१६.२
रुपन्देही	२१३५	१७३८.०	१९८१९.०	११.४
कपिलवस्तु	२४०४	२०८९.०	२२१४१.५	१०.६
पाल्पा	२००५	१७०६.१	१४४६५.२	८.५
गुल्मी	१९९०	१३०५.९	१४२४१.१	१०.९
अर्घाखाँची	१६३३	११४५.०	९८०७.७	८.६
रोल्पा	२७०६	१७८२.५	१७९६५.६	१०.१

दाङ	२४००	१६८६.०	१६०७४.१	९.५
बाँके	१४६६	१३४३.०	१३१०३.५	९.८
प्यूठान	१२५२	९४५.०	८८८३.९	९.४
रुकुम	१२९६	८७६.२	६८४२.८	७.८
बर्दिया	२३६९	२१८१.०	२८५३८.५	१३.१
लुम्बिनी प्रदेश	**२५८२०**	**२०३८७.७**	**२३०१३३.३**	**११.३**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

यस प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा उत्पादन भएका केही प्रमुख फलफुल तालिका ४.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ। जसअनुसार उक्त वर्ष सुन्तलाजात फलफूल करिब ५३ हजार मे.टन उत्पादन भएको देखिन्छ। सुन्तलाजात फलफूल रोल्पा, पाल्पा, गुल्मी, अर्घाखाँची जस्ता पहाडि जिल्लाहरूमा तुलनात्मक रूपमा धेरै उत्पादन भएको देखिन्छ भने अन्य फलफूल कम उत्पादन भएको देखिन्छ। नवलपरासी, कपिलवस्तु र बर्दियामा भुइकटहर उत्पादन नै नभएको र स्याउको उत्पादन रोल्पा, रुकुम पूर्व र प्यूठानमा मात्र भएको देखिन्छ।

तालिका ४.९ केही प्रमुख फलफूलको उत्पादन स्थिति (मे.टन)

जिल्ला	सुन्तलाजात*	आँप	केरा	अम्बा	मेवा	भुइकटहर	लिची	स्याउ
नवलपरासी (पश्चिम)	३६३	२९४५	५४४६४	८२	६४	०	२२५	०
रुपन्देही	५२५	९३६०	५८९३	१९८	२८१	१७४	२७२८	०
कपिलवस्तु	४४२	१४६९०	३१९९	९३२	९१५	०	८०२	०
पाल्पा	११०५२	२११९	६९६	३६	४	११	३४८	०
गुल्मी	१०९९६	१८३	४४५	३६	३३	२७५	९१७	०
अर्घाखाँची	७८८१	१६५	४०१	१३०	१२०	६५	१३५	०
रोल्पा	१२०६५	४६७	५९६	२१२	१०४	२२	२०	१७३९
दाङ	१९४३	४८४१	४५३४	८७५	६७	४७५	१३९५	०
बाँके	४१५	९९०५	१७०५	३०६	१०५	२४	२०५	०
प्यूठान	४५२३	१४५८	१४१४	३३५	१४६	२९	१४५	२८
रुकुम पूर्व	२३६२	४२	१२४६	८८	५६	२५	८	२२०५
बर्दिया	२५६	७९१७	१७६४०	४८४	९७५	०	५८०	०
लुम्बिनी प्रदेश	**५२८२१**	**५४०९२**	**९२२३१**	**३७१४**	**२८७०**	**११००**	**७५०७**	**३९७२**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

*सुन्तलाजातः सुन्तला, जुनार, कागती, निबुवा, अन्य सुन्तलाजात

जिल्लागत रुपमा हेर्दा फलफूल उत्पादनको उत्पादकत्वमा भिन्नता रहेको छ (तालिका ४.१०)। सुन्तला उत्पादनको उत्पादकत्वमा रोल्पा, गुल्मी, रुकुम अग्रस्थानमा देखिन्छ। आँप उत्पादनको उत्पादकत्व दाङ्ग, नवलपरासी, कपिलवस्तुमा बढी रहेको छ। त्यसैगरी, केराको उत्पादकत्व रुपन्देही, बर्दिया, कपिलवस्तुमा बढी देखिन्छ भने अम्बाको उत्पादकत्व नवलपरासी, दाङ्ग,

कपिलवस्तुमा अधिक रहेको देखिन्छ। स्याउ उत्पादन हुने तीनोटा जिल्लाको उत्पादकत्व लगभग बराबर जस्तै देखिन्छ भने लिचीको उत्पादकत्व गुल्मी, रुपन्देहीमा अधिक देखिन्छ।

तालिका ४.१० केही प्रमुख फलफूलको उत्पादकत्व स्थिति (मे.टन/हेक्टर)

जिल्ला	सुन्तलाजात	आँप	केरा	अम्बा	मेवा	भुइकटहर	लिची	स्याउ
नवलपरासी (पश्चिम)	७.११	१०.५२	१७.०२	१०.२१	९.१३		६.४२	
रुपन्देही	७.५०	९.७५	१९.०१	७.०७	९.०६	१२.३९	१२.४०	
कपिलवस्तु	९.२१	१०.०१	१७.७७	९.५१	१५.२५		६.९७	
पाल्पा	८.४०	९.१३	१०.७०	९.१०	६.२०	१०.९८	५.८०	
गुल्मी	११.७९	६.१०	६.३५	६.००	६.३०	१३.७५	१३.१०	
अर्घाखाँची	९.०५	७.८६	८.९१	८.६७	१५.००	१३.००	६.७५	
रोल्पा	१२.९७	९.३४	११.४६	७.०६	१३.००	११.२०	४.४४	५.६१
दाङ	७.८३	१०.७६	११.०६	९.७२	१६.७५	१३.५७	५.३७	
बाँके	७.२७	९.४३	१५.५०	८.५०	१३.१३	१२.००	५.५४	
प्यूठान	९.४६	८.१०	१४.१४	९.५७	१२.२०	१४.५०	७.२५	५.६०
रुकुम	१०.९९	८.२४	१२.४६	८.८०	११.२०	१२.५५	७.६७	५.३१
बर्दिया	८.००	८.७०	१८.००	८.२०	१७.१०		६.४४	
लुम्बिनी प्रदेश	**१०.०७**	**९.६०**	**१६.४१**	**८.८६**	**१३.९४**	**१३.२५**	**८.०५**	**५.४४**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

४.२.६ तरकारी उत्पादनको स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशका सबै जिल्लाहरुमा तरकारी उत्पादन हुने भए पनि उत्पादनका हिसाबले तराईका जिल्लाहरू नै अग्रणी स्थानमा देखिन्छन्। आर्थिक वर्ष २०७९।८० को तथ्याङ्क अनुसार तरकारी उत्पादनमा रुपन्देही सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको छ। तत्पश्चात दाङ, बाँके, बर्दिया रहेका छन्। सबैभन्दा कम तरकारी उत्पादन गर्ने जिल्लाहरूमा रुकुम पूर्व, प्यूठान, गुल्मी रहेका छन् (तालिका ४.११)।

तालिका ४.११ तरकारी उत्पादनको स्थिति

जिल्ला	आलु (हिउँदे र वर्षे)			मसलाबाली*			अन्य तरकारी बाली		
	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
नवलपरासी (पश्चिम(	१६४९	२२६०५	१३.७	५३१	४९३०	९.३	२६२७	३२१५०	१२.२
रुपन्देही	२३८५	३५९४५	१५.१	६१३	६२५०	१०.२	६५७४	१०७६१९	१६.४
कपिलवस्तु	२५९२	३८९२०	१५.०	८०७	६१२३	७.६	३४५९	५०३९१	१४.६
पाल्पा	८०५	१२२३६	१५.२	१६५९	१७३६८	१०.५	२७२५	४२३९३	१५.६
गुल्मी	८७२	१४६२६	१६.८	५३१	५५३३	१०.४	१६४५	१९०७९	११.६

अर्घाखाँची	८२०	१३११०	१६.०	६१८	५७४८	९.३	१५०४	१७९४०	११.९
रोल्पा	२०७५	३४६५३	१६.७	१४३७	१२३३७	८.६	२१४६	२१५१४	१०.०
दाङ	२५३५	४०३६५	१५.९	१०४८	९७९१	९.३	७५६३	१०५१६४	१३.९
बाँके	३२१०	४३३३५	१३.५	४९५	३९४५	८.०	६५२१	७२५४८	११.१
प्यूठान	१६६०	२६०५२	१५.७	८८७	८६११	९.७	१२५६	१४२३६	११.३
रुकुम पूर्व	१२०४	२२५९५	१८.८	३६९	३१८१	८.६	६०४	७३४६	१२.२
बर्दिया	४३००	७०९५०	१६.५	९५५	९४६२	९.९	६६००	६८५०२	१०.४
लुम्बिनी प्रदेश	**२४१०७**	**३७५३९१**	**१५.६**	**९९५०**	**९३२७८**	**९.४**	**४३२२३**	**५५८८८२**	**१२.९**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय, आ.व. २०७९/८०

* मसलाबालीः अलैची, अदुवा, लसुन, बेसार र खुर्सानी

४.२.७ मसलाबाली उत्पादनको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७९।८० को तथ्याङ्क अनुसार यो प्रदेशमा ९३ हजार मे.टन मसला उत्पादन भएको देखिन्छ (तालिका ४.११)। जिल्लाअनुसार हेर्दा यस प्रदेशका पाल्पा, रोल्पा, दाङ जिल्ला मसला उत्पादनमा अग्रणी स्थानमा छन् भने नवलपरासी (पश्चिम), बाँके, रुकुम अन्तिम स्थानमा छन्। मसलाबालीको उत्पादकत्वका हिसाबले पाल्पा, गुल्मी, रुपन्देही अग्रणी स्थानमा छन् भने रोल्पा, बाँके, कपिलवस्तु अन्तिम स्थानमा छन्।

४.२.८ माछा उत्पादनको स्थिति

कृषि विकास मन्त्रालयको आर्थिक वर्ष २०७८।७९ को वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार यस प्रदेशमा रुकुम पूर्व बाहेक सबै जिल्लाहरूमा माछा पोखरीहरू रहेका छन् (तालिका ४.१२)।रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ्ग, बाँके, बर्दिया र नवलपरासीमा माछापालन बढी हुने गरेको छ। माछापालनको उत्पादकत्व पनि ती जिल्लाहरूमा उच्च रहेको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा जम्मा ११,२७० वटा पोखरी रहेका छन् जसले करीब ३,०५३ हेक्टर जलाशय क्षेत्रफल ओगटेका छन्। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा यस प्रदेशमा १५,९२३ मे.टन माछा उत्पादन भएको थियो।

तालिका ४.१२ माछा उत्पादनसम्बन्धी विवरण

जिल्ला	पोखरी सङ्ख्या	जलाशय क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (के.जी. प्रति हेक्टर)
नवलपरासी (पश्चिम)	५२२	२२५	११०३	४९०२
रुपन्देही	४६६७	१३१०	८३१०	६३४४
कपिलबस्तु	११३१	५३७	२७४५	५११२
पाल्पा	९५	१३	४२	३२३१
अर्घाखाँची	५५	६	६	२८७७

गुल्मी	१३५	१५	३४	२३६६
रुकुम पूर्व	–	–	–	–
रोल्पा	५५	३	७	२२५८
प्यूठान	९२	७	१९	२६६७
दाङ्ग	१२०१	२३७	८०७	३४०५
बाँके	१३६२	२७५	११३२	४११२
बर्दिया	१९५५	४२५	१७०७	४०१९
लुम्बिनी प्रदेश	**११२७०**	**३०५३**	**१५९२३**	**५२१६**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय ,आ .व.२०७८।७९

४.२.९ दूध, अण्डा र मासु उत्पादनको स्थिति

दुग्ध उत्पादनलाई हेर्दा यस प्रदेशका सवै जिल्लाहरुमा दुधको उत्पादन हुने गर्दछ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा यस प्रदेशमा करीब ५१५.७ हजार मे.टन दूध उत्पादन भएको थियो (तालिका ४.१३)। प्रदेशभित्रका जिल्लाहरुमा बाँके, रुपन्देही, कपिलवस्तु र बर्दिया दूध उत्पादनमा अग्रणी रहेका छन्। सात प्रदेशहरुमध्ये लुम्बिनी प्रदेश दूध उत्पादनमा दोस्रो स्थानमा रहेको देखिन्छ (तालिका ४.१४)।

तालिका ४.१३ दूध, अण्डा र मासु उत्पादनको स्थिति

जिल्ला	**दूध (मे.टन)**	**अण्डा (००० वटा)**	**मासु (मे.टन)**
नवलपरासी (पश्चिम)	३५५३२	११८३९	५६४८
रुपन्देही	८१५४३	२१९९३	१२३३७
कपिलबस्तु	६४९७४	१०७८५	९८६५
पाल्पा	३५९३५	६५६६	७८८४
अर्घाखाँची	२८०४८	५७५९	५८४९
गुल्मी	१७०६६	२४२८	३७९६
रुकुम पूर्व	६००६	१०९२	१७६१
रोल्पा	२१५९२	२२०५	५८०८
प्यूठान	२५०७७	३९८७	५२६८
दाङ्ग	५७३३९	६६६३८	१८२८१
बाँके	८५७८७	१८००५	१४५५८
बर्दिया	५६७९७	८३१३	८६३३
लुम्बिनी प्रदेश	**५१५६९६**	**१५९६११**	**९९६८८**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय , आ .व.२०७८।७९

अण्डा उत्पादनमा पनि यो प्रदेश दोस्रो स्थानमा रहेको छ (तालिका ४.१४)। यस प्रदेशका सबै जिल्लाहरूमा अण्डा उत्पादन हुने गरेको छ भने तुलनात्मक रुपमा दाङ्ग, बाँके र नवलपरासी अण्डा उत्पादनमा अगाडी रहेका छन् (तालिका ४.१३)।

तालिका ४.१४ दूध, अण्डा र मासु उत्पादनमा प्रदेशहरूको तुलनात्मक स्थिति

प्रदेश नं.	दूध (मे.टन)	अण्डा (००० वटा)	मासु (मे.टन)
कोशी	५२६५५६३	११८७५३५	८४७५६
मधेश	४२९५०४	९०१३२०	६१७९४
बागमती	४८२२०४	६२८३९३०	१५२२०१
गण्डकी	२४४३३०	११५५७६८	५११५३
लुम्बिनी	५१५६९६	१५९३४९५	९९६८८
कर्णाली	११२७५४	२१०४७०	२७४०६
सुदुरपश्चीम	२५५५६३	५३२२०४	३५७९२
नेपाल	**२५६६६१४**	**११८६४७२२**	**५१२७८८**

स्रोतः कृषि विकास मन्त्रालय आ .व.२०७८।७९

मासु उत्पादनमा पनि यो प्रदेश दोस्रो स्थानमा नै रहेको छ (तालिका४.१४)। यस प्रदेशको सबै जिल्लामा मासु उत्पादन हुने गरेको छ। खासगरी यस प्रदेशका तराईका जिल्ला मासु उत्पादनमा अगाडी रहेको देखिन्छ (तालिका ४.१३)।

४.३ भूमि र गुठीको विवरण

४.३.१ भूमिको उपयोग स्थिति

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले प्रकाशन गरेको राष्ट्रिय कृषिगणना, २०७८ को प्रतिवेदनमा उल्लेख भए अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा ४२६६१४ हेक्टर जग्गा कृषक परिवारले प्रयोग गरेको देखिन्छ। जस अन्तर्गत सबैभन्दा धेरै क्षेत्रफलमा अस्थायी बाली लगाएको देखिन्छ भने अस्थायी चौर चरन, पोखरी र अन्य जग्गा थोरै क्षेत्रफलमा रहेको देखिन्छ। अर्घाखाँची, पाल्पा, नवलपरासीमा स्थायी बाली लागेको क्षेत्रफल तुलनात्मक रूपमा धेरै देखिन्छ भने बर्दिया, रुपन्देहीमा कम देखिन्छ। कृषक परिवारले प्रयोग गरेको जमिनको उपयोग स्थितिसम्बन्धी विवरण तालिका ४.१५क र ४.१५ख मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.१५क कृषक परिवारले प्रयोग गरेको भूमिको उपयोग स्थिति (हेक्टर)

जिल्ला	अस्थायी बाली लागेको	अस्थायी चौर चरन	अस्थायी बाँझो	स्थायी बाली लागेको	स्थायी चौर चरन	घरघडेरी, गोठ, धुन्साराले ढाकेको जग्गा	निजि वन बनेलो	पोखरी	अन्य जग्गा
रुकुम पूर्व	३१७०	९०	२६८	१८१	४७५	२७६	२९३	३	७
रोल्पा	१५७२४	४२१	१९८२	१०५३	६९३	१७२९	१७२९	३७	२७२
प्यूठान	१३१११	२०१	७७२	७१४	६३८	१६९२	४८८८	४३	१६
गुल्मी	१७१२८	२१४	१७७१	१०६५४	५२७	२०९४	१४१४	३०	२३
अर्घाखाँची	११६४१	१०७	१६०७	६७८७	८३०	१४७६	२६४६	३१	४४
पाल्पा	१६४८०	१९३	१५४१	५८८२	१००७	१७०७	२०७४	४७	२२
नवलपरासी (पश्चिम)	२६७९९	३१	२०७	९५०	२०	१६३५	७१	३६६	४५
रुपन्देही	५९५८०	८९	३६८	५०१	१०३	३८५७	२२०	६९७	१४०
कपिलवस्तु	५६७१९	१००	२२०	९०३	८७	२४३४	४०४	२९०	६१
दाङ	४१२३१	२६५	९५५	११४७	५२७	३७४०	१०४७	२०४	१६१
बाँके	३३२८७	२६	२५३	३९८	४३	२४५२	२८५	६८	१६
बर्दिया	४१३२४	२५	७२	२०९	२४	३०१०	२३४	२५३	७
लुम्बिनी	**३३६१९४**	**१७६३**	**१००१७**	**२९३८०**	**४९७५**	**२६१००**	**१५३०५**	**२०६८**	**८१३**

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना,२०७८

तालिका ४.१५ख कृषक परिवारले प्रयोग गरेको भूमिको उपयोग स्थिति प्रतिशतमा

जिल्ला	जम्मा जग्गा (हे.)	अस्थायी बाली लागेको	अस्थायी चौर चरन	अस्थायी बाँझो	स्थायी बाली लागेको	स्थायी चौर चरन	घर, घडेरी, गोठ, धुन्साराले ढाकेको जग्गा	निजि वन बनेलो	पोखरी	अन्य जग्गा
रुकुम पूर्व	४७६२	६६.६	१.९	५.६	३.८	१०.०	५.८	६.१	०.१	०.२
रोल्पा	२३६४१	६६.५	१.८	८.४	४.५	२.९	७.३	७.३	०.२	१.१
प्यूठान	२२०७६	५९.४	०.९	३.५	३.२	२.९	७.७	२२.१	०.२	०.१
गुल्मी	३३८५५	५०.६	०.६	५.२	३१.५	१.६	६.२	४.२	०.१	०.१
अर्घाखाँची	२५१६८	४६.३	०.४	६.४	२७.०	३.३	५.९	१०.५	०.१	०.२
पाल्पा	२८९५३	५६.९	०.७	५.३	२०.३	३.५	५.९	७.२	०.२	०.१

नवलपरासी (पश्चिम)	३०१२४	८९.०	०.१	०.७	३.२	०.१	५.४	०.२	१.२	०.१
रुपन्देही	६५५५५	९०.९	०.१	०.६	०.८	०.२	५.९	०.३	१.१	०.२
कपिलवस्तु	६१२१७	९२.७	०.२	०.४	१.५	०.१	४.०	०.७	०.५	०.१
दाङ	४९२७८	८३.७	०.५	१.९	२.३	१.१	७.६	२.१	०.४	०.३
बाँके	३६८२८	९०.४	०.१	०.७	१.१	०.१	६.७	०.८	०.२	०.०
बर्दिया	४५१५७	९१.५	०.१	०.२	०.५	०.१	६.७	०.५	०.६	०.०
लुम्बिनी	**४२६६१४**	**७८.८**	**०.४**	**२.३**	**६.९**	**१.२**	**६.१**	**३.६**	**०.५**	**०.२**

स्रोतः राष्ट्रिय कृषिगणना २०७८, तालिका ४.१५क बाट निकालिएको।

४.३.२ गुठी जग्गाको स्थिति

यस प्रदेशमा रहेका गुठी जग्गाको विवरण तालिका ४.१६ मा दिइएको छ। यस प्रदेशका सबै जिल्लाहरूमा गुठीसँग सम्बन्धित जग्गाहरू रहेका छन्। जग्गाको क्षेत्रफल मापन गर्ने एकाइ पहाडि जिल्लामा रोपनी र तराइका जिल्लामा बिगाहा प्रयोग गरिने भएकोले सोहि बमोजिम तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ। यस प्रदेश भित्र कूल ३२,४८१ रोपनी र ५,३४७ विगाहा जग्गा गुठीसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ। गुठीसँग सम्बन्धित जग्गाहरू तीन किसिमका रहेका छन्ः गुठी अधिनस्थ, गुठी रैतान नम्बरी र गुठी तैनाथी रहेका छन्। कपिलवस्तु, अर्घाखाँची र दाङ्गमा गुठी तैनाथी जग्गा समेत रहेका छन्। क्षेत्रफलको हिसाबले गुठी रैतान नम्बरी जग्गा धेरै रहेको छ। गुठी अधिनस्थ जग्गा कपिलवस्तु र अर्घाखाँचीमा रहेको छ भने गुठी रैतान नम्बरी जग्गा दाङ्ग जिल्लामा धेरै रहेको छ। गुठीसँग सम्बन्धित सबैभन्दा कम जग्गा बर्दियामा रहेको छ।

तालिका ४.१६ गुठी जग्गाको प्रकार र क्षेत्रफल

जिल्ला	जग्गाको किसिम						जम्मा क्षेत्रफल	
	गुठी अधिनस्थ		गुठी रैतान नम्बरी		गुठी तैनाथी			
	रोपनी	विगाहा	रोपनी	विगाहा	रोपनी	विगाहा	रोपनी	विगाहा
नवलपरासी (पश्चिम)				६२९				६२९
रुपन्देही				११५५				११५५
कपिलबस्तु		२१४		८०७		३६		१०५७
पाल्पा	१४८		३१११				३२५९	
अर्घाखाँची	१२२१		१०८००		७७७		१२७९८	
गुल्मी	१९४		४५४५				४७३९	
रुकुम पूर्व			९२				९२	

रोल्पा			९३२				९३२	
प्यूठान			१०६६१				१०६६१	
दाङ्ग				२११०		२८९		२३९९
बाँके				८७				८७
बर्दिया		२०						२०
लुम्बिनी प्रदेश	**१५६३**	**२३४**	**३०१४१**	**४७८८**	**७७७**	**३२५**	**३२४८१**	**५३४७**

स्रोत: गुठी संस्थान; नोट: नवलपरासी जिल्लाको पुरानो जिल्ला अनुसार नै रहेको।

४.३.३ कृषि भूमि वितरण स्थिति

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा कृषक परिवारहरुको सङ्ख्या ७,६५,०९२ रहेको छ। तालिका ४.१७ मा यस प्रदेशको जिल्लाअनुसारको कृषक परिवार सङ्ख्या, कृषि चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल, कित्ता सङ्ख्या र सिंचित क्षेत्रफलको अवस्था देखाइएको छ। यस प्रदेशमा कृषक परिवारको कृषि चलन गर्ने जग्गाको औसत कित्ता सङ्ख्या ३.१ रहेको छ। कृषक परिवारको कृषि चलन गर्ने जग्गाको औसत कित्ता सङ्ख्या सबैभन्दा बढी रुकुम पूर्वमा ४.६ र सबैभन्दा कम बाँके र बर्दियामा २.२ रहेको छ। प्रदेशमा कृषि चलनमा रहेको ४,२६,६१४ हेक्टर जग्गामध्ये २,४१,९४४ हेक्टर सिंचित क्षेत्रफलको जग्गा देखिन्छ।कृषि चलनमा रहेको कित्ता सङ्ख्याका आधारमा सबैभन्दा कम ५४,०७७ कित्ता सङ्ख्या रुकूम पूर्वमा र सबैभन्दा बढी कित्ता सङ्ख्या रुपन्देहीमा ३,६५,८२८ रहेको छ।

तालिका ४.१७ कृषक परिवार सङ्ख्या र कृषि चलन जग्गाको औसत कित्ता सङ्ख्या वितरण

जिल्ला	कृषक परिवारको जम्मा सङ्ख्या	कृषक परिवारले चलन गरेको जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्मा कित्ता सङ्ख्या	औषत कित्ता सङ्ख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)
रुकुम पूर्व	११८४५	४७६२.४	५४०७७	४.६	१३५.८
रोल्पा	४६८४२	२३६४०.७	१५५००७	३.३	२५३६.७
प्यूठान	५०७१७	२२०७६.१	१४६२४१	२.९	५०७४.७
गुल्मी	५५९११	३३८५५.२	१७५०८१	३.१	४९४५.३
अर्घाखाँची	४२४१८	२५१६८.२	१३६७३६	३.२	४१४५.९
पाल्पा	४९७४२	२८९५२.८	१६१२३४	३.२	७३२७.६
नवलपरासी पश्चिम	५५०९८	३०१२३.८	१६२१२०	२.९	२३१३६.२
रुपन्देही	११७३३३	६५५५५.०	३६५८२८	३.१	५५८१५.४
कपिलवस्तु	८४६७५	६१२१६.८	३३१७१७	३.९	४०८७९.६
दाङ	१०१८८०	४९२७८.०	२३६८८२	२.३	३३६६३.४
बाँके	६७८८५	३६८२८.३	१४९७७५	२.२	२५११५.३

बर्दिया	८०७४४	४५१५७.१	१७८०६५	२.२	३९१६८.६
लुम्बिनी प्रदेश	**७६५०९२**	**४२६६१४**	**२२५२७६४**	**३७**	**२४१९४४**

स्रोत : राष्ट्रिय कृषि गणना, २०७८

४.४ सहकारी क्षेत्रको स्थिति

सहकारी विभागले प्रकाशन गरेको सहकारी झलक २०७७ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशका सबै जिल्लाहरूमा कुल ३,७५५ सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा छन्। जसमध्ये स्थानीय तहमात्र कार्यक्षेत्र भएका ३,०६९ र प्रदेश कार्यक्षेत्र भएका ६८६ रहेका छन्। सबैभन्दा बढी दाङमा ५८५ र सबैभन्दा कम रुकुम पूर्बमा ३२ वटा सहकारीहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यस प्रदेशका ३,७५५ सहकारी संस्थामा आवद्ध ८,९८,६११ कुल सदस्यमध्ये ५,७६,३१२ महिला सदस्य र ३,२२,२९९ पुरुष सदस्य रहेका छन्। यो प्रदेश अन्तर्गत पाँच अर्ब ८२ करोड कुल शेयर पूँजी रहेको सहकारी संस्थाहरुमा ६,९८९ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेका छन्। यस प्रदेशको कुल जनसङ्ख्याको २०.५२ प्रतिशत जनसङ्ख्या सहकारीमा आवद्ध भएका र कूल जनसङ्ख्याको ०.१५ प्रतिशतले सहकारी मार्फत प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेका छन्।

सहकारी दर्ता अधिकारीको कार्यालय, लुम्बिनीको सहकारी तथा गरिबी सम्बन्धी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Co- operatives and Poverty related Management Information System-COPOMIS) अनुसार २०८० कार्तिकसम्ममा प्रदेशको नियमन क्षेत्राधिकारभित्र रहेका जम्मा ७९४ सहकारी संघ संस्थामध्ये २५० बचत तथा ऋण, २३८ बहुउद्देश्यीय, १८३ कृषि तथा दुग्ध र अन्य ८५ रहेका छन्। त्यसैगरी सहकारी संघ संस्थाहरु ३८ किसिमका संघ संगठनमा आवद्ध भएका छन् (तालिका ४.१८)।

तालिका ४.१८ लुम्बिनी प्रदेशको नियमन क्षेत्राधिकार अन्तर्गतका सहकारी संघ/ संस्थाको विवरण

जिल्ला	सहकारीको प्रकृति/सङ्ख्या					
	बचत तथा ऋण	बहुउद्देश्यीय	कृषि/ दुग्ध उत्पादक	सहकारी संघ	अन्य/ नखुलेको	जम्मा
रुपन्देही	६३	११८	१६	८	९	२१४
नवलपरासी (पश्चिम)	१२	११	११	१	२९	६४
कपिलवस्तु	८	८	३	२	४	२५
दाङ	४४	२७	२५	४	१२	११२
बाँके	२९	३१	३७	५	११	११३
बर्दिया	१६	११	२०	४	०	५१
पाल्पा	१९	१६	२२	१	४	६२
गुल्मी	१०	९	८	६	२	३५
अर्घाखाँची	१५	३	८	२	०	२८
प्यूठान	२१	४	१३	२	१२	५२
रोल्पा	११	०	१८	२	१	३२

रुकुम पूर्व	२	०	२	१	१	६
लुम्बिनी प्रदेश	**२५०**	**२३८**	**१८३**	**३८**	**८५**	**७९४**

स्रोतः सहकारी दर्ता अधिकारीको कार्यालय, लुम्बिनी, कार्तिक २०८०

४.५ औद्योगिक क्षेत्रको स्थिति

४.५.१ ठूला उद्योगहरू

उद्योग विभागले प्रकाशन गरेको उद्योग तथ्याङ्क २०७८/७९ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा ७०९ ओटा ठूला उद्योगहरु रहेका छन् जसले ७१,४७१ जनालाई प्रत्यक्ष रोजगारी प्रदान गरेका छन्। कुल दुई खर्व ७३ अर्व पूँजी रहेको ठुला उद्योगमा दुई खर्ब २४ अर्व स्थीर पूँजी लगानी रहेको देखिन्छ। सबैभन्दा बढी ठूला उद्योगहरु रुपन्देही र नवलपरासीमा अवस्थित रहेका छन् भने सवैभन्दा कम रोल्पा र प्यूठानमा रहेका छन्। रोजगारीका हिसाबले रुपन्देहीमा सबैभन्दा बढी २४,६२१ जनालाई यी ठूला उद्योगले रोजगारी दिएको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम गुल्मीमा ११९ जना ठूला उद्योगमा रोजगाररत छन्।

तालिका ४.१९ ठूला उद्योग सम्बन्धी विवरण (रकम रु. दश लाखमा)

जिल्ला	उद्योग सङ्ख्या	जम्मा पूँजी	स्थिर पूँजी	चालु पूँजी	रोजगारी सङ्ख्या
नवलपरासी (पश्चिम)	१७७	९५२२८.२	७८५७७.७६	१६६५०.४४	१७४७०
रुपन्देही	२६७	५९९१७.८२	४७६१०.०६	१२३०७.७६	२४६२१
कपिलवस्तु	५८	३७५७८.५९	२९७७०.३५	७८०८.२४	६८०४
पाल्पा	१२	३०५१.३३	२७३१.७३	३१९.६	७७७
अर्घाखाँची	४	४७१६.०८	४४७८.५८	२३७.४९	३९२
गुल्मी	६	२०५९.८३	१९८३.४३	७६.४	११९
रुकुम पूर्व-	५	६११०.४४	५९४३.०६	१६७.३८	३३४
रोल्पा	३	१०२२.७९	९७१.८६	५०.९४	४०६६
प्यूठान	३	५४०	५१८	२२	२३२
दाङ्ग	४५	३३२३२.९८	२८५५८.९४	४६७६.१४	६१२१
बाँके	१०३	२१९९९.१४	१६६०४.३१	५३९४.८४	८८८०
बर्दिया	२६	७७७२.७३	६६९०.२४	१०८२.४९	१६५५
लुम्बिनी प्रदेश	**७०९**	**२७३२२९.९३**	**२२४४३८.३२**	**४८७९३.७२**	**७१४७१**

स्रोत : उद्योग तथ्याङ्क २०७८/७९, उद्योग बिभाग

(नोटः रुकुम र नवलपरासीको दुवै जिल्लाको एकमुष्ठ तथ्याङ्क दिइएको छ।)

पछिल्ला वर्षहरूमा सिमेन्ट उद्योगहरू विस्तार भएका छन्। क्लिंकर आयात गरी सिमेन्ट उत्पादन गर्ने ३६ ओटा उद्योगमध्ये २१ ओटा र आफ्नै क्लिंकरबाट उत्पादन गर्ने ११ ओटा उद्योगमध्ये

५ ओटा ठूला सिमेन्ट उद्योग यस प्रदेशमा रहेका छन्। त्यस्तै १८ मध्ये ८ ओटा छड उद्योगहरू यस प्रदेशमा सञ्चालित छन्। यसका अतिरिक्त मैदा, कुखुराको दाना, ह्याचरी, प्लाष्टिकजन्य उत्पादन, कागज, प्लाइउड, फोम, फुटवेयर, मदिरा, जुस, प्रशोधित पानी, जुस, बिस्कुट, चाउचाउ उद्योगहरू पनि सञ्चालनमा रहेका छन्।

४.५.२ घरेलु तथा साना उद्योगहरू

उद्योग विभागले प्रकाशन गरेको लघु, घरेलु तथा साना उद्योग तथ्याङ्कका अनुसार यस प्रदेशमा आर्थिक बर्ष २०७८।७९ सम्ममा ९२,६०९ वटा लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुको दर्ता कायम भएको देखिन्छ। जिल्लागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा धेरै रुपन्देहीमा १८,५११, नवलपरासीमा ११,९३१, दाङमा ११,९०२ लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको दर्ता कायम भएको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम रुकुम पूर्बमा ५०५ को मात्र दर्ता कायम भएको देखिन्छ। क्षेत्रगत रुपमा हेर्दा सवैभन्दा बढी कृषि तथा बनजन्यमा ३०,२३३ र त्यसपछी सेवामुलक क्षेत्रमा २८,२९६ उद्योग दर्ता भएका छन् भने सबैभन्दा कम सुचना तथा प्रविधिमुलक क्षेत्रमा ५१ ओटा उद्योगहरु रहेका छन् (तालिका ४.२०)।

तालिका ४.२० घरेलु तथा साना उद्योगहरू

जिल्ला	उत्पादन	उर्जा	कृषि तथा वनजन्य	पर्यटन	खनिज	सेवा	पूर्वाधार	सुचना तथा प्रविधि	जम्मा
नवलपरासी (प)	२२६९	७	४३७४	१७३९	०	३५३९	०	३	११९३१
रुपन्देही	७५८५	७	३१५३	२८०	०	५००५	०	१	१८५११
कपिलवस्तु	२७२८	०	३४१८	७९	०	३७२६	४८	१४	१००१३
पाल्पा	६९७	०	१२१६	९४०	०	१४४२	१०	०	४३०५
अर्घाखाँची	४८१	४	१०८४	२५३	०	११४५	१५१	१६	३१३४
गुल्मी	४६३	०	१२०६	१२७५	११	१३५४	१	७	४३१७
रुकुम पूर्व	३८	०	३३४	४०	०	९१	२	०	५०५
रोल्पा	३५३	३	१७९४	६१०	१	१००७	९२	०	३८६०
प्यूठान	३६५	५	११९४	१०७	१५	१४७८	६१	१	३२२६
दाङ्ग	२१२६	०	५४९२	१०६	२	२९६७	२४७	०	११९०
बाँके	३१७१	४	३५९९	१६८	०	२९७९	१	३	११४४
बर्दिया	१९५१	०	३३६९	५७०	०	३५६३	०	६	९४५
लुम्बिनी प्रदेश	**२२२२७**	**३०**	**३०२३**	**१११७**	**२९**	**२८२९**	**६१३**	**५१**	**९२६०**

स्रोत : घरेलु, साना तथा लघु उद्योग तथ्याङ्क २०७८/७९, उद्योग बिभाग

नोटः तालिका ४.२० को विवरण आर्थिक बर्ष २०७८।७९ सम्म दर्ता कायम भएका लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको हो।

तालिका ४.२१ औद्योगिक क्षेत्रका आधारमा लुम्बिनी प्रदेशका आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको विवरण

खण्ड	क्षेत्र	आर्थिक प्रतिष्ठान सङ्ख्या	संलग्न व्यक्ति	रोजगारी सङ्ख्या	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान (रु हजारमा)
B	खानी तथा उत्खनन्	६८	१०८५	९१९	३१२१५५४
C	उद्योग	१०००३	८०३३८	६१९७७	४६९२९११९
D	विद्युत, ग्यास तथा वातानुकुलित वितरण	१०५	३१०३	२६८४	२१६०७४६
E	खानेपानी वितरण, ढल निकास, फोहोर मैला व्यवस्थानपन	३३२	२५४१	१६१२	३८४२१७२
जम्मा		**१०५०८**	**८७०६७**	**६७१९२**	**५६०५३५९१**

स्रोत : नेपाल राष्ट्रिय औद्योगिक सर्भेक्षण २०१९/२०, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको नेपाल राष्ट्रिय औद्योगिक सर्बेक्षण २०१९/२० का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका आर्थिक प्रतिष्ठानहरुलाई NSIC क्षेत्रगत रुपमा हेर्दा उद्योग क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी १०,००३ आर्थिक आर्थिक प्रतिष्ठानहरु रहेका छन्। त्यसैगरी सबैभन्दा कम खानी तथा उत्खननमा ६८ वटा आर्थिक प्रतिष्ठानहरु रहेका छन्। रोजगारीको सङ्ख्या हेर्दा उद्योगले ६१९७७, विद्युत ग्याँस तथा वातानुकुलित क्षेत्रले ३१०३, खानेपानी वितरण, ढल निकास तथा फोहोरमैला वितरण क्षेत्रले २५२१ गरी कुल ६७१९२ जनालाई रोजगारी प्रदान गरेको देखिन्छ। आकार अनुसार खानी तथा उत्खनन्मा ५३ ठुला र १५ साना, उद्योग तर्फ ९५५ ठुला र ९०४८ साना, विद्युत, ग्याँस तथा वातानुकुलित तर्फ २४ ठुला र ८१ साना तथा खानेपानी वितरण, ढल निकास तथा फोहोरमैला वितरणतर्फ ९० ठुला र २४२ साना प्रतिष्ठानहरु रहेका छन्।

तालिका ४.२१ प्रतिष्ठानको आकारका आधारमा लुम्बिनी प्रदेशका आर्थिक प्रतिष्ठानहरुको विवरण

खण्ड	क्षेत्र	प्रतिष्ठानको आकार	प्रतिष्ठान सङ्ख्या	संलग्न व्यक्ति	रोजगारी सङ्ख्या	जिडिपिमा योगदान (रु हजारमा)
B	खानी तथा उत्खनन्	ठूला	५३	९८२	८३८	२६९८४७५
B	खानी तथा उत्खनन्	साना	१५	१०३	८१	४२३०७९
C	उद्योग	ठूला	९५५	५२२३६	४८९६८	३९१०६२१७
C	उद्योग	साना	९०४८	२८१०२	१३००९	७८२२९०२
D	विद्युत, ग्यास तथा वातानुकुलित वितरण	ठूला	२४	२९०७	२५१९	२०१५९६१
D	विद्युत, ग्यास तथा वातानुकुलित वितरण	साना	८१	१९६	१६५	१४४७८५

E	खानेपानी वितरण, ढल निकास, फोहोर मैला व्यवस्थापन	ठूला	९०	१५६३	१०७९	२७२२५३७
E	खानेपानी वितरण, ढल निकास, फोहोर मैला व्यवस्थापन	साना	२४२	९७८	५३३	११११९६३५
	जम्मा		**१०५०८**	**८७०६७**	**६७१९२**	**५६०५३५९१**

स्रोत : नेपाल राष्ट्रिय औद्योगिक सर्भेक्षण २०१९/२०, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

४.५.३ औद्योगिक क्षेत्रहरू

लुम्बिनी प्रदेशमा प्रमुख रूपमा दुई ओटा औद्योगिक क्षेत्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यस प्रदेशको नेपालगञ्जमा सञ्चालनमा रहेको ११.९ हेक्टर (२३३ रोपनी) क्षेत्रफलमा फैलिएको औद्योगिक क्षेत्रमा २८ ओटा उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका, २ ओटा निर्माणाधीन र ३ ओटा बन्द रहेको अवस्था छ। त्यस्तै, २२.१ हेक्टर (४३४ रोपनी) क्षेत्रफल रहेको बुटवल औद्योगिक क्षेत्रमा ६४ वटा उद्योगहरू सञ्चालनमा र ३ ओटा बन्द रहेको अवस्था छ। रुपन्देहीको मोतिपूर र बाँकेको नौवस्तामा नयाँ औद्योगिक क्षेत्र निर्माणाधीन रहेको छ।

तालिका ४.२२ सञ्चालनमा रहेका औद्योगिक क्षेत्रहरू

औद्योगिक क्षेत्र	स्थापना भएको वर्ष	क्षेत्रफल (हेक्टर)	सञ्चालनमा रहेका उद्योगहरू	रोजगारी सङ्ख्या
बुटवल	सन् १९७६	२२.१	६४	१६१७
नेपालगन्ज	सन् १९७३	११.९	२८	९९४

स्रोतः आर्थिक सर्वेक्षण २०७४।७५, नेपाल सरकार

४.५.४ विशेष आर्थिक क्षेत्र

यस प्रदेशको भैरहवामा नेपालको पहिलो विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापना भएको छ। निर्यातजन्य उद्योगहरूलाई प्रर्वद्धन गर्न उक्त विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापना गरिएको हो।यस विशेष आर्थिक क्षेत्र ३६.८ हेक्टर क्षेत्रफलको रहेको छ, जहाँ नयाँ उद्योगहरू स्थापना शुरू हुने क्रममा रहेको छ।

४.६ खानी तथा खानीजन्य उद्योगको स्थिति

यस प्रदेशको तराई र पहाडी जिल्लामा विभिन्न खालका खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ रहेका छन्। यसको पूर्ण उत्खनन् र प्रयोग हुन सकेको छैन। यहाँ चुनढुङ्गा, कोइला, फलाम, सुन, तामा, स्लेट, जिंक, रोडाढुंगा उपलब्ध छन्। यस प्रदेशको दाङ्गमा आधा दर्जन जति कोइला उद्योगहरू सञ्चालनमा छन्। चूनढुंगा उपयोग गरेर सिमेन्ट उद्योग खुल्ने क्रम बढेको छ। तालिका ४.२३ र ४.२४ मा हालसम्म यस प्रदेशमा खानीको खोजतलास कार्य र उत्खनन् कार्यका लागि विभिन्न व्यक्ति तथा कम्पनीलाई दिइएको लाइसेन्सको विवरण छ।यस प्रदेशमा ८६ व्यक्ति तथा संस्थाहरूले विभिन्न खानीहरूको खोजतलास कार्यको लागि लाइसेन्स लिएका छन्। सबैभन्दा बढी पाल्पामा कोइला, डोलामाइट, फलाम, लाइमस्टोन र क्वारजाइट गरी २७ ओटा लाइसेन्स खानी तथा भूभर्ग विभागबाट जारी भएका छन्। दाङ्गमा पनि डोलामाइट सुन, सीसा, रेड क्ले र

लाइमस्टोन गरी २७ ओटा लाइसेन्स जारी भएका छन्। लाइमस्टोनको अर्घाखाँचीमा १ र प्यूठानमा ८ वटा लाइसेन्स जारी भएका छन्। रोल्पामा लाइमस्टोनको १६ र सुनको १ वटा खोजतलासको लाइसेन्स जारी भएका छन्।

यस प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७४।७५ सम्ममा उत्खनन कार्यको लागि ३३ ओटा लाइसेन्स जारी भएका छन्। कोइला, फलाम र लाइमस्टोन गरी १४ ओटा लाइसेन्स पाल्पामा तथा कोइला र लाइमस्टोनको लागि दाङमा १२ ओटा लाइसेन्स जारी भएका छन्। अर्घाखाँची, प्यूठान र रोल्पामा पनि लाइमस्टोनको उत्खननकार्यका लागि लाइसेन्स जारी भएका छन्। यसरी खोजतलास र उत्खनन् कार्यको लागि बढी लाइसेन्स चुनढुङ्गाका लागि रहेका छन्। यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची ४.२ र ४.३ मा दिइएको छ।

तालिका ४.२३ खानी खोजतलासका लागि २०७४।७५ सम्म जारी भएको लाइसेन्ससम्बन्धी विवरण

जिल्ला	खानीको प्रकार	सङ्ख्या
पाल्पा	कोइला डोलामाइट फलाम लाइमस्टोन क्वारजाइट	३ ३ १ १९ १ -
अर्घाखाँची	लाइमस्टोन	७
रोल्पा	सुन लाइमस्टोन	१ १६
प्यूठान	लाइमस्टोन	८
दाङ्ग	डोलामाइट सुन सीसा लाइमस्टोन रेड क्ले	१ ४ १ २० १ -
बाँके	सिलिका स्याण्ड	१
जम्मा		**८६**

स्रोत: खानी तथा भूगर्भ विभाग

तालिका ४.२४ खानी उत्खनन कार्यका लागि २०७४।७५ सम्म जारी भएको लाइसेन्स

जिल्ला	खानीको प्रकार	सङ्ख्या
पाल्पा	कोइला	३
	फलाम	१
	लाइमस्टोन	१०
अर्घाखाँची	लाइमस्टोन	१
रोल्पा	लाइमस्टोन	५
प्यूठान	लाइमस्टोन	१
दाङ्ग	कोइला	९
	लाइमस्टोन	३
जम्मा		**३३**

स्रोत: खानी तथा भूगर्भ विभाग

४.७ पर्यटन क्षेत्रको स्थिति

४.७.१ पर्यटक आगमनको स्थिति

लुम्बिनी प्रदेश पर्यटकीय दृष्टिले निकै महत्वपूर्ण छ। यस प्रदेशमा खास गरी धार्मिक पर्यटकहरू बढी आउने गर्दछन्। वाह्य पर्यटकका लागि गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी मुख्य आकर्षणको रुपमा रहेको छ। साथै, मानसरोवार यात्राका लागि जाने भारतीय पर्यटकहरूको लागि नेपालगञ्ज आधार ठाँउको रुपमा रहेको छ। सन् २०१८ देखि २०२३ सम्म मा लुम्बिनी भ्रमण गर्ने पर्यटकको सङ्ख्या तालिका ४.२४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२४ लुम्बिनी भ्रमणमा आएका पर्यटक सङ्ख्या

वर्ष (सन्)	नेपाली	भारतीय	पासपोर्ट सहितका	जम्मा
२०१८	११७०५७१	१९३६३५	१६९९०४	१५३४११०
२०१९	११७८१४०	२०६१७१	१७४०१५	१५५८३२६
२०२०	१९७२५२	३७२०६	४५४६९	२७९९२७
२०२१	४६३९६३	४३७३२	११९७	५०८८९२
२०२२	६४९०७८	२३०८६३	२३९४२	९०३८८३
२०२३	६५६२१८	२६६५१०	७६२१०	९९८९३८

स्रोत: लुम्बिनी विकास कोष २०७९

लुम्बिनी विकास कोषले जारी गरेको तथ्याङ्क अनुसार, सन् २०२३ मा कुल ९,९८,९३८ आगन्तुकहरूले पवित्र मैदान लुम्बिनीमा प्रवेश गरेका छन्, जुन गत वर्षको ९०३,८८३ को सन २०२२ को तुलनामा प्रभावशाली १०.५% वृद्धि भएको छ। उल्लेखनीय कुरा के छ भने, नेपाली पर्यटकको सङ्ख्या १.१% बढेर २०२२ मा ६४९,०७८ बाट २०२३ मा ६५६,२१८ पुगेको छ। यो स्थानीय चासोले स्थानीय जनसङ्ख्याको लागि लुम्बिनीको स्थायी आकर्षणलाई जोड

दिन्छ। सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण वृद्धि भारतीय पर्यटक आगमनमा देखियो, जुन २०२२ मा २३०,८६३ बाट २०२३ मा २६६,१५० मा उल्लेखनीय १५.४% वृद्धि भएको देखाइएको थियो। भारतीय आगन्तुकहरूको बढ्दो सङ्ख्याले हाम्रा दक्षिण एसियाली छिमेकीहरूबाट बढ्दो सांस्कृतिक र ऐतिहासिक जिज्ञासालाई प्रकाश पार्छ। २१८.३% को खगोलीय वृद्धिको अनुभव गर्दै, अन्य देशहरू (PP होल्डरहरू) बाट पासपोर्ट धारण गर्ने पर्यटकहरूमा वृद्धि समान रूपमा उल्लेखनीय छ। यो सङ्ख्या २०२२ मा २३,९४२ बाट बढेर २०२३ मा ७६,२१० पुगेको छ, जसले अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा लुम्बिनीको बढ्दो लोकप्रियतालाई चित्रण गर्छ। तथ्याङ्कको थप विश्लेषणले राहदानी धारक भ्रमणको वृद्धिमा योगदान गर्ने शीर्ष सात देशहरू प्रकट गर्दछ। यी देशहरू मध्ये, श्रीलंका १६,१७२ आगन्तुकहरूका साथ अग्रणी स्थानमा छ, त्यसपछि थाइल्याण्ड १५,७२१, भियतनाम १०,४१४ रहेका छन्। अन्य देशहरूमा म्यानमार, चीन, दक्षिण कोरिया र जर्मनीबाट पनि उल्लेख्य पर्यटक आउने गरेका छन्।

४.७.२ पर्यटकस्तरीय होटल

पर्यटकको वृद्धिसँगै रुपन्देही र बाँकेमा पर्यटकस्तरीय होटलहरू विस्तार भइरहेका छन्। सम्वत् २०७५ असारसम्म रुपन्देहीमा ५३ ओटा पर्यटकस्तरीय होटल तथा लजहरू रहेका छन् जसमा १९२१ ओटा वेडहरू रहेका छन्। त्यस्तै, पाल्पामा ६४ वेड भएको एउटा होटल, बाँकेमा ४७ ओटा (२४०० वेड), बर्दियामा १७ ओटा (२३० बेड), र दाङ्गमा १६५ ओटा (२२२४ बेड) पर्यटकस्तरीय होटल तथा लजहरू रहेका छन् (तालिका ४.२५)।

तालिका ४.२५ पर्यटकस्तरीय होटल तथा लजहरूको सङ्ख्या

जिल्ला	होटल तथा लजको सङ्ख्या	बेडको सङ्ख्या
रुपन्देही	५३	१९२१
पाल्पा	१	६४
बाँके	४७	२४००
बर्दिया	१७	२३०
दाङ्ग	१६५	२२२४

स्रोतः होटल एशोशियसन (नेपाल राष्ट्र बैकको आर्थिक गतिविधि अध्ययन, २०७५असार)

४.७.३ प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरू

प्राकृतिक, भौगोलिक र सास्कृतिक विविधताले गर्दा यो प्रदेश पर्यटन उद्योगको मुख्य केन्द्र बन्नसक्ने धेरै आधारहरू रहेका छन्। विश्व परिचित विश्व सम्पदा सूचिमा रहेको गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीका अतिरिक्त गौतम बुद्धसँग सम्बन्धित अन्य ठाँउहरू जस्तै तिलौराकोट (प्राचीन कपिलवस्तु), देवदह, रामग्राम, कुदान, निक्लिहवा, सागरहवा, गोटीहवा आदि रहेका छन्। कपिलवस्तु, रुपन्देही र नवलपरासीका जमिनमुनी रहेका प्राचीन सभ्यताहरू उत्खनन् हुन बाँकी छ। अहिलेसम्म तिलौराकोटमा मात्र उत्खनन् भइरहेको छ। यसका अतिरिक्त पर्यटक आकर्षण गर्न सकिने यस प्रदेशमा बाँके र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेका छन्। यस प्रदेशमा १०० भन्दा बढी जातजातिहरू बसोबास गर्ने गरेका छन्। थारू र मगर संस्कृतिको बाहुल्यता रहेको यस प्रदेशमा यी

संस्कृतिहरू पनि पर्यटकहरूलाई आकर्षक हुन सक्छन्। संस्कृति प्रवर्द्धन गर्दै होमस्टेको विकास गर्न सकिन्छ। बर्दिया, रुपन्देही र रुकुम पूर्वमा होमस्टेको शुरूवात भएको पनि छ।

कपिलवस्तुमा जिल्लामा रहेको जगदिशपुर ताल विश्व सिमसार क्षेत्रमा पर्दछ र दुर्लभ चराहरूको बासस्थानको रूपमा रहेको छ। यो तालमा विभिन्न खालका चराहरू, उभयचर, माछाहरु र अन्य जलचरहरू पाइन्छ जुन प्राकृतिक र जैविक अनुसन्धानको केन्द्र बन्न सक्छ। अन्य जिल्लाहरूमा पनि साना ठूला तालहरू रहेका छन् जसलाई पर्यटनको केन्द्र बनाउन सकिन्छ। उदाहरणका लागि अर्घाखाँचीको ठाडा र खनदह, बाँकेको वाटर फाउण्टेन, दाङ्गको बाह्रकुने, जखेरा, ज्यामिरे ताल, चरिङ्गे दह, जखेरा ताल रोल्पाको विवाह दह, जाँगा दह र पारिवाङ दह, पाल्पाको सत्यवति, प्रभास र सुके ताल, रुपन्देहीको गजेडी गैडहवा, नन्द भाउजु, सुकैया ताल, बर्दियाको बढैया, अनौहवा, लक्ष्मणा र कृष्णसार ताल आदि पनि पर्यटन प्रर्वद्धनका आधार बन्न सक्छन्।यस प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरूमा रहेका तालहरूको सूची तालिका ४.२६ मा दिइएको छ।

तालिका ४.२६ प्रदेशका जिल्लाहरूमा रहेका तालहरू

जिल्ला	ताल
नवलपरासी	नन्दन ताल, बुद्धमंगल ताल
रुपन्देही	दानापुर, गजडी, गैडहवा, नन्द भाउजु , सुकैया, कपरकट्टी
कपिलबस्तु	जगदिशपूर, सागर, लम्बुसागर, सेखवानिया, निग्लिसागर, शंकरपूर, अजिगरा, बुढ्ढी, हरिहर, देउरी, बरकलपुर, शिहोरोवा, तुल्सीहिल्वार
पाल्पा	सत्यवति, प्रभास, सिता कुण्ड, सुके
अर्घाखाँची	ठाडा दह, खन दहसेन्जेङ दह ,, रातापोखरी
गुल्मी	टिमुरे ताल
रुकुम पूर्व	छिप्री दहकमल दह ,, गुप्त दह, सुन दह, नौ दह
रोल्पा	विवाङ दहर पारिवाङ ,जाँगा दह ,
प्यूठान	भिङ्ग्री दह, टिराम दह
दाङ्ग	बाह्रकुनेजखेरा ,चरिङ्गे ,, ज्यामिरे, भोटे दह, तत्व कुण्ड
बाँके	पुरैना पुरैनीबनकट्टा ,, फुलटचाङग्रा, रानी तलाउ, टेरी ताल, वाटरपार्क
बर्दिया	बढैयागोनाना ,, तारा ताल, लक्ष्मणाकृष्णसार ,, सटखोलवा, अरनौहवा

स्रोतः सम्बन्धित जिल्लाका प्रोफाइल

ऐतिहासिक महत्वका क्षेत्रहरू पनि यस प्रदेशमा रहेका छन्। पाल्पाको तानसेन दरबार, रानीमहल, रामपिथेकस क्षेत्र, अर्गली दरबार, माथागढी, बल्ढेङ्गगढी, अर्घाखाँचीको बल्कोट पौवा र अर्घाकोट दरबार, रोल्पाको थवाङ, गुल्मीको चन्द्रकोट, मुसिकोट र रुपन्देहीको जितगढी किल्लालाई पनि पर्यटक आकर्षण गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ (तालिका ४.२७)।

तालिका ४.२७ प्रदेशका जिल्लाहरूमा रहेका केही ऐतिहासिक क्षेत्रहरू

जिल्लाहरू	ऐतिहासिक महत्वका क्षेत्रहरू
नवलपरासी(पश्चिम)	रामग्राम, बाबा बर्दगोरिया धाम
रुपन्देही	जितगढीदेवदह ,लुम्बिनी ,
कपिलबस्तु	तिलौराकोटसोनवागढ ,, कुदानगोटीहवा ,निग्लिहवा ,सगरहवा ,, शिवगढी
पाल्पा	तानसेन दरबाररामपिथेकस क्षेत्र,रानीमहल ,, अर्गली दरबार, माथागढी, बल्ढेङ्गगढी
अर्घाखाँची	बल्कोट पौवाअर्घाकोट दरबार ,, खाँचीकोट
गुल्मी	चन्द्रकोटमुसिकोट दरबार ,
रोल्पा	थवाङ, गजुलकोट, खुग्रीको दरबार
प्यूठान	ओखरकोट
दाङ्ग	कोइलाबास

स्रोतः सम्बन्धित जिल्लाका प्रोफाइल

यस प्रदेशमा प्रायः सबै जिल्लाहरूमा धार्मिक पर्यटनको आधार बन्न सक्ने प्रख्यात देवीदेवताका मन्दिरहरू रहेका छन्। उदाहरणको लागि प्यूठानको स्वर्गद्वारी, अर्घाखाँचीको सुपादेउराली र पाणिनी तपोभूमि, पाल्पाको भैरवस्थान, आनन्द विहार, गुल्मीको रूरू क्षेत्र र रेसुङ्गा, बाँकेको बागेश्वरी, बर्दियाको ठाकुरद्वार, दाङ्गको रत्ननाथ, रोल्पाको जलजला, नवलपरासीको त्रिवेणीधाम आदि रहेका छन् (तालिका ४.२८)।

तालिका ४.२८ प्रदेशका जिल्लाहरूमा रहेका धार्मिक क्षेत्रहरू

जिल्लाहरू	धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरू
नवलपरासी (पश्चिम)	रामग्रामत्रिवेणीधाम ,, पाल्ही भगवती, महलपोखरी, मदरबा
रुपन्देही	लुम्बिनीसिद्धबाबा ,देवदह ,
कपिलबस्तु	तिलौराकोटशिव मन्दिर धानखोला ,कुदान ,, समयमाइ मन्दिर
पाल्पा	भैरवस्थानभगवती मन्दिर ,आनन्द विहार ,
अर्घाखाँची	सुपा देउरालीअर्घा ,पाणिनी तपोभूमि ,, छत्रदेव
गुल्मी	रूरू क्षेत्ररेसुङ्गा ,, रुद्रवेणी, मालिका
रुकुम पूर्व	
रोल्पा	जलजला, त्रिपुरासुन्दरी
प्यूठान	स्वर्गद्वारी, ऐरावती, गौमुखी र नौबहिनी
दाङ्ग	रत्ननाथ(पाण्डेश्वर महादेवधाम) धारापानी ,
बाँके	बागेश्वरी, भुवरभवानी, बर्फेनी बाबा, गोवर्धन धाम
बर्दिया	ठाकुरद्वार, केदारेश्वर धाम, वड्की भवानी

स्रोतः सम्बन्धित जिल्लाका प्रोफाइल

यस प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरूमा प्राकृतिक स्थलहरू र प्राकृतिक रूपले निर्मित गुफाहरू पनि पर्यटनको केन्द्र बन्न सक्छन्। यस प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरूमा रहेका सुन्दर ठाँउहरू र गुफाहरू तालिका ४.२९ मा दिइएको छ।

तालिका ४.२९ प्रदेशका जिल्लाहरूमा रहेका प्राकृतिक पर्यटकीय स्थलहरू

जिल्लाहरू	सुन्दर प्राकृतिक ठाँउहरू	गुफाहरू
नवलपरासी (पश्चिम)	संसारकोट	
रुपन्देही	मणिमुकुन्दसेन पार्क	
कपिलवस्तु		उमरी, धानखोला
पाल्पा	श्रीनगर	सिद्ध गुफा
अर्घाखाँची	पणेना	दुर्वासा गुफा
गुल्मी	रेसुङ्गा	विचित्र गुफा
रुकुम पूर्व	पदमार्ग, पुथा हिमाल (७२४६ मि.), दोगारी हिमाल (६५३६ मि.), सामजाङ हिमाल, निम्कु हिमाल, सिस्ने हिमाल (५९११ मि.), ढोरपाटनशिकार आरक्ष, तातोपानी आउने ठाउँहरु, छहरा र झरनाहरु	देउराली गुफा
रोल्पा	जलजला, सुनछहरा झरना	शिव गुफा
प्यूठान	स्वर्गद्वारी	गौमुखी गुफा
दाङ्ग	दाङ्ग देउखुरी उपत्यका, पुरन्धारा झरना	चमेरे गुफा
बाँके	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज, गाबर भ्याली	
बर्दिया	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र	

स्रोत: सम्बन्धित जिल्लाका प्रोफाइल

४.८ वित्तीय क्षेत्रको स्थिति

४.८.१ सङ्ख्यात्मक उपस्थिति

नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभागबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार २०८० असार मसान्तसम्ममा यस प्रदेशमा क वर्गका ७५४, ख वर्गका २५७, ग वर्गका ४६ र घ वर्गका ११६२ गरी जम्मा २२१३ ओटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको शाखा सञ्चालनमा रहेका छन्। यसमध्ये रुपन्देहीमा सबैभन्दा वढी ५५३ वटा र रुकुम पूर्वमा सबैभन्दा कम १७ ओटा शाखाहरु संचालनमा रहेका छन्। त्यसैगरी अन्य जिल्लाहरु दाङ, बाँके, कपिलवस्तु बर्दिया नवलपरासी पाल्पा गुल्मी प्यूठान अर्घाखाँची र रोल्पामा क्रमश ३०२, २५७, २२८, २२५, १८५, १२६, ११४, ७७, ६८ र ६१ ओटा शाखाहरु रहेका छन् (तालिका ४.३०)।

तालिका ४.३० जिल्लागत रूपमा बैक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा सङ्ख्या

जिल्लाहरू	बैक तथा वित्तीय संस्था
रुकुम पूर्व	१७
रोल्पा	६१
प्यूठान	७७
गुल्मी	११४
अर्घाखाँची	६८
पाल्पा	१२६
नवलपरासी पश्चिम	१८५
रुपन्देही	५५३
कपिलवस्तु	२२८
दाङ	३०२
बाँके	२५७
बर्दिया	२२५
लुम्बिनी प्रदेश	**२२१३**

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, मंसीर २०८० असार

४.८.२ बचत तथा कर्जाको स्थिति

राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले यस प्रदेशबाट संकलन गरेको कुल निक्षेप अघिल्लो आर्थिक बर्षको तुलनामा १८.६६ प्रतिशतले वृद्धी भई रु. ५ खर्ब ६ अर्ब ९६ करोड ३ लाख पुगेको छ। जिल्लाहरुको कुल निक्षेप संकलनको अवस्था तुलना गर्दा रुपन्देही जिल्लाको हिस्सा सबैभन्दा धेरै ४३.३३ प्रतिशत रहेको छ भने रुकुम पूर्वको हिस्सा सबैभन्दा कम ०.२९ प्रतिशत रहेको छ।अन्य जिल्लाहरुको कुल निक्षेपको अवस्था तालिका ४.३१ मा देखाइएको छ। यस प्रदेशको कुल निक्षेपमा चल्ती निक्षेपको हिस्सा ७.४३ प्रतिशत, बचत निक्षेपको हिस्सा ३८.५५ प्रतिशत, मुद्दति निक्षेपको अंश ४८.१३ र अन्य निक्षेपको अंश ५.८८ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.३१ निक्षेप र कर्जाको अवस्था **(रु. दशलाखमा)**

जिल्ला	कुल निक्षेप (रु. दश लाखमा)	कुल निक्षेपको अंश (प्रतिशतमा)	कुल कर्जा (रु. दश लाखमा)	कुल कर्जाको अंश (प्रतिशतमा)	कर्जा निक्षेप अनुपात (प्रतिशतमा)
रुकुम पूर्व	१,४८२.२२	०.२९	९०१.२९	०.१६	६०.८१
रोल्पा	६,३७९.०२	१.२६	३,१६८.७४	०.५७	४९.६७
प्यूठान	१०,८७३.४६	२.१४	६,६०५.२४	१.१९	६०.७५
गुल्मी	२८,६८२.९१	५.६६	७,५७०.२५	१.३७	२६.३९
अर्घाखाँची	१७,३१६.४३	३.४२	३,५३६.३१	०.६४	२०.४२

पाल्पा	३३,१२५.२६	६.५३	१८,०८८.९१	३.२७	५४.६१
नवलपरासी पश्चिम	२८,४०८.७६	५.६०	३७,२५४.०८	६.७३	१३१.१४
रुपन्देही	२,१९,६६६.३५	४३.३३	२,७२,२२०.६२	४९.२१	१२३.९२
कपिलवस्तु	३३,५२२.८४	६.६१	३०,५४८.२३	५.५२	९१.१३
दाङ	५३,९९६.२६	१०.६५	६६,९३८.६९	१२.१०	१२३.९७
बाँके	५७,२९७.३१	११.३०	८८,७९१.१४	१६.०५	१५४.९७
बर्दिया	१६,२०९.५७	३.२०	१७,५२८.०१	३.१७	१०८.१३
लुम्बिनी प्रदेश	**५,०६,९६०.३९**	**१००**	**५,५३,१५१.५१**	**१००**	**१०९.११**

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८० असार मसान्त

यसैगरी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले प्रवाह गरेको कुल कर्जा गत बर्षको तुलनामा २.७१ प्रतिशतले वृद्धी भई रु. ५ खर्ब ५३ अर्ब ३४ करोड १८ लाख पुगेको छ। जिल्लागत रुपमा रुपन्देही जिल्लामा कर्जा प्रवाहको हिस्सा सर्वैभन्दा वढी ४९.२१ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा कम ०.१६ प्रतिशत हिस्सा रुकुम पूर्ब जिल्लाको रहेको छ। यस प्रदेशको कर्जा निक्षेप अनुपात १०९.२९ प्रतिशत रहेको छ। कर्जा/निक्षेप अनुपात सबैभन्दा धेरै १५४.३९ प्रतिशत बाँके जिल्लामा र सबैभन्दा कम १७.६५ अर्घाखाँची जिल्लामा रहेको छ (तालिका ४.३१)। यस प्रदेशमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुमा ऋणीहरुको सङ्ख्या २ लाख ९४ हजार ४९२ पुगेको छ।

बिपन्न तथा सहुलियतपूर्ण कर्जा

आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यस प्रदेश अन्तरगतका वैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले प्रदान गरेको विपन्न कर्जाको हिस्सा कुल कर्जाको ७.५९ प्रतिशत रहेको छ।त्यसैगरी सहुलियतपूर्ण कर्जाको हिस्सा ५.२४ प्रतिशत रहेको छ।

सेवा कर्जा

आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा यस प्रदेश अन्तरगतका वैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले प्रदान गरेको सेवा कर्जाको हिस्सा कुल कर्जाको ४२.०७ प्रतिशत रहेको छ। जिल्लागत रुपमा प्रवाह भएको सेवा कर्जाको अवस्था तालिका ४.३२ मा देखाइएको छ। सबैभन्दा धेरै ५२.०२ प्रतिशत रुपन्देही जिल्लामा र सबैभन्दा कम ०.०८ प्रतिशत रुकुम पूर्वमा सेवा कर्जाको प्रवाह भएको देखिन्छ।

तालिका ४.३२ विपन्न, सहुलियतपूर्ण तथा सेवा कर्जासम्बन्धी विवरण

जिल्ला	विपन्न वर्ग कर्जा	सहुलियतपूर्ण कर्जा	सेवा कर्जा
रुकुम पूर्व	०.२२	०.११	०.०८
रोल्पा	१.२८	०.६४	०.४७
प्यूठान	२.६३	१.६१	०.९९
गुल्मी	२.५५	२.२४	१.२७
अर्घाखाँची	१.३१	१.६५	०.५२
पाल्पा	९.०८	११.४५	३.५२
नवलपरासी पश्चिम	८.३०	१०.४७	६.२४

रुपन्देही	४४.७६	३३.९७	५२.०
कपिलवस्तु	६.१६	८.२६	४.०९
दाङ	११.३१	१२.९१	१०.२
बाँके	८.२३	१२.१३	१७.१८
बर्दिया	४.१९	४.५६	३.११
लुम्बिनी प्रदेश	**७.५९**	**५.२४**	**४२.०७**

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८० असार मसान्त

कृषि कर्जा र कर्जा लिइएको संस्था

लुम्बिनी प्रदेशका १०.४ प्रतिशत कृषक परिवारले कृषिगणना २०७८ को समयमा विभिन्न संस्थाबाट कृषि कर्जा लिएको देखिन्छ। करिब ९० प्रतिशत कृषक परिवार कृषि कर्जा नलिएका देखिन्छन्। कृषि ऋण लिनेहरूमा अधिकांशले सहकारीबाट ऋण लिएका छन्। नेपालको समग्र अवस्थाको तुलनामा यस प्रदेशमा सहकारीबाट कृषि ऋण लिने कृषक परिवारको अनुपात धेरै देखिन्छ। विकास बैंक, वाणिज्य बैंक र वित्तीय संस्था, नातागोताबाट ऋण लिनेको अनुपात राष्ट्रिय अनुपातको तुलनामा नगण्य रूपमै भएपनि कम देखिन्छ भने किसान समूहबाट ऋण लिने कृषक परिवारको अनुपात बढी र महिला समूहबाट ऋण लिनेको अनुपात बराबर देखिन्छ (तालिका ४.३३क)। यस प्रदेशका १२ जिल्लाका कृषि कर्जा लिने परिवार सङ्ख्या र कर्जा लिइएको संस्थाको विवरण तालिका ४.३३ख मा दिइएको छ।

तालिका ४.३३ क कृषि कर्जा र कर्जा लिइएको संस्था

विवरण	लुम्बिनी प्रदेश	प्रतिशत	नेपाल	प्रतिशत
कूल कृषक परिवार	७६५०९२	१००	४१३०७८९	१००
कर्जा नलिएका कृषक परिवार	६८५४४१	८९.६	३६४७५८१	८८.३
कर्जा लिएका कृषक परिवार	७९६५१	१०.४	४८३२०८	११.७
सहकारी	७९६५१	१०.४	१८७५५३	४.५
विकास बैंक	९९११	१.३	५७९३५	१.४
वाणिज्य बैंक	४६६२	०.६	२८६१२	०.७
वित्तीय संस्था	९८९७	१.३	६१२६१	१.५
किसान समूह	१२६६०	१.७	६०१४५	१.५
महिला समूह	१२०८२	१.६	६६६६६	१.६
नातागोता	१००९५	१.३	६५०४९	१.६
अन्य	५८०१	०.८	६८७१२	१.७

स्रोतः कृषि गणना, २०७८

तालिका ४.३३ ख कृषि कर्जा र कर्जा लिइएको संस्था

जिल्ला	जम्मा कृषक परिवार	कृषि ऋण लिएका कृषक परिवार	कृषि ऋण लिएको संस्था र परिवरा सङ्ख्या							
			सहकारी	वाणिज्य बैंक	विकास बैंक	वित्तीय संस्था	किसान समूह	महिला समूह	नातागोता	अन्य
रुकुम पूर्व	११८४५	४५८	८३	३२	१०	३८	६४	२१	१९	२४५
रोल्पा	४६८४२	३४९८	१०३८	२०४	३७०	४४१	७८१	७४५	१४००	९९७
प्युठान	५०७१७	३४६५	१४६०	७८	३०४	६१०	८७४	७८९	३२५	४०५
गुल्मी	५५९११	५०४१	२५९०	१४२	३९५	२८१	११२८	६८२	८३१	५१६
अर्घाखाँची	४२४१८	२९६२	१५६४	७५	३४६	१०५	६४८	२३९	१३०	२०६
पाल्पा	४९७४२	३६३१	१९१३	२९९	३७९	४४७	४५८	२७८	२०२	८०
नवलपरासी)पश्चिम(	५५०९८	८३०९	३६५६	७७४	११८१	६८८	६११	११५१	७२०	४६४
रुपन्देही	११७३३३	११८९०	५४०६	५३९	२३५१	८५२	१६०७	१२२२	८२८	६०८
कपिलवस्तु	८४६७५	८५२९	२२३५	५७४	१४४१	८८३	१४१५	१३८३	१९१३	७७७
दाङ	१०१८८०	९६७१	२५५६	११३३	१२५०	१८०५	१३२०	१६६३	१५२५	३५१
बाँके	६७८८५	९२६८	३२९६	५२१	८८५	१२८३	१३४१	२२३४	११४८	७७०
बर्दिया	८०७४४	१२९२९	६०३४	२९१	९९९	२४६२	२४१३	१६७४	१०५३	३८४

स्रोतः कृषि गणना, २०७८

४.८.३ मोवाइल तथा इन्टरनेट बैंकिङ्ग सेवा

नेपाल राष्ट्र बैंकको आर्थिक वर्ष २०७९।८० को तथ्याङ्क अनुसार यस प्रदेशमा ३४ लाख ७१ हजार ३०९ मोबाइल बैंकिङ्ग सेवा र २ लाख ४० हजार ९२ इन्टरनेट वैकिङ्ग सेवा दर्ता भएको छ। त्यसैगरी बाणिज्य वैंकहरुले २२२ शाखा रहित सेवा उपलब्ध गराएका छन्। मोबाइल बैंकिङ्ग सेवामा रुपन्देही जिल्लाको हिस्सा सबैभन्दा धेरै ३२.९८ प्रतिशत रहेको छ भने रुकुम पूर्वको हिस्सा सबैभन्दा कम ०.४१ प्रतिशत रहेको छ।ईन्टरनेट बैंकिङ्ग सेवा दर्ता सङ्ख्यामा पनि रुपन्देही जिल्लाको हिस्सा सबैभन्दा धेरै ४९.०९ प्रतिशत रहेको छ भने रुकुम पूर्वको हिस्सा सबैभन्दा सबैभन्दा कम ०.०५ प्रतिशत रहेको छ।वाणिज्य बैंकहरुको शाखारहित बैंकिंङ्ग सेवामा गुल्मी जिल्लाको हिस्सा सबैभन्दा धेरै २१.१७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने प्यूठान जिल्लाको हिस्सा सबैभन्दा कम ०.४५ प्रतिशत रहेको छ (चित्र ४.२)।

चित्र ४.२ जिल्लागत मोबाइल बैकिङ्ग, इन्टनेट बैंकिङ्ग तथा शाखा रहित बैंकिङ्ग सेवा (हिस्सा प्रतिशत)

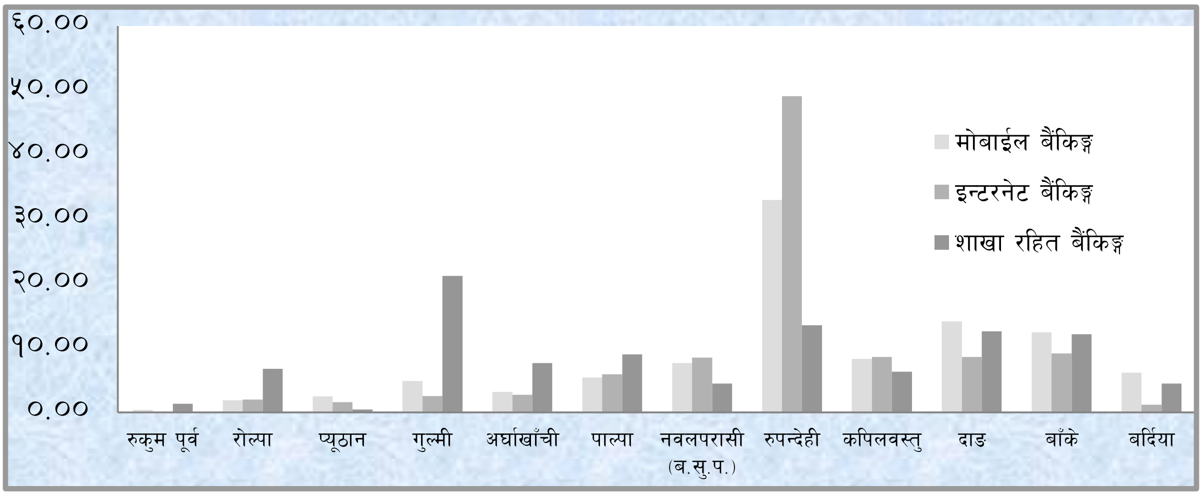

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८०

४.८.४ प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय भएका वित्तीय संस्थाहरू

नेपाल राष्ट्र बैंकको बार्षिक प्रतिवदेन २०७९/८० का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय भएको एउटा पनि बाणिज्य बैंक छैन।[1] विकास बैंकको हकमा यस प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय हुने हाल कर्णाली विकास बैंक लिमिटेड छ जसको केन्द्रीय कार्यालय बाँकेको नेपालगञ्जमा छ। यो बैंकको कार्य क्षेत्र यसै प्रदेश अन्तर्गतका पाँच जिल्ला दाङ्ग, प्यूठान, रोल्पा बाँके र बर्दिया रहेको छ। यो बैंकको स्थापना २०६०/११/०६ मा भएको हो। यस प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय भएका सी वर्गका फाइनान्स एउटा पनि नभएको नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रतिवेदनले देखाएको छ।

४.८.५ लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको उपस्थिति

तालिका ४.३४ मा यस प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय भएका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको सूची दिइएको छ। हाल यस प्रदेशमा ११ ओटा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको केन्द्रीय कार्यालय रहेको छ।तीमध्ये रुपन्देहीमा ७ ओटाको, बाँके र दाङ्गमा दुई दुई ओटा लघु वित्तिय संस्थाको केन्द्रीय कार्यालय रहेको छ। यहाँ केन्द्रीय कार्यालय भएका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूमध्ये चारोटा राष्ट्रिय स्तरका, पाँचोटा प्रदेशस्तर र अन्य बाँकी संस्था केही जिल्लाहरूमा कार्य गरिरहेका छन्। केही संस्थाले यस प्रदेशभन्दा बाहिरका जिल्लामा पनि कार्य गरिरहेका छन् (तालिका ४.३४)। यस प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय भएका बाहेक राष्ट्रिय स्तरका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूले पनि यस प्रदेशका विभिन्न ठाउँहरूमा कार्य गरिरहेका छन्। यस्ता संस्थाहरूको विवरण नेपाल राष्ट्र बैंकको वार्षिक प्रतिवेदनमा हेर्न सकिन्छ (www.nrb.org.np/contents/uploads/2024/03/Annual-Report-2022-23-English.pdf)।

[1] https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2024/03/Annual-Report-2022-23-English.pdf

जिल्लागत रूपमा यस प्रदेशमा क्रियाशिल वित्तिय संस्थाहरूको विवरण तालिका ४.३५ मा दिइएको छ।

तालिका ४.३४ लुम्बिनी प्रदेशमा केन्द्रीय कार्यालय रहेका लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू

क्र.स.	वित्तीय संस्था	केन्द्रीय कार्यालय रहेको ठेगाना	स्थापना भएको मिति	कार्य क्षेत्र
१	जनउत्थान सामुदायिक लघुवित्त विकास बैंक लि.	बुटवल, रुपन्देही	२३।७।२०६७	कैलाली, कन्चनपुर, बाँके, बर्दिया, दाङ्ग, कपिलबस्तु, रुपन्देही, नवलपरासी (पूर्व, पश्चिम), चितवन, पर्सा, सुर्खेत, डडेलधुरा, गुल्मी, पाल्पा, तनहुँ, अर्घाखाँची, प्यूठान, सल्यान
२	आरएसडिसी लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	बुटवल, रुपन्देही	२६।५।२०७०	राष्ट्रिय स्तर
३	ग्रामीण विकास बैंक लि.	बुटवल, रुपन्देही	३०।४।२०७१	राष्ट्रिय स्तर
४	उन्नती माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि.	सिद्धार्थनगर, रुपन्देही	२१।७।२०७१	राष्ट्रिय स्तर
५	स्वाभिमान माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि	तिलोतमा, रुपन्देही	८।२।२०७४	लुम्बिनी प्रदेश
६	मनकामना स्मार्ट लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	सिद्धार्थनगर, रुपन्देही	११।४।२०७४	लुम्बिनी प्रदेश
७	यूनिक नेपाल लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	कोहलपुर, बाँके	३०।९।२०७८	बर्दिया, बाँके, कैलाली, कञ्चनपुर, दाङ्ग,कपिलवस्तु, रुपन्देही, नवलपरासी, सुर्खेत, डडेलधुरा
८	जल्पा सामुदायिक लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	बुटवल, रुपन्देही	१६।९।२०७७	राष्ट्रिय स्तर
९	उपकार लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	कोहलपुर, बाँके	१३।१२।२०७५	लुम्बिनी प्रदेश
१०	आत्मनिर्भर लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	घोराही, दाङ्ग	२।१।२०७६	लुम्बिनी प्रदेश
११	सुपर लघुवित्त वित्तीय संस्था लि.	तुल्सीपुर, दाङ्ग	१।१०।२०७६	लुम्बिनी प्रदेश

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८० (https://www.nrb.org.np/contents/uploads/२०२४/०३/Annual-Report-२०२२-२३-English.pdf)

तालिका ४.३५ लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका वित्तिय संस्था

जिल्ला	A वर्ग	B वर्ग	C वर्ग	जम्मा	जनसङ्ख्या	प्रति शाखा जनसङ्ख्या
गुल्मी	३८	१५	–	५३	२४६,४९४	४,६५१
पाल्पा	४७	११	–	५८	२४५,०२७	४,२२५
रुपन्देही	२२२	७७	२८	३२७	१,१२१,९५७	३,४३१
कपिलवस्तु	८३	१८	६	१०७	६८२,९६१	६,३८३
अर्घाखाँची	२१	७	–	२८	१७७,०८६	६,३२५
प्यूठान	२०	१३	–	३३	२३२,०१९	७,०३१
रोल्पा	२१	२	–	२३	२३४,७९३	१०,२०८
रुकुम पूर्व	८	–	–	८	५६,७८६	७,०९८
दाङ्ग	८७	३९	३	१२९	६७४,९९३	५,२३३
बाँके	७९	२९	७	११५	६०३,१९४	५,२४५
बर्दिया	४४	२६	–	७०	४५९,९००	६,५७०
नवलपरासी (पश्चिम)	६५	२०	३	८८	३८६,८६८	४,३९६
जम्मा	**७३५**	**२५७**	**४७**	**१,०३९**	**५,१२२,०७८**	**४,९३०**

स्रोतः नेपाल राष्ट्र बैंक, २०८०

४.९ श्रम तथा रोजगारी

४.९.१ आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या

यस प्रदेशमा दश वर्ष माथिको कुल जनसङ्ख्या ४१,८४,२९९ मध्ये आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या २७,५२,१५६ अर्थात ६५.८ प्रतिशत रहेको छ (तालिका ४.३६)। जिल्लागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा धेरै आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्याको प्रतिशत पाल्पामा ७९.८ प्रतिशत र सबैभन्दा कम नवलपरासी पश्चिममा ५९.९ प्रतिशत रहेको छ।नेपालमा आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्याको प्रतिशत ६५.८ रहेको छ, जुन लुम्बिनी प्रदेशको भन्दा ०.३ प्रतिशत विन्दुले बढी हो।

तालिका ४.३६ आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या

जिल्ला	दश बर्ष माथिको कुल जनसङ्ख्या	आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या	आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या प्रतिशत
रुकुम पूर्व	४५३०२	३५३३२	७८.०
रोल्पा	१८६४८८	१२७००९	६८.१
प्युठान	१८४५९२	१२१९०८	६६.०
गुल्मी	२०३३७०	१५६०२६	७६.७

अर्घाखाँची	१४५६३१	९९३०४	६८.२
पाल्पा	२०६३१७	१६४६०२	७९.८
नवलपरासी(पश्चिम)	३२०६५४	२०८६७२	६५.१
रुपन्देही	९२६०३८	५५५०५९	५९.९
कपिलवस्तु	५३८२७८	३४२०६२	६३.५
दाङ	५५९५४२	३५९१४२	६४.२
बाँके	४८५४७२	३०२५४८	६२.३
बर्दिया	३८२६१५	२८०५३२	७३.३
लुम्बिनी	४१८४२९९	२७५२१९६	६५.५
नेपाल	२३९५८८६८	१५६८९७७७	६५.८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

४.९.२ क्षेत्रगत श्रम संलग्नता

लुम्बिनी प्रदेशमा १० वर्ष भन्दा माथिका सक्रिय जनसङ्ख्याको दुई तिहाईभन्दा केही कम ६०.२७ प्रतिशत कृषि वन तथा मत्स्य क्षेत्रमा संलग्न रहेका देखिन्छ जुन राष्ट्रिय औसत भन्दा करिब तीन प्रतिशत बिन्दुले बढी छ (तालिका ४.३७)। उत्पादनमूलक उद्योगमा ३.२९ प्रतिशत मानिसहरू संलग्न रहेका छन्, जुन राष्ट्रिय स्तर भन्दा ०.५२ प्रतिशत विन्दुले कम हो। कृषि, वन तथा मत्स्य क्षेत्रपछी यस प्रदेशमा आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसङ्ख्या क्रमशः थोक तथा खुद्रा ब्यापारमा ११.७१ प्रतिशत र निर्माण क्षेत्रमा ९.४५ प्रतिशतको संलग्नता रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी शिक्षा क्षेत्रमा यस प्रदेशमा २.५५ प्रतिशत र घरायसी कार्यमा १.०३ प्रतिशत सक्रिय जनसङ्ख्या संलग्न रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.३७ क्षेत्रगत रुपमा आर्थिक रुपले सक्रिय जनसङ्ख्या (१० वर्ष भन्दा माथि) संलग्नता प्रतिशत

क्रियाकलाप	लुम्बिनी	प्रतिशतमा	नेपाल	प्रतिशतमा
कृषि, वन तथा मत्स्य	१५८२६५७	६०.२७	८५८६५६३	५७.३१
खानी तथा उत्खनन्	४०५६	०.१५	२७६०३	०.१८
उत्पादनमूलक उद्योग	८६२६९	३.२९	५७०८५३	३.८१
विद्युत, ग्याँस तथा वातानुकुलित वितरण	६४१६	०.२४	४४३९९	०.३०
खानेपानी बितरण, ढल तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	४७४५	०.१८	३२२२५	०.२२
निर्माण	२४८१३०	९.४५	१२१५०६३	८.११
थोक तथा खुद्रा व्यापार, सवारी साधन मर्मत	३०७३८७	११.७१	१८७७४६९	१२.५३
यातायात तथा भण्डारण	५५०२५	२.१०	३३४८११	२.२३
होटेलबास तथा खाना	३६८८७	१.४०	२५१२५५	१.६८
सुचना तथा संचार	४७२५	०.१८	५२१४५	०.३५

वित्त तथा विमा	१९२४४	०.७३	१६३७४६	१.०९
घरजग्गा कारोबार	१९६३	०.०७	२२६१५	०.१५
पेशागत विज्ञ, वैज्ञानिक तथा प्राबिधिक क्रियाकलाप	८००७	०.३०	७६३८७	०.५१
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवा	३३५७	०.१३	५१५७२	०.३४
जनप्रशासन तथा रक्षा	४४६९७	१.७०	२९१२४१	१.९४
शिक्षा	६६८६३	२.५५	४२९१४४	२.८६
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक सेवा	२३१९०	०.८८	१७१२७६	१.१४
कला तथा मनोरंजन	४४३१	०.१७	५६५९०	०.३८
अन्य सेवा	८६८६२	३.३१	५७८९००	३.८६
कामदारको रुपमा घरायसी क्रियाकलाप	२६९९७	१.०३	१२५८२९	०.८४
सिमापार संघ संगठनका क्रियाकलाप	१३४३	०.०५	१३५३१	०.०९
उल्लेख नभएको	२६७४	०.१०	१००९३	०.०७
जम्मा	**२६२५९२५**	**१००.००**	**१४९८३३१०**	**१००.००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

४.९.३ वैदेशिक रोजगारी

श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा वैदेशिक रोजगारीमा जानेको सङ्ख्या बढेको देखिन्छ।आर्थिक बर्ष २०७६।७७ मा यस प्रदेशका ३१,१९१ जनाले श्रम स्वीकृती लिएकोमा आर्थिक बर्ष २०७७।७८ मा श्रम स्वीकृति लिनेको सङ्ख्या घटेर ११,८९८ पुगेको छ। तर आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा सो सङ्ख्या बढेर ५८,६८३ पुगेको देखिन्छ (तालिका ४.३८)। कोभिड १९ महामारीका कारण आर्थिक वर्ष २०७७।७८ मा यस प्रदेशका सबै जिल्लाबाट वैदेशिक रोजगारामा जानका लागि श्रम स्वीकृति लिनेको सङ्ख्या घटेको छ भने त्यसपछीको आर्थिक वर्षमा भने सो सङ्ख्या उल्लेख्य रुपमा वढेको छ।

तालिका ४.३८ विगत तीन वर्षमा वैदेशिक रोजगारीका लागि नयाँ श्रम स्वीकृती लिनेको सङ्ख्या

जिल्ला	नयाँ								
	२०७६।७७			२०७७।७८			२०७८।७९		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
अर्घाखाँची	१,५७२	६५	१,६३७	६५८	२०	६७८	२,८९०	१६२	३,०५२
बाँके	२,२१५	१९२	२,४०७	९०७	६१	९६८	४,८४८	३१०	५,१५८
बर्दिया	२,१११	१५१	२,२६२	७२२	४९	७७१	३,८२५	२२२	४,०४७
दाङ	४,३१०	२७०	४,५८०	१,८१५	११२	१,९२७	७,७५९	६१४	८,३७३
गुल्मी	२,३६२	११०	२,४७२	९१६	५१	९६७	४,०५९	२०१	४,२६०
कपिलवस्तु	३,३११	८४	३,३९५	१,०६९	३५	१,१०४	६,६४९	१३५	६,७८४

नवलपरासी पश्चिम	२,०२६	१६४	२,१९०	७५८	५९	८१७	३,८३०	२८०	४,११०
पाल्ला	२,२४०	९२	२,३३२	८०१	५३	८५४	३,८२७	२०६	४,०३३
प्यूठान	१,८१४	४८	१,८६२	७५८	१८	७७६	३,४८३	९०	३,५७३
रोल्पा	२,९६५	७१	३,०३६	१,३३९	२८	१,३६७	५,०८३	१८०	५,२६३
रुकुम पूर्ब	३६०	१९	३७९	१४०	५	१४५	७११	३८	७४९
रुपन्देही	४,२८७	३५२	४,६३९	१,३९४	१३०	१,५२४	८,७०६	५७५	९,२८१
लुम्बिनी	**२९,५७३**	**१,६१८**	**३१,१९१**	**११,२७७**	**६२१**	**११,८९८**	**५५,६७०**	**३,०१३**	**५८,६८३**

स्रोतः श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय, २०७९

तालिका ४.३९ वैदेशिक रोजगारीका लागि श्रम स्वीकृतीको सङ्ख्या नयाँ तथा नविकरण

जिल्ला	नयाँ र नविकरण								
	२०७६।७७			२०७७।७८			२०७८।७९		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
अर्घाखाँची	३,९७८	११६	४,०९४	१,८९३	४८	१,९४१	६,५०५	२४४	६,७४९
बाँके	४,०३४	२७०	४,३०४	१,७८२	८६	१,८६८	७,६६३	४३४	८,०९७
बर्दिया	३,७३०	२२१	३,९५१	१,३७५	७३	१,४४८	६,०८२	३४७	६,४२९
दाङ	७,१९१	३९८	७,५८९	३,००१	१७३	३,१७४	११,८५०	८७५	१२,७२५
गुल्मी	६,१८५	२१६	६,४०१	३,२९५	९९	३,३९४	१०,१४३	४०३	१०,५४६
कपिलवस्तु	७,००६	१६१	७,१६७	३,८९२	५८	३,९५०	१३,७७१	२४६	१४,०१७
नवलपरासी पश्चिम	४,५६८	२८०	४,८४८	२,२२१	१०२	२,३२३	७,५६७	४४५	८,०१२
पाल्ला	५,६७२	१८०	५,८५२	२,७६६	८९	२,८५५	९,१२७	३४५	९,४७२
प्यूठान	३,०८३	७१	३,१५४	१,३२२	३२	१,३५४	५,७१४	१३४	५,८४८
रोल्पा	४,९७९	१०७	५,०८६	१,९९०	४०	२,०३०	७,७२२	२३८	७,९६०
रुकुम पूर्ब	५५०	२४	५७४	१९४	८	२०२	९४९	४८	९९७
रुपन्देही	१०,०४२	६४८	१०,६९०	५,१२९	२५२	५,३८१	१८,०७५	१,०१४	१९,०८९
लुम्बिनी	**६१,०१८**	**२,६९२**	**६३,७१०**	**२८,८६०**	**१,०६०**	**२९,९२०**	**१०५,१६८**	**४,७७३**	**१०९,९४१**

स्रोतः श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय, २०७९

४.५ प्रदेशको आयव्ययसम्बन्धी विवरण

लुम्बिनी प्रदेशको विगतदेखिको बजेट संरचना चित्र ४.३, ४.४, ४.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ । चित्र ४.३ मा अनुदान बाहेकको चालु बजेटको अवस्था देखाइएको छ भने चित्र ४.४ मा पूँजीगत बजेटको अवस्था देखाइएको छ । त्यसैगरी चित्र ४.५ मा यो प्रदेशको राजस्व र खर्चको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

यो प्रदेशमा चालु बजेटको अवस्था हेर्दा विगतदेखि सामान्य रूपमा वृद्धि हुदै गएको देखिन्छ भने आ.व. २०८०/८१ मा केही घटेको देखिन्छ। खर्चको अवस्था हेर्दा आ.व. २०७७/७८ मा सबैभन्दा बढी (७९%) खर्च भएको देखिन्छ भने २०८०/८१ मा ६३ प्रतिशत मात्र चालु खर्च भएको देखिन्छ ।

चित्र ४.३ लुम्बिनी प्रदेशको चालु बजेट (रू दशलाखमा, अनुदान बाहेक)

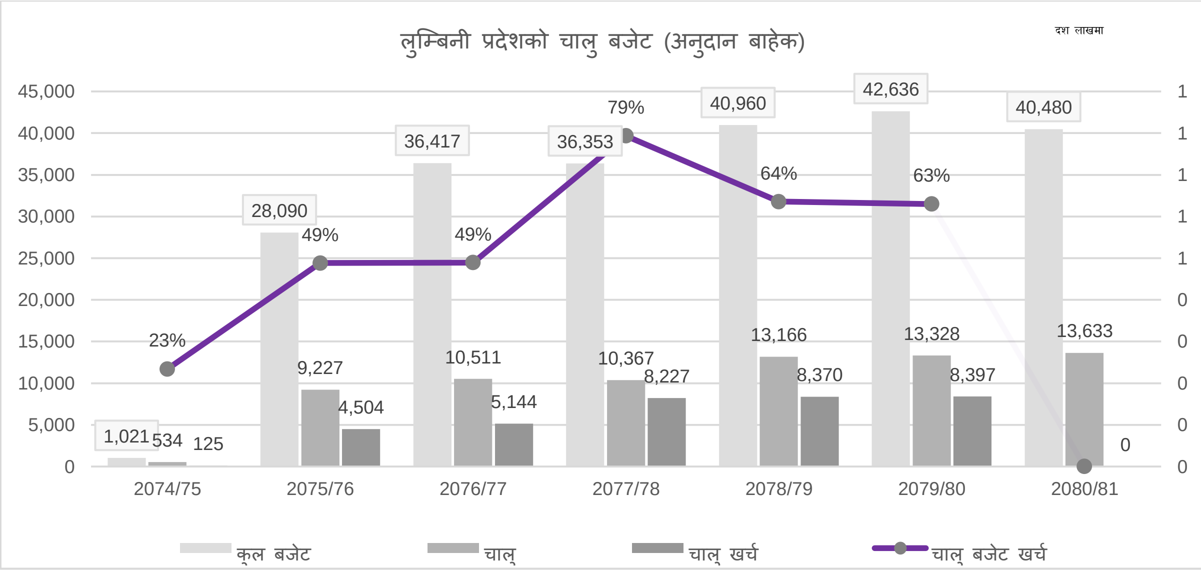

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

यो प्रदेशको पछिल्ला तीन वर्षमा पूँजीगत बजेटको आकार लगभग बराबरजस्तै देखिन्छ। तर खर्च गर्ने क्षमता भने पछिल्ला वर्षहरूमा घट्दै गएको देखिन्छ ।

चित्र ४.४ लुम्बिनी प्रदेशको पूँजीगत बजेट (रू दशलाखमा)

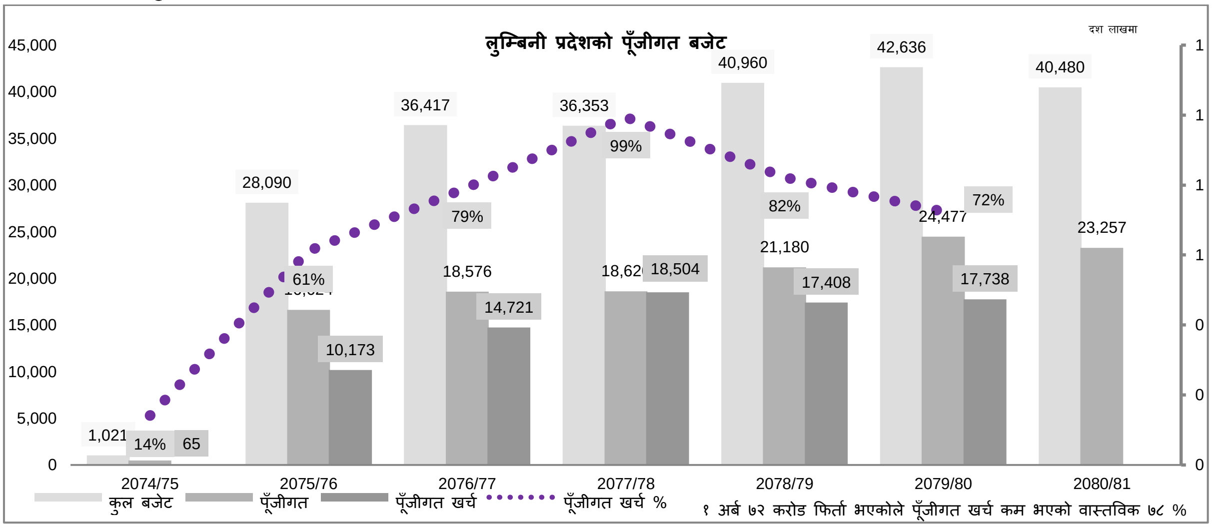

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

चित्र ४.५ लुम्बिनी प्रदेशको राजस्व र खर्चको अवस्था

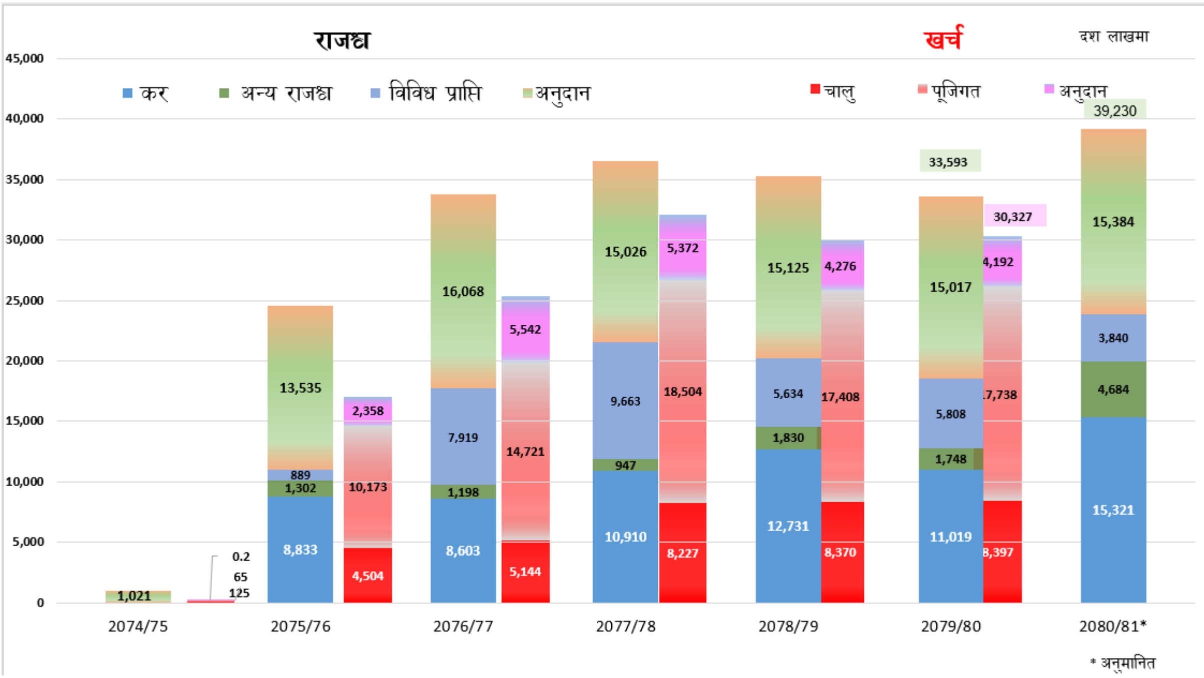

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

आ.व. २०७७/७८ मा यो प्रदेशले सबभन्दा धेरै राजस्व संकलन गरेको देखिन्छ। त्यसपछिका वर्षहरूमा राजस्व संकलनमा सामान्य संकुचन आएको देखिन्छ। संकलित राजस्वको तुलनामा खर्च भने कम रहेको देखिन्छ। सबै वर्षहरूमा राजस्वको स्रोत अध्ययन गर्दा सबैभन्दा बढी हिस्सा अनुदानको रहेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम गैरकर राजस्व देखिन्छ। कर राजस्वको हिस्सा अनुदान पछिको धेरै देखिन्छ।

प्रदेशको विगत छ वर्षको आयव्ययसम्बन्धी विवरण तालिका ४.४०, ४.४१ मा दिइएको छ ।

तालिका ४.४० क कार्यगत वर्गिकरण अनुसार बजेट विवरण, २०७५/७६

शीर्षक	बजेट २०७५।७६	शीर्षक	बजेट २०७५।७६
अर्थ	३११५२१६	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	४८९३६
आवास र सहरी विकास	२३३१७६९	युवा तथा खेलकुद	१०६९६०
उद्योग	५०९३२९	यातायात	१३९१६६७
उर्जा	११०८५०	वन	६१२६९४
कृषि	२२९७३०२	वाणिज्य तथा आपुर्ति	४५२००
कानुन न्याय तथा प्रदेश मामिला	४९०१०	वातावरण र जलवायु	२२१३००
कार्य सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्च	३५७०६११	विज्ञान प्रविधि	२१०००
खानेपानी	१५४४०३४	विपद व्यवस्थापन	९३३४०
गूठी व्यवस्थापन	१८५०००	श्रम तथा रोजगार	१०२९५१

गरिबी निवारण	६४५००	शान्ति सुरक्षा	४८९६
जलस्रोत	६१८१०३	शिक्षा	९८५५८५
तथ्याङ्क	१००००	संघ र स्थानीय तह सम्पर्क	६२५९
द्वन्द व्यवस्थापन	१६१९७	प्रविधि	१७८८००
प्रदेश प्रहरी	२४९००	सडक	५४४७५४८
प्रदेश व्यवस्थापिका	३८००	सरसफाई	११७००
पर्यटन	६४७९००	स्वास्थ्य	१२०७५६९
पशुपन्छी	६५३१५१	सहकारी	३००२००
भूमी व्यवस्थापन	११७०००	सामाजिक सुरक्षा तथ समाज कल्याण	३६५५०
भाषा संस्कृति	५११००	सिंचाई	१३४७३७३

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

तालिका ४.४० ख कार्यगत वर्गिकरण अनुसार बजेट विवरण

शीर्षक	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
सामान्य सार्वजनिक सेवा	१९१११५१८	१६५७८०९३	१३३८४७०३	१२०५८०८०	७६५६७३१
रक्षा					८०००९
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	५८२४४०	५५४३१६	४९१५७८	३६७३१५	३३३६५०
आर्थिक मामिला	१०८७८१७०	११९५९२१५	१५०२४६०९	१५९३७७८८	१६४२६९३७
वातावरण संरक्षण	४३०४६८	६२०९००	९३२१००	७५१६००	७२१९०९
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	२५००४००	३००५१५०	४५३९१००	५८४६४५९	६१६८९८६
स्वास्थ्य	७६७३४६	१२७२२७१	३२२४११०	३४८६०४२	४४३४४०२
मनोरञ्जन संस्कृति तथा धर्म	९९००५०	८९४०००	११४३५००	१४७७३६७	११०१२००
शिक्षा	५७०३५८	९१४९००	१८८०५००	२२२३०९९	२३२०८७०
सामाजिक सुरक्षा	५८६०५०	५५३६५५	३३९५००	४८७९५०	१२३५००६
जम्मा	३६४१६८००	३६३५२५००	४०९५९७००	४२६३,७००	४०४७९७००

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

तालिका ४.४१ लुम्बिनी प्रदेशको आयव्यय विवरण

मन्त्रालय/ निकाय	२०७५/७६		२०७६/७७		२०७७/७८		२०७८/७९		२०७९/८०		बजेट २०८०/८१
	बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	
प्रदेश सभा	२१००००	२५५६०५	३३१७७४	२१२१२४	२५९९९९	१५७५२८	२५५०००	१६७७१०	३४३७६६	२२४०५१	३३८८३८
प्रदश लोक सेवा आयोग					२८०००	१९५८६	३४२३३	४९३९९	५२०००	९१८५४	१०००००
मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	२००००	१५६८८	२२५२७	१५२९८	१५०२६	८६९९	११७७३	१३१३७	१५०००	१२१६०	
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	५५५३१२	३१०८०७	६१२७६९	१२२३६५	५७४५२३	२०६३७१	६०६०४९	४५६९३८	९८११९५	६७०४७०	१५९७७७२
आर्थिक मामिला मन्त्रालय	३२५६७६६	७४३५०	१५९६०२	६६३६१	१२६९९७	७२२२७	१२२३५१	१२७७५५	४१०६१७	१३०००८	१३००००
उद्योग पर्यटन तथा यातायात व्यवस्था	२७८३०४४	१७२३५३७	२८८८१११	२००७९३६	२८०३४५०	२३८३३०६	२२१९६००	३०२८०२	४२६९१७	६९१४८९	१५२९७७३
उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाई								३१८००२७	३६५९५०८		
महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक								१८३३३२	५९१९६२		
कृषि तथा भूमी व्यवस्था	३९६७१५३	२०३९९७२	४४६६३८९	१६९१७६३	४००७२८६	२२२७९२९	३८०७११६	१७६५३९०	२५९९५००	१४६४७२३	१९५९२५०
आन्तरिक मामिला कानुन सहकारी	५६१५००	२४९३४२	८०८०६६	२६५८२७	७०८९९९	३३१३३३	८७५०००	३४५९०७	६३०२११	४०२७७३	६७३८६५
वन तथा वातावरण								१४७३८९४	२०२०७००	१५३६३२७	२०७२७१७
भौतिक पूर्वाधार	१३४२१३४४	७८३९२७८	१५८४१९०९	१३१७०५०१	१५०२२४४८	१६४५७०१४	१२००२३८४	६८०४६३७	१००८२१००	१०४४६५१९	१३७७८८५४
खानेपानी ग्रामिण तथा सहरी विकास							५७५३१००	४७२४०७१	६९२८६००	५३४८७१६	५९५१९५२
सामाजिक विकास/शिक्षा	३३१५१८१	२६४६२१०	४३९२२२६	३३५४४०२	५६०५६६१	४४४९५३६	२७६३०००	२१३१६८१	२८०१४४४	२०८५५३०	२८८७७५०
स्वास्थ्य							४१९५१००	३७१६०४६	४५८१६५९	२९९२९९७	४४३४४०२
श्रम यातायात								२०६१७५	३४५१२४		
योजना आयोग					३५६६९	१७०१९	४२३९२	२०७२६	३९४५४	२१०४१	३९२२७
अर्थ विविध			३२७३०२७	२६८१७८	१८४३२६४	३०९७५८	३४३०२०६	११०३५७	१४२०९४३	१७५८	१३९५६००
स्थानीय तह		१८७९३३७	३६२०४००	४२३२३१७	५१४००५०	५३७२२५७	४८४२३९६	४२७४६९९	४७०५०००	४१२३७४०	३५८९७००
प्रदेश पूर्वाधार विकास प्राधिकरण					८३५१५	५२७२४					
सूचना तथा संचार विकास प्रतिष्ठान					९७६१३	३७७५५					
जम्मा	२,८०,९०,३००	१,७०,३४,१२६	३,६४,१६,८००	२,५४,०७,०७२	३,६३,५२,५००	३,२१,०३,०४२	४,०९,५९,७००	३,००,५४,६८३	४,२६,३५,७००	३,०२,४४,१५५	४,०४,७९,७००

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश, २०८०

नोटः मन्त्रालयहरू अलग हुने तथा जोडिने भएकोले मन्त्रालयहरूको विवरणमा सामञ्जस्यता देखिंदैन।

४.५ भन्सार कार्यालयवाट हुने आयात निर्यातको अवस्था

लुम्बिनी प्रदेशभित्र रहेका दुई ठूला भन्सार कार्यालयः भैरहवा तथा नेपालगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट आयात निर्यातसम्बन्धी कार्य सम्पादन हुदै आएको छ। यी दुई भन्सार कार्यालयको राजस्व संकलन तथा वस्तुको आयात निर्यातसम्बन्धी अवस्था देहायबमोजिम रहेको छ।

४.५.१ भैरहवा भन्सार कार्यालय

तालिका ४.४२ विगत आर्थिक वर्षहरुको राजस्व संकलनको अवस्था (रु.हजार)

क्र.सं.	आर्थिक वर्ष	राजस्व लक्ष्य	राजस्व संकलन	संकलन प्रतिशत %
१	२०७२/०७३	५२९४१२५७	६१९१२२८१	११७
२	२०७३/०७४	५७३४४००८	६२३२६४९४	१०९
३	२०७४/०७५	८१४३७७९२	७०२८९३०५	८६
४	२०७५/०७६	९३९५९७७३	८२३०५३३३	८८
५	२०७६/०७७	१०६००८८८६	७०२९१५९७	६६

६	२०७७/०७८	९९६५७६०८	११२५४५१२३	११३
७	२०७८/०७९	१२७४२६८२५	११५८७८७२४	९१
८	२०७९/०८०	१५५६०३८७९	७६८९०५९८	४९

स्रोतः भैरहवा भन्सार कार्यालय, २०८०

तालिका ४.४३ राजस्वका आधारमा पैठारी भएका मुख्य दश वस्तुहरु (आ.व. २०७८-७९ को)

क्र.सं.	नाम	एकाई	परिमाण	मूल्य (रू.हजार)	राजस्व (रू.हजार)
१	जीप कार र भ्यानहरु	UNT	९६३८	८५४४१४६	२१९३६४३३
२	मोटर साइकलहरु	UNT	१८१६५१	१८६९०४८०	१९९११५९२
३	पिकअप तथा डेलिभरी भ्यान	UNT	४९७०	३८५५६७४	५७५१४०४
४	एम. एस. विलेट	MT	२७४०००	२०६१५१७७	४४००५९३
५	पेट्रोल	KL	७१५३६	६८७९३३५	४०६२५१४
६	ग्लेज टाइल	SQM	१२८२७९८८	६२८२६०८	३४९०८९४
७	हाइस्पीड डिजेल	KL	७२४८८	६८२२५९७	२७८१३१९
८	एल पि ग्यास	MT	९३१५८	११२२८९०७	२०९४५७७
९	मार्वल स्ल्याब	MTQ	१२३७३१७५६	३५५९६४९	१९६४२०८
१०	मोवाइल टेलिफोन	UNT	६८५४४०	९७२२५७७	१५६०१९७
		जम्मा		९६२०११५०	६७९५३७३१

स्रोतः भैरहवा भन्सार कार्यालय, २०८०

तालिका ४.४४ राजस्वका आधारमा पैठारी भएका मुख्य दश वस्तुहरु (आ.व. ७९-८० को)

सि. नं.	नाम	एकाई	परिमाण	मूल्य (रू.हजार)	राजस्व(रू.हजार)
१	मोटर साइकलहरु	UNT	७१७५७	७६०२९२४	८२७६४६४
२	जीप कार र भ्यानहरु	UNT	१६३१	१९३९४५८	४९१५४१७
३	पेट्रोल	KL	६३५८०	६२६७७२०	३६३०१६१
४	ग्लेज टाइल	SQM	८५३७१६१	४४७०५०७	२९४३४६३
५	एम. एस. विलेट	MT	१२९१९१	१०२८८९८१	२२७३७३९
६	हाइस्पीड डिजेल	KL	६०६८०	५५३५५६३	२०१७५९०
७	इलेक्ट्रिक कार, जीप र भ्यान	UNT	२२७०	६१४२६३७	१८८६३५४
८	मार्वल स्ल्याब	MTQ	१०४४७०८३७	३०११०७२	१७०७४७५
९	एल पि ग्यास	MT	७४९६३	८३२६८९५	१५५३३९०
१०	पिकअप तथा डेलिभरी भ्यान	UNT	९७०	९५५५३७	१५१६२५८
जम्मा				५४५४१२९४	३०७२०३११

स्रोतः भैरहवा भन्सार कार्यालय, २०८०

४.५.१ नेपालगञ्ज भन्सार कार्यालय

तालिका ४.४५ आ.व. २०६९/०७० देखि आ.व. २०७९/०८० सम्मको राजस्वको लक्ष्य तथा असुली प्रगतीको विवरण

आर्थिक बर्ष	लक्ष्य रु. हजारमा				प्रगति रु. हजारमा					राजस्व सकलन प्रतिशत
	भन्सार	मू.अ.कर	अन्तःशुल्क	जम्मा	भन्सार	मू.अ.कर	अन्तःशुल्क	अन्य	जम्मा	
२०६९/०७०	११३५६३७	१५१७८९९	२०७३९४	२८६०९३०	१३९०९१८	१७१६३४७	१८३१५६	१४९२४८	३४३९६६९	१२०.२३
२०७०/०७१	१४३९६८३	१९३५३४८	२२५८०१	३६००८३२	१४५६६७४	२०७३५५२	८५१७५	१७४२३२	३७८९६३३	१०५.२४
२०७१/०७२	१८१७३०८	१६२८६९६	१०८६१७	३५५४६२१	१५९६८१७	१९६१४०४	४४८१२	२०२५४४	३८०५५७७	१०७.०६
२०७२/०७३	२०१६८९४	२२४६००५	७३३४०२	४९९६३०१	२५६३३७६	२५३८०८०	१९५२२९	३७१२५२	५६६७९३७	११३.४४
२०७३/०७४	२४२३८२२	२०६७६९८	७१३८६७	५२०५३८७	३६७३२११	२९७९१३३	१४७६१६	४०७३७२	७२०७३३२	१३८.४६
२०७४/०७५	३९००३८८	३३२७३१७	११४८७४७	८३७६४५२	४९७६४३८	४६५९७९७	१८३२९३	४५२७०८	१०२७२२३६	१२२.६६
२०७५/०७६	५७४१३६३	४८९७८००	१६९०९५३	१२३३०११६	५९३४८०९	५६२५५०१	२८३५९४	४८८६२३	१२३३२५२७	१००.०२
२०७६/०७७	८०५३२४४	७०१६९५२	३६७३१८	१५४३७५१४	६३०८०१४	४७४८११३	२६३९०९	४४९४६३	११७६९४९९	७६.२४
२०७७/०७८	१०८५०५४८	६४८००५९	४५१६८८	१७७८२२९५	२११९९८०	७८२८९६२	३४९०८६	९२६७२७	२१२२४७५५	११९.३६
२०७८/०७९	१६८२८५५४	७९३४५४१	४४७५६७	२५२१०६६२	५२१०६६२	९०९२२७०	६०१६७३	३८८५३०	२२३१८३३८	८८.५३
२०७९/०८०	१७५०६३९६	११०७२२८०	७५०८६३	२९३२९५३९	९५३८४८६	७७५२१२१	६७८८४७	२२७५२१	१८१९६९७५	६२.०५

स्रोतः नेपालगञ्ज भन्सार कार्यालय, २०८०

तालिका ४.४६ मूल्यका आधारमा मुख्य रुपमा निकासी हुने मालवस्तुहरुको विवरण (रु. हजारमा)

क.सं.	वस्तुको नाम (समूह)	इकाई	आ.ब. २०७८/७९ (श्रावण-आषाढ)			आ.ब. २०७९/८० (श्रावण-आषाढ)			फरक (घटी/बढी)	
			परिमाण	मूल्य रु.	राजस्व रु.	परिमाण	मूल्य रु.	राजस्व रु.	मूल्य	प्रतिशत
१	जडीबुटी	KGM	३४८६२५१	८४८१२२	३४८६.२५	२९७४१८९	८२८०२४	२९८७.१८	-२००९८	-२.३७
२	खोटो रोजीन	KGM	३५३०७६६	६८०८३६	१६.८४	३६२४७८६	६१६८३९	१६.९५	-६३९९७	-९.४०
३	खयर कत्था	KGM	१०२३२००	५२८६१४	६२१३.१६	८७५९८०	४३४९८३	५४१४.१८	-९३६३१	-१७.७१
४	प्लाइउड	MTQ	२९७	८०३९	१.३६	२१५७६६६	१४१२५४	१७.१८	१३३२१५	१,६५७.१३
५	तार्पिनको तेल	LTR	९२३०००	१३८९३४	३.०५	८१७५००	१२०६६७	३.१६	-१८२६७	-१३.१५
६	रिठ्ठा	KGM	७५८२६९	६८७१३	७५८.२७	११४००२९	९५८८३	११४७.७१	२७१६९	३९.५४
७	एसेन्सीयल आयल	LTR	४७९३	८३१५३	४.६३	३७८१	९५००३	३.६२	११८५०	१४.२५
८	अदुवा, सुठो	KGM	५७९००	१२९७०	०.३४	१३४३०२८	७०५५४	८.८१	५७५८५	४४४.००
९	खयर कच्छ	KGM	१७६०५०	७३१४	१.१३	३९६३७५	१७४१३	२.६०	१००९९	१३८.०८
१०	नौनी, बटर, घयू	KGM	५२५०	२३५२	०.२३	३००००	१७१००	०.६८	१४७४८	६२७.०४
११	दालचिनि	KGM	१३६५०	१८५६	०.२३	७३३६२	९८५५	०.७९	७९९८	४३०.८५
१२	वकास उखुको छोक्रा	KGM	३५१८९१०	७३९५	१५.५९	४१९५२२०	९७७९	१७.४०	२३८४	३२.२५
१३	अन्य अन्य मसला	KGM	२४७५२०	१७३८४	२.४९	१०९७९१	६८३९	२.७१	-१०५४५	-६०.६६
१४	वेत ताड	KGM	०	०	०.००	४८१८२	३९०३	०.७९	३९०३	१००.००
१५	अन्य वनस्पती उत्पादनहरु	KGM	०	०	०.००	२९७००	२७९५	१४८.६१	२७९५	१००.००
१६	कंाँच र डण्डी ट्यूवहरु	KGM	२०७३००	१९११	०.६८	२३४६३०	२२५२	०.५७	३४१	१७.८४
१७	पिना अन्य	KGM	२१३०००५	९५६३१	१०६५.०१	५३०६०	२१६५	२६.७६	-९३४६६	-९७.७४
१८	काठको झ्यालढोकाहरु	KGM	०	०	०.००	२४११०	१०६५	०.११	१०६५	१००.००
१९	भेनीयर सीट	FTK	०	०	०.००	२८३००	४९८	१६९.९१	४९८	१००.००
२०	फलामे पत्रु	KGM	२८२९०	१९८८	२८२.९०	०	०	०.००	-१९८८	-१००.००
२१	वनस्पतीका सारहरु	KGM	५२८००	२२६६	०.२३	०	०	०.००	-२२६६	-१००.००
२२	चोकर, भुस	KGM	१८००००	५०७७	०.५७	०	०	०.००	-५०७७	-१००.००
२३	स्पोर्ट सुज -सेन्थेटीक सुज)	NPR	५०००	५४८०	०.११	०	०	०.००	-५४८०	-१००.००
२४	अलैची	KGM	१२०००	१०५६०	०.११	०	०	०.००	-१०५६०	-१००.००
२५	तोरीको तेल	LTR	६९४८६	१९२८१	०.४५	०	०	०.००	-१९२८१	-१००.००

स्रोतः नेपालगञ्ज भन्सार कार्यालय, २०८०

तालिका ४४.७ मूल्यका आधारमा निकासी वस्तुको तुलना विवरण (रकम रु. हजार)

क.सं.	वस्तुको नाम (समूह)	इकाई	आ.ब. २०७९/८० (श्रावण- मंसिर)			आ.ब. २०८०/८१ (श्रावण - मंसिर)			फरक (घटी/बढी)	
			परिमाण	मूल्य रु.	राजस्व रु.	परिमाण	मूल्य रु.	राजस्व रु.	मूल्य	प्रतिशत
१	प्लाइउड	MTQ	१९९४४१०	२४५०४	३.५०	८५२०५	११२३३४	१२.६६	८७८३०	३५८.४२
२	जडीबुटी	KGM	९७१९४७	१६३५८०	९७३.५३	६५८९०२	२१८४४२	६६४.२१	५४८६२	३३.५४
३	नौनी, बटर, घयू	KGM	०	०	०	२५५००	१६३२०	०.४५२	१६३२०	१००.००
४	अन्य अन्य मसला	KGM	९८०	६३	०.५७	१५६४५५	१०६७६	२.९४	१०६१४	१६,९२२.४५
५	वेत ताड	KGM	५४९५	१६५	०.११	३१५००	१९८५	०.११	१८२०	१,१०३.९३
६	वनस्पतीका सारहरु	KGM	०	०	०.००	३४०००	१०८८	०.११	१०८८	१००.००
७	चोकर, भुस	KGM	०	०	०.००	२००००	७५२	०.११	७५२	१००.००
८	कंाँच र डण्डी ट्यूवहरु	KGM	९००४५	८६४	०.२२६	०	०	०	-८६४	-१००.००
९	खयर कच्छ	KGM	२१५७५०	९६०६	१.४७	१९४२५०	८३४८	१.७०	-१२५८	-१३.१०
१०	वकास उखुको छोक्रा	KGM	१९८३४२०	४०९५	८.४८	०	०	०.००	-४०९५	-१००.००
११	अदुवा, सुठो	KGM	३२६४२३	२०४९८	३.७३	१४८४८०	१४१८९	१.३६	-६३१०	-३०.७८
१२	दालचिनि	KGM	५०४८७	६८६६	०.५६५	०	०	०	-६८६६	-१००.००
१३	रिठ्ठा	KGM	१५१५२३	१३८१६	१५२.०९	४८३००	३६४४	४८.५३	-१०१७२	-७३.६२
१४	तार्पिनको तेल	LTR	२९००००	४१८१४	१.१३	१९३०००	२९३५८	०.६८	-१२४५६	-२९.७९
१५	एसेन्सीयल आयल	LTR	१५४६	३९८६८	१.६९५	६९७	१९३७०	१.१३	-२०४९८	-५१.४२
१६	खयर कत्था	KGM	३८५४४०	१८७०४४	२३१९.१९१	३६४०८०	१५८७५०	२३५४.८२५	-२८२९४	-१५.१३
१७	खोटो रोजीन	KGM	१२८२४६६	२३४८२९	५.९९	१०६४१७९	१४५५८१	४.९७	-८९२४८	-३८.०१

स्रोत नेपालगंज भन्सार कार्यालय, २०८०

पाठ ५ : भौतिक पूर्वाधार

५.१ यातायात पूर्वाधार

५.१.१ सडक

राष्ट्रिय रुपमा भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गतको सडक यातायातको उपलब्धतालाई हेर्दा सडक विभागको सन् २०२० सम्मको तथ्याङ्क अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्ची गरी जम्मा २३८५ किलोमिटरको राष्ट्रिय राजमार्ग रहेको देखिन्छ (तालिका ५.१)। कालोपत्रे र कच्ची सडकको लम्बाई सातै प्रदेशमध्ये लुम्बिनीमा सबैभन्दा धेरै रहेको छ भने ग्राभेल सडकको लम्बाई बागमती, कोशी र मधेश प्रदेश पछी तेस्रो स्थानमा रहेको देखिन्छ। प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमध्ये कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्ची सडक गरी राष्ट्रिय राजमार्गको कुल लम्बाई दाङमा सबैभन्दा वढी ३५४.२७ किलोमिटर र त्यसपछी गुल्मीमा २४४.९७ किलोमिटर रहेको छ भने सबैभन्दा कम लम्बाई रुकुम पूर्वमा ८४ किलोमिटर रहेको छ।(तालिका ५.२)

तालिका ५.१ तालिका ५.२ प्रादेशिक रुपमा राष्ट्रिय राजमार्गको लम्बाई

प्रदेश	कालोपत्रे	ग्राभेल	कच्ची	जम्मा	निर्माणाधिन	योजना
कोशी	१२७४	१८२.४	४३६	१८९२.८६	२२६.८९	८५५.५
मधेश	५४७.३	१८३.७	१८३.७	९१४.७४	०	१५८.५
बागमती	१३६०	२६८.९	२६१.१	१८८९.६८	३३.०१	४०६.१
गण्डकी	५३०.२	७५.१६	६९४.६	१२९९.९७	३२.०१	१९१.५
लुम्बिनी	१४२९	१६५.१	७९१.१	२३८५.१	९४.३३	७२.५९
कर्णाली	६६४.५	१६१	६१५.७	१४४१.१९	२१	६७१.४
सुदुरपश्चिम	१०३१	८०.१२	२४३.९	१३५५.३८	८०	६९४.६
जम्मा	**६८३६**	**१११६**	**३२२६**	**१११७८.९**	**४८७.२४**	**३०५०**

स्रोतः सडक विभाग, २०७७

तालिका ५.२ जिल्लागत रुपमा राष्ट्रिय राजमार्गको लम्बाई

जिल्ला	कालोपत्रे	ग्राभेल	कच्ची	जम्मा	निर्माणाधिन
रुकुम पूर्व	२७.७७	१९	३७.२३	८४	०
रोल्पा	५०.४१	६६	३२	१४८.४१	३७
प्युठान	१३९.४३	८	५३.६५	२०१.०८	०
गुल्मी	४४.९७	०	२००	२४४.९७	०
अर्घाखाँची	६२.२४	०	३१६.७६	३७९	०
पाल्पा	९४.५८	०	१०३	१९७.५८	०
नवलपरासी (प)	५६.३७	११.१९	२.६३	७०.१९	०

रुपन्देही	१५९.७५	३	०	१६२.७५	०
कपिलवस्तु	१४५.८८	३०.५१	१७.८२	१९४.२१	०
दाङ	३१८.८६	२३.४१	१२	३५४.२७	१.४४
बाँके	१४४.१६	०	०	१४४.१६	५५.८९
बर्दिया	१८४.४८	४	१६	२०४.४८	०
लुम्बिनी	**१४२८.९**	**१६५.११**	**७९१.०९**	**२३८५.१**	**९४.३३**

स्रोतः सडक विभाग, २०७७

५.१.२ झोलुङ्गे पूल

तालिका ५.३ मा लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरूमा आर्थिक वर्ष २०७९।८० सम्म सम्पन्न भएका र निर्माणाधिन झोलुङ्गे पूलहरुको सङ्ख्या दिइएको छ। जिल्लागत रूपमा रोल्पा जिल्लामा सबैभन्दा बढी २५३ ओटा झोलुङ्गे पूल रहेको छ भने त्यसपछि गुल्मी जिल्लामा २२७ ओटा झोलुङ्गे पुल रहेको छ। नवलपरासी पश्चिममा सवैभन्दा कम १० ओटा झोलुङ्गे पुल रहेका छन्। आर्थिक वर्ष २०७९।८० मा निर्माणाधिन झोलुङ्गे पुलको सङ्ख्या हेर्दा सबैभन्दा वढी रोल्पामा ४३ ओटा र सबैभन्दा कम रुपन्देही, बाँके र नवलपरासी पश्चिममा ५,५ ओटा रहेको छन्। समग्र प्रदेशमा, सम्पन्न भएका झोलुङ्गे पुलको सङ्ख्या १,३०४ र निर्माणाधिन १७७ ओटा रहेका छन्।

तालिका ५.३ जिल्लागत रुपमा झोलुङ्गे पूल

जिल्ला	२०७९।८० सम्म सम्पन्न भएका झोलुंगे पुल	निर्माणाधिन झोलुंगे पुल
रुकुम पुर्व	१५९	१२
रोल्पा	२५३	४३
प्यूठान	१७४	१६
गुल्मी	२२७	१५
अर्घाखाँची	९८	१७
पाल्पा	१८३	१६
नवलपरासी पश्चिम	१०	५
रुपन्देही	३०	५
कपिलवस्तु	३०	११
दाङ्ग	९१	१८
बाँके	१८	५
बर्दिया	३१	१४
जम्मा	**१३०४**	**१७७**

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, २०८०

५.१.३ विमानस्थल

यस प्रदेशमा रुपन्देही (भैरहवा), दाङ्ग र बाँके (नेपालगञ्ज) मा गरी चारोटा विमानस्थलहरु हाल सञ्चालन रहेका छन्। भैरहवास्थित गौतम बुद्ध विमानस्थल अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रुपमा रहेको छ।यात्रुको चापका हिसाबले नेपालगञ्ज विमानस्थलमा हवाई चाप बढी छ। कर्णाली प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरूमा जाने मुख्य केन्द्रको रुपमा नेपालगञ्ज विमानस्थल रहने गरेको छ। खासगरी, मानसरोवर यात्राका लागि नेपालगञ्ज प्रमुख केन्द्रको रूपमा रहेको छ। यस प्रदेशको दाङ्ग र गुल्मी जिल्लामा सानो स्तरको विमानस्थल रहेको छ। अर्घाखाँची जिल्लामा सानो स्तरको विमानस्थल निर्माणाधीन रहेको छन्। गुल्मीको विमानस्थलमा सफल परिक्षण उडान गरिएको भए तापनि हाल सञ्चालनमा छैन। तालिका ५.३ ले यस प्रदेशमा सञ्चालित विमानस्थलको दिइएको छ। यस प्रदेशको सबैभन्दा पुरानो विमानस्थल गौतम बुद्ध विमानस्थल हो जुन २०१५ सालदेखि सञ्चालनमा रहेको छ र हाल अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रुपमा रहेको छ।

तालिका ५.३ सञ्चालनमा रहेका विमानस्थलको विवरण

नाम	स्थान	शुरुवात वर्ष
गौतम बुद्ध अन्तरराष्ट्रिय विमान स्थल	भैरहवा	२०१५ साल
नेपालगन्ज विमानस्थल	नेपालगन्ज	२०१७ साल
दाङ्ग विमानस्थल	तुलसीपुर	२०१७ साल

स्रोतः नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, २०१९/२०

तालिका ५.३ सञ्चालनमा नरहेका विमानस्थलको विवरण

नाम	स्थान
रोल्पा विमानस्थल	रोल्पा
गुल्मी विमानस्थल	गुल्मी
अर्घाखाँची विमानस्थल	अर्घाखाँची

स्रोतः नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, २०१९/२०

५.२ जलविद्युत तथा ऊर्जा

५.२.१ जलविद्युत उत्पादन

नवलपरासीमा १५ मेघा वाट (मे.वा.), प्यूठानमा १२ मे.वा., रुकुममा ५ मे.वा., पाल्पामा १.७५ मे.वा., गुल्मीमा ७.४ मे.वा गरी लुम्बिनी प्रदेशमा जम्मा ४१.४५ मे.वा. जलविद्युत उत्पादन भएको छ (तालिका ५.४)। साथै, पाल्पामा १.७ मे.वा., गुल्मीमा १.७५ मे.वा. र रोल्पामा ०.९६ मे.वा. गरी १०.९९ मे.वा निर्माणाधीन रहेको छ (तालिका ५.५)। कालीगण्डकी-ए १४४ मे.वा. परियोजना यो प्रदेशको सीमा नदीमा अवस्थित छ।

तालिका ५.४ सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरू

संस्था	**स्थान**	**क्षमता (मे.वा.)**	**शुरुवात वर्ष**
गण्डक	परासी	१५.०	सन् १९७९
बुटवल पावर कम्पनी	तिनाउ, पाल्पा	१.०	सन् १९७४
बुटवल पावर कम्पनी	झिमरुक, प्यूठान	१२.३	सन् १९९४
गौतम बुद्ध हाइड्रोपावर	सिस्ने खोला, पाल्पा	०.७५	२०६४
रिडी हाइड्रोपावर विकास कम्पनी	रिडी, गुल्मी	२.४	२०६६
रुरु हाइड्रो पावर आयोजना	उपल्लो हुग्दी खोला, गुल्मी	५.०	२०७१
रासी हाइड्रो एण्ड जनरल	रुकुम गाड, रुकुम काँडा	५.०	२०७७
जम्मा		४१.४५	

स्रोतः नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (सन् २०२३) र विद्युत विकास विभाग

तालिका ५.५ निर्माणाधीन जलविद्युत आयोजनाहरू

संस्था	**स्थान**	**क्षमता (मे.वा.)**
नव बुद्ध हाइड्रोपावर	तिनाउ खोला, पाल्पा	०.९९०
जुम्दी हाइड्रोपावर	जुम्दी खोला, गुल्मी	१.७५
तलेय सम्यक हाइड्रोपावर	धन्सी खोला, रोल्पा	०.९५५
दराम खोला हाइड्रो इनर्जी	दराम खोला (गुल्मी र बागलुङ्ग)	७.३
जम्मा		**१०.९९**

स्रोतः नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (सन् २०२३)

तालिका ५.६क र ५.६ख मा यस प्रदेशअन्तर्गत सर्वेक्षण र निर्माणका लागि अनुमति लिएका साना जलविद्युत आयोजनाहरूको सूची दिइएको छ। करिब १७६.६१ मे.वा. क्षमताका सातवटा आयोजनाहरूको लागि सर्वेक्षण अनुमति प्रदान भएका छन् भने करीब ७४.८६ मे.वा. क्षमताका छ ओटा आयोजनाका लागि निर्माण अनुमति प्रदान गरिएको छ।

तालिका ५.६क सर्वेक्षण अनुमति लिएका जलविद्युत आयोजनाहरू

संस्था	**स्थान**	**क्षमता (मे.वा.)**	**नदी**
एलाइन्स इनर्जी सोलुसन्स	जुलुके अर्घाखाँचो	०.९	सितखोला
त्रिपुरासुन्दरी हाइड्रो	स्वर्गद्वारी प्युठान	२२	लुङ्ग्री खोला
रुक्मिणी पावर कम्पनी	सिस्ने रुकुम	४.७८	सिस्ने खोला
अभियान हाइड्रोपावर	गुल्मी वाग्लुङ	१८.७३	वडिगाड
पेल्मा हाइड्रोपावर	रान्मामेकोट, रुकुम	४०	पेल्मा सानीभेरी
पेल्मा हाइड्रोपावर	रान्मामेकोट, रुकुम	६०	पेल्मा
ढोरपाटन रन्मा हाइड्रोपावर	रान्मामेकोट, रुकुम	३०.२	रन्माखोला
जम्मा		**१७६.६१**	

स्रोतः नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (सन् २०२३)

तालिका ५.६ ख निर्माण अनुमति लिएका साना जलविद्युत आयोजनाहरू

संस्था	**स्थान**	**क्षमता (.वा.मे)**	**नदी**
एमएस तेलिया सम्यक हाइड्रो	धवाङ लिवाङ रोल्पा	०.९९६	धन्सीखोला
रिषिकेश हाइड्रोपावर	जुहाङ भार्षे गुल्मी	०.९९५	जुम्दीखोला
जुम्दी हाइड्रोपावर	जुहाङ भार्षे गुल्मी	१.७५	जुम्दीखोला
हिमालयन इन्जिनियरिङ्ग	हुम्सेकोट नवलपरासी	२	अरुणखोला
लिवर्टी इनर्जी कम्पनी	वाग्लुङ गुल्मी	२४.६	वडिगाड
एक्सपर्ट हाइड्रो इन्भेष्टमेन्ट	राङ्सी रुकुम	४४.५२	सानीभेरी
जम्मा		**७४.८६१**	

स्रोतः नेपाल विद्युत प्राधिकरण, (सन् २०२३)

लुम्बिनी प्रदेशमा २४५ मे.वा.को जलशययुक्त नौमुरे जलविद्युत आयोजना बनाउन सकिने अध्ययनबाट देखिएको छ। यसबाट जलविद्युतको अतिरिक्त सिँचाइ विस्तार गर्न सकिनेछ। यस बाहेक अन्य प्रदेशको सीमा नदीहरू जस्तै कालीगण्डकी तिनाउ ड्राइभर्सनबाट १०४ मे.वा. जलविद्युत निकाल्न सकिने प्रारम्भिक अनुमान रहेको छ। साथै, कालीगण्डकी जलाशययुक्त आयोजनाबाट ८७० मे.वा., माडी जलाशययुक्त आयोजनाबाट २५३ मे.वा. र अपर झिम्रुक जलाशययुक्त आयोजनाबाट १०० मे.वा. जलविद्युत निकाल्न सकिने रहेको छ।[२] सीमा नदीको रूपमा रहेको उतरगङ्गाबाट ६०० मे.वा. जलविद्युत निकाल्न सकिन्छ। अहिले निर्माणाधीन भेरी बबई ड्राइभर्सनबाट ४८ मे.वा जलविद्युत निकाल्ने तयारी भइरहेको छ। यस प्रदेशमा तालिका ५.७ मा दिइएअनुसार करीब ३००० मे.वा. जलविद्युत उत्पादन गर्न सकिने ठूला जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्न सकिन्छ। लुम्बिनी प्रदेशमा जलविद्युत सम्भावना भएका आयोजनाको विवरण तालिका ५.७ मा दिइएको छ।

तालिका ५.७ प्रदेशका सम्भावित ठूला जलविद्युत आयोजनाहरू

क्र. स.	**आयोजनाको नाम**	**क्षमता (मे.वा.)**	**स्थान**	**वर्तमान अवस्था**	**कैफियत**
१	नौमुरे	२४५	प्यूठान	डिपीआर बनाउने क्रममा	जलाशययुक्त
२	माडी	२५३	रोल्पा		जलाशययुक्त
३	अपर झिमरुक	१००	प्यूठान		जलाशययुक्त
४	तल्लो झिमरुक	१४३	प्यूठान		जलाशययुक्त
५	रिडी खोला	९७	गुल्मी		जलाशययुक्त
६	उतरगंगा	६००	रुकुम		जलाशययुक्त

[२] ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय श्वेत पत्र २०७५ वैशाख २५।

७	तल्लो बडीगाड	३८०	गुल्मी		जलाशययुक्त
८	कालीगण्डकी	८७०	पाल्पा		जलाशययुक्त
८	कालीगण्डकी तिनाउ ड्राइभर्सन	१०८	पाल्पा	डिपीआर बनाउने क्रममा	
९	भेरी बबई ड्राइभर्सन	४८	बाँके	निर्माणाधीन	
१०	राप्ती कपिलवस्तु ड्राइभर्सन	४५	कपिलवस्तु		
११	माडी दाङ्ग ड्राइभर्सन	८६			
	जम्मा	**२९७५**			

स्रोतः नेपाल विद्युत प्राधिकरण

विद्युत उत्पादन गर्न सकिने केही साना जलविद्युत आयोजनाहरूको सूची तालिका ५.८ मा दिइएको छ। गुल्मीमा चारवटा, अर्घाखाँचीमा एउटा र रोल्पामा सातवटा गरी करिब एक दर्जन आयोजनाहरू नेपाल सरकारको बास्केटमा रहेका छन्। यी आयोजनाहरूबाट ५१ मे.वा. जति जलविद्युत उत्पादन गर्न सकिने अध्ययनले देखाएको छ।

तालिका ५.८ नेपाल सरकारको बास्केटमा रहेका यस प्रदेशका साना जलविद्युत आयोजनाहरू

क्र.सं .	जलविद्युत आयोजनाको नाम	जिल्ला	क्षमता (.वा.मे)
१	बडिगाड	गुल्मी	७
२	छल्दी खोला	गुल्मी	४.९६
३	अपर बडिगाड	गुल्मी	५
४	हुग्दी खोला	गुल्मी	३.६
५	बाणगंगा	अर्घाखाँची	३.२
६	बोज्यन खोला	रोल्पा	२
७	चुरीयागाड	रोल्पा	२.८
८	कालीगाउँ खोला	रोल्पा	२.०
९	मादी खोला	रोल्पा	३.६
१०	पानागाड खोला	गुल्मी	१.२
११	सिवान खोला	रोल्पा	५.९८
१२	लुन्ग्री खोला	रोल्पा	१०
	जम्मा		**५१.३४**

स्रोतः भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, लुम्बिनी प्रदेश

५.२.२ बत्तीको स्रोत

बत्ती बाल्ने इन्धनको स्रोतको रुपमा विद्युतमा पहुँचको दृष्टिकोणले रोल्पामा सबैभन्दा कम ७२.९ प्रतिशत घरपरिवारमा मात्र विद्युत सुविधा पुगेको देखिन्छ भने तत्पश्चात रुकुम पूर्वमा ८८.२ प्रतिशत र दाङमा ९२.१ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युतलाई बत्तीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गरेको देखिन्छ। रुपन्देहीमा सवैभन्दा वढी ९८.१ प्रतिशत र गुल्मीमा ९७.६ प्रतिशत घरपरिवारमा विद्युत सेवा पुगेको देखिन्छ। यस प्रदेशका कुल ९३.७ प्रतिशत घरपरिवारले विजुलीलाई वत्तीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गरेको छ। जुन राष्ट्रिय औसत ९२.२ प्रतिशत भन्दा केही वढी हो। बत्तीको स्रोतको रुपमा यस प्रदेशका ९३.७ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युतलाई, ४.५ प्रतिशतले सोलार/सौर्य उर्जालाई, १ प्रतिशतले मट्टीतेललाई, ०.०५ प्रतिशतले वायोग्याँसलाई प्रयोग गरेको देखिन्छ। सोलार/सौर्य उर्जालाई वत्तीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत सवैभन्दा वढी रोल्पामा २५ र रुकुम पूर्वमा १०.३ रहेको छ भने सवैभन्दा कम रुपन्देहीमा ०.५ र कपिलवस्तुमा १.२ प्रतिशत रहेको छ। बत्ती बाल्ने इन्धन र परिवार सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण पाठ ३ अन्तर्गत तालिका ३.९ मा दिइएको छ।

५.२.३ खाना पकाउने इन्धनको प्रयोगको अवस्था

लुम्बिनी प्रदेशमा खाना पकाउने इन्धनको मुख्य स्रोतको रुपमा अझै पनि काठ दाउराको बाहुल्यता रहेको छ।यस प्रदेशमा ५३.७ प्रतिशत घरपरिवारले खाना पकाउन काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् जुन राष्ट्रिय औसत ५१.० प्रतिशत भन्दा बढी हो। करीब ४२.२ प्रतिशत घरपरिवारले खाना पकाउने इन्धनको रुपमा एलपी ग्याँस, ०.४१ प्रतिशतले विजुली, करिव २.० प्रतिशतले गुईठा र १.५१ प्रतिशतले बायोग्याँसको प्रयोग गर्दछन्। खाना पकाउने मुख्य इन्धन र परिवार सङ्ख्यासम्बन्धी विवरण पाठ ३ को तालिका ३.८ मा दिइएको छ।

५.३ सिँचाइ

यस प्रदेशमा कृषि उत्पादनका लागि अति आवश्यक सिँचाइ सुविधाको उपलब्धता पर्याप्त छैन। लुम्बिनी प्रदेशमा सम्वत् २०६८ मा करीब ५२ प्रतिशत कृषि भूमिमा मात्र सिँचाइ सुविधा पुगेकोमा सम्वत् २०७८ सम्म आइपुग्दा सामान्य बृद्धि भई ५६.७ प्रतिशत पुगेको छ (कृषि गणना २०६८ र २०७८)। यस प्रदेशमा ठूला सिँचाइ आयोजनाको रुपमा बर्दिया जिल्लामा ३६,००० हेक्टर सिँचाइ पुऱ्याउने उद्देश्यले बबई सिँचाइ आयोजना निर्माणको चरणमा रहेको छ। त्यस्तै, दाङ्ग जिल्लाको देउखुरी उपत्यकाको ५,८०० हेक्टरमा सिँचाइ विस्तार गर्न प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, बाँकेको ४२,७६६ हेक्टर क्षेत्रमा सिँचाइ पु-याउन सिक्टा सिँचाइ र बाँके र बर्दियाको गरी ६०,००० हेक्टर सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना निर्माणको चरणमा रहेको छ। सिक्टा सिँचाइ आयोजनामा परीक्षणको सिलसिलामा नहर फुटेर समस्या आएको छ।यस प्रदेशको तराईका जिल्लाहरूमा सिँचाइयोग्य भूमि बढी छ भने पहाडी जिल्लाहरूमा कम रहेको छ।

तालिका ५.९ सिँचाई र कृषक परिवारसम्बन्धी विवरण

जिल्ला	जम्मा कृषक परिवार	कृषि जग्गाको कुल क्षेत्रफल (हेक्टर)	सिँचाई गर्ने कृषक परिवार		सिँचित जग्गाको		वर्षैभर सिँचाइ हुने जग्गाको	
			सङ्ख्या	जम्मा कृषक परिवारको प्रतिशत	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कुल कृषि जग्गाको प्रतिशत	क्षेत्रफल (हेक्टर)	कुल सिँचित जग्गाको प्रतिशत
रुकुम पूर्व	११८४५	४७६२	१३२९	११	१३६	३	१११	८२
रोल्पा	४६८४२	२३६४१	१२९१३	२८	२५३७	११	१७४१	६९
प्यूठान	५०७१७	२२०७६	२३८५३	४७	५०७५	२३	३७५२	७४
गुल्मी	५५९११	३३८५५	२३०४४	४१	४९४५	१५	२९४१	५९
अर्घाखाँची	४२४१८	२५१६८	२५७९८	६१	४१४६	१६	२७५८	६७
पाल्पा	४९७४२	२८९५३	२८०३१	५६	७३२८	२५	४४९७	६१
नवलपरासी (पश्चिम)	५५०९८	३०१२४	४५५४१	८३	२३१३६	७७	१८०५४	७८
रुपन्देही	११७३३३	६५५५५	१०४९३१	८९	५५८१५	८५	४४७१२	८०
कपिलवस्तु	८४६७५	६१२१७	६९८४५	८२	४०८८०	६७	२३५८१	५८
दाङ्ग	१०१८८०	४९२७८	८११६५	८०	३३६६३	६८	१६४७५	४९
बाँके	६७८८५	३६८२८	५६९८१	८४	२५११५	६८	१८५८८	७४
बर्दिया	८०७४४	४५१५७	७५३६७	९३	३९१६९	८७	२८७२३	७३
लुम्बिनी प्रदेश	**७६५०९२**	**४२६६१४**	**५४८७९९**	**७२**	**२४१९४४**	**५७**	**१६५९३५**	**६९**
नेपाल	**४१३०७८९**	**२२१८४१०**	**२८८९१०६**	**७०**	**१२०९२६६**	**५५**	**८७९५७०**	**७३**

स्रोत : राष्ट्रिय कृषि गणना, २०७८

यस प्रदेशमा कूल ५४१ वटा सिँचाइ प्रणाली रहेका छन् जसले ३१६ हजार हेक्टर भूमिमा सिँचाइ पुऱ्याएका छन्। यस प्रदेशमा नेपाल सरकार (सिँचाइ विभाग) बाट निर्मित ठूला सिँचाइ प्रणाली, परम्परागत रुपमा किसानले व्यवस्थापन गरिरहेका, डोलिडारबाट निर्माण गरिएका, साना कुलाहरू, नयाँ प्रविधिमा आधारित र भूमिगत स्रोतमा आधारित सिँचाइ प्रणालीहरू रहेका छन्।तराईका जिल्लाहरूमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीको बाहुल्यता रहेको छ। नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइ प्रणालीले खासै धेरै क्षेत्रमा सिंचाइ पुऱ्याएको छैन। सङ्ख्यात्मक रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी दाङ्गमा १२० वटा सिँचाइ प्रणाली रहेका छन् (तालिका ५.१०)।

तालिका ५.१० जिल्लागत रुपमा सिँचाइ प्रणाली उपलब्धताको स्थिति (हेक्टरमा)

जिल्ला	सिँचाइ विभाग	किसानबाट व्यवस्थित	डोलिडारबाट निर्मित	साना कुला	नयाँ प्रविधि	भूमिगत	जम्मा	सङ्ख्या
नवलपरासी (पश्चिम)*							१५,८०८	८
रुपन्देही	११,४७६	१९,३८७			२०४	४९,३५१	८०,४१८	४२
कपिलबस्तु		१३,१६१	७४७		२२७	१०,२३४	२४,३६९	३२
पाल्पा		४,०६३		६५४	१३४	२५१	५,१०२	८५
अर्घाखाँची		१,२७३			१३९	३७८	१,७९०	४८
गुल्मी		१,६२७			१६४	५३	१,८४४	५३
रुकुम पूर्व		२,८८२	४३१		१८३		३,४९६	१६
रोल्पा		१,१३५	५९८		११२		१,८४५	४७
प्यूठान		२,३११	२८९		१३०	२५३	२,९८३	५५
दाङ्ग		३१,९९७	१,१०८		५७२	१३,६९०	४७,३६७	१२०
बाँके	३१,००३	८,०४४		३२५	१२५	२०,०७०	५९,५६७	२९
बर्दिया	५२,५६१	१०,४१७			९३	२४,२२३	८७,२९४	१४
लुम्बिनी प्रदेश	**९५,०४०**	**९६,२९७**	**३,१७३**	**९७९**	**२,०८३**	**११८,५०३**	**३१६,०७५**	**५४१**

स्रोत : सिचाइ विभाग

* नवलपरासीको एक मुष्ट तथ्याङ्क मात्र उपलब्ध रहेको।

यस प्रदेशमा संचालनमा रहेका केही ठूला सिंचाइ आयोजनाहरू तालिका ५.११ मा दिइएको छ।

तालिका ५.११ प्रदेशका ठूला सिँचाइ आयोजनाहरू

आयोजना	स्थान	सिंचित क्षेत्र (हेक्टर)	जलश्रोत
पश्चिम गण्डक	परासी	८,६००	नारायणी
भैरहवा लुम्बिनी	रुपन्देही	२०,३००	भूमिगत
मर्चवार	रुपन्देही	२,८००	तिनाउ
वाणगंगा	कपिलवस्तु	६,५००	वाणगंगा
सोह्रछतिस मौजा	रुपन्देही	५,०००	तिनाउ
प्रगन्ना	दाङ्ग	५,८००	राप्ती
श्रृङगीघाट	कपिलवस्तु	२,५००	वाणगंगा
राजापुर	बर्दिया	१३,०००	कर्णाली
सिक्टा (निर्माणाधीन)	बाँके	४२,७६६	राप्ती
बबई (निर्माणाधीन)	बर्दिया	३६,०००	बबई

स्रोत: सिंचाइ विभाग (१९९०, २०१८)

५.४ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.४.१ खानेपानी सुविधाको उपलब्धता

वि.सं. २०७८ सालको जनगणना अनुसार नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, गुल्मी, बाँके र बर्दियामा ९० प्रतिशतभन्दा बढी घरधूरीमा खानेपानी सुविधा उपलब्ध भएको देखिन्छ। सबैभन्दा कम दाङमा ६८.४ प्रतिशत घरधूरीमा, रूकुममा ७४.३ प्रतिशत र रोल्पामा ७७.८ प्रतिशत घरधूरीमा खानेपानी सुविधा पुगेको देखिन्छ। पछिल्लो समय यसमा केही थप भएको हुनसक्छ तर भरपर्दो र गुणस्तरीय खानेपानी सेवाको उपलब्धता भने कमजोर नै रहेको छ। तराईका जिल्लाहरूमा आर्सनिकको समस्या रहेको छ र पहाडी जिल्लाहरूमा पानीका मुहानहरू सुक्दै गएका छन्। खानेपानीसम्बन्धी विवरण पाठ ३ अन्तर्गत तालिका ३.७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यस प्रदेशमा खानेपानीको मुख्य स्रोतको रुपमा ३७.८ प्रतिशत घरपरिवारमा घरपरिसरभित्रको धारा पाइप, १९.६ प्रतिशत घरपरिवारमा घरपरिसर वाहिरको धारा पाइप, ३२.८ प्रतिशत घरपरिवारमा ट्यूवेल/हाते पम्प, २.६१ प्रतिशत घरपरिवारमा ढाकिएको इनार/कुवा, २.२९ प्रतिशतमा खुला इनार/कुवा, ०.३९ प्रतिशत घरपरिवारमा नदी/खोला, १.३३ प्रतिशत घरपरिवारमा जार/वोतल र बाँकी ०.५७ प्रतिशतको लागि अन्य खानेपानीको स्रोत रहेको छ (तालिका ३.७)। घरपरिसरभित्र र वाहिरको धारा/पाइपबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने घरधूरीको हिस्सा समग्र मुलुकमा ५७ प्रतिशत रहेकोमा यस प्रदेशमा ५७.४ प्रतिशत रहेको छ। ट्यूवेल/हातेपम्पबाट खानेपानी प्राप्त गर्ने घरपरिवारको हिस्सा यस प्रदेशमा राष्ट्रिय औसत भन्दा बढी छ।

५.४.२ शौचालय सुविधाको उपलब्धता

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका ९४ प्रतिशत घरपरिवारमा मात्र शौचालयको सुविधा रहेको छ भने ५.६ प्रतिशत घरपरिवारमा शौचालय छैन। त्यसैगरी सार्बजनिक शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार ०.४ प्रतिशत रहेका छन्।प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरुमा हेर्दा सबैभन्दा कम कपिलवस्तुमा ७७.४ प्रतिशत, बाँकेमा ८९.९ प्रतिशत र रूकुम पूर्बमा ९४.० प्रतिशत घरधूरीमा मात्र शौचालय सुविधा पुगेको छ। सबैभन्दा बढी पाल्पामा ९९.१, गुल्मी र अर्घाखाँचीमामा ९८.८ प्रतिशत घरधूरीमा शौचालय रहेको छ। शौचालय सुविधासम्बन्धी विवरण पाठ ३ को तालिका ३.१० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.५ सञ्चारको सुविधाको स्थिति

सञ्चार सुविधामा घरपरिवारको पँहुचलाई हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यस प्रदेशका तीन प्रतिशत घरपरिवारमा ल्याण्डलाइन फोन, ७५.५ प्रतिशत घरपरिवारमा स्मार्टफोन, ११.१ प्रतिशत घरपरिवारमा कम्प्युटर र ३६ प्रतिशत घरपरिवारमा इन्टरनेटको पँहुच पुगेको देखिन्छ। राष्ट्रिय औषतसंग तुलना गर्दा ल्याण्डलाइन फोनको पँहुच १.५ प्रतिशत कम, स्मार्टफोनको २.५ प्रतिशत वढी, कम्प्युटरको ३.९ प्रतिशत कम र ईन्टरनेटको १.८ प्रतिशत कम हो। सञ्चार सुविधा प्रयोग गर्ने परिवारको विवरण पाठ ३ को तालिका ३.१२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.५.१ एफ.एम. रेडियो

सुचना तथा प्रसारण विभागको २०७९ को प्रतिवेदन अनुसार यस लुम्बिनी प्रदेशमा एफ.एम. रेडियोको सञ्चालन उल्लेख्य सङ्ख्यामा रहेको छ। यस प्रदेशमा १३७ वटा एफ.एम. रेडियोहरू सञ्चालनमा रहेका छन् (तालिका ५.१२)। रुपन्देहीमा सबैभन्दा धेरै २६ ओटा तत्पश्चात दाङ्गमा २१ र बाँकेमा २१ ओटा एफ.एम. रेडियोहरू सञ्चालनमा छन्। सबैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा दुई ओटा मात्र एफ.एम. सञ्चालनमा रहेको छ।एफ.एम. रेडियोको विस्तृत विवरण अनुसूची ५.५ दिइएको छ।

तालिका ५.१२ जिल्लागत रुपमा संचालित एफएम रेडियोको सङ्ख्या

जिल्लाहरू	एफएम रेडियोको सङ्ख्या
रुकुम पूर्व	२
रोल्पा	९
प्युठान	६
गुल्मी	६
अर्घाखाँची	९
पाल्पा	९
नवलपरासी (प(	५
रुपन्देही	२६
कपिलवस्तु	१४
दाङ	२१
बाँके	२१
बर्दिया	९
लुम्बिनी	**१३७**

स्रोतः सूचना तथा प्रसारण विभाग (२०७९)

५.५.२ पत्रपत्रिकाहरू

सुचना तथा प्रशारण विभागको आर्थिक वर्ष २०७९।८० को वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भए अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा जिल्लागत रुपमा प्रकाशित पत्रपत्रिकाको सङ्ख्यालाई तालिका ५.१३ मा दिइएको छ।यस प्रदेशमा दैनिक पत्रिका ७२ ओटा, अर्द्धसाप्तहिक ११ ओटा, साप्ताहिक १८९ ओटा, पाक्षिक २२ ओटा, मासिक ५८ ओटा, द्वैमासिक १३ ओटा, त्रैमासिक ३० ओटा, अर्धवार्षिक १ ओटा र वार्षिक ८ ओटा गरी जम्मा ४०४ वटा पत्रपत्रिकाहरु प्रकाशित भएको देखिन्छ। दैनिक पत्रिका बाँकेमा सबैभन्दा बढी २९ ओटा र साप्ताहिक रुपन्देहीमा सबैभन्दा बढी ५७ ओटा पत्रिका प्रकाशित हुने गरेका छन्। रुकुम पूर्व बाहेक सबै जिल्लाहरूमा कुनै न कुनै पत्रिकाहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ।

तालिका ५.१३ जिल्लागत रुपमा पत्रपत्रिकाहरूको सङ्ख्या

जिल्ला	पत्रपत्रिकाको सङ्ख्या									
	दैनिक	अ. साप्ताहिक	साप्ताहिक	पाक्षिक	मासिक	द्वै. मा.	त्रै. मा.	अर्ध वार्षिक	वार्षिक	जम्मा
नवलपरासी (पश्चिम)	१	०	१२	१	४	२		०	०	२०
रुपन्देही	२२	४	५७	११	२६	०	७	१	०	१२८
कपिलबस्तु	१	०	८	०	०	०	०	०	२	११
पाल्पा	२	२	१३	२	५	०	५	०	१	३०
अर्घाखाँची	०	०	४	३	१	०	०	०	१	९
गुल्मी	०	०	५	०	१	०	१	०	१	८
रुकुम पूर्व	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
रोल्पा	१	०	६	१	०	०	१	०	०	९
प्यूठान	२	०	७	०	३	०	०	०	१	१३
दाङ्ग	१३	२	२४	१	८	८	१३	०	१	७०
बाँके	२९	२	३८	२	९	२	२	०	१	८५
बर्दिया	१	१	१५	१	१	१	१	०	०	२१
जम्मा	**७२**	**११**	**१८९**	**२२**	**५८**	**१३**	**३०**	**१**	**८**	**४०४**

स्रोतः सूचना तथा प्रशारण विभाग, (२०७९।८०)

५.६ राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू

नेपालमा एक्काइस ओटा ठूला प्रकृतिका आयोजनाहरूलाई राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा वर्गीकरण गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०६८।६९ देखि १७ ओटा आयोजनाहरूलाई राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको रुपमा वर्गीकरण गरिएकोमा २०७०।७१ मा चार ओटा आयोजना थप गरिएको थियो। लुम्बिनी प्रदेशमा चार वटा राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू निर्माणाधीन छन्। ती आयोजनाहरूमा सिक्टा सिँचाइ, बबई सिँचाइ, गौतम बुद्ध विमानस्थल र लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष पर्दछन। यस बाहेक भेरी बबई ड्राइभर्सन, मध्यपहाडी लोकमार्ग, हुलाकी राजमार्ग, पूर्व पश्चिम रेलमार्ग, राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम र कालिगण्डकी कोरिडर यस प्रदेशसँग पनि सम्बन्धित छन्। तालिका ५.१४ मा लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत र प्रदेशसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ५.१४ राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू

लुम्बिनी प्रदेशमा कार्यान्वयनमा रहेका आयोजना	आ.व. २०७८/७९ सम्मको प्रगति अवस्था
बबई सिँचाइ	
सिक्टा सिँचाइ	७३.५ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	आ.व. २०७८/७९ मा ६६.६३ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएकोमा हाल यो विमानस्थल परीक्षण

	सञ्चालन सफलता पूर्वक सम्पन्न भएको।
लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	८७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
अन्तरप्रदेशीय आयोजना (लुम्बिनी प्रदेशसँग सम्बन्धित	
भेरी बबई ड्राइभर्सन	५७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
मध्यपहाडी पुष्पलाल लोकमार्ग	६४.१६ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
हुलाकी राजमार्ग	८१.१२ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
पूर्व पश्चिम रेलमार्ग	
राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम	५ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको।
कालिगण्डकी कोरिडर	

स्रोतः प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, २०७८/७९

५.७ प्रदेश गौरवका आयोजनाहरू

लुम्बिनी प्रदेश सरकारले चारवटा आयोजनाहरूलाई प्रदेश गौरवका आयोजनाका रूपमा सञ्चालन गरिरहेको छ । यी आयोजनाहरूको अवस्थाका बारेमा संक्षिप्त जानकारी तल प्रस्तुत गरिएको छ।

१. <u>आयोजनाको नाम : प्रदेश राजधानी विकास आयोजना</u>

लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आ.व २०७९/०८० र २०८०/०८१ को नीति तथा कार्यक्रम मार्फत स्वीकृत प्राप्त प्रदेश गौरबको आयोजनाको रुपमा रहेको यस आयोजनालाई राप्ती नदी सभ्यतामा आधारित हरित, सुरक्षित र आधुनिक शहर निर्माण गर्ने उदेश्यसाथ आगाडी बढाइएको छ। लुम्बिनी प्रदेश सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७७/०६/१६ गतेको निर्णय अनुसार संविधानको धारा २८८ को उपधारा २ र धारा २९५ को उपधारा २ बमोजिम प्रदेशको स्थायी राजधानी र प्रदेशको नामाकरण सम्बन्धी प्रस्ताब निर्णयार्थ प्रदेश सभामा प्रस्तुत भई मिति २०७७ असोज २० गते सम्मानित लुम्बिनी प्रदेशसभाको दुई तिहाई बहुमतबाट दाङ जिल्ला, राप्ती गाउपलिकाका सम्पूर्ण वडा, गढवा गाउँपालिकाको वडा न १,२,३ र अर्घाखाँची जिल्ला शितगंगा नगरपालिकाको वडा नं. ८ र ९ लाई समेटी राप्ती उपत्यकालाई लुम्बिनी प्रदेशको स्थायी राजधानी घोषणा भएको थियो। राजधानी घोषणा पछि लुम्बिनी प्रदेश सरकारले राप्ती उपत्यकालाई नदी सभ्यतामा आधारित सुन्दर शहरको रुपमा विकास गर्ने उद्देश्यसहित **"पूर्वाधार विकास प्राधिकरण ऐन २०७७"** बमोजिम प्रदेश पूर्वाधार विकास प्राधिकरणको स्थापना गरी उक्त आयोजनाको संचालन गरिरहेको छ। साथै प्रदेश पूर्वाधार विकास प्राधिकरणले प्रदेश राजधानी विकासको गुरुयोजना निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न गरी लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट उक्त गुरुयोजना स्वीकृत समेत भैसकेको छ। स्वीकृत गुरुयोजना अनुसार शहरको विकास गर्न राप्ती उपत्यकाभित्र पर्ने माथि उल्लेखित १४ वटै वडामा कुल १०,००० बिघा जग्गालाई जग्गा एकीकरणको माध्यमबाट जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गरी

नदी सभ्यतामा आधारित शहरको विकास गर्ने लक्ष्य लिई पहिलो चरणमा १२०० बिघा जग्गामा १४ स्थानबाट जग्गा एकीकरण कार्यका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य भैरहेको छ। साथै स्वीकृत गुरु योजना अनुसार राप्ती नदीको तटबन्ध तथा नदि करिडोर निर्माण, कर्मचारी आवास, अटोभिलेज जस्ता महत्वपुर्ण संरचना निर्माणका लागि उक्त योजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य सम्पन्न भैसकेको छ।

२. आयोजनाको नामः लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल

वि.सं. १९६७ साल फाल्गुन १५ गते स्थापना भएको ११४ वर्ष पुरानो हालको लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल २०२४ सालदेखि लुम्बिनी अञ्चल अस्पतालको रुपमा रहेकोमा २०७५ माघमा प्रदेश सरकार मातहत आएर अहिले ३०० सैयाको लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पतालका रुपमा सञ्चालनमा रहेको छ।लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल प्रदेश सरकार मातहतको सरकारी अस्पताल हो। निर्माणाधीन लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल १२०० शैय्यामा सञ्चालन गर्ने उद्देश्य रहेको छ। प्रदेश सरकारले नारायणी पश्चिमका जनतालाई अत्याधुनिक उपकरणबाट बहु-विधागत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने लक्ष्यसहित विशिष्टकृत अस्पतालको रुपमा स्तरोन्नति गरी विशिष्ट प्रकृतिको विश्वस्तरीय सेवा सुविधायुक्त अस्पताल वनाउने उद्देश्यकासाथ प्रदेश गौरवको आयोजनाको रुपमा यो अस्पताल निर्माण गर्न लागेको हो।

लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताललाई ३०० शैय्याबाट विस्तार गरी १२०० शैय्यामा बहु-विधागत अस्पतालको रुपमा सञ्चालन गर्न लागिएको हो । यस उद्देश्यका लागि, पहिलो चरणमा दुई नयाँ ब्लकहरू ७०० शैय्या क्षमताको मुख्य ब्लक र १०० शैया क्षमताको ओन्कोलोजी ब्लक (क्यान्सर भवन) सञ्चालन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ। ७०० शय्याको मुख्य अस्पतालको ब्लक १० तले भवन र २ तहको बेसमेन्ट र १०० शय्याको ओन्कोलोजी ब्लक ४ तले भवन र १ तहको बेसमेन्ट सहितको हुनेछ ।

प्रस्तावित लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पतालबाट दिइने सेवाहरुमा बहिरङ्ग सेवा तर्फ जनरल मेडिसिन, नाक, कान, घाटी, हाडजोर्नी, छाती रोग, बालरोग, दन्त रोग, यौन रोग आदि रहने छन् भने अन्तरङ्ग सेवा तर्फ मेडिकल वार्ड, एनसथेसियोलोजी, अपरेशन थियटर, सर्जरी आदि रहने छन्। त्यसैगरी निदानात्मक सेवा तर्फ प्रयोगशाला, एक्सरे, इ. जि. सि., इन्डोस्कोपी रहने छन्। यस बाहेक २४ सै घण्टा आकस्मिक सेवा र फार्मेसी सेवा उपलब्ध रहने छन्।

३. आयोजनाको नाम : रामपुर कपुरकोट सडक

रामपुर कपुरकोट सडक प्रदेश गौरवको सडक आयोजना हो । करिब ३०० कि.मी. लम्बाईको यो सडक पाल्पा, अर्घाखाँची, प्यूठान र रोल्पा समेत गरी ४ जिल्लालाई समेट्दै प्रदेशको पूर्व पश्चिम राजमार्गको रुपमा कार्यान्वयन भैरहेको छ। चारवटै जिल्लाबाट बहुबर्षिय आयोजनाको रुपमा कार्यान्वयन सुरु भएकोमा रोल्पा जिल्ला अन्तर्गत दहवन निगालपानी खण्ड निर्माण कार्यको वोलपत्र सम्बन्धी कानुनी समस्या टुंगो नलगाएको कारण निर्माण सुरु हुन सकेको छैन । बाँकी

जिल्लाहरुमध्ये हालसम्म पाल्पा जिल्लामा ३.२ कि.मी. सडक खण्ड र अर्घाखाँचीमा १८ कि.मी. सडक खण्डमा कालोपत्रे सम्पन्न भएको छ भने ५.५ कि.मी. सडकको कालोपत्रे गर्ने गरी प्यूठानमा बहुवर्षिय ठेक्का कार्यान्वयनमा छ। बाँकी सडक खण्डको बहुबर्षिय ठेक्का व्यवस्थापन गर्नेतर्फ तयारीको काम भैरहेको छ ।

४. आयोजनाको नाम : लुम्बिनी प्राविधिक विश्वविद्यालय

प्रविधि र नवप्रवर्धनको प्रयोग र विकास मार्फत सूचना प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कृषि तथा वन, पर्यटन लगायतका क्षेत्रमा उच्च शिक्षालाई अगाडि बढाउने उद्देश्यले प्रदेश व्यवस्थापिकाको ऐनमार्फत २०७९ असार १८ गते लुम्बिनी प्राविधिक विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो। यस विश्वविद्यालयमा केही संकायको पढाई शुरु भएपनि भौतिक संरचना निर्माण कार्य हालसम्म पनि शुरु भएको छैन।

पाठ ६ : सामाजिक क्षेत्र

६.१ शिक्षा क्षेत्रको स्थिति

मानव पुँजी समग्र विकासको महत्वपूर्ण अवयव हो। यो बिना विकास असम्भव प्राय नै हुन्छ। मानव पुँजि खासगरी शिक्षा र स्वास्थ्यमा गरिएको लगानिबाट निर्माण हुन्छ। नेपालको सन्दर्भमा त झन् यो समय जनसाङ्ख्यिक लाभ हासिल गरिरहेको समय हो। सन् १९९२ बाट नेपालको जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनामा आश्रित जनसङ्ख्याको बृद्धिदर भन्दा काम गर्ने उमेर समूहको जनसङ्ख्याको बृद्धिदर अधिक छ। साथै, नेपालको जनसङ्ख्यामा काम गर्ने उमेर समूहको बाहूल्यता पनि रहेको छ। यहि अवसरलाई सदुपयोग गर्नका लागि राज्यले शिक्षा र स्वास्थ्यमा ठूलो लगानी गरिरहेको छ। सरकारी लगानीका बाबजुद पनि राष्ट्रिय स्तरमा साक्षरता दर सरदर ७६.२ प्रतिशत जसमा पुरुषको साक्षरता दर ८३.६ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर ६९.४ प्रतिशत रहेको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाले देखाएको छ।

दिगो विकासको लक्ष्य ४ मा शिक्षा सम्बन्धी सूचकहरू समावेश गरिएका छन्। जस अन्तर्गत लक्ष्य ४.६ मा सन् २०३० सम्ममा सबै युवा र वयस्कहरूको प्रयाप्त अनुपातले साक्षरता हासिल गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यी सबै विषयहरूलाई हेरेर शिक्षासम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम तय गर्नका लागि प्रदेशको शैक्षिक अवस्था अध्ययन गर्न आवश्यक हुन्छ।

६.१.१ साक्षरता

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ मा पाँच वर्ष र सोभन्दा माथिका सबै व्यक्तिहरूलाई शिक्षा सम्बन्धी प्रश्नहरू सोधेर शैक्षिक विवरण संकलन गरिएको थियो। यिनै विवरणका आधारमा साक्षरता दर समेत निकालिएको छ। तालिका ६.१ मा लुम्बिनी प्रदेशको जिल्लागत रूपमा साक्षरता दर प्रस्तुत गरिएको छ। यहाँ उल्लेख भएका विवरणमा कुनै एक भाषा (ब्रेललिपि समेत) मा पढ्न वा लेख्न जानेको व्यक्तिलाई पढ्न वा लेख्न जानेको मानेर साक्षरता दर निकालिएको छ भने कुनैपनि भाषामा सामान्य पढ्न, लेख्न नजान्नेलाई पढ्न लेख्न दुवै नजानेको मानिएको छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरता दरमा सबैभन्दा बढी पाल्पामा ८३.७ प्रतिशत छ। सबैभन्दा कम रुकुम पूर्वमा ७१.४ प्रतिशत रहेको छ। लुम्बिनी प्रदेशको समग्र साक्षरता दर ७८.१ प्रतिशत रहेको छ, जुन राष्ट्रिय औसत ७६.२ प्रतिशत भन्दा केही मात्र बढी छ। लुम्बिनी प्रदेशमा पुरुषहरू ८५.२ प्रतिशत र महिलाहरू ७१.७ प्रतिशत साक्षर रहेका छन्। लुम्बिनी प्रदेशमा पुरुष भन्दा महिलाको साक्षरता प्रतिशत १४ प्रतिशत विन्दुले कम छ। लुम्बिनी प्रदेशको पुरुष र महिलाको साक्षरता दर नेपालको समग्र साक्षरता दर भन्दा बढी छ। पालिका तहमा साक्षरता दरलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता दर बुटवल उपमहानगरपालिकाको ९१.३१ प्रतिशत (पुरुष ९५.२३ प्रतिशत, महिला ८७.६३ प्रतिशत) रहेको छ भने सबैभन्दा कम साक्षरता दर भएको पालिकामा नरैनापूर गाउँपालिका रहेको छ। नरैनापूर गाउँपालिकाको साक्षरता दर ४७.८९ प्रतिशत (पुरुष ५४.८३ प्रतिशत, महिला ४०.९४ प्रतिशत)

छ। लुम्बिनी प्रदेशका दश उच्च साक्षरता दर हुने पालिकाहरू र दश सबैभन्दा कम साक्षरता दर हुने पालिकाहरूलाई तालिका ६.२ मा दिइएको छ।

तालिका ६.१ साक्षरता दर

जिल्ला	साक्षरता दर (वर्ष वा सोभन्दा माथि ५)		
	जम्मा साक्षरता दर (%)	पुरुष साक्षरता दर (%)	महिला साक्षरता दर (%)
नवलपरासी (पश्चिम)	७८.०	८६.३	७०.२
रुपन्देही	८१.२	८८.४	७४.४
कपिलवस्तु	७१.८	७९.६	६४.४
पाल्पा	८३.७	९०.५	७८.०
अर्घाखाँची	८०.०	८७.७	७३.८
गुल्मी	८०.३	८८.०	७४.१
रुकुम पूर्व	७१.४	७९.७	६३.७
रोल्पा	७५.६	८४.०	६८.४
प्यूठान	८०.१	८७.९	७४.०
दाङ्ग	८१.४	८७.९	७५.७
बाँके	७३.४	७९.६	६७.५
बर्दिया	७६.९	८२.९	७१.५
लुम्बिनी प्रदेश	**७८.१**	**८५.२**	**७१.७**
नेपाल	**७६.२**	**८३.६**	**६९.४**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

तालिका ६.२ साक्षरता दर सबैभन्दा उच्च हुने र सबैभन्दा कम हुने १० स्थानीय तह

साक्षरता दर उच्च भएका				साक्षरता दर न्यून भएका			
स्थानीय तह	दुवै	पुरुष	महिला	स्थानीय तह	दुवै	पुरुष	महिला
बुटवल उपमहानगरपालिका	९१.३१	९५.२३	८७.६३	नरैनापुर गाउँपालिका	४७.८९	५४.८३	४०.९४
तानसेन नगरपालिका	८९.०५	९४.६२	८४.३८	डुडुवा गाउँपालिका	५५.३९	६३.३३	४७.३०
तिलोत्तमा नगरापालिका	८८.०९	९३.३७	८३.३४	माथागढी गाउँपालिका	६३.७६	७४.५९	५३.९६
सिद्धार्थनगर नगरपालिका	८६.१२	९२.५०	७९.७९	विजयनगर गाउँपालिका	६४.२५	७१.९४	५६.७४
रेसुङ्गा नगरपालिका	८५.३७	९१.८०	८०.०२	कृष्णनगर नगरपालिका	६७.०१	७३.५६	६०.४०
सैनामैना नगरपालिका	८४.९०	९०.८८	७९.८५	जानकी गाउँपालिका	६७.१२	७५.१४	५८.९६

रामपुर नगरपालिका	८४.८७	९१.०४	७९.९४	शुद्धोधन गाउँपालिका	६७.२६	७६.७४	५८.२१
सन्धिखर्क नगरपालिका	८४.५०	९१.२७	७८.९५	महाराजगञ्ज नगरपालिका	६७.६६	७६.२४	५८.९९
प्यूठान नगरपालिका	८४.४६	९१.६१	७८.८३	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	६७.७४	७५.४७	६०.३९
सुनवल नगरपालिका	८३.८९	९०.४०	७८.३०	मर्चवारी गाउँपालिका	६८.६९	७९.२२	५८.०९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रको को प्रतिवेदन अनुसार आर्थिक वर्ष २०७२/७३ सम्ममा लुम्बिनी प्रदेशका १२ जिल्लाहरूमध्ये बाँके र कपिलवस्तु बाहेक अन्य दश जिल्ला साक्षर जिल्ला घोषणा भैसकेका छन्। पछि सम्वत् २०७९ असार ३१ गते बाँके जिल्लालाई पनि साक्षर जिल्ला घोषणा गरिएको छ। साक्षर घोषणा भएकाहरु मध्ये देशभरमा बाँके ६१औं जिल्लामा पर्दछ भने लुम्बिनी प्रदेशमा ११ औं नम्बरमा पर्दछ। त्यसैगरी सम्वत् २०८० असार ३१ गते मा कपिलवस्तु जिल्लालाई पनि साक्षर जिल्ला घोषणा गरिएको छ। साक्षर घोषणा भएकाहरुमध्ये देशभरमा कपिलवस्तु ६४ औं जिल्लामा पर्दछ भने लुम्बिनी प्रदेशको १२औं जिल्लाको रुपमा पर्दछ।

६.१.२ विद्यालय र विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या

तालिका ६.३ ले लुम्बिनी प्रदेशको जिल्लागत रुपमा विद्यालयहरूको सङ्ख्यालाई प्रस्तुत गरेको छ। नेपाल सरकार शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको २०७९ को पहिलो फ्ल्यास रिपोर्ट अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा ५,८७८ विद्यालयहरू रहेका छन्, ती मध्ये ७९.२ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन् भने २०.८ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छन्। जिल्लागत रुपमा हेर्दा सामुदायिक विद्यालय सबैभन्दा बढी रुकुम पूर्वमा ९६.६ प्रतिशत र सबैभन्दा कम रुपन्देहीमा ६३.३ प्रतिशत रहेका छन्। संस्थागत विद्यालयको सङ्ख्या हेर्दा सबैभन्दा बढी रुपन्देहीमा ३०६, दाङमा २१८, बाँकेमा १९६ र सबैभन्दा कम रुकुमपूर्वमा चारवटा गरी लुम्बिनी प्रदेशमा जम्मा १,२२३ ओटा संस्थागत विद्यालयहरु देखिन्छन्। समग्र नेपालको तुलनामा लुम्बिनी प्रदेशको मात्र सामुदायिक १६.१९ प्रतिशत र संस्थागत १६.८२ प्रतिशत गरी कुल १६.३१ प्रतिशत विद्यालय रहेका छन्।

तालिका ६.३ जिल्लागत रुपमा प्रदेशमा सञ्चालित विद्यालयहरूको सङ्ख्या

जिल्ला	जम्मा विद्यालय सङ्ख्या	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक(%)
गुल्मी	५३३	५००	३३	९३.८
पाल्पा	४९०	४४४	४६	९०.६
नवलपरासी (पश्चिम)	३४७	२२७	१२०	६५.४
रुपन्देही	८३३	५२७	३०६	६३.३
कपिलवस्तु	७५८	६०८	१५०	८०.२
अर्घाखाँची	४२७	३९७	३०	९३.०
प्युठान	३९३	३५६	३७	९०.६
रोल्पा	४२०	४०४	१६	९६.२
रुकुम पूर्व	११९	११५	४	९६.६
दाङ	६२०	४०२	२१८	६४.८
बाँके	५५४	३८५	१६९	६९.५
बर्दिया	३८४	२९०	९४	७५.५
लुम्बिनी प्रदेश	**५८७८**	**४६५५**	**१२२३**	**७९.२**
नेपाल	**३६०३२**	**२८७६१**	**७२७१**	**७९.८**
लुम्बिनी प्रदेश (%)	**१६.३१**	**१६.१९**	**१६.८२**	

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

सम्वत् २०७९ को पहिलो फ्ल्यास रिपोर्ट अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका विभिन्न कक्षाहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या तालिका ६.४ मा दिइएको छ। कक्षा १ देखि ५ सम्म ६ लाख ६७ हजार जति विद्यार्थी रहेका छन् भने कक्षा ६ देखि ८ सम्म ३ लाख २४ हजार, कक्षा ९ र १० मा १ लाख ८८ हजार र कक्षा ११-१२ मा १ लाख ३९ हजार जति विद्यार्थीहरु रहेका छन्। यसले लुम्बिनी प्रदेशमा विद्यार्थीहरूले अध्ययन नसकिँदै विद्यालय छाड्ने दर उच्च रहेको देखाउँछ। प्रति विद्यालय विद्यार्थी सङ्ख्या औसतमा २२५ जना रहेको देखिन्छ जुन नेपालको औसत भन्दा केही बढी हो। रुपन्देही जिल्लामा सबैभन्दा बढी प्रति विद्यालय ३४८ जना विद्यार्थी रहेका छन्। त्यसपछि बाँकेमा प्रति विद्यालय २९६ जना रहेका छन्। जिल्लागत रुपमा सबैभन्दा कम अर्घाखाँचीमा प्रति विद्यालय १०३ जना विद्यार्थी रहेका छन्।

तालिका ६.४ विद्यार्थीको सङ्ख्या

जिल्ला	१ – ५ कक्षा	६ – ८ कक्षा	९ -१० कक्षा	११- १२ कक्षा	प्रति विद्यालय विद्यार्थी सङ्ख्या
गुल्मी	३०२३६	१५४१४	९८१९	६६१०	११६
पाल्पा	२५६८३	१४६५८	९४५९	७८५२	११८
नवलपरासी (पश्चिम)	४३८०३	२१४४०	१२१९७	९११७	२४९
रुपन्देही	१३७४२४	७०६३७	४२४६३	३८९७५	३४८
कपिलवस्तु	१०७१३२	३९१९२	२०४११	११२६३	२३५

अर्घाखाँची	२१२८३	११३७७	७०१३	४३८६	१०३
प्युठान	३५०२३	१८८७७	९१७६	५५४६	१७५
रोल्पा	३४९७९	१८३३०	९०५०	४४१५	१५९
रुकुमपूर्व	८४२९	४२३८	२५४३	१९४९	१४४
दाङ	८१२३९	४६७३५	२९०८९	२४१७९	२९२
बाँके	९२४२२	३६४७३	२०५७७	१४७५३	२९६
बर्दिया	४९६३२	२७५५७	१६८२४	१०६९९	२७३
लुम्बिनी प्रदेश	**६६७२८५**	**३२४९२८**	**१८८६२१**	**१३९७४४**	**२२५**
नेपाल	**३६१०६०३**	**१८२७४३३**	**१०८२७८०**	**७४८७३५**	**२०२**
लुम्बिनी प्रदेश (%)	**१८.५**	**१७.८**	**१७.४**	**१८.७**	

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

६.१.३ विद्यालयको किसिमअनुसार विद्यार्थी भर्ना

संस्थागत विद्यालयहरूमा भर्ना हुने बालबालिकाको सङ्ख्या पछिल्ला वर्षहरूमा धेरै बढेको देखिन्छ। जस अनुसार पछिल्लो समयमा लुम्बिनी प्रदेशमा ४६.४ प्रतिशत बालबालिका संस्थागत विद्यालयमा भर्ना हुने गरेका छन्। यो अनुपात नेपाल (४४.९२ प्रतिशत) को भन्दा केही बढी हो। फलस्वरूप लुम्बिनी प्रदेशमा संस्थागत विद्यालय पढ्ने विद्यार्थीको हिस्सा राष्ट्रियस्तर भन्दा केही बढी छ। करीब पाँच प्रतिशत बालबालिकाहरू मदरसा, गुम्बा तथा गुरूकूल जस्ता धार्मिक विद्यालयहरूमा भर्ना हुने गरेका छन्। यो अनुपात पनि राष्ट्रियस्तर भन्दा बढी हो। तुलनात्मक रूपमा धेरै छात्राहरू सामुदायिक विद्यालयहरूमा पढ्ने गरेका छन्। दाङ्ग, बाँके, रुपन्देही र नवलपरासीमा बालबालिकाहरूको ठूलो हिस्सा संस्थागत विद्यालयहरूमा भर्ना भएका छन्। विद्यालय अनुसार विद्यार्थी सङ्ख्या तालिका ६.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.५ विद्यालय अनुसार विद्यार्थी सङ्ख्या

जिल्ला	संस्थागत विद्यालय			सामुदायिक विद्यालय			धार्मिक विद्यालय		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
गुल्मी	४५३५	५०९५	९६३०	८९१	१३११	२२०२	०	०	०
पाल्पा	३१५०	३४५४	६६०४	१२५६	१६७२	२९२८	३५	४२	७७
नवलपरासी (पश्चिम)	४२०८	४२५८	८४६६	४५२५	६३७५	१०९००	७५०	७०६	१४५६
रुपन्देही	९७२८	१०३९	२०१२३	१२९६	१८३३२	३१२९६	३१४१	३०७३	६२१४
कपिलवस्तु	७९५१	७९९४	१५९४	४१८०	६६९१	१०८७१	१६०६	१६०१	३२०७
अर्घाखाँची	२४३८	२८९९	५३३७	६७६	१०४६	१७२२	०	०	०
प्युठान	३८९२	४१९८	८०९०	१०५८	१६७९	२७३७	९	७	१६
रोल्पा	४८७२	५१७२	१००४	४७२	७५५	१२२७	०	०	०
रुकुम पूर्व	१३३८	१३७७	२७१५	११२	१९३	३०५	०	०	०
दाङ	५१९६	५३९६	१०५९२	१०२०	१२९५	२३१५७	६०	५८	११८

बाँके	५६४१	५९७४	११६१५	७६११	११५०६	१९११७	४७५	३९१	८६६
बर्दिया	६१९३	६९०६	१३०९९	४०९७	५८१९	९९१६	१०७	९३	२००
लुम्बिनी प्रदेश	**५९१४**	**६३११८**	**१२२२६**	**४८०४**	**६८३३३**	**११६३७८**	**६१८३**	**५९७१**	**१२१५**
नेपाल	**३१३३७**	**३३१५५**	**६४४९३**	**२२७४६**	**३१५४१**	**५४२८८**	**१०४७**	**१०१३**	**२०६०**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

६.१.४ कूल र खूद भर्ना दर

प्राथमिक तहमा लुम्बिनी प्रदेशको कूल भर्ना दर १३३.३ प्रतिशत छ भने खूद भर्ना दर ९७.५ प्रतिशत छ, जुन नेपालको खूद भर्ना दर ९७.१ प्रतिशत भन्दा सीमान्त रुपले मात्र बढी हो। जिल्लागत रुपमा रुकुम पूर्व र गुल्मीको प्राथमिक तहको खूद भर्ना दर सबैभन्दा कम ९४.८ प्रतिशत रहेको छ। निम्न माध्यमिक तहमा लुम्बिनी प्रदेशको कूल भर्ना दर ११४.८ प्रतिशत रहेको छ जुन नेपालको कूल भर्ना दर ११४.३ प्रतिशत भन्दा केही बढी छ। निम्न माध्यमिक तहमा सबैभन्दा कम कूल भर्ना दर पाल्पामा १०९.६ प्रतिशत रहेको छ। यो तहमा छात्र भन्दा छात्राहरूको कुल भर्ना दर बढी रहेको छ। निम्न माध्यमिक तहमा औसत खूद भर्ना दर भने लुम्बिनी प्रदेशको ९४.४ प्रतिशत रहेको छ जुन करिब राष्ट्रिय स्तर बराबरको रहेको छ। कूल तथा खूद भर्ना दरसम्बन्धी विवरण तालिका ६.६क र ६.६ख मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.६क कूल र खूद भर्ना दर (प्राथमिक र निम्न माध्यमिक)

जिल्ला	कूल भर्ना दर (१ देखि ५ कक्षा)			खूद भर्ना दर (१ देखि ५ कक्षा)			कूल भर्ना दर (६ देखि ८ कक्षा)			कूल भर्ना दर (६ देखि ८ कक्षा)		
	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै
अर्घाखाँची	१२५.९	१२५	१२५.४	९६.१	९७.३	९६.७	११२.६	१०७.७	११०	९२.६	९४.४	९३.६
बाँके	१४५.८	१४३.८	१४४.७	९८.१	९८.७	९८.४	१२०.४	११२.५	११६	९५.१	९५.४	९५.३
बर्दिया	१२१.५	१२५.४	१२३.५	९७	९८.४	९७.७	११६.९	१०८.८	११२.६	९३.९	९३.१	९३.५
दाङ	१२६.९	१३२.५	१२९.८	९७.६	९८.६	९८.१	११९.४	११२	११५.५	९४.८	९५.६	९५.२
गुल्मी	१२८.९	१३०.२	१२९.६	९३.९	९५.७	९४.८	११८.२	१०९.५	११३.५	९४.४	९३.७	९४
कपिलवस्तु	१४०.१	१४०.२	१४०.१	९८.२	९८.६	९८.४	१२२.४	११२.५	११६.९	९४.१	९३.८	९३.९
नवलपरासी (पश्चिम)	१२६.२	१२२.९	१२४.५	९६.७	९८.१	९७.४	१२२.४	११२.४	११७	९५.१	९४.६	९४.८
पाल्पा	१२१.१	१२५.७	१२३.५	९४.२	९७	९५.६	११२.९	१०६.६	१०९.६	९४.१	९३.३	९३.७
प्युठान	१३३	१३४.८	१३३.९	९५	९६.९	९६	१२०.४	१०९.९	११५.१	९४.७	९३.८	९४.३
रोल्पा	१४४.३	१४४.५	१४४.४	९५.६	९६.६	९६.१	१२०.८	१०९.३	११४.९	९४.५	९३	९३.८
रुकुम पूर्व	१४१.६	१४४.८	१४३.२	९२.७	९६.८	९४.८	११८.१	१०८.१	११२.९	९४	९२.९	९३.५
रुपन्देही	१२९.६	१३१.८	१३०.८	९७.४	९८.६	९८.१	११९.३	१११.७	११५	९४	९४.७	९४.४
लुम्बिनी प्रदेश	**१३२.६**	**१३३.९**	**१३३.३**	**९६.९**	**९८.१**	**९७.५**	**११९.३**	**१११**	**११४.८**	**९४.४**	**९४.४**	**९४.४**
नेपाल	**१३०.६**	**१२८.५**	**१२९.५**	**९६.५**	**९७.६**	**९७.१**	**११८.४**	**११०.६**	**११४.३**	**९४.२**	**९४.५**	**९४.३**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

लुम्बिनी प्रदेशमा माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को कूल भर्ना दर ९७.९ प्रतिशत र खूद भर्ना दर ७५.६ प्रतिशत रहेको छ जुन नेपालको कूल भर्ना दर ९९.८ र खुद भर्ना दर ७६.५ प्रतिशत भन्दा कम छ। माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) को खूद भर्ना दर सबैभन्दा कम गुल्मीमा ७१.३ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा बढी दाङमा ८१ प्रतिशत रहेको छ (तालिका ६.६ख)। उच्च माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) को कूल भर्ना दर लुम्बिनी प्रदेशमा ६९ प्रतिशत रहेको छ भने खूद भर्ना दर जम्मा ३६.४ प्रतिशत रहेको छ। यस्तो दर राष्ट्रिय स्तरमा क्रमश ६६.४ प्रतिशत र ३६ प्रतिशत रहेको छ।उच्च माध्यमिक तह(कक्षा ११-१२) मा छात्राहरूको खूद भर्ना दर ३६.३ प्रतिशत रहेको छ जुन राष्ट्रिय स्तरको ३४.८ भन्दा बढी छ।

तालिका ६.६ ख कूल र खूद भर्ना दर (माध्यमिक र उच्च माध्यमिक)

जिल्ला	कूल भर्ना दर (९ देखि १० कक्षा)			खूद भर्ना दर (९ देखि १० कक्षा)			कूल भर्ना दर (११ देखि १२ कक्षा)			खूद भर्ना दर (११ देखि १२ कक्षा)		
	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै	छात्रा	छात्र	दुवै
अर्घाखाँची	९४	९४.८	९४.४	७६	७५	७५.५	६२.५	६७.६	६४.६	३७.७	३९.५	३८.४
बाँके	९४.२	१०४.५	९९.३	७३.८	८०.६	७७.२	७३	७०.४	७१.७	४०.३	३७.५	३९
बर्दिया	९५.४	८८.३	९१.९	७४.९	६८.२	७१.६	६८.४	७४.३	७०.७	३६.७	३७.७	३७.१
दाङ	१००.८	१०८.२	१०४.३	७८.८	८३.४	८१	८७.७	७२.२	७९.६	४७	३७.४	४२
गुल्मी	९४.३	८९.८	९२	७३.४	६९.३	७१.३	६२.३	६७	६४.३	३४.२	३५.२	३४.६
कपिलवस्तु	९५.४	९६.९	९६.२	७२.७	७२.५	७२.६	६२.२	७५.१	६८.१	३२.४	३६.९	३४.४
नवलपरासी (पश्चिम)	९८.२	९५.२	९६.७	७४.९	७१.७	७३.२	७२.८	७५	७३.८	३७.३	३६.५	३६.९
पाल्पा	९४.८	९८	९६.४	७६.२	७७.५	७६.८	५७	६४.१	६०.१	३३.१	३५.३	३४.१
प्युठान	९७.४	९६.३	९६.९	७५.७	७४.९	७५.३	६३	६६.३	६४.३	३२.६	३४.९	३३.५
रोल्पा	१००	९८.७	९९.४	७६.९	७५.६	७६.३	८०.९	७१.९	७६.९	४१.५	३७.१	३९.६
रुकुम पूर्व	९९.१	१०२.८	१००.८	७६.८	७९.४	७८	५८.४	५६.९	५७.७	३२.९	३४.२	३३.५
रुपन्देही	९९.९	९८.७	९९.३	७६.९	७५.२	७६	५९.५	७०.८	६५.१	३१.३	३५.८	३३.५
लुम्बिनी प्रदेश	९७.५	९८.४	९७.९	७५.८	७५.५	७५.६	६७.५	७०.७	६९	३६.३	३६.५	३६.४
नेपाल	९७.१	९९.८	९८.४	७५.८	७७.१	७६.५	६३.३	७०	६६.४	३४.८	३७.४	३६

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

६.१.५ कक्षा दोहोऱ्याउने र कक्षा छाड्ने दर

तालिका ६.७ ले कक्षा दोहोऱ्याउने दरलाई देखाएको छ। लुम्बिनी प्रदेशको कक्षा दोहोऱ्याउने दर कक्षा १-५ सम्मको ८.५ प्रतिशत, कक्षा ६-८ सम्मको १.६ र कक्षा ९-१० सम्म २.४ प्रतिशत रहेको छ। यसरी प्राथमिक तहमा सबैभन्दा बढी र त्यपछि माध्यमिक (कक्षा ९-१०) र सबैभन्दा कम निम्न माध्यामिक तहमा कक्षा दोहोऱ्याउने दर देखिन्छ।। लुम्बिनी प्रदेशको कक्षा

दोहोऱ्याउने दर १ देखि १० कक्षा सम्म नै नेपालको तुलनामा बढी रहेको छ र यस प्रदेशमा १ देखि १० कक्षा सम्म छात्राको कक्षा दोहोऱ्याउने दर छात्रको भन्दा कम देखिन्छ।

लुम्बिनी प्रदेशका जिल्लाहरूलाई हेर्ने हो भने कक्षा १-५ मा कक्षा दोहोऱ्याउने दर रुकुमपूर्व, नवलपरासी (पश्चिम), प्युठान, कपिलवस्तु, रोल्पा, गुल्मीमा १० प्रतिशत भन्दा बढी छ भने सबैभन्दा कम बाँकेमा ६.६ र दाङमा ६.७ प्रतिशतको रहेको छ। कक्षा ६-८ को तहमा सबैभन्दा बढी रुकुमपूर्वको २.७, पाल्पाको २.२ रहेको छ।कक्षा ९-१० मा सबैभन्दा बढी कक्षा दोहाराउने दर ४.१ प्रतिशत पाल्पामा रहेको छ (तालिका ६.७)।

तालिका ६.७ कक्षा दोहोऱ्याउने दर (प्रतिशत)

जिल्ला	कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
गुल्मी	११.१	९.२	१०.१	०.८	१.५	१.१	०.७	१.३	१.१
पाल्पा	७.७	९.३	८.५	१	३.२	२.२	४	४.१	४.१
नवलपरासी (पश्चिम)	१२.३	१४.३	१३.३	१.४	२.३	१.८	३	४	३.५
रुपन्देही	१०.७	८.३	९.५	१.६	१.५	१.६	१.३	०.४	०.९
कपिलवस्तु	१२	१२.२	१२.१	१.२	१.९	१.५	०.७	०.८	०.७
अर्घाखाँची	९.६	१०.२	९.९	०.७	०.८	०.८	१.१	०.९	१
प्युठान	१२.६	१४.२	१३.३	०.४	०.८	०.६	०.४	०.५	०.५
रोल्पा	११	१२	११.५	१.४	१.३	१.४	१.२	२	१.६
रुकुमपूर्व	१६	१५.६	१५.८	२.३	३.२	२.७	२.६	१.५	२.१
दाङ	६.६	६.९	६.७	०.३	०.७	०.५	०.४	१.३	०.८
बाँके	६.७	६.६	६.६	१	२.७	१.९	३.२	२.३	२.७
बर्दिया	७.४	८.७	८.१	०.६	०.७	०.७	०.२	०.६	०.४
लुम्बिनी प्रदेश	**८.३**	**८.७**	**८.५**	**१**	**२.१**	**१.६**	**२.२**	**२.६**	**२.४**
नेपाल	**७.५**	**८**	**७.८**	**१**	**१.७**	**१.४**	**२.१**	**२.४**	**२.२**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

तालिका ६.८ मा कक्षा छाड्ने दरलाई प्रस्तुत गरिएको छ। कक्षा १-५ सम्म लुम्बिनी प्रदेशको कक्षा छाड्ने दर २.५ प्रतिशत रहेको छ, जुन नेपालको समग्र २.६ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ। कक्षा ६-८ मा कक्षा छाड्ने दर बढेर ३.२ प्रतिशत पुगेको छ। यो दर राष्ट्रियस्तरको ३.३ प्रतिशत भन्दा केही मात्र कम रहेको छ। कक्षा ९-१० मा जाँदा कक्षा छाड्ने दर ०.७ प्रतिशत मात्र देखिन्छ। उक्त दर नेपालको समग्र स्तरको तहमा नै रहेको छ। यस प्रदेशमा प्राथमिक, निम्न माध्यामिक र माध्यामिक (९-१०) मा छात्रा भन्दा छात्रको कक्षा छाड्ने दर बढी रहेको छ।

जिल्लागत रुपमा हेर्दा कक्षा छाड्ने दर तुलनात्मक रुपमा कक्षा १-५ मा रुकुमपूर्व, रुपन्देही र कपिलवस्तुमा सबैभन्दा बढी ४.३ रहेको देखिन्छ। कक्षा ६-८ सम्ममा सवैभन्दा बढी कक्षा छाड्ने दर रुकुमपूर्वमा ५.५ र रुपन्देहीमा ५.४ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा ९-१० सम्मा कक्षा छाड्ने दर सवैभन्दा बढी कपिलवस्तुमा १.७ र रुकुमपूर्वमा १.५ प्रतिशत रहेको छ (तालिका ६.८)।

तालिका ६.८ कक्षा छाड्ने दर (प्रतिशत)

जिल्ला	कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
गुल्मी	२	२.६	२.३	२.७	३.१	२.९	०.४	०.४	०.४
पाल्पा	२.१	२.२	२.१	२.७	२.५	२.६	०.५	०.५	०.५
नवलपरासी (पश्चिम)	३.१	३.५	३.३	३.८	३.७	३.८	०.९	०.९	०.९
रुपन्देही	४.५	४.२	४.३	६.६	४.२	५.४	१.३	०.७	१
कपिलवस्तु	४.४	४.३	४.३	४	३.६	३.८	१.४	२.१	१.७
अर्घाखाँची	२.५	३.२	२.८	३.४	३.४	३.४	०.७	०.७	०.७
प्युठान	३	३.४	३.२	४.९	५	५	०.८	१	०.९
रोल्पा	२.९	३.२	३.१	३.५	३.५	३.५	०.९	०.९	०.९
रुकुम पूर्व	४	४.६	४.३	५.३	५.६	५.५	१.६	१.३	१.५
दाङ	३.९	३.९	३.९	४.१	४	४	१	१.२	१.१
बाँके	२.२	२.२	२.२	२.४	२.६	२.५	०.५	०.४	०.५
बर्दिया	३.१	३	३.१	३.५	३.७	३.६	०.८	१	०.९
लुम्बिनी प्रदेश	**२.३**	**२.६**	**२.५**	**३.१**	**३.२**	**३.२**	**०.६**	**०.७**	**०.७**
नेपाल	**२.५**	**२.७**	**२.६**	**३.१**	**३.३**	**३.३**	**०.७**	**०.८**	**०.७**

स्रोतः शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०७९

६.१.६ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्या र उत्तिर्ण गरेको शैक्षिक तह

लुम्बिनी प्रदेशका पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसङ्ख्या ३६७४२३१ मध्ये पुरुष १९०१८६७ (५१.८%) जना र महिला १७७२३६४ (४८.२%) जना रहेका छन्। यी मध्ये माथिल्लो शैक्षिक योग्यता एसइइ वा सो सरह हुने २९७७९५ (८.१%), पुरुष १५६३०१ (८.१%) र महिला १४१४९४ (७.९%) रहेका छन्। माथिल्लो शैक्षिक योग्यता एसइइ हुने महिला र पुरुषको अनुपातमा खासै भिन्नता देखिंदैन। तर माथिल्लो शैक्षिक योग्यता स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि हुने कुल जनसङ्ख्या ५०७७४ (१.४%), पुरुष ३२४९९ (१.७%) र महिला १८२७५ (१.०%) रहेको छ। यसरी हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा उच्च शिक्षा हासिल गरेका महिला र पुरुषमा निकै ठूलो फरक देखिन्छ। माथिल्लो शैक्षिक योग्यताबमोजिम यो प्रदेशको जनसङ्ख्या तालिका ६.९ मा दिइएको छ।

तालिका ६.९ पाँच वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसङ्ख्या र उत्तिर्ण गरेको शैक्षिक तह

विवरण	जम्मा	पूर्व प्राथमिक (शिशु)	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक	एस.इ.इ.	दश जोड दुई वा सो सरह	स्नातक	स्नातकोत्तर र सो भन्दा माथि	अन्य
नेपाल										
जम्मा	२०४०८१२४	८९६५४६	५८५५७३२	४०७१३३१	३१४८१८०	१९३९६३१	२६००९०३	९३०१७६	४४१५८५	१७७६१
पुरुष	१०८४५३००	४८३८२४	३११८५५०	२१८७२९९	१६७८१५६	१०४८९२०	१३३३८७८	५१५१०३	२८१३७८	७३३२
महिला	९५६२८२४	४१२७२२	२७३७१८२	१८८४०३२	१४७००२४	८९०७११	१२६७०२५	४१५०७३	१६०२०७	१०४२९
लुम्बिनी										
जम्मा	३६७४२३१	१७५०१७	११५३९२२	७९८१५३	५६९२७०	२९७७९५	३९१५४९	११६१७६	५०७७४	३५७०
पुरुष	१९०१८६७	९४०२९	६०७६५८	४२१४३१	२९६३१८	१५६३०१	१९२२०५	६०६७१	३२४९९	१२२७
महिला	१७७२३६४	८०९८८	५४६२६४	३७६७२२	२७२९५२	१४१४९४	१९९३४४	५५५०५	१८२७५	२३४३
रुकुम पूर्व										
जम्मा	३७०१०	१६८७	१२८८२	७९२९	५५७८	२५५९	३८७७	६८८	३५३	३
पुरुष	१९७८७	८५४	७०४३	४२९७	३११३	१४३४	१८२७	३६१	२३७	०
महिला	१७२२३	८३३	५८३९	३६३२	२४६५	११२५	२०५०	३२७	११६	३
रोल्पा										
जम्मा	१६०४५७	७०५३	६५४६०	३७७७१	१९९११	९२५६	११०८१	२१८९	९९५	४९
पुरुष	८२२२८	३६८८	३५०१८	१९७०६	९९५३	४७५२	५१८५	११७२	६९१	१३
महिला	७८२२९	३३६५	३०४४२	१८०६५	९९५८	४५०४	५८९६	१०१७	३०४	३६
प्यूठान										
जम्मा	१६८७३२	७४४८	६६९२५	३९६९०	१९९८८	१००६५	११८५५	२९१७	१३८४	५१
पुरुष	८१७१३	३८४२	३३७९९	१८८९८	९८९३	५०९०	५४६८	१५५०	९६४	१६
महिला	८७०१९	३६०६	३३१२६	२०७९२	१००९५	४९७५	६३८७	१३६७	४२०	३५
गुल्मी										
जम्मा	१८२२९८	८२०२	५९२९६	३९१३६	२६१८५	१६७८५	१७७४४	४६००	२०८०	९२
पुरुष	८९४४५	४४२६	३०५८६	१९०४१	१२६३६	८४०५	८०६९	२३४५	१४०७	४३
महिला	९२८५३	३७७६	२८७१०	२००९५	१३५४९	८३८०	९६७५	२२५५	६७३	४९
अर्घाखाँची										
जम्मा	१३०९६९	५२२९	४२०५७	२८२१०	१९७७५	१४६३८	११७८१	२९५५	१५६२	१०५
पुरुष	६४१५३	२८११	२१७८८	१३६७४	९१२०	७०४९	५४३६	१५६२	१०७९	४५
महिला	६६८१६	२४१८	२०२६९	१४५३६	१०६५५	७५८९	६३४५	१३९३	४८३	६०
पाल्पा										
जम्मा	१९०६३९	६१६३	५६५०८	४०९३५	३११३५	१७९४०	२१४२२	६०३१	३२६३	१३३
पुरुष	९३६३४	३२१३	२८८६७	२०१४८	१५३९०	९४०१	९७३५	२८३१	२००३	३१
महिला	९७००५	२९५०	२७६४१	२०७८७	१५७४५	८५३९	११६८७	३२००	१२६०	१०२
नवलपरासी (पश्चिम)										
जम्मा	२७९१८६	१४७८०	८२८०५	६१७६४	४५९४८	२२३५३	३२६०२	८२१८	३१९२	४९७
पुरुष	१४८८७७	८०३७	४४८९३	३३८९१	२४६००	१२२५१	१६५४५	४२४८	१९९०	१६७
महिला	१३०३०९	६७४३	३७९१२	२७८७३	२१३४८	१०१०२	१६०५७	३९७०	१२०२	३३०
रुपन्देही										
जम्मा	८४००५८	४०६१५	२३२०३९	१७४५९१	१३०९६३	७८४९३	११२५९५	३७७७८	१६२४८	६२०

पुरुष	४४५३३५	२२०८८	१२१८६५	९५३०३	७०७५७	४२३९३	५७२१७	१९५६७	९९४१	१९८
महिला	३९४७२३	१८५२७	११०१७४	७९२८८	६०२०६	३६१००	५५३७८	१८२११	६३०७	४२२
कपिलवस्तु										
जम्मा	४४६१९०	२७७५४	१६९७५१	९७९३०	६५८८८	२६८१८	३५४१०	१०२२८	४३३७	१८५
पुरुष	२४०९३९	१४९०६	८८५३७	५४३७८	३७४९८	१४५३६	१९१५१	५८६१	२९२६	७८
महिला	२०५२५१	१२८४८	८१२१४	४३५५२	२८३९०	१२२८२	१६२५९	४३६७	१४११	१०७
दाङ्ग										
जम्मा	५०५३७४	२१४३३	१४७३१६	११२८७२	८४९६५	४०२५५	५७६७४	१७३१८	७५८७	४८९
पुरुष	२५६७४९	११३५९	७७२८६	५७९०४	४२४९४	२०७४०	२७३१२	८८७५	४९५५	१६१
महिला	२४८६२५	१००७४	७००३०	५४९६८	४२४७१	१९५१५	३०३६२	८४४३	२६३२	३२८
बाँके										
जम्मा	४०५४८०	२१३६६	१२६५६६	८१४५४	६३६०९	३२७०८	४५९५६	१५४८६	६४९८	६६३
पुरुष	२१४५६०	११७४७	६७७५७	४४२९८	३३९०५	१७१४१	२२६६०	८३३१	४१८८	२६८
महिला	१९०९२०	९६१९	५८८०९	३७१५६	२९७०४	१५५६७	२३२९६	७१५५	२३१०	३९५
बर्दिया										
जम्मा	३२७८३८	१३२८७	९२३१७	७५८७१	५५३२५	२५९२५	२९५५२	७७६८	३२७५	६८३
पुरुष	१६४४४७	७०५८	५०२१९	३९८९३	२६९५९	१३१०९	१३६००	३९६८	२११८	२०७
महिला	१६३३९१	६२२९	४२०९८	३५९७८	२८३६६	१२८१६	१५९५२	३८००	११५७	४७६

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

नोटः तालिका ६.९ मा तह नखुलेका र तह उल्लेख नगरिएका जनसङ्ख्याको विवरण समावेश गरिएको छैन।

६.१.७ अध्ययनको प्रमुख क्षेत्र

लुम्बिनी प्रदेशमा प्रमाणपत्र तह वा सोभन्दा माथि उत्तिर्ण गरेका कुल ५,५८,४९९ जनामध्ये सबैभन्दा धेरै (३६.७ प्रतिशत)ले शिक्षा संकायमा अध्ययन गरेको देखिन्छ। त्यसपछि ३१ प्रतिशतले व्यवस्थापन अध्ययन गरेका रहेछन् भने प्राविधिक विषय अध्ययन गरेका जनसङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा कम नै छन्। शिक्षा संकाय अध्ययन गर्नेमा महिलाको हिस्सा पुरुषको भन्दा धेरै देखिन्छ। व्यवस्थापन अध्ययन गर्नेमा भने पुरुषको हिस्सा अधिक रहेको छ (तालिका ६.१०)।

तालिका ६.१० दश जोड दुई वा सो सरह उत्तिर्ण १५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका जनसङ्ख्याको अध्ययनको क्षेत्र

अध्ययनको क्षेत्र	पुरुष		महिला		जम्मा	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
मानविकी तथा समाजशास्त्र	३००९२	१०.५	२३७९५	८.७	५३८८७	९.६
व्यवस्थापन	९६०६४	३३.७	७७१३१	२८.२	१७३१९५	३१.०
शिक्षा	८४१९७	२९.५	१२०५०१	४४.१	२०४६९८	३६.७
विज्ञान तथा प्रविधि	२४३८३	८.५	१२६६३	४.६	३७०४६	६.६
स्वास्थ्य/चिकित्साशास्त्र	९००९	३.२	१३८८९	५.१	२२८९८	४.१
इन्जिनियरिङ	९६५६	३.४	१६४१	०.६	११२९७	२.०
कानून	२३५६	०.८	१०४५	०.४	३४०१	०.६

कृषि	२९१२	१.०	१९११	०.७	४८२३	०.९
वन	८२७	०.३	६२७	०.२	१४५४	०.३
पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मत्स्यपालन	९०७	०.३	४१३	०.२	१३२०	०.२
कम्प्यूटर/सूचना प्रविधि	३५७३	१.३	१२५३	०.५	४८२६	०.९
अन्य	५८८९	२.१	४२७२	१.६	१०१६१	१.८
उल्लेख नगरेका	१५५१०	५.४	१३९८३	५.१	२९४९३	५.३
जम्मा	**२८५३७५**	**१००.०**	**२७३१२४**	**१००.०**	**५५८४९९**	**१००.०**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

६.१.८ स्कुल/कलेज जाने उमेरका जनसङ्ख्याको अध्ययन स्थिति

स्कुल/कलेज जाने उमेरका जनसङ्ख्या स्कुल/कलेज गइरहेका छन् वा स्कुल/कलेज जान छोडिसकेका छन् वा कहिल्यै गएका छैनन् भन्ने विवरण शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्न, शैक्षिक संस्था बाहिर भएका लक्षित समूहलाई खोजपड्ताल गर्न तथा स्कुल/कलेजसम्म पुग्नका लागि आइपरेका समस्या बुझी सोको समाधान गर्ने नीति, योजना तथा कार्यक्रम बनाउनका लागि महत्वपुर्ण हुन्छ। यस सन्दर्भमा लुम्बिनी प्रदेशमा ५ देखि २५ वर्षसम्मका बालबालिका तथा युवाको स्कुल/कलेज उपस्थितिसम्बन्धी विवरण तालिका ६.११ मा दिइएको छ। यस उमेर समूहका कुल १७३७७०० जनसङ्ख्या मध्ये १२०३६९० (६९.३ प्रतिशत) बालबालिका तथा युवा हाल स्कुल/कलेज गइरहेको देखिन्छ। यो समूहका २५ प्रतिशत जनसङ्ख्या भने विगतमा स्कुल गएका तर हाल स्कुल कलेज नगएका पाइएको छ। त्यसैगरी उक्त उमेर समूहका ५.६ प्रतिशत जनसङ्ख्या भने कहिल्यै स्कुल/कलेज नगएका पाइएको छ। स्कुल गएर पनि बीचमै छोडेका र कहिल्यै स्कुल नगएकामध्ये महिलाको हिस्सा पुरुषको तुलनामा निकै धेरै देखिन्छ। यसबाट लुम्बिनी प्रदेशमा शैक्षिक क्षेत्रमा लैङ्गिक असमानता अझैपनि कायमै छ भन्न सकिन्छ।

तालिका ६.११ पाँच देखि २५ वर्षका एस.एल.सी वा सोभन्दा मुनिको तहमा अध्ययन गरेका वा कहिल्यै स्कुल नगएका जनसङ्ख्यासम्बन्धी विवरण

विवरण	जम्मा		पुरुष		महिला	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
हाल स्कुल/कलेज गइरहेका	१२०३६९०	६९.३	६२२७६८	७१.८	५८०९२२	६६.७
विगतमा स्कुल/कलेज गएका	४३४३३८	२५.०	२०२४७५	२३.४	२३१८६३	२६.६
कहिल्यै स्कुल/कलेज नगएका	९७१६७	५.६	४०६१९	४.७	५६५४८	६.५
उल्लेख नभएका	२५०५	०.१	१२६४	०.१	१२४१	०.१
जम्मा (५ देखि २५ वर्षका)	१७३७७००	१००.०	८६७१२६	१००.०	८७०५७४	१००.०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

६.१.९ क्याम्पसहरू

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको शैक्षिक तथ्याङ्क, २०७८/७९ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा जम्मा १६७ ओटा क्याम्पसहरू रहेका छन्। बागमती प्रदेश पछि बढी क्याम्पसहरू भएको प्रदेशमा यो प्रदेश पर्दछ।यी क्याम्पसहरूमा लुम्बिनी प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा ७४६६९ जना भर्ना भएका छन्। जसमध्ये छात्र ३९ प्रतिशत र छात्रा ६१ प्रतिशत रहेका छन्। संकाय अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा अध्ययनरत कूल विद्यार्थीमध्ये सबैभन्दा धेरै एस एण्ड टी संकायमा र सबैभन्दा थोरै बुद्धिज्म संकायमा रहेका छन् (तालिका ६.१२)।

तालिका ६.१२ संकाय अनुसार विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्या

संकाय	छात्र	प्रतिशत	छात्रा	प्रतिशत	जम्मा
कृषि	२५६	५३	२२३	४७	४७९
आयुर्वेद	९०	४९	९५	५१	१८५
बुद्धिज्म	७६	७९	२०	२१	९६
शिक्षा	५४९२	२४	१७५३५	७६	२३०२७
इन्जिनियरिङ्ग	८०१	७९	२१३	२१	१०१४
एचएसएस	३२५७	४९	३३५४	५१	६६११
कानून	१४७६	७३	५४८	२७	२०२४
व्यवस्थापन	१३१७१	३९	२०७६८	६१	३३९३९
मेडिसिन	१६६४	५५	१३८३	४५	३०४७
एस एण्ड टी	२४३६	६१	१५२६	३९	३९६२
संस्कृत	२३४	८२	५१	१८	२८५
जम्मा	**२८९५३**	**३९**	**४५७१६**	**६१**	**७४६६९**

स्रोतः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको शैक्षिक तथ्याङ्क, २०७८/७९

लुम्बिनी प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा भर्ना भएका क्याम्पस पढ्ने कूल विद्यार्थी ७४,६६९ जना मध्ये ६८,६१३ जना स्नातक र ६,०५६ जना स्नातकोत्तरमा रहेका छन्। क्याम्पस पढ्ने विद्यार्थीको लैङ्गिक वितरण हेर्दा पुरुषको तुलनामा महिलाको उपस्थिति निकै नै बढी रहेको छ। खासगरी स्नातक तहमा महिलाको अनुपात पुरुषको तुलनामा ज्यादै नै बढी देखिन्छ (चित्र ६.१)।

चित्र ६.१ तह अनुसार विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्या

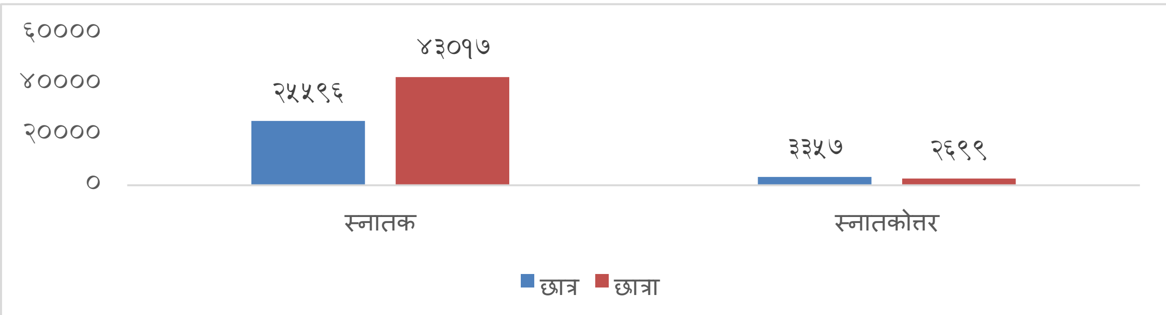

स्रोतः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको शैक्षिक तथ्याङ्क, २०७८/७९

६.१.१० अनुपस्थित जनसङ्ख्या र उत्तिर्ण शैक्षिक तह

परिवारमा अनुपस्थित रहेर विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू विदेश जाँदाको समयमा उत्तिर्ण गरेको शैक्षिक तहको तथ्याङ्कले नेपालीहरू विदेशमा के कस्तो रोजगारी प्राप्त गर्ने सम्भावना राख्दछन् भन्ने विषयको अनुमान लगाउन सकिन्छ। खासगरी वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिहरूको शैक्षिक स्तर तथा सिप अभिबृद्धि गर्न सक्ने हो भने श्रमको उचित मूल्याङ्कन हुन सक्दथ्यो। अतः विदेशिन व्यक्तिहरूको विदेश जाँदाको अवस्थाको शैक्षिक स्तरको विवरण सम्बन्धित सरोकारवालालाई निकै महत्वपूर्ण हुन्छ। तालिका ६.१३ मा अनुपस्थित जनसङ्ख्या र उत्तिर्ण शैक्षिक तहसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा अनुपस्थित जम्मा ४,०९,६१६ जनामध्ये सबैभन्दा धेरै निम्न माध्यमिक तह उत्तिर्ण गरेर विदेश गएको देखिन्छ। त्यसपछि प्राथमिक तह मात्र अध्ययन गरेर गएका व्यक्ति सङ्ख्या धेरै छ। उच्च शिक्षा हासिल गरेर विदेश जानेहरूको सङख्या तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ (तालिका ६.१३)

तालिका ६.१३ अनुपस्थित जनसङ्ख्या र उत्तिर्ण शैक्षिक तहसम्बन्धी विवरण

उत्तिर्ण गरेको शैक्षिक तह	उमेर समूह								
	जम्मा	०० - १४	१५ - २४	२५ - ३४	३५ - ४४	४५ - ५४	५५ - ६४	६५ +	उल्लेख नभएको
पूर्व प्राथमिक (शिशु)	१३५३७	२५९६	३२४२	३२६०	२५८५	११५७	४११	९४	१९२
प्राथमिक	९५०९६	१२४९६	३६२३४	२५८८८	१४२७०	४०५७	१०२३	२०६	९२२
निम्न माध्यमिक	९५६८५	४९८६	४७७०४	२८०४१	११४४३	२१३४	३३९	९५	९४३
माध्यमिक	७८५३४	४४९	४०८७१	२५१०४	९२०५	१७७३	२६६	६५	८०१
एस.इ.इ.	३२१३०	०	१७७८९	१०४७२	२९८६	५२२	६३	२९	२६९
दश जोड दुई वा सो सरह	५१३०५	०	३१३५२	१६३०४	२६९९	४०१	७६	४०	४३३
स्नातक	१३१४६	०	५४८२	६५२२	८६१	११८	२७	९	१२७
स्नातकोत्तर र सो भन्दा माथि	५१७३	०	११२५	३३३८	५११	५४	११	११	१२३
अन्य	१६२	८	५२	५२	३३	१०	४	३	०
तह नखुलेको	१३३६	९४	३५८	३३८	३१४	१५४	५९	११	८
तह उल्लेख नभएको	२३५१२	२३८५	६२३२	५३४५	३५०२	१३८२	५०८	२९१	३८६७
जम्मा	४०९६१६	२३०१४	१९०४४१	१२४६६४	४८४०९	११७६२	२७८७	८५४	७६८५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

६.२ स्वास्थ्य

व्यक्ति, परिवार, समाज एवम् राष्ट्रको आर्थिक, सामाजिक सर्वाङ्गिण विकासका लागि मानव पुँजी अनिवार्य शर्त हो। उत्पादनका प्रमुख तत्वहरूः श्रमशक्ति, पुँजी र प्रविधिमध्ये श्रमशक्ति जैविक तत्व भएका कारण यसका लागि शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक तन्दुरुस्ती अति आवश्यक हुन्छ। समष्टिमा भन्नुपर्दा मानव स्वास्थ्य विकासको लागि नभई नहुने महत्वपूर्ण अवयव हो। स्वास्थ्य भन्नाले रोग रहित हुनुका साथै सबै हिसाबले तन्दुरूस्ती रहनु हो। विश्व स्वास्थ्य संगठन (सन् १९४६) ले स्वास्थ्यलाई परिभाषित गर्दै स्वास्थ्य भनेको रोग वा अशक्तताको अनुपस्थिति

मात्र नभई पूर्ण रूपमा शारीरिक, सामाजिक र मानसिक तन्दुरुस्ती हुने अवस्था हो भनी उल्लेख गरेको छ। साथै स्वास्थ्य तथ्याङ्कले मानव स्वास्थ्य र यसलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरूको विषेशताको बोध गराउँदछ। स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचनाबाट मानव स्वास्थ्य सुदृढ बनाउन आवश्यक पर्ने नीतिगत, संरचनागत तथा वातावरणीय पक्ष सुधारका लागि बलियो आधार प्राप्त हुन्छ। स्वास्थ्य अवस्थामा हामी कहाँ छौं? कहाँ जाँदैछौं? कसरी जाँदैछौं? भन्ने जस्ता सवालहरूमा ठोस जवाफ उपलब्ध हुन्छ। स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित गन्तव्य प्राप्तिका लागि खर्च गरेका साधन र स्रोतहरूको सही सदुपयोग भए नभएको यकिन गर्दै सञ्चालित कार्यक्रमहरूको सुक्ष्म अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने कार्यमा पनि यिनै तथ्याङ्कले सहायता गर्दछन्। स्वस्थ व्यक्तिले मात्र कुशल रूपमा आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सक्ने भएको हुनाले उत्पादन अभिबृद्धि गरी दिगो आर्थिक विकासका लागि स्वास्थ्य क्षेत्रलाई एउटा अभिन्न अङ्गको रूपमा लिने गरिन्छ।

यस खण्डमा विभिन्न स्रोतबाट उपलब्ध भएका तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्दै लुम्बिनी प्रदेशको समग्र स्वास्थ्य अवस्थाका बारेमा चित्रण गरिएको छ। खासगरी जनगणना, स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई एकत्रित गरेर यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ। मानव जीवनका अतिरिक्त आर्थिक, सामाजिक विकासको महत्त्वपूर्ण चासोको विषय भएको हुनाले स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित जानकारी वा सूचनाहरू नीति निर्माता, योजनाकार, विकास साझेदार, स्वास्थ्यकर्मी, अध्येता, पत्रकार एवम् व्यक्ति विशेषका लागि अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। यसका अतिरिक्त यहाँ प्रस्तुत भएका तथ्याङ्क एवम् सूचना राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विकास लक्ष्य मापन गर्नका लागि उपयोगी हुन्छन्।

६.२.१ स्वास्थ्य संस्था सङ्ख्या

स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि न्यूनतम पूर्वाधार, संस्था, उपकरण तथा जनशक्ति आवस्यक पर्दछन्। समग्र नेपाल तथा प्रदेश अवस्थित स्वास्थ्य संस्था तथा प्रमुख स्वास्थ्य जनशक्तिसम्बन्धी विवरण तालिका ६.१४ मा प्रस्तुत गरिएको छ। जसअनुसार देशभर रहेका कुल २१६४ स्वास्थ्य संस्थाहरूमध्ये लुम्बिनी प्रदेशमा १७५ स्वास्थ्य संस्था रहेका छन्। सङ्ख्याका हिसाबले धेरै स्वास्थ्य संस्था हुने प्रदेशहरूमा क्रमशः बागमती, मधेश, लुम्बिनी, कोशी, गण्डकी, कर्णाली, र सुदुरपश्चिम पर्दछन्।

तालिका ६.१४ लुम्बिनी प्रदेशभित्र सञ्चालित स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

सूचक	नेपाल	प्रदेश						
		कोशी	मधेश	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम
सार्वजनिक अस्पताल	२१५	४६	१८	५४	२३	२८	२८	१८
प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	१८७	३३	३२	४०	२५	२९	१३	१५
स्वास्थ्य चौकी	३७७८	६३२	७४०	६४३	४८७	५६८	३३२	३७६
निजी, सामुदायिक तथा गैर सरकारी स्वास्थ्य संस्था	२५५१	२१७	२५०	१५३६	१५७	२३४	७५	८२

आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	७५८२	१३०२	१२१७	१३०३	९४२	१०८०	८१७	९२१
आधारभूत अस्पताल (५–१५ शैया)	२४६	८१	२७	६३	१६	२५	१७	१७
साधारण अस्पताल (२५–५० शैया)	३३३	४१	५५	७९	६६	५७	१६	१९
साधारण अस्पताल (१००–३०० शैया)	७९	११	१६	२६	९	१२	३	२
विशिष्टिकृत अस्पताल (१०० शैया भन्दा माथि)	२८	६	२	१२	०	४	०	४
सुपर स्पेसियालिटी अस्पताल (५० शैया भन्दा माथि)	२२	२	०	१५	१	३	०	१
प्रतिष्ठान तथा शिक्षण अस्पताल (३०० शैयाभन्दा माथि)	२९	३	३	१३	३	६	१	०
अन्य प्रकारका स्वास्थ्य संस्था	२१६४	१३६	१८०	१४३०	९३	१७५	८३	६७

स्रोतः वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९।८०

६.२.२ स्वास्थ्य संस्थाहरू

लुम्बिनी प्रदेशमा चार मेडिकल कलेज सञ्चालनमा रहेका छन्। दुईवटा रुपन्देही जिल्लामा (देवदह मेडिकल कलेज, युनिभर्सल मेडिकल कलेज), एउटा पाल्पामा (लुम्बिनी मेडिकल कलेज) र एउटा बाँकेमा (नेपालगन्ज मेडिकल कलेज) सञ्चालनमा छन्। लुम्बिनी प्रदेशमा ठूला अस्पतालको रुपमा लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल बुटवल, रुपन्देही (२१० वेड), भेरी अस्पताल, नेपालगन्ज, बाँके (१५० वेड), राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान (१०० वेड) र राप्ती प्रादेशिक अस्पताल, तुलसीपुर दाङ्ग (४० वेड) सञ्चालनमा रहेका छन्। यसका अतिरिक्त लुम्बिनी प्रदेशमा सामुदायिक अस्पतालको रुपमा तानसेन, पाल्पामा युनाइटेड मिशन अस्पताल, बुटवल रुपन्देहीमा गौतम बुद्ध सामुदायिक अस्पताल, चौपता नपलपरासीमा शहिद स्मृति सामुदायिक अस्पताल, बाँकेमा आइएनएफ साइनिङ अस्पताल, जीतपुर कपिलवस्तुमा कपिलवस्तु सामुदायिक अस्पताल र थवाङ रोल्पामा जलजला सामुदायिक अस्पताल गरी छ वटा सामुदायिक अस्पताल रहेका छन्। दाङ्गमा प्रादेशिक आयुर्वेद चिकित्सालय, विजौरी र राप्ती आयुर्वेद चिकित्सालय रहेका छन्।

तालिका ६.१५ मेडिकल कलेल र ठूला अस्पतालहरूको सूची

मेडिकल कलेजहरू	ठूला अस्पतालहरू
देवदह मेडिकल कलेज, रुपन्देही	लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल, बुटवल
युनिभर्सल मेडिकल कलेज, रुपन्देही	भेरी प्रादेशिक अस्पताल, नेपालगन्ज
नेपालगन्ज मेडिकल कलेज, कोहलपुर	राप्ती प्रादेशिक अस्पताल, तुल्सीपुर
लुम्बिनी मेडिकल कलेज, पाल्पा	सिद्धार्थ बच्चा तथा महिला अस्पताल, बुटवल

लुम्बिनी प्रदेशको नवलपरासी (२९ वेड), कपिलवस्तु (२४), पाल्पा (१५ वेड), गुल्मी (३० बेड), अर्घाखाँची (३३ वेड), प्यूठान (२५ वेड), बर्दिया (२५ बेड), रुपन्देही (भीम अस्पताल ६० बेड) र रोल्पामा (१५ बेड) जिल्ला अस्पताल रहेका छन्।पाल्पाको रामपुरमा १५ शैया, कपिलवस्तुको बहादुरजन्जमा १५ शैया र पिपरामा १० शैयाको अस्पताल सञ्चालनमा रहेको छ। बुटवलमा १०० वेडको बच्चा र महिलाको लागि सिद्धार्थ बच्चा तथा महिला अस्पताल* रहेको छ भने बाँकेको खजुरामा सुशील कोइराला क्यान्सर अस्पताल हालै सञ्चालनमा आएको छ।

लुम्बिनी प्रदेशमा आँखा अस्पतालको रूपमा नेपाल नेत्र ज्योति संघ मातहत भैरहवामा रणअम्बिका आँखा अस्पताल (लुम्बिनी आई इन्स्टिच्यूट), नेपालगन्जमा फत्ते वाल आँखा अस्पताल (१५० वेड), र तुलसीपूरमा राप्ती आँखा अस्पताल (५० वेड) रहेका छन्। भैरहवाको लुम्बिनी आई इन्स्टिच्यूटको नेटवर्कमा बुटवल (रुपन्देही), तानसेन (पाल्पा), परासी (नवलपरासी), आनन्द बाग (कपिलवस्तु), सन्धीखर्क (अर्घाखाँची), तम्घास (गुल्मी), विजुवार (प्यूठान), रामपुर (पाल्पा), र वामीटक्सार (गुल्मी)मा आँखा उपचार केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। तुलसीपुरको राप्ती आँखा अस्पतालले चार वटा प्राथमिक आँखा उपचार केन्द्र सञ्चालन गरेको छ।

लुम्बिनी प्रदेशमा ३३७ वटा बर्थिङ सेन्टर सञ्चालनमा रहेका छन्। जिल्लागत रुपमा स्वास्थ्य संस्थाहरूको उपस्थितिलाई तालिका ६.१६ मा दिइएको छ। रुकुम पूर्वमा अस्पताल छैन। प्रदेश भरीमा ५७० वटा स्वास्थ्य चौकीहरु रहेका छन्।यसले पालिकाका सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य सेवा पुग्न बाँकी रहेको देखिन्छ। केही सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई र निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रबाट समेत स्वास्थ्य सुविधा पुऱ्याएको स्थिति रहेको छ।पछिल्लो समयमा बुटवल लगायत शहरी क्षेत्रमा उल्लेख्य सङ्ख्यामा निजी अस्पतालहरू सञ्चालनमा रही नियमित, विशेषज्ञ तथा आकस्मिक किसिमका स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गरिरहेका छन्।

तालिका ६.१६ जिल्लागत रुपमा स्वास्थ्य संस्थाहरुको उपस्थिति

जिल्ला	अस्पताल	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	स्वास्थ्य चौकी	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई	अन्य स्वास्थ्य सुविधा	गैरसरकारी स्वास्थ्य सुविधा
गुल्मी	१	४	७६	०	०	०	५
पाल्पा	२	२	६२	४	७	१	६
नवलपरासी	१	२	३६	०	०	०	७
रुपन्देही	२	५	६४	११	२	२	६८
कपिलवस्तु	३	२	७३	३	४	१	१५
अर्घाखाँची	१	२	३९	०	०	०	३
प्यूठान	१	२	४६	०	१	३	५
रोल्पा	१	२	४९	०	०	०	५

रुकुम पूर्व	०	१	१५	०	०	०	०
दाङ्ग	२	३	३६	६	०	०	१४
बाँके	३	३	४४	१	०	१	२६
बर्दिया	१	३	३०	२	१	१	११
लुम्बिनी प्रदेश	**१८**	**३१**	**५७०**	**२७**	**१५**	**९**	**१६५**

स्रोतः स्वास्थ्य सेवा विभाग(२०१७)

जनसाङ्ख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण सन् २०१६ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा ४५.३ प्रतिशत घरपरिवारहरू आधा घण्टाको समयमा स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न सक्छन भने ४३.४ प्रतिशत घरपरिवारहरूलाई आधा घण्टादेखि एक घण्टासम्म लाग्ने गर्दछ। करीब ११.२ प्रतिशत घरपरिवारहरूलाई भने एक घण्टा भन्दा बढी समय लाग्ने गरेको छ। यो अनुपात प्रदेश २ र ३ भन्दा धेरै हो। दक्ष जनशक्तिबाट सुत्केरी गराउने महिलाहरूको प्रतिशत ५६.६ प्रतिशत पाइएको छ जुन सात प्रदेश मध्ये तेस्रो कम दर हो (जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण सन् २०१६)। करीब १२ प्रतिशतले आमाहरू स्वास्थ्य संस्था टाढा भएको कारण सुत्केरी हुन स्वास्थ्य संस्थामा नगएको पाइएको छ।

स्वास्थ्यको गुणात्मक पक्षतर्फ हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा कुपोषणको स्थिति, मलेरिया र कुष्ठरोगको संक्रमणको सङ्ख्या ठूलै रहेको छ। करीब ७२ प्रतिशत विरामीहरू नसर्ने रोगबाट पीडित छन्। करीब १३ प्रतिशत बच्चाहरू कम तौलका जन्मने गरेका छन् (स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०१७)। कम तौल भएका बच्चाहरू बढी क्रमशः कपिलवस्तु, बर्दिया, बाँके, दाङ्ग र प्यूठानमा रहेका छन्। समग्र प्रदेशमा राष्ट्रिय औसतभन्दा सीमान्त रुपले बढी बच्चाहरू लुम्बिनी प्रदेशमा कम तौल भएका छन्।

तालिका मा लुम्बिनी प्रदेश भित्रको प्रमुख स्वास्थ्य जनशक्तिसम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.१५ मा लुम्बिनी प्रदेश भित्रको प्रमुख स्वास्थ्य जनशक्तिसम्बन्धी विवरण

जिल्ला	जम्मा जनसङ्ख्या	डाक्टर	प्रतिहजार जनसङ्ख्यामा डाक्टर सङ्ख्या	नर्समी.न.अ/	प्रतिहजार जनसङ्ख्यामा नर्समी.न.अ/	प्यारामेडिक्स	प्रतिहजार जनसङ्ख्यामा प्यारामेडिक्स	मस्वयं.स्वा. सेविका	प्रतिहजार जनसङ्ख्यामा मस्वयं.स्वा. सेविका
रुकुम पूर्व	५६७८६								
रोल्पा	२३४७९३								
प्युठान	२३२०१९								
गुल्मी	२४६४९४								
अर्घाखाँची	१७७०८६								
पाल्पा	२४५०२७								
नवलपरासी (पश्चिम)	३८६८६८								

रुपन्देही	११२१९५७
कपिलवस्तु	६८२९६१
दाङ	६७४९९३
बाँके	६०३१९४
बर्दिया	४५९९००
लुम्बिनी प्रदेश	**५१२२०७८**
नेपाल	**२९१६४५७८**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ तथा वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९/८०

६.२.३ खोप सेवा

विभिन्न कसिमका रोगबाट बचाउन नेपाल सरकारले खोप सेवा प्रदान गर्दै आएको छ। खासगरी एक बर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई क्षयरोग, पोलियो, धनुष्टंकार, डिप्थेरिया, निमोनिया, दादुरा जस्ता रोग विरूद्ध लड्नका लागि खोप उपलब्ध गराइन्छ। त्यसैगरी दादुरा, रूबेला, जापानिज इन्सेफ्लाइटिस जस्ता रोग विरूद्धको खोप दुई वर्ष मुनिका बालबालिकालाई लगाइन्छ भने गर्भवति महिलालाई आमा र बच्चामा हुन सक्ने धनुष्टंकार रोग विरूद्ध टि.डि. खोप दिइन्छ। सामान्यतया यस किसिमको खोप सेवाबाट लुम्बिनी प्रदेशका जिल्लाहरूमा कति प्रतिशत लक्षित समूह लाभान्वित भएका छन् वा कति प्रतिशतले सेवा प्राप्त गर्दछन् भन्ने जानकारी प्राप्त होस् भन्नका लागि प्रदेश स्तरको सूचकसँग तुलनात्मक अध्ययन स्वरूप तालिका ६.१६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

लुम्बिनी प्रदेशमा सरदरमा ९० प्रतिशत लक्षित समूहले खोप सेवा प्राप्त गरेको देखिन्छ। तुलनात्मक रूपमा बाँके, दाङ्ग जिल्लामा खोप कभरेज राम्रो देखिन्छ भने प्यूठान जिल्लामा अधिकांश खोपको कभरेज ८० प्रतिशतभन्दा कम देखिन्छ। त्यसैगरी रोल्पा, पाल्पा, खोप कभरेज न्यून देखिएको हुँदा कुनैपनि बेला रोगको महामारी फैलिने जोखिम कायम रहिरहन्छ। यो तथ्यलाई हृदयाङ्गम गर्दै यस प्रदेशले आगामी दिनमा खोप सेवा विस्ताका लागि विशेष कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ। यो प्रदेशका अधिकांश जिल्लामा गर्भवतीले लगाउनु पर्ने टिडिको पूर्ण मात्रा कभरेज न्यून देखिन्छ। यसतर्फ पनि सम्बन्धित सरोकारवालाको ध्यान पुग्न जरूरी छ।

तालिका ६.१६ खोप कभरेज (प्रतिशतमा)

जिल्ला	डिपिटी हेप बी हिब तेस्रो	बिसिजि	जापानिज इन्सेफ्लाइटिस	दादुरा रुबेला दोस्रो	पूर्ण खोप पाएका	गर्भवतीलाई टिडिको पूर्ण डोज
रुकुम पूर्व	९७.७	९७.९	९६	९४.९	८७.४	७४
रोल्पा	८७.३	८४.४	८४	८६.२	८४.६	६३
प्युठान	७९.७	७८	८१	८४	८४	५७
गुल्मी	९७.६	७४.४	९७	१०१	१०१	६३
अर्घाखाँची	९९.४	७४.९	९७	९७.५	९६.३	५७
पाल्पा	८१.९	११०	८३	८२.१	८२.१	५८

नवलपरासी प	९९.८	७७.९	९६	९७.३	९७.२	७४
रुपन्देही	१०८	१४३	१०७	१०३	१०२	८४
कपिलवस्तु	९१.६	८४	८९	९०.१	७६.५	७४
दाङ	१०२	१०३	९८	९१.१	८१.१	७०
बाँके	१०५	१२२	१००	९९.४	७९.५	९०
बर्दिया	९२.१	८९.६	९३	८६.३	८५.६	७१
लुम्बिनी प्रदेश	**९७.५**	**१०३**	**९५**	**९३.९**	**८७.७**	**७४**

वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९/८०

६.२.४ मातृ तथा नवशिशु स्वास्थ्य

सामान्यतया कुनैपनि स्थानमा गर्भवती तथा नवशिशुको स्वास्थ्य अवस्था सुदृढ छ भने समग्र स्वास्थ्य अवस्था राम्रो छ भन्न सकिन्छ। गर्भावस्था विशेष अवस्था हो र यो अवस्थामा विभिन्न किसिमका स्वास्थ्य जोखिमहरू आइपर्न सक्दछन्। यस्ता स्वास्थ्य समस्याहरू नियमित गर्भजाँच गराएको खण्डमा समाधान गर्न सकिन्छ र आमा र बच्चा दुवैको स्वास्थ्य तन्तुरूस्त राख्न सकिन्छ। अन्यथा अकल्पनिय मातृमृत्यु वा शिशुमृत्यु भोग्नु समेत पर्ने हुन्छ। मातृमृत्यु वास्तवमा बचाउने सकिने तर स्वास्थ्य सेवामा परिवार, समाज वा सेवा प्रदायकको कमजोरीका कारण घट्ने घटना हो। दिगो विकास को लक्ष्य ३.१ मा सन् २०३० सम्ममा प्रति लाख जीवित जन्ममा मातृमृत्यु ७० भन्दा कम गर्ने कुरा उल्लेख छ। नेपालको पछिल्लो जनगणना, २०७८ ले मातृमृत्यु अनुपात प्रतिलाख जीवित जन्ममा १५१ देखाएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा यो अनुपात २०७ रहेको छ (चित्र ६.२)। सातोटा प्रदेशहरूमा सबैभन्दा लुम्बिनी प्रदेशमा सबैभन्दा धेरै मातृ मृत्यु अनुपात देखिनुले यो प्रदेशमा मातृशिशु स्वास्थ्यमा विशेष पहल आवश्यक छ भन्ने संकेत गर्दछ। खासगरी तीनोटा ढीलाई: स्वास्थ्य सेवा लिने निर्णय गर्न, स्वास्थ्य संस्थामा पुर्याउन, स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ। मातृमृत्यु घटाउनका लागि उमेर पुगेपछि विवाह गर्ने, गर्भावस्थामा स्वास्थ्य जाँच गराउने, स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने, सुत्केरी पछि पनि नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउने, सबै खोप लगाउने, पौष्टिक खानेकुरा खाने जस्ता कार्यहरू गर्नुपर्ने हुन्छ।

चित्र ६.२ मातृ मृत्यु सम्बन्धी विवरण

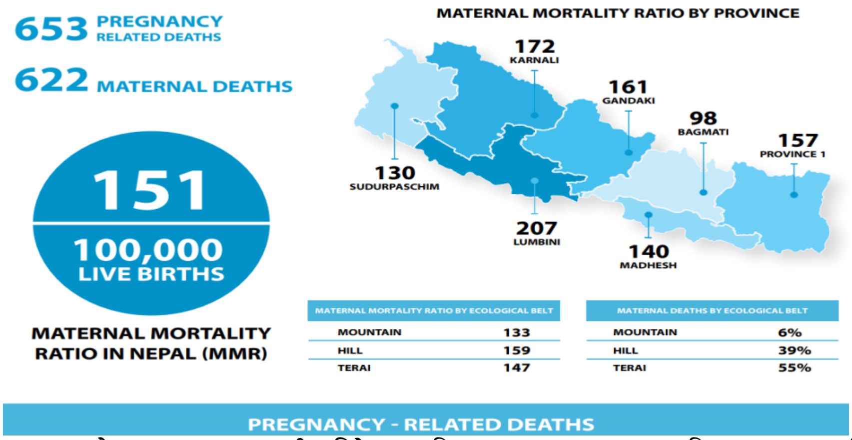

स्रोतः मातृ मृत्युसम्बन्धी प्रतिवेदन, राष्ट्रिय जनगणना, २०७८, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

सम्वत् २०७८ को जनगणना अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा १५८ मातृ मृत्यु फेला परेको देखिन्छ। तर चारवटाको जानकारी अपुग भएको हुनाले १५४ मातृ मृत्युको आधारमा थप विश्लेषण गरिएको थियो । यो प्रदेशका जिल्ला र स्थानीय तहअनुसार मातृ मृत्यु सङ्ख्या अनुसूची ९.७ मा दिइएको छ ।

तालिका ६.१७ मा लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरूमा गर्भवती तथा सुत्केरी आमाहरूले गर्भसम्बन्धी लिएको स्वास्थ्य सेवाको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। यो प्रदेशमा अनुमानित गर्भवती सङ्ख्यामध्ये करिब ८९ प्रतिशत गर्भवती महिलाले प्रोटोकल बमोजिम चार पटक गर्भ जाँच गराएको पाइन्छ। तर १८० दिनको आइरन तथा फोलिक एसिड चक्कि भने ८४ प्रतिशतले मात्र लिएको देखिन्छ। मातृस्वास्थ्य सुधार गर्ने अर्को महत्वपूर्ण सूचक भनेको स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने महिलाको अनुपात हो। लुम्बिनी प्रदेशमा यो सूचक पनि उत्साहजनक नै देखिन्छ। करिब ९७ प्रतिशत गर्भवती महिलाले स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराएका छन्। सरकारले गर्भजाँच तथा स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउँदा गर्भवती महिलालाई दिने प्रोत्साहन रकम तथा यातायात खर्चको कारणले र जनचेतना अभिबृद्धि भएका कारण गर्भजाँच तथा सुत्केरी सेवाको पहुँच विस्तार भएको हुन सक्दछ। तर नवलपरासी पश्चिम, अर्घाखाँची, गुल्मी लगायतका पहाडी विकट जिल्लामा भने गर्भजाँच तथा सुत्केरी सेवाको उपभोग अवस्था सन्तोषजनक छैन। अतः यो प्रदेशमा गर्भजाँच तथा सुत्केरी सेवा उपभोगको अवस्था कमजोर भएका जिल्ला वा स्थानीय तहको पहिचान गरी थप प्रभावकारी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुन्छ।

बीस बर्ष नपुग्दै गर्भाधान गर्नु आमा र बच्चा दुवैको स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले निकै खतरापूर्ण हुन्छ। यो प्रदेशमा २० भन्दा कम उमेरमा स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउनेको अनुपात हेर्दा ९.६ प्रतिशत देखिन्छ र यो अनुपात सबैभन्दा धेरै रुकुम पूर्व, रोल्पा, प्यूठान जस्ता पहाडी जिल्लाहरूमा देखिन्छ। तराइका जिल्लाहरूमा भने यो अनुपात तुलनात्मक रूपमा कम छ। तर तराइका अधिकांश जिल्लामा स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने महिलाको अनुपात नै कम भएका कारण सन्तोष गर्ने ठाउँ भने छैन। गर्भजाँच र सुत्केरी सेवासँग सम्बन्धित अन्य सूचकहरू तालिका ६.१७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.१७ गर्भजाँच तथा सुत्केरी सेवा उपभोगको अवस्था (प्रतिशतमा)

जिल्ला	प्रोटोकल अनुसार चार पटक स्वास्थ्य जाँच गरिएका गर्भवती	१८० दिन आइरन तथा फोलिक एसिड लिएका गर्भवती	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी सेवा लिएका	घरमा सुत्केरी भएका	अपरेसन गरेर सुत्केरी भएका	संस्थागत सुत्केरीमध्ये २० बर्ष मुनिका	सुत्केरी भएको २४ घण्टामा स्वास्थ्य जाँच गराएका	प्रोटोकल अनुसार चारपटक स्वास्थ्य जाँच गरेका सुत्केरी	भिटामिन ए लिएका सुत्केरी
रुकुम पूर्व	८५.९	६४	७५.५	११.८	१.१	२३	७८.७	६०.२	९३.४
रोल्पा	६४.१	६४.९	६६.७	१६.५	२.२	१८.३	६६.३	४८.९	९८.८
प्युठान	५७.७	५६.५	७१.८	६.१	५.८	१८.१	७३.३	३६.६	९८.५
गुल्मी	७४.५	७५.९	५५.२	१३.५	३.९	१५.४	५५.७	६३	९९.९
अर्घाखाँची	६७	६२.२	४५.७	१७.२	२.८	१७.१	४९.२	३७.३	१००.५
पाल्पा	१०६.२	१०७.५	१०५.१	१७१.४	२५.८	१३.४	१०५.७	३९.१	१००.४
नवलपरासी (पश्चिम(	९९.३	९०.४	४३.२	०	४.४	६.१	४४.१	३४.७	१०६.१
रुपन्देही	१३६.६	१३१.६	१५८.७	६.६	५५.३	३.९	१५८.३	४५.८	१०१.१
कपिलवस्तु	७२.२	६६.८	५८.२	४०.२	४	४.२	६१	१८.४	१०५
दाङ	७९.२	६८.६	८४.३	४५५.६	१७.९	१४.८	८४.५	१७.९	८०.६
बाँके	८३.९	७९.७	१६८	२२.३	३३.३	११.७	१६६.६	३०.९	८७.७
बर्दिया	६८.६	६८.५	६१.२	७५.६	६.२	१२	६१.२	३८.८	१००.८
लुम्बिनी प्रदेश	**८८.८**	**८४.३**	**९६.४**	**६५.६**	**२०.३**	**९.६**	**९६.९**	**३४.९**	**९६.२**

स्रोतः वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९/८०

लुम्बिनी प्रदेशमा बच्चा जन्मनासाथ प्रयोग गरिने सीएचएक्सको कभरेज करिब ९८ प्रतिशत छ। त्यसैगरी बच्चा जन्मेको २४ घण्टाभित्र स्वास्थ्य जाँच गरिएको कभरेज ९४ प्रतिशत छ। तर तत्पश्चात स्वास्थ्य प्रोटोकलबमोजिम चार पटक स्वास्थ्य जाँच गराइएका नवशिशुको कभरेज ज्यादै न्यून (३४.५ प्रतिशत) रहेको छ। यस्तो जाँच गुल्मी र रुकुम पूर्वमा तुलनात्मक रूपमा बढी देखिए पनि कभरेजका हिसाबले न्यून नै देखिन्छ। यो प्रदेशमा मृत बच्चा जन्मने दर १.४ प्रतिशतको हाराहारीमा देखिन्छ। बाँके र रुपन्देहीमा मृत बच्चा जन्मने दर अन्य जिल्लाको तुलनामा धेरै छ भने नवलपरासी (पश्चिम) मा यो दर अन्य जिल्लामा भन्दा कम छ (तालिका ६.१७)

तालिका ६.१७ नवशिशु स्वास्थ्य सेवा उपभोग सम्बन्धी विवरण (प्रतिशतमा)

जिल्ला	जन्मनासाथ सीएचएक्स प्रयोग गरिएका नवशिशु	जन्मेको २४ घण्टामा स्वास्थ्य जाँच गराएका नवशिशु	प्रोटोकल अनुसार चारपटक स्वास्थ्य जाँच गरिएका नवशिशु	मृतजन्म
रुकुम पूर्व	९७.९	७८.१	५९.७	०.६१
रोल्पा	९९	६५.७	४८.५	०.८३
प्युठान	९८.८	७३.२	३६.४	०.७
गुल्मी	९९.९	५५.३	६२.७	०.६२
अर्घाखाँची	१००.३	४८.६	३६.९	०.५७

पाल्पा	९९.९	१०४.५	३८	१.४
नवलपरासी (पश्चिम)	९९.६	४३.९	३४.६	०.२७
रुपन्देही	९९.३	१५१.७	४५.६	२.४
कपिलवस्तु	९४.८	५७.७	१८.१	०.७१
दाङ	९८.४	८०.२	१७.४	०.८३
बाँके	९४	१६५.२	३०	३.७
बर्दिया	९८.४	६०.७	३८.७	०.६९
लुम्बिनी प्रदेश	**९७.६**	**९४.२**	**३४.५**	**१.४**

स्रोतः वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९/८०

६.२.५ प्रमुख रोगहरू

लुम्बिनी प्रदेशका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वास्थ्य जाँच गर्न बहिरङ्ग सेवा प्राप्त गरेका बिरामीहरू र तिनीहरूको प्रारम्भिक रोग निदानबमोजिम यस प्रदेशका प्रमुख दश रोगहरूलाई चित्र ६.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ। चित्र अनुसार यो प्रदेशको पहिलो प्रमुख रोगको रूपमा ग्यासट्राइटिस देखिएको छ। श्वासनली संक्रमण, टाउको दुख्ने, ज्वरो आउने, रक्तचाप, फङ्गल संक्रमण, ढाड दुख्ने, खोकी, तथा झाडापखाला यस प्रदेशका प्रमुख रोगहरू हुन्।

चित्र ६.३ प्रमुख दश रोगहरू

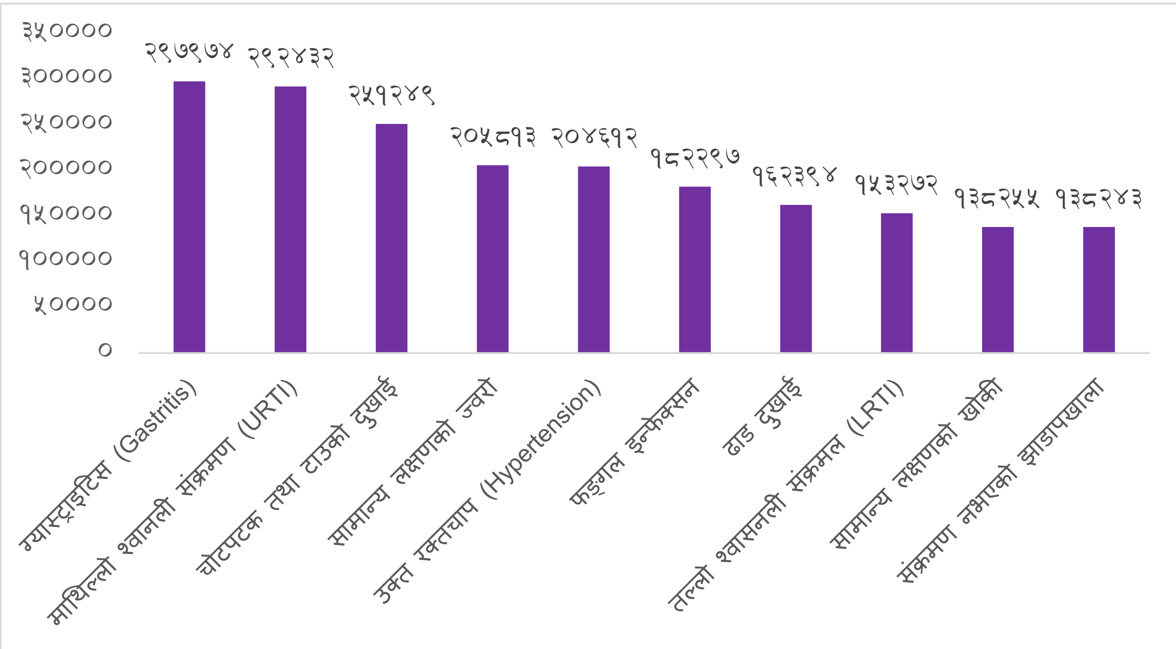

स्रोतः वार्षिक प्रतिवेदन, स्वास्थ्य सेवा विभाग, २०७९/८०

६.२.६ मृत्यु

जनसङ्ख्या परिवर्तनको कारक तत्वहरूमध्येको प्रमुख एक कारक तत्व मृत्यु हो। मानिस जन्मेपछि मृत्यु हुन्छ नै। तर मृत्युको आकार र प्रकृतिले कुनैपनि समाजको सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय पक्षलाई प्रतिबिम्बित गरेको हुन्छ। जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका लागि नीति

निर्माण, योजना तर्जुमा तया कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दाका चरणहरूमा मृत्युसम्बन्धी विभिन्न सूचकहरूको निकै महत्व हुन्छ। अतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ मा परिवारका कुनै सदस्यको सन्दर्भ अवधिमा भएको मृत्यु र सोसम्बन्धी अन्य विवरण संकलन गरिएको थियो। यिनै विवरणका आधारमा लुम्बिनी प्रदेशमा जनगणना भन्दा एक वर्ष अगाडिको अवधिमा मृत्यु भएको जम्मा सङ्ख्या ३६,२०७ रहेको देखिन्छ (तालिका ६.१७)। उक्त मृत्युमध्ये सबैभन्दा धेरै नसर्ने रोगको कारण मृत्यु भएको देखिन्छ। उमेरगत रूपमा हेर्दा हत्या र आत्महत्या खासगरी १५ देखि २९ वर्षको समूहमा तुलनात्मक रूपमा बढी देखिन्छ।

तालिका ६.१७ एक वर्ष अवधिमा भएको उमेर समूहअनुसार मृत्यु र सो को कारण

मृतकको उमेर समूह	जम्मा मृत्यु	मृत्युको कारण									
		सरुवा रोग	नसर्ने रोग	सडक दुर्घटना	अन्य दुर्घटना	गर्भावस्थासँग सम्बन्धित	हत्या	आत्महत्या	प्राकृतिक प्रकोप	अन्य	कारण उल्लेख नभएको
< १	१५६०	१७८	३८७	१०	५१	०	७	३	६९	८०३	५२
०१ - ०४	६०७	१०४	२२७	१७	५८	०	३	३	४२	१४६	७
०५ - ०९	३९४	४७	१३९	२०	४६	०	६	५	३१	९८	२
१० - १४	३८४	४८	१२६	१६	४९	०	७	४२	२८	६६	२
१५ - १९	६६८	३९	१९३	७१	७२	१३	२४	१४३	२१	८९	३
२० - २४	८३८	७७	२२४	९६	७८	४७	२८	१५९	३५	८१	१३
२५ - २९	९०८	१३१	२७०	७७	१०३	४५	२९	११२	२८	१०१	१२
३० - ३४	९०३	१९३	३१४	६३	७६	२७	२१	८०	२१	१०४	४
३५ - ३९	१२९७	२८४	५५३	६३	९५	२१	१६	७०	४३	१४६	६
४० - ४४	१४७२	३९१	६३१	५४	९३	७	१२	५१	६०	१६५	८
४५ - ४९	१७३९	३८२	८६८	५६	७५	२	१०	६२	५७	२१९	८
५० - ५४	२१७६	४५३	११३३	३४	९३	०	७	५४	६९	३२८	५
५५ - ५९	२२३५	४२०	१२३६	२७	९५	०	१४	४४	८०	३१०	९
६० - ६४	२८९६	४९०	१६३९	३१	१०३	०	११	३८	१११	४६६	७
६५ - ६९	३३०५	४१०	१९५०	२५	९६	०	८	३५	१२६	६५१	४
७० - ७४	४३३०	४०५	२४२२	३४	१११	०	५	२०	२६८	१०५१	१४
७५ - ७९	३५२०	३२२	१९२६	१८	७१	०	४	१४	१९७	९५८	१०
८० +	६८९१	४८९	२७२०	३३	१५५	०	९	१५	५०३	२९२४	४३
उमेर उल्लेख नभएको	८४	१०	३६	१	४	०	०	१	२	१७	१३
जम्मा	**३६२०७**	**४८७३**	**१६९९४**	**७४६**	**१५२४**	**१६२**	**२२१**	**९५१**	**१७९१**	**८७२३**	**२२२**
प्रतिशत	**१००**	**१३.५**	**४६.९**	**२.१**	**४.२**	**०.४**	**०.६**	**२.६**	**४.९**	**२४.१**	**०.६**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

६.२.७ परिवार नियोजन र प्रजनन्

नेपाल जनसाङ्ख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०२२ का अनुसार लुम्बिनी प्रदेशको परिवार नियोजन प्रयोग दर ५६.५ प्रतिशत रहेको छ। सन् २०१६ मा भएको सोही सर्वेक्षणले यो प्रदेशको परिवार नियोजन प्रयोग दर ४८ प्रतिशत देखाएको थियो। पाँच बर्षे अवधिमा यो दर झण्डै नौ प्रतिशत बिन्दुले बढेको भए तापनि यो प्रदेशको परिवार नियोजन प्रयोग दर राष्ट्रिय औसत भन्दा कम नै रहेको छ (तालिका ६.१८)। अर्को तर्फ लुम्बिनी प्रदेशको कुल प्रजनन् दर भने राष्ट्रिय औसत भन्दा कम देखिन्छ। सन् २०२२ मा लुम्बिनी प्रदेशको कुल प्रजनन् दर १.९ अर्थात् प्रतिस्थापन दर भन्दा पनि कम रहेको देखिन्छ। पहिलो विवाह गर्दाको औसत उमेर भने यो प्रदेशको र राष्ट्रिय औसत भन्दा लगभग बराबर रहेको छ (तालिका ६.१८)

तालिका ६.१८ परिवार नियोजन र प्रजनन् दर

सूचकहरू	एकाइ	२०१६		२०२२	
		नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश	नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश
२०-४९ वर्षका महिलाको पहिलो विवाह हुँदाको उमेर	वर्ष	१८.१	१८.१		
२५-४९ वर्षका पुरुषको पहिलो विवाह हुँदाको उमेर	वर्ष	२१.७	२१.०		
कूल प्रजनन दर	सङ्ख्या	२.३	२.४	२.१	१.९
परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने विवाहित महिला	प्रतिशत	५२.६	४८	५७.२	५६.५

स्रोतः नेपाल जनसाङ्ख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०१६, २०२२

६.३ गैरसरकारी संस्थाहरूको स्थिति

नेपालमा गैर सरकारी संस्थाहरूको उपस्थिति उल्लेख्य रहने गरेको छ। तालिका ६.१९ मा लुम्बिनी प्रदेशका जिल्लाहरूमा सञ्चालनमा रहेका गैरसरकारी संस्थाहरूको सङ्ख्यालाई दिइएको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा करीब ३६०५ गैरसरकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ।करीब ६२.५ प्रतिशत (२२५३) गैर सरकारी संस्थाहरू सामुदायिक तथा ग्रामीण विकासको कार्यमा संलग्न रहेको पाइन्छ।त्यस पछिको ठूलो सङ्ख्यामा (५०७ वटा) गैरसरकारी संस्थाहरू लुम्बिनी प्रदेशमा युवा सेवासँग सम्बन्धित छन्। महिलासँग सम्बन्धित क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संस्थाहरू लुम्बिनी प्रदेशमा ३१२ वटा रहेको देखिन्छ। सबैभन्दा कम एड्ससम्बन्धी काम गर्ने तीन जिल्लामा गरेर ७ वटा गैरसरकारी संस्थाहरू कार्यरत रहेको देखिन्छ। यस बाहेक स्वास्थ्य क्षेत्रमा ६१ वटा गैर सरकारी संस्थाहरूले काम गरिरहेका छन्।

तालिका ६.१९ गैरसरकारी संस्थाहरूको विवरण

जिल्ला	कुल सङ्ख्या	कार्य क्षेत्र									
		बाल कल्याण	सामुदायिक तथा ग्रामीण विकास	शैक्षिक विकास	वातावरण	अपाङ्गता	स्वास्थ्य	एड्स	नैतिकता	महिला	युवा
नवलपरासी	५९६	१०	२९३	५	१८	१७	३		२९	९३	१२८
रुन्देही	४३३	९	३०२	४	२०	१५	१०	२	११	३३	२७
कपिलबस्तु	२८१	३	२०३	३	९	५	६		३	१३	३६
पाल्पा	१४९	५	९४		१३	४	२		१	११	१९
अर्घाखाँची	१७५	२	११८	३	५	५	२		२	१४	२४
गुल्मी	१५८	३	९७		८	६	१		१	८	३४
रुकुम पूर्व	१४६	५	९०	५	३	४	२		१	७	२९
रोल्पा	१५२	३	७९	१	२	४			४	१०	४९
प्यूठान	१३८	१	१०१	१	३	२	२			३	२५
दाङ्ग	५९३	१३	३६४	९	३४	१६	१०	२	१६	४६	८३
बाँके	५१७	२५	३५८	६	२१	११	१८	३	१०	४०	२५
बर्दिया	२६७	५	१५४	३	२०	६	५		१२	३४	२८
लुम्बिनी प्रदेश	**३६०५**	**८४**	**२२५३**	**४०**	**१५६**	**९५**	**६१**	**७**	**९०**	**३१२**	**५०७**

स्रोतः समाज कल्याण परिषद http://www.swc.org.np/?p=228

नोटः नवलपरासी र रुकुम पुरानै अनुसार।

जिल्लागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी गैर सरकारी संस्थाहरू दाङ्गमा ५९३ वटा रहेका छन्। तत्पश्चात बाँके ५१७ र रुपन्देहीमा ४३३ वटा रहेका छन्। सबैभन्दा कम प्यूठानमा १३८ वटा गैर सरकारी संस्थाहरू कार्यरत रहेका छन्।सबै जिल्लामा सामुदायिक तथा ग्रामीण विकास सम्बन्धमा काम गर्ने गैर सरकारी संस्थाहरूको उपस्थिति बाक्लो रहेको देखिन्छ।पाल्पा र गुल्मीमा शैक्षिक विकाससम्बन्धी गैर सरकारी संस्थाहरू कार्यरत रहेको देखिदैन।

६.४ घरेलु हिंसा

तालिका ६.२० ले १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले भोगेका घरेलु हिंसालाई देखाएको छ। शारीरिक हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत लुम्बिनी प्रदेशमा २२.६ रहेको छ जुन नेपालको समग्र औसत २१.८ प्रतिशतभन्दा केही बढी छ। त्यस्तै, गर्भवती हुँदा हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत पनि नेपालको ५.८ रहँदा लुम्बिनी प्रदेशमा ६.० रहेको छ। अन्य सूचकहरू जस्तै यौनजन्य हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत र हिंसा भोगेर पनि कसैलाई नबताउने वा कसैको सहयोग नलिने महिलाको प्रतिशत पनि समग्र नेपालको भन्दा लुम्बिनी प्रदेश बढी रहेको छ।

तालिका ६.२० १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले भोगेको घरेलु हिंसा

	नेपाल	कोशी	मधेस	वाग्मती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम
शारिरिक हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत	२१.८	१८.९	३४.२	१९.६	१२	२२.६	१५	१७.४
गर्भवती हुँदा हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत	५.८	४.२	९.३	५.१	२.६	६	४.२	५.६
यौनजन्य हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत	६.९	६.३	६.१	७.६	४.९	८.३	७.७	७.५
पछिल्लो एक बर्ष भित्र यौनजन्य हिंसा भोगेका महिलाको प्रतिशत	३.३	२.६	३.२	२.२	२.३	५.३	५.४	३.३
हिंसा भोगेर पनि कसैलाई नबताउने वा कसैको सहयोग नलिने महिलाको प्रतिशत	६६.४	५८.४	७६.४	६०.१	४९.४	७०.४	५९.४	६४.९

स्रोतः नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०१६

पाठ ७ : आय, गरिबी र मानव विकास सूचकाङ्क

७.१ प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले आ.व. २०७९/८० का लागि प्रकाशन गरेको प्रारम्भिक प्रादेशिक कुल गार्हस्थ्यसँग सम्बन्धित सूचकहरूका आधारमा हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशको प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन सात प्रदेशमध्ये चौथो स्थानमा रहेको देखिन्छ। बागमती, कोशी, गण्डकीको प्रति व्यक्ति आय लुम्बिनीको भन्दा धेरै छ भने अन्य दुई प्रदेशको कम छ। लुम्बिनी प्रदेशको प्रति व्यक्ति आय राष्ट्रिय औसत भन्दापनि कम रहेको देखिन्छ (तालिका ७.१)। चालु मूल्यमा हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशको प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन १,४७,०१७ रूपैया अर्थात् तत्कालिन मुद्रा सटही दरको आधारमा १,१२६ डलर रहेको देखिन्छ। यस हिसाबले लुम्बिनी प्रदेशका मानिसको समग्र आयस्तर कमजोर रहेको देखिन्छ।

तालिका ७.१ प्रदेशस्तरीय प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (चालु मूल्य)

प्रदेश	प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (.रू)	प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (डलर.एस.यू)	मुद्रा सटही दर (यू.एस.डलर : रू.)
कोशी	१,६९,६६४	१,२९९	१३१
मधेश	१,१४,२५८	८७५	१३१
बागमती	३,२०,५५८	२,४५५	१३१
गण्डकी	१,९४,८००	१,४९२	१३१
लुम्बिनी	१,४७,०१७	१,१२६	१३१
कर्णाली	१,३०,१९७	९९७	१३१
सुदुर पश्चिम	१,३८,८२९	१,०६३	१३१
नेपाल	**१,८२,६८३**	**१३९९**	**१३१**

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०७९।८०

बिगत पाँच वर्षको अवधिमा लुम्बिनी प्रदेशको चालु मूल्यको प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन हेर्दा सामान्य बृद्धि मात्र भएको देखिन्छ। आ.व. २०७५/७६ मा प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ९६८ डलर रहेकोमा पाँच वर्षपछि आ.व. २०७९/८० सम्म आइपुग्दा ११२६ डलर मात्र पुगेको छ (तालिका ७.२)। लुम्बिनी प्रदेशले आर्थिक बृद्धिमा सुधार ल्याई प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बृद्धि गर्दै प्रति व्यक्ति आयमा सुधार ल्याउन विशेष नीति अबलम्बन गर्न जरूरी देखिन्छ।

तालिका ७.२ लुम्बिनी प्रदेशको प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको स्थिति (चालु मूल्य)

सूचक	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/७८
प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (रू.)	१,०९,३००	१,१०,२२७	१,२१,८०८	१,३६,१४१	१,४७,०१७
प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (यू.एस.डलर)	९६८	९४८	१०३३	११२७	११२६
मुद्रा सटही दर (यू.एस.डलरः रू.)	११३	११६	११८	१२१	१३१

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०७९।८०

७.२ गरिबीको रेखामुनी रहेका जनसङ्ख्या

७.२.१ आधारभूत आवश्यकताको मूल्य

नेपालमा गरिबी मापनका लागि आधारभूत आवश्यकताको मूल्यको सिद्धान्त अबलम्बन गरिँदै आएको छ। यस विधिमा सामान्य जीवन यापनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत खाद्यान्न र गैर खाद्यान्न वस्तु तथा सेवाको प्रचलित बचार मूल्यमा कति खर्च लाग्छ भन्ने अनुमानका आधारमा व्यक्ति वा परिवारले उक्त न्यूनतम खर्च गरिरहेको छ वा छैन भनेर हेरिन्छ। आधारभूत आवश्यकताको मूल्य बराबर पनि खर्च गर्न नसक्ने परिवारलाई गरिबीको रेखा मुनि राखेर गरिबीको आँकलन गर्ने गरिन्छ। यस किसिमको खर्च स्थान विशेष फरक फरक हुन्छ। जसलाई स्थानीय मूल्य र न्यूनतम क्यालोरी आवश्यकताले निर्धारण गर्दछ।सोही आधारमा नेपालका विभिन्न क्षेत्रमा खाद्यान्न र गैर खाद्यान्नका लागि आधारभूत आवश्यकताको मूल्य कति हुन्छ भनेर तालिका ७.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ। जस अनुसार लुम्बिनी प्रदेशका लागि आधारभूत आवश्यकताको मूल्य ७५,४६८ रूपैया नगरपालिकाको लागि र ६१,३०१ रूपैया गाउँपालिकाको लागि वस्तु तथा सेवाका लागि निर्धारण गरिएको देखिन्छ। तुलनात्मक अध्ययनका लागि अन्य क्षेत्रको आधारभूत आवश्यकताको मूल्य तालिका ७.३ मा दिइएको छ। प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार यो मूल्य बाग्मतीका बासिन्दाको लागि सबैभन्दा धेरै लाग्ने देखिन्छ भने लुम्बिनी प्रदेशका लागि गण्डकी प्रदेश पछि धेरै मूल्य लाग्ने देखिन्छ।

तालिका ७.३ आधारभूत आवश्यकताको मूल्य

क्षेत्र	आधारभूत आवश्यकताको मूल्य		
	खाद्यान्न	गैर खाद्यान्न	औसत
कोशी प्रदेशको नगरपालीका	३४,६१३	३९,०१५	७३,६२८
कोशी प्रदेशको गाउँपालिका	३२,३१०	२३,०४८	५५,३५८
मधेश प्रदेशको नगरपालिका	३०,४४०	२२,८९४	५३,३३५
मधेश प्रदेशको गाउँपालिका	२७,५३५	१९,८०९	४७,३४४
काठमाडौं उपत्यका	४२,१६०	८७,७७४	१,२९,९३४
बागमती प्रदेशको नगरपालिका (काठमाडौ उपत्यका बाहेक)	३९,२४८	४३,४१३	८२,६६२
बागमती प्रदेशको गाउँपालिका	३७,०५२	२७,१२०	६४,१७२

गण्डकी प्रदेशको नगरपालिका	४१,९५४	५०,१४०	९२,०९३
गण्डकी प्रदेशको गाउँपालिका	४०,०२८	२४,९४८	६४,९७६
लुम्बिनी प्रदेशको नगरपालिका	३४,४१९	४१,०४९	७५,४६८
लुम्बिनी प्रदेशको गाउँपालिका	३३,४१५	२७,८८६	६१,३०१
कर्णाली प्रदेशको नगरपालिका	३२,५६२	२९,६३६	६२,१९८
कर्णाली प्रदेशको गाउँपालिका	३२,७३९	२२,७६६	५५,५०५
सुदुर पश्चिम प्रदेशको नगरपालिका	३१,०८८	३६,८३६	६७,९२४
सुदुर पश्चिम प्रदेशको गाउँपालिका	३०,४०३	२५,७१४	५६,११७
नेपाल	**३५,०२९**	**३७,८७९**	**७२,९०८**

स्रोतः नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण, २०७९/८०, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

७.२.२ गरिबी दर

सात प्रदेशको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा गरिबीको दरमा उल्लेख्य भिन्नता छ। सातमध्ये चार प्रदेशमा गरिबी दर राष्ट्रिय दरभन्दा बढी छ (तालिका ७.३)। गरिबी दर सबैभन्दा बढी सुदरपश्चिम (३४.१६ प्रतिशत) मा र त्यसपछि क्रमशः कर्णाली (२६.६९ प्रतिशत), लुम्बिनी (२४.३५ प्रतिशत) र मधेश (२२.५३ प्रतिशत) रहेको छ। तर, गण्डकी, वाग्मती र कोशीको राष्ट्रिय दर (२०.२७ प्रतिशत) भन्दा कम क्रमशः ११.८८, १२.५९ र १७.१९ प्रतिशत रहेको छ। गरिबीको गहिराइ (विषमता) र गम्भीरता (गहनता) पनि गरिबी दर उच्च हुने प्रदेशहरूमा बढी छ (तालिका ७.३)।

तालिका ७.३ गरिबी दर

प्रदेश	गरिबी			वितरण	
	गरिबी दर	गरिबीको विषमता	गरिबीको गहनता	गरिबको	जनसङ्ख्याको
कोशी	१७.१९	३.८४	१.२५	१३.८०	१६.२६
मधेश	२२.५३	४.६२	१.३६	२५.०८	२२.५६
बागमती	१२.५९	२.६४	०.८९	१२.६८	२०.४२
गण्डकी	११.८८	२.३३	०.७१	४.८८	८.३४
लुम्बिनी	२४.३५	५.८	१.९९	२२.७६	१८.९६
कर्णाली	२६.६९	६.२५	२.१६	६.७४	५.१२
सुदुर पश्चिम	३४.१६	८.४१	२.८७	१४.०२	८.३२
नेपाल	**२०.२७**	**४.५२**	**१.४८**		

स्रो स्रोतः नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण, २०७९/८०, राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

७.३ बहुआयामिक गरिबीको दर

राष्ट्रिय योजना आयोगको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार लुम्बिनी प्रदेशमा बहुआयामिक गरिबीको Incidence १८.२ प्रतिशत रहेको छ जुन राष्ट्रिय औसत १७.४ प्रतिशत भन्दा बढी हो (तालिका ७.४)। बहुआयामिक गरिबीले पोषण, बाल मृत्युदर, शिक्षा, खाना पकाउने इन्धन, सरसफाइ, खानेपानी सुविधा, बिजुली, भूँइ तथा छानाको अवस्था र सम्पत्तिको स्वामित्व आदिलाई समेटेको हुन्छ। लुम्बिनी प्रदेशको बहुआयामिक गरिबीको सूचक (MPI) ०.०७८ रहेको छ जुन राष्ट्रिय

औसत ०.०७४ भन्दा बढी छ। यो प्रदेशमा ९ लाख ५८ हजार जति मानिस बहुआयामिक गरिबको रुपमा छन्। सङ्ख्यात्मक रुपमा दोस्रो धेरै बहुआयामिक गरिबी भएको प्रदेशमा यो प्रदेश पर्दछ। यो प्रदेशको विद्यालय गएको वर्ष र पोषणको बहुआयामिक गरिबी सूचकमा करिब आधा (४८.८ प्रतिशत) योगदान रहेको छ (तालिका ७.४)। लुम्बिनी प्रदेशमा सन् २०१४ मा २९.९ प्रतिशत बहुआयामिक गरिबी रहेकोमा सन् २०१९ मा ११.७ प्रतिशत बिन्दुले सुधार भएर १८.२ प्रतिशतमा झरेको छ।

तालिका ७.४ बहुआयामिक गरिबीको स्थिति

	MPI	Incidence (%)	Intensity (%)
नेपाल	०.०७४	१७.४	४२.५
लुम्बिनी प्रदेश	०.०७८	१८.२	४३.१

स्रोतः राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७८

तालिका ७.५ बहुआयामिक गरिबीका केही पक्षहरू

	Uncensored Headcount Ratios		Percentage Contribution to MPI (%)	
	नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश	नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश
पोषण	१२.२	२२.७	२०.९	२१.९
बाल मृत्युदर	९.०	२.८	२.१	३.६
विद्यालय गएको बर्ष	१०.०	१७.४	२६.१	२६.९
विद्यालय उपस्थिति	४.९	४.९	७.८	८.६
खाना पकाउने इन्धन	५६.८	६१.६	१२.१	११.७
सरसफाइ	२१.३	१६.८	४.९	४.२
खानेपानी	७.६	४.५	२.०	१.६
बिजुली	१०.२	९.२	४.१	३.९
भूँइतला तथा छानाको अवस्था	५६.६	६१.२	१२.२	११.४
सम्पति	२०.८	१६.०	७.७	६.३

स्रोतः राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७८

लुम्बिनी प्रदेशमा बहुआयामिक गरिबीको मुख्य निर्धारकमा विद्यालय गएको वर्ष रहेको देखिन्छ, जसले बहुआयामिक गरिबी सूचक निर्धारणमा २६.९ प्रतिशत हिस्सा लिएको छ (तालिका ७.५)। त्यस पछि पोषण (२१.९ प्रतिशत), खाना पकाउने ईन्धन (११.७ प्रतिशत), भूइतला तथा छानाको अवस्था (११.४ प्रतिशत), र विद्यालय उपस्थिति (८.६ प्रतिशत) ले बहुआयामिक गरिबी निर्धारणको हिस्सा समेटेका छन्।

लुम्बिनी प्रदेशमा बहुआयामिक गरिबी भित्रका दश ओटा क्षेत्रहरूमा रहेको बन्चितिको दर हेर्दा सबैभन्दा उच्च खाना पकाउने इन्धनमा ६१.६ प्रतिशत देखिन्छ (तालिका ७.५)। तत्पश्चात् भूइँतला तथा छानाको स्थितिमा ६१.२ प्रतिशत, पोषणमा २२.७ प्रतिशत, विद्यालय गएको वर्षमा १७.४ प्रतिशत, सरसफाईमा १६.८ प्रतिशत बन्चितिको स्तर रहेको छ।

७.४ मानव विकास सूचकाङ्क

लुम्बिनी प्रदेशको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४६१ रहेको छ (तालिका ७.६)। नवलपरासी, रुपन्देही र पाल्पा बाहेक लुम्बिनी प्रदेशका अन्य जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क राष्ट्रिय औसत ०.४९० भन्दा कम रहेको छ। सबैभन्दा कम रोल्पाको ०.३९५ छ भने सबैभन्दा बढी पाल्पाको ०.५०० रहेको छ। यसरी मानव विकासको सवालमा जिल्लागत रूपमा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको देखिन्छ।

तालिका ७.६ मानव विकास सूचकाङ्क

जिल्ला	मानव विकास सूचकाङ्क
नवलपरासी (पश्चिम)	०.४९३
रुपन्देही	०.४९८
कपिलबस्तु	०.४३२
पाल्पा	०.५००
अर्घाखाँची	०.४८२
गुल्मी	०.४६४
रुकुम पूर्व	०.४३१
रोल्पा	०.३९५
प्यूठान	०.४१३
दाङ्ग	०.४८५
बाँके	०.४७५
बर्दिया	०.४६६
लुम्बिनी प्रदेश	**०.५६३**
नेपाल	**०.५८७**

स्रोत: नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०२०

७.५ मानवीय गरिबी सूचक

नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०१४ ले मानवीय गरिबी सूचक पनि निकालेको छ। चार ओटा सूचकहरू जस्तै ४० वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने जनसङ्ख्याको प्रतिशत, वयस्क निरक्षरता प्रतिशत, शुद्ध खानेपानीबाट बञ्चित जनसङ्ख्या प्रतिशत र पाँच बर्ष उमेर मुनिका बच्चाहरूको कुपोषण प्रतिशतलाई समावेश गरेर मानवीय गरिबी सूचकाङ्क निकालिन्छ। तालिका ७.७ ले लुम्बिनी प्रदेशको मानवीय गरिबी सूचकाङ्कका र यसका अङ्गहरू जिल्लागत रुपमा देखाएको छ।

तालिका .7७ मानवीय गरिबी सूचकाङ्क

जिल्लाहरू	४० वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने जनसङ्ख्याको प्रतिशत	वयस्क निरक्षता प्रतिशत	शुद्ध खानेपानीबाट बन्चित जनसङ्ख्याको प्रतिशत	पाँच वर्ष उमेर मुनिका बच्चाहरूको कुपोषण प्रतिशत	मानवीय गरिबी सूचकाङ्क

नवलपरासी (पश्चिम)	८.०९	३६.२५	१३.११	३८.९०	२७.९९
रुपन्देही	७.३०	३६.६१	२.५०	३७.७०	२६.१५
कपिलबस्तु	९.२४	५२.९०	४.८२	४८.७०	३८.२६
पाल्पा	७.२५	२९.१८	२०.९३	३५.९०	२५.२३
अर्घाखाँची	७.७१	३४.४३	२३.४८	३१.००	२७.३७
गुल्मी	८.५०	३४.४२	११.४२	४३.३०	२७.४२
रुकुम पूर्व	८.१४	४९.१९	२६.४१	५१.३०	३९.०२
रोल्पा	१०.८०	४९.२६	२३.०३	५१.३०	३८.५७
प्यूठान	११.६१	४१.९९	२०.८७	४८.४०	३३.९३
दाङ्ग	७.९८	३७.५९	४४.७२	३९.३०	३४.९२
बाँके	७.८४	४३.६९	४.८७	४४.८०	३२.१०
बर्दिया	८.८४	४३.४६	२.१४	५०.६०	३२.३०
लुम्बिनी	**८.६१**	**४०.७५**	**१६.५३**	**४३.४३**	**३१.९४**
नेपाल	**७.५२**	**४०.५३**	**१७.०९**	**४०.५**	**३१.१२**

स्रोतः नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०१४

लुम्बिनी प्रदेशको मानवीय गरिबी सूचकाङ्क (३१.९४) समग्र नेपालको त्यस्तै सूचकाङ्क (३१.१२) भन्दा सीमान्त रुपले बढी छ। मानवीय गरिबी सूचकाङ्कका अवयवका रुपमा रहेको ४० वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने जनसङ्ख्याको प्रतिशत, वयस्क निरक्षता प्रतिशत र बच्चाहरूको कुपोषणको प्रतिशत राष्ट्रिय औसतभन्दा बढी छ। शुद्ध खानेपानीबाट बञ्चित जनसङ्ख्याको प्रतिशत भने लुम्बिनी प्रदेशमा राष्ट्रिय औसतभन्दा कम रहेको छ। कपिलवस्तु, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, दाङ्ग, बाँके र बर्दिया गरी सात ओटा जिल्लाको मानवीय गरिबी सूचकाङ्क प्रदेश तथा राष्ट्रिय औसतभन्दा बढी छ।जिल्लागत रुपमा हेर्दा ४० वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने जनसङ्ख्याको प्रतिशत प्यूठानमा सबैभन्दा बढी ११.६१ प्रतिशत, वयस्क निरक्षता सबैभन्दा बढी कपिलवस्तुमा ५२.९० प्रतिशत, शुद्ध खानेपानी बन्चित जनसङ्ख्याको प्रतिशत सबैभन्दा बढी दाङ्गमा ४४.७२ प्रतिशत र बच्चाहरूको कुपोषण प्रतिशत रुकुम र रोल्पामा ५१.३० प्रतिशत रहेको छ। सबैभन्दा कम मानवीय गरिबी सूचकाङ्क पाल्पामा २५.२३ प्रतिशत रहेको छ।मानवीय गरिबी सूचकाङ्क भित्रका अन्य सूचकहरूमा ४० वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने जनसङ्ख्याको प्रतिशत सबैभन्दा कम रुपन्देहीमा (७.३० प्रतिशत), वयस्क निरक्षता सबैभन्दा कम पाल्पा (२९.१८ प्रतिशत), शुद्ध खानेपानी बन्चित जनसङ्ख्याको प्रतिशत सबैभन्दा कम बर्दिया (२.१४ प्रतिशत) र बच्चाहरूको कुपोषण प्रतिशत सबैभन्दा कम अर्घाखाँचीमा (३१.०० प्रतिशत) रहेको छ।

पाठ ८ : वन, जलाधार र प्राकृतिक विपद्

८.१ वन क्षेत्र

लुम्बिनी प्रदेशको करीब आधा भूभाग वनजङ्गल रहेको छ। यो प्रदेशको बाँके र बर्दियामा दुई ठूला राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेका छन्। लुम्बिनी प्रदेशमा राष्ट्रिय वन अन्तर्गत ३,९६३ वटा सामुदायिक वन क्षेत्र (३८२.९६ हजार हेक्टर), ३४० वटा कबुलियत वन क्षेत्र (२ हजार हेक्टर), २४ वटा धार्मिक वन क्षेत्र (८०७ हेक्टर), ४ वटा संरक्षित वन क्षेत्र (३३.८८ हजार हेक्टर), ८ वटा साझेदारी वन (२२.५५ हजार हेक्टर), एउटा चक्ला वन (५४५ हेक्टर) र ८४९ वटा निजी वन (५२६ हेक्टर) रहेको छ। ५३७.५१ हजार हेक्टरमा सरकारद्वारा व्यवस्थित वनक्षेत्र रहेको छ। कबुलियत वन प्यूठान, पाल्पा, रोल्पा, रुकुम पूर्व र गुल्मीमा, धार्मिक वन दाङ्ग, पाल्पा, गुल्मी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, बर्दिया र रोल्पामा, संरक्षित वन गुल्मी र बर्दियामा, साझेदारी वन कपिलवस्तु, रुपन्देही, र नवलपरासी, र चक्ला वन दाङ्गमा रहेका छन्। सामुदायिक वन र निजी वन लुम्बिनी प्रदेशका सबै जिल्लामा रहेका छन् (तालिका ८.१)।

तालिका ८.१ वन क्षेत्रले ढाकेको क्षेत्र र सामुदायिक वन

जिल्ला	वन क्षेत्रले ढाकेको क्षेत्र (%)	सामुदायिक वनक्षेत्र सङ्ख्या	सामुदायिक वनको क्षेत्रफल (हजार हेक्टर)
नवलपरासी (पश्चिम)	४८.१	३५	५.६
रुपन्देही	१९.२	१०३	१५.५
कपिलबस्तु	३५.७	११९	१२.७
पाल्पा	५३.३	६८३	३९.८
अर्घाखाँची	५९.०	४४०	२९.६
गुल्मी	४०.८	४४९	१८.३
रुकुम पूर्व	३७.५	१४०	१२.६
रोल्पा	५०.१	६३७	५०.६
प्यूठान	४८.६	४३०	५४.०
दाङ्ग	६३.०	५१३	१०५.५
बाँके	६१.९	११६	२०.६
बर्दिया	५५.८	२८७	२०.६
लुम्बिनी प्रदेश	४८.८	३९५२	३८५.४

स्रोतः वन अनुसन्धान तथा सर्भे विभाग (२०१५) र उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, लुम्बिनी प्रदेश।

८.२ राष्ट्रिय निकुञ्ज

यस प्रदेशमा बाँके र बर्दियामा गरी दुई ओटा राष्ट्रिय निकुञ्जहरू र एउटा संरक्षण क्षेत्रको रुपमा कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र रहेका छन् (तालिका ८.२)। बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको स्थापना २०३२ सालमा भएको हो। यसको क्षेत्रफल ९६८ वर्ग कि.मि. रहेको छ। शुरुमा कर्णाली वन्यजन्तु आरक्षको रूपमा स्थापित यो निकुञ्ज पछि बर्दिया वन्यजन्तु आरक्ष बन्यो भने २०४५ मंसीर २० गते बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको रूपमा घोषणा भएको थियो। बर्दिया जिल्लाको कर्णाली र बबई नदीका केही भाग समेत समेटेको यो निकुञ्ज तराईका राष्ट्रिय निकुञ्जहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो हो। यस निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र वि.सं. २०५३ मा घोषणा भएको थियो। शुरुमा ३२७ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल समेटेर घोषणा भएको मध्यवर्ती क्षेत्र सन् २०१० मा १८० वर्ग किलोमिटर थप गरी सुर्खेततर्फ विस्तार गरिएको छ।यसनिकुञ्जमा पाटे बाघ, एक सिंगे गैंडा, चितुवा, घोडगधा, जरायो, चित्तल, लगुना, बाहसिङ्गा र जंगली हात्ती लगायत ५६ प्रजातिका स्तनधारी वन्यजन्तु पाइन्छन्। जलचरहरूमा घडियाल गोही, मगर गोही, सोंस र विभिन्न किसिमका माछा यहाँ पाइन्छन्।यस निकुञ्जमा हालसम्म ४३८ थरी रैथाने र बसाइँ सरी आउने चराहरूको अभिलेख गरिएको छ।

बाघको बासस्थान र जैविक मार्ग संरक्षण गर्ने उद्देश्यले २०६७ आषाढ २८ गते बाँके, दाङ्ग र सल्यान जिल्लाको ५५० वर्ग कि.मि. क्षेत्र समेटी नेपालको दशौं राष्ट्रिय निकुञ्जको रूपमा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको स्थापना भएको थियो। यस निकुञ्जको पूर्वी-सीमाना शिवखोला, पश्चिम कोहलपुर सुर्खेत राजमार्ग, उत्तर चुरे पर्वत र दक्षिण पूर्व—पश्चिम राजमार्ग रहेको छ। यो निकुञ्ज पाटे बाघ र हात्तीको महत्वपूर्ण बासस्थानको रूपमा रहेको छ। यहाँ जैविक विविधताको दृष्टिले आठ ओटा इकोसिष्टम, १२४ वनस्पति प्रजाति, ३२ प्रजातिका स्तनधारीहरू, ३०० भन्दा बढी प्रकारका चराको प्रजातिहरू, ५८ प्रजातिका माछाहरू, २२ सरीसृप तथा ६ प्रकारका उभयचरहरू पाइन्छन्। यस क्षेत्रमा ११ प्रजातिका दुर्लभ तथा संकटापन्न स्तनधारीहरू र ५० प्रजातिका अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै दुर्लभ चराहरू रेकर्ड गरिएका छन्।

बर्दिया जिल्लाको खैरापुर क्षेत्रमा प्राकृतिक अवस्थामा रहेको दुर्लभ वन्यजन्तु कृष्णसारको संरक्षणका लागि गुलरिया नगरपालिका अन्तर्गतको १६.९५ वर्ग कि.मि. क्षेत्रलाई नेपाल सरकारले २०६५ फागुन २३ गते कृष्णसार संरक्षण क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरेको थियो। कूल क्षेत्रफलमध्ये कृष्णसारको बासस्थान क्षेत्र ५.२७ वर्ग कि.मि. र वरिपरिको प्रभावित क्षेत्र ११.६८ वर्ग कि.मि. रहेको छ।

तालिका ८.२ निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्र

नाम	स्थापना वर्ष	स्थान
बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	२०३२	बर्दिया
बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	२०६७	बाँके
कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र	२०६५	बर्दिया
ढोरपाटन शिकार आरक्ष	२०४४	रुकुम पूर्व (बाग्लुङ्ग र म्याग्दी समेत)

स्रोत: राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

ढोरपाटन शिकार आरक्ष लुम्बिनी प्रदेशको रुकुम पूर्व र गण्डकी प्रदेशको बाग्लुङ्ग र म्याग्दी जिल्लामा पर्दछ। यस आरक्षको क्षेत्रफल १,३२५ बर्ग कि.मी. रहेको छ। जहाँ ३२ प्रजातिका स्तनधारी जनावर पाइन्छन्। प्रमुख जनावर नाउर, झारल, थार र हिमाली भालु हुन्। यहाँ दुर्लभ एवं संरक्षित पंछीको सूचीमा परेका डाँफे, मुनाल, चिर लगायत १६४ प्रजातिका चराहरू पाइन्छन्। पेशेवर विदेशी शिकारीहरूका लागि यो आरक्ष एक प्रमुख गन्तव्यकै रूपमा रहेको छ।

तालिका ८.३ निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्रमा विगत पाँच वर्षमा आएका पर्यटक सङ्ख्या

संरक्षित क्षेत्र	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८	२०७८।७९
बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	२०,२८४	२४५५८	१५२६०	८०७७	१६७८१
बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	१	१६०	९२	४४२	२७८
कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र	१८,२४५	९५२७	५३०९	४५२७	६०४७
जम्मा	**३८५३०**	**३४२४५**	**२०६६१**	**१३०४६**	**२३१०६**

स्रोतः राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

तालिका ८.४ निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्रबाट विगत ५ वर्षमा प्राप्त राजस्व (रु. हजारमा)

संरक्षित क्षेत्र	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८	२०७८।७९
बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज	२९,८०६	३३५२८	२४९२४	१३६११	१५००५
बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज	५,९०४	१०४५०	२४८२	६५०८	८२९७
कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र	१२०	५९६	६१९	४८३	२५००४
जम्मा	**३५,८३०**	**४४,५७४**	**२८,०२५**	**२०,६०२**	**४८,३०६**

स्रोतः राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

तालिका ८.३ र ८.४ मा लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्रमा आएका पर्यटक सङ्ख्या र यसबाट प्राप्त राजस्वलाई प्रस्तुत गरिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा १६,७८१ र कृष्णसार संरक्षण क्षेत्रमा ६,०४७ पर्यटकहरू आएका थिए। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ भन्दा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा र कृष्णसार संरक्षित क्षेत्रमा आउने पर्यटकको सङ्ख्या बढेको छ। समग्रमा लुम्बिनी प्रदेशका निकुञ्ज र संरक्षित क्षेत्रमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा २३,१०६ पर्यटक आएका थिए, जुन सङ्ख्या आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १३,०४६ थियो। राजस्व संकलनलाई हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा रु. ४८ करोड ३० लाख जति संकलन भएको देखिन्छ जुन अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा दुई गुणा भन्दा बढी हो। कृष्णसार संरक्षित क्षेत्रमा संकलित राजस्व आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ४८ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा २५ करोड संकलन भएको राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको आ.व.२०७८/७९ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा देखिन्छ।

८.३ जलाधार क्षेत्रको स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा ३२ वटा मुख्य जलाधार प्रणाली रहेका छन् जस अन्तर्गत ४४ वटा नदी तथा खोलाहरू रहेका छन् (अनुसूची ८.१)। ती नदीहरूको कूल लम्बाइ १,९५५ कि.मी. छ। लुम्बिनी प्रदेशको सबैभन्दा लामो नदी राप्ती हो र यसको लम्बाइ २०७.७ कि.मी. रहेको छ। दोस्रो लामो नदी बबई नदी (१६८.८ कि.मी.) र तेस्रो लामो नदी मादी खोला (११५.७ कि.मी.) रहेको छ। लुम्बिनी प्रदेशमा आठ ओटा सहायक वेशिनहरू रहेका छन्। लुम्बिनी प्रदेशको सबैभन्दा ठूलो सहायक वेशिनको रुपमा पश्चिम राप्ती रहेको छ। यसले ३५.५३ प्रतिशत क्षेत्र ओगट्दछ। त्यसपछि बाणगंगा तिनाउ जलाधार क्षेत्र रहेको छ जसले लुम्बिनी प्रदेशको २२.५१ प्रतिशत क्षेत्र ओगट्दछ।बबई मानखोला जलाधार क्षेत्र लुम्बिनी प्रदेशको १७.०८ प्रतिशत क्षेत्रमा फैलिएको छ।

तालिका ८.५ सहायक वेशिनहरूको क्षेत्र

सहायक वेशिन (Sub Basin)	क्षेत्रफल (km^2)	प्रतिशत
पश्चिम राप्ती (L)	३,७१३.८४	१६.६६
नारायणी (L)	३३४.७३	१.५०
बाणगंगा तिनाउ	५,०१७.७८	२२.५१
कालिगण्डकी (L)	२,५०६.६९	११.२५
सानी भेरी	१,९४५.७५	८.७३
बबई मानखोला	३,८०५.९४	१७.०८
पश्चिम राप्ती (U)	४,२०४.७८	१८.८७
तल्लो कर्णाली	७५८.५०	३.४०

स्रोतः भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग

जिल्लागत रुपमा जलाधार उपलब्धताको स्थिति हेर्दा कपिलवस्तु र बर्दिया राम्रो अवस्थामा छन्। नवलपरासी, रुपन्देही, रोल्पा र बाँकेको जलाधारको अवस्था ठीकै रहेको छ। पाल्पा, रुकुम पूर्व र प्यूठानको अवस्था सीमान्त रहेको छ। गुल्मी र अर्घाखाँचीको अवस्था कमजोर छ भने दाङ्गको साह्रै कमजोर रहेको देखिन्छ (तालिका ८.६)।

तालिका ८.६ जिल्लागत रुपमा जलाधार उपलब्धताको अवस्था

जिल्लाहरू	जलाधार उपलब्धताको अवस्था
नवलपरासी	ठीकै
रुपन्देही	ठीकै
कपिलबस्तु	राम्रो
पाल्पा	सीमान्त
अर्घाखाँची	कमजोर
गुल्मी	कमजोर
रुकुम पूर्व	सीमान्त

रोल्पा	ठीकै
प्यूठान	सीमान्त
दाङ्ग	साह्रै कमजोर
बाँके	ठीकै
बर्दिया	राम्रो

स्रोतः भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग

८.४ विपद्को स्थिति

विपद्का दृष्टिकोणले नेपाल संसारकै एक जोखिमयुक्त देश भित्र पर्दछ। विश्वका २०० मुलुकहरूमध्ये विपद्को उच्च जोखिममा नेपाल २० औं स्थानमा रहेको छ। विपद्हरुमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, हिम पहिरो, सुख्खा पहिरो, हुरी बतास, आगलागी, चट्याङ्ग, सडक दुर्घटना, असिना, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, महामारी आदिलाई लिन सकिन्छ। पछिल्लो तीन वर्षको तथ्याङ्क हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा विपद्बाट औसतमा बर्षेनी ८२ जनाको मृत्यु र ८६ जना घाइते भएको देखिन्छ।

तालिका ८.७ विपद्बाट भएको नोक्सानी

आर्थिक वर्ष	मानिसको मृत्यु	घाइते मानिस	चौपायाको मृत्यु	घाइते चौपाया	घर क्षति	गोठ क्षति
२०७७/०७८	८६	१००	५५८	५७	८८०	२३५
२०७८/०७९	८२	७०	४०१	१११	४५९२	२४४
२०७९/०८०	७८	८८	३३०	३५१	११५६	२०८

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

विगत तीन वर्षको विभिन्न प्रकोपबाट भएको मानवीय क्षतिको विवरण तालिका ८.८ मा दिइएको छ। विगत तीन वर्षलाई हेर्दा सवैभन्दा धेरै मानिसको मृत्यु बाढी पहिरोको कारण भएको देखिन्छ। दोस्रोमा आगलागीले बढी मानिसहरूको मृत्यु भएको देखिन्छ भने त्यसपछी तेस्रोमा हुरीवतास/चट्याङको कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ।

तालिका ८.८ विगत तीन वर्षमा विभिन्न विपद्का घटनाबाट भएको मानवीय क्षतिको विवरण

विपद्को प्रकार	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		तीन वर्षको जम्मा	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
आगलागी	२९	३०	१२	१०	१६	४७	६६	८८
बाढी/वर्षा/पहिरो	४८	३१	५५	२७	५०	१५	१३६	४५
हुरीवतास/चट्याङ्बाट	९	१८	१४	३२	८	२५	३२	७७
भूकम्प तथा अन्य विपद्		१						१

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

विगत तीन वर्षमा भएको चौपायाको क्षति हेर्दा सबैभन्दा बढी आगलागीका कारण भएको देखिन्छ। बाढी पहिरोको कारणले विगत तीन आर्थिक वर्षमा ३६७ चौपायाको मृत्यु र ८८ चौपाया घाईते भएको देखिन्छ (तालिका ८.९)।

तालिका ८.९ विगत तीन वर्षमा विभिन्न विपद्बाट भएको चौपायाको क्षतिको विवरण

विपद्को प्रकार	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		तीन वर्षको जम्मा	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
आगलागी	३७२	४७	२८०	९३	१९६	११८	८४७	२४६
बाढी/वर्षा/पहिरो	१२१	६	८७	१७	१७५	१३	३६७	४१
हुरीवतास/चटयाङ्बाट	६५	४	३०	१	३८	०	१५२	७
भूकम्प तथा अन्य विपद्	०	०	०	०	०	०	०	०

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

विपद्का कारणले लुम्बिनी प्रदेशमा बर्षेनी घरको क्षती हुने गरेको देखिन्छ। खासगरी हुरीबतास चटयाङ, बाढीपहिरोले यस प्रदेशका धेरै घरमा क्षती पुर्याएको देखिन्छ (तालिका ८.१०)। आगलागीबाट पनि तीन वर्षको अवधिमा १५२० घर तथा १११७ गोठमा क्षति पुगेको प्रदेश प्रहरी कार्यालयको अभिलेखमा देखिन्छ।

तालिका ८.१० विगत तीन वर्षमा विभिन्न विपद्का घटनाबाट भएको घरको क्षति

विपद्को प्रकार	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		तीन वर्षको जम्मा	
	घर	गोठ	घर	गोठ	घर	गोठ	घर	गोठ
आगलागी	५८६	४२८	४७२	३७३	४६२	३१६	१५२०	१११७
बाढी/वर्षा/पहिरो	४१२३	३९८४	३९९५	२४६९	२७०७	१९७७	१०८२५	८४३०
हुरीवतास/चटयाङ्बाट	४८११	४७९७	४७९५	२५२५	२४३०	२३९९	१२०३६	९७२१
भूकम्प तथा अन्य विपद्	०	०	०	०	०	०	०	०

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

तालिका ८.११ देखि ८.१३ सम्म जिल्लागत रुप विगत तीन आर्थिक वर्षमा प्राकृतिक विपद्बाट भएको मानवीय, चौपाया र घरगोठको क्षतिको बारेमा दिइएको छ। जिल्लागत रुपमा हेर्दा विगत तीन वर्षमा सबैभन्दा बढी मानवीय क्षति दाङ्गमा ५८ जनाको मृत्यु भएको छ। त्यसपछि गुल्मीमा ४० मानिसहरूको मृत्यु भएको छ। प्राकृतिक विपद्बाट घाइते हुनेहरू पनि सबैभन्दा बढी दाङ्गमा र त्यसपछि गुल्मीमा भएको देखिन्छ। चौपाया नोक्सानी भने विगत तीन वर्षमा सबैभन्दा बढी दाङमा भएको देखिन्छ जहाँ गएको तीन वर्षमा प्राकृतिक विपद्बाट ३३३ ओटा चौपाया मरेका छन्। चौपाया घाइतेको सङ्ख्या भने कपिलवस्तुमा सबैभन्दा धेरै ६८ चौपाया रहेको छ। विगत तीन वर्षमा घरको नोक्सानी चाही सबैभन्दा बढी बर्दियामा २२२१ ओटा भएको छ। त्यसपछि

दाङमा बढी घरहरू नोक्सानीमा परेका छन्। खासगरी आ.व. २०७८/७९ सालको आएको बाढीले बर्दियामा बढी नोक्सानी पुऱ्याएको थियो।

तालिका ८.११ जिल्लागत रुपमा विपद्बाट भएको मानवीय नोक्सानी

जिल्लाहरू	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		जम्मा	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
नवलपरासी (प.)	८	७	७	१३	१६	१४	३१	३४
अर्घाखाँची	४	०	६	३	७	२	१७	५
कपिलवस्तु	३	१	८	२	८	९	१९	१२
गुल्मी	१३	२१	१३	१८	१४	९	४०	४८
दाङ	१६	१४	१७	१५	२५	३०	५८	५९
पाल्पा	१६	१५	५	९	२	२	२३	२६
प्युठान	७	१०	१३	४	६	५	२६	१६
बर्दिया	१	५	२	०	०	९	३	२०
बाँके	३	२	१	०	१	३	५	५
रुकुम (पूर्व)	१	०	०	०	०	०	१	०
रुपन्देही	९	२२	९	२२	६	३	२४	४७
रोल्पा	९	११	३	४	१	०	१३	१५
प्रदेश जम्मा	**९०**	**१०८**	**८४**	**९०**	**८६**	**८६**	**२६०**	**२८७**

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

तालिका ८.१२ जिल्लागत रुपमा प्राकृतिक विपद्बाट भएको चौपाया नोक्सानी

जिल्लाहरू	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		जम्मा	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
नवलपरासी (प)	११	९	०	०	६	११	१७	२०
अर्घाखाँची	७८	१२	३४	९	२६	९	१३८	३०
कपिलवस्तु	१३	१६	२	२	७२	५०	८७	६८
गुल्मी	१०८	९	५८	२१	३७	२९	२०३	५९
दाङ	९७	०	११७	१३	११९	७	३३३	२०
पाल्पा	३४	१	९	६	१९	२	६२	९
प्युठान	९४	६	४८	७	४१	१५	१८३	२८
बर्दिया	०	४	२१	१९	३६	१६	५७	३९
बाँके	४	४	१३	०	१९	६	३६	१०
रुकुम (पूर्व)	४	०	४	१	२२	०	३०	१
रुपन्देही	३२	११	३२	२१	०	०	६४	३२
रोल्पा	३४	२	२८	९	८	०	७०	११
प्रदेश जम्मा	**५०९**	**७४**	**३६६**	**१०८**	**४०५**	**१४५**	**१२८०**	**३२७**

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

तालिका ८.१३ जिल्लागत रुपमा प्राकृतिक विपद्बाट भएको घरगोठ नोक्सानी

जिल्लाहरू	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०		जम्मा	
	घर	गोठ	घर	गोठ	घर	गोठ	घर	गोठ
अर्घाखाँची	१३०	३२	१८४	३४	१३८	३०	४५२	९६
कपिलवस्तु	३४	२१	३१	२५	८८	१०७	१५३	१५३
गुल्मी	१२२	५१	२४	२८	६५	५०	२११	१२९
दाङ	११७	३७	१२३	१८	५३३	४५	७७३	१००
नवलपरासी	१०३	२१	२७२	१६	९१	९	४६६	४६
पाल्पा	११२	३०	५२	१०	२७	१६	१९१	५६
प्युठान	२५	३०	२७	१०	१०५	४०	१५७	८०
बर्दिया	४३	३	१८८८	५९	२९०	२०	२२२१	४५२४
बाँके	१४२	६५	६९	११	२४९	११	४६०	८७
रुकुम (पूर्वी भाग(	४९	५	२०	१	४५	५	११४	११
रुपन्देही	८	२	५	१	२९	२८	४२	३१
रोल्पा	११०	९	८	५१	२	२१६	१९	२७६
प्रदेश जम्मा	**९९५**	**३०६**	**२७०३**	**२६४**	**१६६२**	**५७७**	**५२५९**	**५५८९**

स्रोत: प्रदेश प्रहरी कार्यालय, २०८०

लुम्बिनी प्रदेशका विभिन्न ठाउँहरूमा रहेको विभिन्न खालको प्राकृतिक प्रकोपको जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूलाई अनुसूची ८.२ देखि ८.७ मा दिइएको छ।

८.५ जलवायू परिवर्तनको जोखिम

वातावरण मन्त्रालयले सन् २०१० मा गरेको अध्ययन अनुसार लुम्बिनी प्रदेशका कुनै पनि जिल्ला जलवायू परिवर्तनको अति उच्च र उच्च जोखिममा रहेको देखिदैन। तुलनात्मक रुपमा रोल्पा, रुकुम पूर्व, नवलपरासी जलवायू परिवर्तनको बढी जोखिम भएका जिल्लाहरूको रुपमा रहेका छन्। यिनीहरूको जोखिम सूचकाङ्क मध्यम स्तरको रहेको छ। बाँके, पाल्पा र रुपन्देहीमा जलवायू परिवर्तनको जोखिम अति न्यून रहेको देखिन्छ।

तालिका ८.१४ जिल्लागत जलवायू परिवर्तनको जोखिम सूचकाङ्क

जोखिम सूचकाङ्क	**जिल्ला**
मध्यम (०.३५६ -०.६००)	रोल्पा, रुकुम पूर्ब, नवलपरासी
न्यून (०.१८१- ०.३५५)	बर्दिया, दाङ्ग, कपिलवस्तु,अर्घाखाँची, गुल्मी,प्यूठान
अति न्यून (०.००- ०.१८०)	बाँके, पाल्पा,रुपन्देही

स्रोतः वातावरण मन्त्रालय (२०१०)

पाठ ९ : संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय निर्वाचन

९.१ संघीय र प्रादेशिक निर्वाचन क्षेत्र

लुम्बिनी प्रदेशका १२ जिल्लामा प्रतिनिधि सभाका २६ ओटा निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन् जुन नेपालको समग्र १६५ निर्वाचन क्षेत्रको १५.८ प्रतिशत हुन आउँछ। यहाँ प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्र ५२ ओटा रहेका छन्। जिल्लागत रुपमा प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्रको सङ्ख्या तालिका ९.१ मा दिइएको छ। लुम्बिनी प्रदेशको रुपन्देही जिल्लामा सबैभन्दा बढी प्रतिनिधि सभाको ५ ओटा निर्वाचन क्षेत्र र प्रदेश सभाको १० ओटा निर्वाचन क्षेत्र रहेको छ। अर्घाखाँची, रोल्पा, रुकुम पूर्व र प्यूठानमा एउटा प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र र प्रदेश सभाको दुई ओटा निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्।

तालिका ९.१ जिल्ला अनुसार प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्रहरू

जिल्ला	प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र	प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्र
नवलपरासी (पश्चिम)	२	४
रुपन्देही	५	१०
कपिलबस्तु	३	६
पाल्पा	२	४
अर्घाखाँची	१	२
गुल्मी	२	४
रुकुम पूर्व	१	२
रोल्पा	१	२
प्यूठान	१	२
दाङ्ग	३	६
बाँके	३	६
बर्दिया	२	४
जम्मा	**२६**	**५२**
नेपाल	**१६५**	**३३०**

स्रोतः निर्वाचन आयोग, २०८०

९.२ प्रतिनिधि सभामा प्रतिनिधित्व

लुम्बिनी प्रदेशमा प्रतिनिधि सभाको लागि २६ ओटा निर्वाचन क्षेत्र रहेकोमा प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन, २०७९ मा पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीतर्फ निर्वाचित हुने उम्मेदवारको राजनैतिक पार्टी अनुसारको विवरण तालिका ९.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रतिनिधि सभाका २६ जना सदस्यमध्ये नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) बाट ११ जना, नेपाली कांग्रेसबाट ६ जना,

नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) र राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीबाट तीन/तीन जना निर्वाचित भएका थिए। कुल २६ ओटा निर्वाचन क्षेत्रमा महिलाको उपस्थित एउटामा मात्र देखिन्छ।

तालिका ९.२ दलगत रुपमा प्रत्यक्ष तर्फबाट प्रतिनिधि सभा सदस्यहरूको सङ्ख्या

राजनैतिक पार्टी	**पुरुष**	**महिला**	**जम्मा**
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	११	०	११
नेपाली कांग्रेस	६		६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	२	१	३
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	३		३
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजबादी)	१		1
लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	१		१
स्वतन्त्र	१		१

स्रोत: निर्वाचन आयोग, २०८०

९.३ प्रदेश सभामा प्रतिनिधित्व

प्रत्यक्ष निर्वाचिततर्फ

प्रदेश सभाको लागि १२ ओटा जिल्लाहरूबाट निर्वाचित सभासद्हरूको सूची अनुसूची ९.२ मा दिइएको छ। विभिन्न राजनैतिक पार्टीबाट निर्वाचित प्रदेश सभा सदस्यको सङ्ख्यात्मक स्थिति तालिका ९.३ मा देखाइएको छ। कुल ५२ ओटा निर्वाचन क्षेत्रमा महिलाको उपस्थित एउटामा मात्र देखिन्छ।

तालिका ९.३ दलगत रुपमा प्रत्यक्षतर्फबाट प्रदेश सभा सदस्यहरूको सङ्ख्या

राजनैतिक पार्टी	**पुरुष**	**महिला**	**जम्मा**
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१८	-	१८
नेपाली कांग्रेस	१७	-	१७
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६	१	७
जनता समाजवादी पार्टी नेपाल	२	-	२
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	२	-	२
नागरिक उन्मुक्ति पार्टी	२	-	२
लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी नेपाल	२	-	२
जनमत पार्टी	१	-	१
स्वतन्त्र	१	-	१
जम्मा	**५१**	**१**	**५२**

स्रोत: निर्वाचन आयोग, २०८०

समानुपातिकतर्फ

लुम्बिनी प्रदेशको प्रदेश सभामा समानुपातिक तर्फका ३५ जना सदस्यहरू रहेका छन्। राजनैतिक दलहरूले समानुपातिकतर्फ पाएको जनमतको आधारमा तालिका ९.४ बमोजिमको सङ्ख्यामा विभिन्न पार्टीहरूबाट प्रदेश सभा सदस्यहरू रहेका छन्। समानुपातिकतर्फबाट प्रदेश सभा सदस्य भएका व्यक्तिहरूको सूची अनुसूची ९.३ दिइएको छ। समानुपातिकबाट तीन जना पुरुष र ३२ जना महिला प्रदेश सभा सदस्य हुनुहुन्छ।

तालिका ९.४ दलगत रुपमा समानुपातिकतर्फबाट प्रदेश सभा सदस्यहरूको सङ्ख्या

राजनैतिक पार्टी	पुरुष	महिला	जम्मा
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१	१०	११
नेपाली कांग्रेस	१	९	१०
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१	३	४
जनमत पार्टी		२	२
नागरिक उन्मुक्ति पार्टी		२	२
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी		२	२
जनता समाजवादी पार्टी नेपाल		१	१
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजबादी)		१	१
राष्ट्रिय जनमोर्चा		१	१
लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी नेपाल		१	१
जम्मा	**३**	**३२**	**३५**

स्रोत: निर्वाचन आयोग, २०८०

९.४ राजनीतिक दलले स्थानीय तहमा प्राप्त गरेको सीट

९.४.१ जिल्ला समन्वय समिति

जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुखमा १ जना र उपप्रमुख ६ जना महिला रहेका छन्। प्रमुख १२ जना र उपप्रमुख १२ जनाको दलगत प्रतिनिधित्वसम्बन्धी विवरण तालिका ९.५ मा दिइएको छ। लुम्बिनी प्रदेशका १२ ओटा जिल्लाका जिल्ला समन्वय समितिमा निर्वाचित पदाधिकारीहरूको लिष्ट अनुसूची ९.४ मा दिइएको छ।

तालिका ९.५ जिल्ला समन्वय समितिका दलगत पदाधिकारी संख्या

राजनीतिक दल	प्रमुख		उपप्रमुख	
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
नेपाली कांग्रेस	५			४
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४			२
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१	१	२	

राष्ट्रिय जनमोर्चा	१		१	
लोकतान्त्रिक समजबादी पार्टी, नेपाल			२	
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजबादी)			१	
जम्मा	**११**	**१**	**६**	**६**

स्रोत: निर्वाचन आयोग, २०८०

९.४.२ नगरपालिकातर्फ

लुम्बिनी प्रदेशमा चारवटा उपमहानगरपालिका र ३२ वटा नगरपालिका छन्। जम्मा ३६ वटा नगरपालिकाहरूमा प्रमुखहरूमध्ये एकजना मात्र महिला रहेका छन् भने पुरुप उपप्रमुख छ जना मात्र छन्। नेपाल कांग्रेस पार्टीका २१ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) का नौ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) तीन जना प्रमुख रहेका छन्। उपप्रमुखमा नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) का १६ जना, नेपाली कांग्रेसका १२ जना र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) का ४ जना रहेका छन्। नगरपालिकाका प्रमुख र उपप्रमुखहरूको सूची अनुसूची ९.५ मा दिइएको छ।

तालिका ९.६ नगरपालिकामा दलगत रुपमा प्रमुख र उपप्रमुखको सङ्ख्या

राजनैतिक पार्टी	प्रमुख			उपप्रमुख		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
नेपाली काँग्रेस	२१		२१	१	११	१२
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८	१	९	१	१५	१६
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३		३	२	२	४
जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	१		१	१	१	२
राष्ट्रिय जनमोर्चा	१		१	१		१
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	१		१		१	१
जम्मा	**३५**	**१**	**३६**	**६**	**३०**	**३६**

स्रोत: निर्वाचन आयोग, २०८०

९ ३.४. गाउँपालिकातर्फ

लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका ७३ ओटा गाउँपालिकाहरूमा ७२ जना पुरुष र एक जना मात्र महिला अध्यक्ष रहेका छन्। उपाध्यक्षमा १४ जना पुरुष र ५९ जना महिला रहेका छन्। दलगत रुपमा हेर्दा अध्यक्षमा नेपाली कांग्रेसका २७ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) २२ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) का १८ जना रहेका छन्। उपाध्यक्षमा नेपाली कांग्रेसका ३२ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) का २४ जना, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र) का ११ जना रहेका छन् (तालिका ९.७)। गाउँपालिकाका अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरुको विस्तृत सूची अनुसूची ९.६ मा दिइएको छ।

तालिका ९.७ गाउँपालिकामा दलगत अध्यक्ष र उपाध्यक्षको संख्या

राजनैतिक पार्टी	अध्यक्ष			उपाध्यक्ष		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
नेपाली काँग्रेस	२७		२७	८	२४	३२
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	२२		२२	३	८	११
नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१७	१	१८	२	२२	२४
जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	२		२		१	१
लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	२		२		२	२
जनता प्रगतिशिल पार्टी, नेपाल	१		१		१	१
राष्ट्रिय जनमोर्चा	१		१	१		१
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी					१	१
जम्मा	**७२**	**१**	**७३**	**१४**	**५९**	**७३**

स्रोतः निर्वाचन आयोग, २०८०

सन्दर्भ सामग्री

- Center for Education and Human Resource Development (2023*). Flash I Report 2079 (2022-023)*, Ministry of Education, Science and Technology, Government of Nepal.
- Department of Health Services. (2024). *Annual Health Report 2079/80*. Kathmandu, Nepal: Department of Health Services, Ministry of Health and Population.
- Ministry of Agricultural and Livestock Development (2023). *Statistical Information on Nepalese Agriculture 2078/79* (2021/22). Government of Nepal, Kathmandu.
- Ministry of Health and Population (2022). *Nepal Demographic and Health Survey 2022*, Government of Nepal, Kathmandu.
- Ministry of Finance (2023). *Economic Survey 2023*, Government of Nepal, Kathmandu.
- National Planning Commission (2017). *Nepal: Sustainable Development Goals, Status and Roadmap 2016-2030*, National Planning Commission, Kathmandu
- National Planning Commission (1018). *Multidimensional Poverty Index*, National Planning Commission, Government of Nepal.
- अर्थ मन्त्रालय (२०८०) *आर्थिक सर्वेक्षण २०७९।८०, नेपाल सरकार*
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०७९). *सामाजिक तथ्याङ्क*
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (क२०७५).*राष्ट्रिय आर्थिक गणनाको प्रारम्भिक प्रतिवेदन*
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय (२०८०).*राष्ट्रिय जनगणनाको संक्षिप्त प्रतिवेदन*
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय (२०८०).*राष्ट्रिय जनगणनाको वेभसाइटः* https://censusnepal.cbs.gov.np/
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय (२०८०).*राष्ट्रिय कृषिगणनाको वेभसाइटः* https://agricensusnepal.gov.np/
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय (२०८०). *राष्ट्रिय तथ्यगत विवरणको वेभसाइटः* http://nationaldata.gov.np/
- डोलिडार (2011). *Nepal Trail Bridge Record (updated May 2011)*, https://www.dolidar.gov.np/resources/trail-bridge-record/
- संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय (२०१८, २०१९, २०२०). *Nepal Tourism Statistics 2018, 2019 and 2020*. नेपाल सरकार, काठमाडौं।

वेभसाइटः

- https://ocmcm.lumbini.gov.np/
- https://www.mof.gov.np/site/publication-category/21
- https://moald.gov.np/
- https://www.nrb.org.np/
- http://dohs.gov.np/

अनुसूचीहरु

अनुसुची २.१ लुम्बिनी प्रदेशको जनसङ्ख्या, लैङ्गिक अनुपात, जनघनत्व र वृद्धिदर

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	जनसङ्ख्या			परिवारको औसत आकार	लैङ्गिक अनुपात	जनघनत्व	वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर (%)
		जम्मा	पुरुष	महिला				
लुम्बिनी प्रदेश	११४१९०२	५१२२०७८	२४५४४०८	२६६७६७०	४.४९	९२.०१	२३०	१.२४
रुकुमपूर्व-	१२८८६	५६७८६	२७५१६	२९२७०	४.४१	९४.०१	३४	०.६३
रोल्पा	५२२२१	२३४७९३	१०९८७१	१२४९२२	४.५	८७.९५	१२५	०.४३
प्युठान	५६२०३	२३२०१९	१०४१३२	१२७८८७	४.१३	८१.४३	१७७	०.१६
गुल्मी	६६१२५	२४६४९४	११२०२५	१३४४६९	३.७३	८३.३१	२१५	-१.२३
अर्घाखाँची	४८४६५	१७७०८६	८०६७२	९६४१४	३.६५	८३.६७	१४८	-१.०५
पाल्पा	६५०४९	२४५०२७	११२७६१	१३२२६६	३.७७	८५.२५	१७८	-०.६१
नवलपरासी —पश्चिम	८२७३८	३८६८६८	१८८१८२	१९८६८६	४.६८	९४.७१	५२७	१.४७
रुपन्देही	२३८३२०	११२१९५७	५५०४७८	५७१४७९	४.७१	९६.३३	८२५	२.३३
कपिलवस्तु	१२१९४६	६८२९६१	३३४६८७	३४८२७४	५.६	९६.१०	३९३	१.७
दाङ्ग	१६२३१६	६७४९९३	३२०५७३	३५४४२०	४.१६	९०.४५	२२८	१.९२
बाँके	१२९३०७	६०३१९४	२९६७४५	३०६४४९	४.६६	९६.८३	२५८	१.९७
बर्दिया	१०६३२६	४५९९००	२१६७६६	२४३१३४	४.३३	८९.१५	२२७	०.७२

अनुसुची २.२ अनुपस्थित जनसङ्ख्या, अपाङ्गता र साक्षरता

प्रदेश/जिल्ला	अनुपस्थित जनसङ्ख्या (अक्सर विदेशमा बस्ने)					अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या			५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका साक्षरता		
	परिवार सङ्ख्या	जम्मा जनसङ्ख्या	पुरुष	महिला	प्रतिशत	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
लुम्बिनी प्रदेश	३०८०७३	४२०९०६	३६७६७०	५३२३६	१९.२१	१२०४१४	६५३९९	५५०१५	७८.०८	८५.१८	७१.६६
रुकुमपूर्व-	२५३२	३१०८	२८६४	२४४	०.१४	२१५६	११७१	९८५	७१.३५	७९.६६	६३.६७
रोल्पा	१५०२८	२००२४	१७८१२	२२१२	०.९१	८९१६	४६९९	४२१७	७५.६३	८३.९९	६८.४५
प्युठान	२३१९७	३१७२०	२९०१५	२७०५	१.४५	६३१७	३३७९	२९३८	८०.१३	८७.८८	७४.००
गुल्मी	२७१८३	४१५५०	३५४७९	६०७१	१.९०	७८३२	४३५६	३४७६	८०.३४	८८.०१	७४.११
अर्घाखाँची	२०३६४	२९९३४	२६२७०	३६६४	१.३७	६२४६	३४५६	२७९०	८०.०५	८७.७५	७३.८०
पाल्पा	२२९५५	३०६९८	२७७८६	२९१२	१.४०	७७१९	४१३०	३५८९	८३.६७	९०.५१	७७.९७
नवलपरासी —पश्चिम	२१९२४	२७९४२	२४५७०	३३७२	१.२८	९१३८	४९११	४२२७	७७.९७	८६.२७	७०.२१
रुपन्देही	५८९३५	७९८१८	६७२३३	१२५८५	३.६४	१८२३९	१०१३२	८१०७	८१.२३	८८.३६	७४.४५
कपिलवस्तु	३१०७२	४३८८१	३९२७३	४६०८	२.००	१२९२२	७१८७	५७३५	७१.८२	७९.६३	६४.३७
दाङ्ग	४१७९८	५३३९४	४७१९९	६१९५	२.४४	१२८३६	६९४०	५८९६	८१.४०	८७.८५	७५.६७
बाँके	२२४९२	२९५९४	२५६९७	३८९७	१.३५	१३२५४	७३१२	५९४२	७३.४०	७९.६१	६७.४८
बर्दिया	२०५९३	२९२४३	२४४७२	४७७१	१.३३	१४८३९	७७२६	७११३	७६.८५	८२.९४	७१.५३

अनुसुची २.३ घरको स्वामित्व सम्बन्धी विवरणहरु

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	घरको स्वामित्व				महिलाको स्वामित्वमा				
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य	घर मात्र भएका	जग्गा मात्र भएका	घर जग्गा दुवै भएका	घर जग्गा दुवै नभएका	उल्लेख नभएको
लुम्बिनी	११४१३४५	१०३६३११	९४३३६	४४५८	६२४०	२९६४१	१०६५००	१३१४८६	८५३३९५	२०३२३
रुकुमपूर्व-	१२८७८	१२४१८	३६५	२०	७५	६४	३४१	७२७	११५२४	२२२
रोल्पा	५२२०६	४९३८१	२५५८	१२७	१४०	३००	२१८९	३२२३	४५६४५	८४९
प्युठान	५६१९५	५४००२	१८१७	१६२	२१४	४८३	३३४२	४७२१	४६५३०	१११९
गुल्मी	६६१००	६१०१२	४४१०	२४६	४३२	८१३	४१९२	५७९६	५४२८५	१०१४
अर्घाखाँची	४८४४९	४५१५४	२८७३	१३६	२८६	८१०	४१४१	६१३१	३६३७०	९९७
पाल्पा	६४९९१	५६८१०	७४३६	३६२	३८३	११३२	५३५९	४८६५	५२६६०	९७५
नवलपरासी पश्चिम -	८२७०९	७७५१८	४२५६	२६०	६७५	३३९३	९४१८	१०८८५	५७९००	१११३
रुपन्देही	२३८१७१	१९८९०५	३६७०७	१२४६	१३१३	११२८२	२४८२७	३३८८४	१६४१५७	४०२१
कपिलवस्तु	१२१८६१	११६०२८	४९०५	३६४	५६४	४०१३	१२९६१	१३१७४	८९३१९	२३९४
दाङ्ग	१६२२६६	१४५७२०	१५२४४	६०२	७००	३३०४	१८९६८	२१४९५	११५५४८	२९५१
बाँके	१२९२३४	११६१८९	११७०७	७०९	६२९	३२०५	११४६०	१६५२०	९४६३४	३४१५
बर्दिया	१०६२८५	१०३१७४	२०५८	२२४	८२९	८४२	९३०२	१००६५	८४८२३	१२५३

अनुसुची २.४ परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	धारा/पाइप (घर परिसर भित्र)	धारा/पाइप (घर परिसर वाहिर)	ट्युबवेल / हातेपम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	खुला इनार/कुवा	मूल धारा	नदी/ खोला	जार/बोतल	अन्य
लुम्बिनी	११४१३४५	४३१६४२	२२४०६४	३७३९५६	२९७८४	२६१७२	२९६०८	४४३३	१५१२८	६५५८
रुकुम-पूर्व	१२८७८	५८३०	५५११	०	११	८८	१३७१	६१	०	६
रोल्पा	५२२०६	२४७६१	२१८०९	०	१२५	१२७०	३७४७	२८३	६	२०५
प्युठान	५६१९५	२२७६४	२७३३३	३९०	८५६	११५२	३३८९	२४४	२८	३९
गुल्मी	६६१००	३६६१२	२६३४५	०	२७६	७३८	१७४६	३००	१२	७१
अर्घाखाँची	४८४४९	२३४४३	१९७६५	६६०	५९०	१०६५	१९४७	५३२	४२१	२६
पाल्पा	६४९९१	३५५५४	२२३८३	१०४७	६७४	१६४८	३४५२	१३६	३४	६३
नवलपरासी पश्चिम	८२७०९	२५४२७	९८४३	४२५९९	२८१	६३२	१६१७	१४०	१७८१	३८९
रुपन्देही	२३८१७१	११२७७५	२९७५५	९०४४०	१८७	६५८	२०३३	१९	१२५९	१०४५
कपिलवस्तु	१२१८६१	२५७७७	१२०८६	७९५८२	२४०	५५९	८९४	७८	९९२	१६५३
दाङ्ग	१६२२६६	६५४८०	२५६१८	१९६८१	२५९२६	१६६१०	४६७१	२५६६	५०४	१२१०
बाँके	१२९२३४	३३१३३	१३६९४	६५७४५	४५०	१२११	४१८५	३३	९३९६	१३८७
बर्दिया	१०६२८५	२००८६	९९२२	७३८१२	१६८	५४१	५५६	४१	६९५	४६४

अनुसुची २.५ अक्सर (मुख्य रूपमा) खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धन

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	काठ/ दाउरा	एल.पीग्याँस.	बिजुली	गुइठा/गोरहा	बायोग्याँस	मट्टितेल	अन्य
लुम्बिनी	११४१३४५	६१२६९८	४८१७४८	४६९२	२३६८६	१७२३०	५७४	७१७
रुकुम-पूर्व	१२८७८	११९६६	८३०	१४	०	४४	२३	१
रोल्पा	५२२०६	४७४४२	४२५४	९१	९	३१८	६५	२७
प्युठान	५६१९५	४९८४४	६१०२	६८	८	१२६	३३	१४
गुल्मी	६६१००	५७०२०	८६९५	४७	७	२८०	३८	१३
अर्घाखाँची	४८४४९	४२७८२	५५६३	३६	३	३७	१२	१६
पाल्पा	६४९९१	४२७४३	२१४०२	१२३	२९	५८६	८८	२०
नवलपरासी पश्चिम	८२७०९	३४१६८	४६५६३	५१३	३८७	९३९	३६	१०३
रुपन्देही	२३८१७१	५२७२२	१७०७१४	८७१	११६४४	२०६८	३४	११८
कपिलवस्तु	१२१८६१	६२५५६	४६१२२	८६५	१००६२	२०३४	३०	१९२
दाङ्ग	१६२२६६	८५८७०	७०७०३	५३१	११९९	३७०६	१३१	१२६
बाँके	१२९२३४	५८०५९	६८२६९	५८७	२३१	१९६५	६२	६१
बर्दिया	१०६२८५	६७५२६	३२५३१	९४६	१०७	५१२७	२२	२६

अनुसुची २.६ अक्सर (मुख्य रूपमा) बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धन

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	बिजुली	सोलारसौर्यउर्जा/	मट्टितेल	बायोग्याँस	अन्य
लुम्बिनी	११४१३४५	१०६९०८१	५१४२५	११३६८	५४९	८९२२
रुकुम-पूर्व	१२८७८	११३६४	१३२६	२४	४	१६०
रोल्पा	५२२०६	३८०५६	१३०५५	२४५	११	८३९
प्युठान	५६१९५	५३०४७	२२६९	१७०	८	७०१
गुल्मी	६६१००	६४४९१	११८०	२३०	१०	१८९
अर्घाखाँची	४८४४९	४६३४३	१६८०	१८६	७	२३३
पाल्पा	६४९९१	५९९२७	४७५१	१७५	२६	११२
नवलपरासी पश्चिम	८२७०९	८००२३	१५६६	८३५	१७	२६८
रुपन्देही	२३८१७१	२३३६१९	१२४३	२४५२	११५	७४२
कपिलवस्तु	१२१८६१	११५७४३	१४७९	२८५६	१३६	१६४७
दाङ्ग	१६२२६६	१४९५००	१०२४३	१०११	६१	१४५१
बाँके	१२९२३४	११५२८९	१०६१७	१८५०	१२५	१३५३
बर्दिया	१०६२८५	१०१६७९	२०१६	१३३४	२९	१२२७

अनुसुची २.७ परिवारले प्रयोग गरेको चर्पीको प्रकार

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा परिवार सङ्ख्या	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांकी)	साधारण (खाल्टे)	सार्वजनिक	चर्पी नभएको
लुम्बिनी	११४१३४५	४५८६७	६६८७३०	३५७९५५	४७६३	६४०३०
रुकुम-पूर्व	१२८७८	६५४	५९५५	५५०२	२२	७४५
रोल्पा	५२२०६	३३५९	३७३५२	१०३२३	९९	१०७३
प्युठान	५६१९५	२७३९	४२३३४	१००४७	१४३	९३२
गुल्मी	६६१००	२४२७	५६०४३	६८१९	११०	७०१
अर्घाखाँची	४८४४९	२४३२	४०५६६	४८४६	७६	५२९
पाल्पा	६४९९१	७३२३	५०१२५	६९३८	१३१	४७४
नवलपरासी पश्चिम	८२७०९	२९३२	२९४२७	४६१८८	५२४	३६३८
रुपन्देही	२३८१७१	७०४३	१४७५१४	७३८७९	८७८	८८५७
कपिलवस्तु	१२१८६१	४२७७	४९६५३	४०३८०	७१८	२६८३३
दाङ्ग	१६२२६६	४९२३	१०८९९२	४३४३८	६७८	४२३५
बाँके	१२९२३४	३७१४	५४००९	५८३९८	८२५	१२२८८
बर्दिया	१०६२८५	४०४४	४६७६०	५११९७	५५९	३७२५

अनुसुची २.८ दश वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरको वैवाहिक अवस्था

लिङ्ग	जम्मा जनसङ्ख्या	अविवाहित	विवाहित	विधुवा/विधुर	पारपाचुके	छुट्टिएको	कम्तिमा एक पटक विवाह भएको जनसङ्ख्या
लुम्बिनी प्रदेश							
जम्मा	४१८४२९९	१३७६९४७	२५८५८८१	१९९५५०	६७६५	१५१५६	**२८०७३५२**
पुरुष	१९६३७८०	७४७७१८	११५७४८४	४९५८५	२९५०	६०४३	१२१६०६२
महिला	२२२०५१९	६२९२२९	१४२८३९७	१४९९६५	३८१५	९११३	१५९१२९०
रुकुम-पूर्व							
जम्मा	४५३०२	१५१७५	२७५६५	२२०९	१११	२४२	**३०१२७**
पुरुष	२१६५१	८१२९	१२७२५	६४५	४६	१०६	१३५२२
महिला	२३६५१	७०४६	१४८४०	१५६४	६५	१३६	१६६०५
रोल्पा							
जम्मा	१८६४८८	६२४४२	११३८१०	९०३६	४३८	७६२	**१२४०४६**
पुरुष	८५००४	३२३१७	४९८४०	२३६१	१८७	२९९	५२६८७
महिला	१०१४८४	३०१२५	६३९७०	६६७५	२५१	४६३	७१३५९
प्युठान							
जम्मा	१८४५९२	६२७५३	१११२४७	९५९८	३६२	६३२	**१२१८३९**
पुरुष	७९५४४	३२३८७	४४७७२	१९५९	१६५	२६१	४७१५७
महिला	१०५०४८	३०३६६	६६४७५	७६३९	१९७	३७१	७४६८२
गुल्मी							
जम्मा	२०३३७०	६१०२९	१२६४५७	१४२८०	४३७	११६७	**१४२३४१**
पुरुष	८९२८६	३३३९६	५२४४९	२७१८	२४५	४७८	५५८९०
महिला	११४०८४	२७६३३	७४००८	११५६२	१९२	६८९	८६४५१
अर्घाखाँची							
जम्मा	१४५६३१	४२७८४	९२३२६	९६५४	२६१	६०६	**१०२८४७**
पुरुष	६३७८३	२३४६२	३७९७३	१९४८	१३८	२६२	४०३२१
महिला	८१८४८	१९३२२	५४३५३	७७०६	१२३	३४४	६२५२६
पाल्पा							

जम्मा	२०६३१७	६२३९३	१३००८९	१२६००	३३३	९०२	**१४३९२४**
पुरुष	९२४६९	३४१८९	५५३११	२३६६	१७३	४३०	५८२८०
महिला	११३८४८	२८२०४	७४७७८	१०२३४	१६०	४७२	८५६४४
नवलपरासी पश्चिम							
जम्मा	३२०६५४	१०४२९३	१९९०९३	१५५२६	५०२	१२४०	**२१६३६१**
पुरुष	१५३४३४	५७६०१	९०९८३	४१००	२१७	५३३	९५८३३
महिला	१६७२२०	४६६९२	१०८११०	११४२६	२८५	७०७	१२०५२८
रुपन्देही							
जम्मा	९२६०३८	३१७६५६	५६२०१६	४१६०७	१५३४	३२२५	**६०८३८२**
पुरुष	४४६९९१	१७६३८१	२५८४२४	१०३५९	६२४	१२०३	२७०६१०
महिला	४७९०४७	१४१२७५	३०३५९२	३१२४८	९१०	२०२२	३३७७७२
कपिलवस्तु							
जम्मा	५३८२७८	१९३४१६	३१९५६९	२३४८६	५५३	१२५४	**३४४८६२**
पुरुष	२६०६०१	१०४९७४	१४६९०३	७८७३	२८२	५६९	१५५६२७
महिला	२७७६७७	८८४४२	१७२६६६	१५६१३	२७१	६८५	१८९२३५
दाङ्ग							
जम्मा	५५९५४२	१७६७९५	३५५४४५	२४०६६	१०१६	२२२०	**३८२७४७**
पुरुष	२६००१९	९४५९९	१५८५४१	५६७६	३९६	८०७	१६५४२०
महिला	२९९५२३	८२१९६	१९६९०४	१८३९०	६२०	१४१३	२१७३२७
बाँके							
जम्मा	४८५४७२	१६५४७४	२९८१३६	१९४८९	७४०	१६३३	**३१९९९८**
पुरुष	२३४५८७	९१०९२	१३७७०१	४९३९	२५८	५९७	१४३४९५
महिला	२५०८८५	७४३८२	१६०४३५	१४५५०	४८२	१०३६	१७६५०३
बर्दिया							
जम्मा	३८२६१५	११२७३७	२५०१२८	१७९९९	४७८	१२७३	**२६९८७८**
पुरुष	१७६४११	५९१९१	१११८६२	४६४१	२१९	४९८	११७२२०
महिला	२०६२०४	५३५४६	१३८२६६	१३३५८	२५९	७७५	१५२६५८

अनुसुची २.९ पहिलो विवाह गर्दाको उमेर

लिङ्ग	<१० वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१७ वर्ष	१८-२० वर्ष	२१-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	>=५० वर्ष	उल्लेख नभएको
लुम्बिनी प्रदेश												
जम्मा	**११११६**	**२०६८६७**	**६८४६४१**	**१ङ्क+०६**	**५५५०४४**	**३ङ्क+०५**	**४९४९५**	**१०३४७**	**२८४७**	**७५१**	**४२५**	**८२१८**
पुरुष	१६६०	४२१८३	१७३७७०	४२७४५०	३२५८८७	१९१०८०	३९६७९	८१०९	२१५३	५७४	३३३	३१८४
महिला	९४५६	१६४६८४	५१०८७१	५८८९०५	२२९१५७	७०१६६	९८१६	२२३८	६९४	१७७	९२	५०३४
रुकुम-पूर्व												
जम्मा	**८**	**१०५५**	**६९२५**	**११३८७**	**६५४२**	**२९९०**	**७१५**	**२३३**	**७१**	**२५**	**१४**	**१६२**
पुरुष	३	२७७	१९९७	४९५०	३६७५	१८६९	४६२	१५०	५४	१६	११	५८
महिला	५	७७८	४९२८	६४३७	२८६७	११२१	२५३	८३	१७	९	३	१०४
रोल्पा												
जम्मा	**६७**	**४७६३**	**३४७०९**	**५१९३२**	**२२३८५**	**७६३४**	**१५७६**	**४७५**	**१७४**	**४२**	**३२**	**२५७**
पुरुष	२७	१२९७	१०२४८	२२२४८	१२५११	४७८०	१०१५	३०६	११७	२७	२५	८६
महिला	४०	३४६६	२४४६१	२९६८४	९८७४	२८५४	५६१	१६९	५७	१५	७	१७१
प्युठान												
जम्मा	**१९०**	**७०२३**	**३२७८७**	**४६३६९**	**२३३८६**	**९३१३**	**१७५८**	**४५५**	**१४२**	**३५**	**२०**	**३६१**
पुरुष	१५	९७८	६४१८	१७३३०	१३७६४	६६८७	१३५५	३३८	९५	३०	१७	१३०
महिला	१७५	६०४५	२६३६९	२९०३९	९६२२	२६२६	४०३	११७	४७	५	३	२३१
गुल्मी												
जम्मा	**११६३**	**१२१३८**	**३३८६९**	**४५३४२**	**३०९८७**	**१४६२३**	**२८९२**	**६८०**	**१८५**	**५१**	**३४**	**३७७**
पुरुष	११०	१७४३	५४६०	१४९५५	१८८७४	११५१५	२३५५	५३२	१३४	३५	२६	१५१
महिला	१०५३	१०३९५	२८४०९	३०३८७	१२११३	३१०८	५३७	१४८	५१	१६	८	२२६
अर्घाखाँची												
जम्मा	**१२४४**	**१०६८१**	**२६५८६**	**३१७१२**	**२०३६३**	**९९०१**	**१७०२**	**३३७**	**१०८**	**३०**	**२१**	**१६२**
पुरुष	९५	१३५९	४५१२	११०२५	१३३१०	८०९१	१४५८	२७५	८७	२५	१५	६९
महिला	११४९	९३२२	२२०७४	२०६८७	७०५३	१८१०	२४४	६२	२१	५	६	९३
पाल्पा												

जम्मा	**४७२**	**९२९८**	**३४४८१**	**४८०९१**	**३१५१९**	**१५६४०**	**३१०३**	**६२८**	**१७६**	**४२**	**२०**	**४५४**
पुरुष	३८	१३६५	६८८९	१७३३०	१७८५७	११५२०	२४३२	४९७	१२१	३३	१६	१८२
महिला	४३४	७९३३	२७५९२	३०७६१	१३६६२	४१२०	६७१	१३१	५५	९	४	२७२
नवलपरासी पश्चिम												
जम्मा	**१०४३**	**१७४९७**	**५१४९३**	**७५८२४**	**४२९५४**	**२२२४३**	**३८५६**	**७०३**	**१७७**	**६३**	**२९**	**४७९**
पुरुष	१९२	३५४४	१३६४३	३२९२४	२४८३१	१६६११	३१२५	५५९	१४१	४७	२३	१९३
महिला	८५१	१३९५३	३७८५०	४२९००	१८१२३	५६३२	७३१	१४४	३६	१६	६	२८६
रुपन्देही												
जम्मा	**३३८८**	**४६७५९**	**१३२५४६**	**२१०३१६**	**१२८४७३**	**६७८५२**	**१३८२६**	**२६८४**	**६५८**	**१७४**	**९२**	**१६१४**
पुरुष	५१९	१०३३६	३३८२६	८७३१४	७३२१७	५०३६१	११५४३	२१३०	५२३	१३५	७८	६२८
महिला	२८६९	३६४२३	९८७२०	१२३००२	५५२५६	१७४९१	२२८३	५५४	१३५	३९	१४	९८६
कपिलवस्तु												
जम्मा	**१६१४**	**३०८६९**	**८५७२८**	**१४००८०**	**५७८८९**	**२३३४०**	**३७५४**	**६७४**	**२०५**	**६१**	**२५**	**६२३**
पुरुष	३०८	८०५१	२५३६१	६४९०७	३५२८८	१७६३४	३०२२	५५३	१५४	४८	१७	२८४
महिला	१३०६	२२८१८	६०३६७	७५१७३	२२६०१	५७०६	७३२	१२१	५१	१३	८	३३९
दाङ्ग												
जम्मा	**४६४**	**२२८७६**	**९८५०१**	**१३८४८३**	**७७५७३**	**३४७८६**	**६२५८**	**१४१३**	**३८८**	**८१**	**५८**	**१८६६**
पुरुष	६३	४१९५	२५२६४	५८२६३	४५६६२	२४७५९	४९९८	१०९६	२९३	६७	४९	७११
महिला	४०१	१८६८१	७३२३७	८०२२०	३१९११	१००२७	१२६०	३१७	९५	१४	९	११५५
बाँके												
जम्मा	**९४४**	**२४६८२**	**७८२१८**	**११८८६०**	**५९४३५**	**२८९४०**	**६०१२**	**१३१८**	**३६३**	**९८**	**६५**	**१०६३**
पुरुष	१९२	४९८६	२०८६४	५३८७७	३६०२०	२०८३१	४८५७	१०७७	२७७	७५	४५	३९४
महिला	७५२	१९६९६	५७३५४	६४९८३	२३४१५	८१०९	११५५	२४१	८६	२३	२०	६६९
बर्दिया												
जम्मा	**५१९**	**१९२२६**	**६८७९८**	**९७९५९**	**५३५३८**	**२३९८४**	**४०४३**	**७४७**	**२००**	**४९**	**१५**	**८००**
पुरुष	९८	४०५२	१९२८८	४२३२७	३०८७८	१६४२२	३०५७	५९६	१५७	३६	११	२९८
महिला	४२१	१५१७४	४९५१०	५५६३२	२२६६०	७५६२	९८६	१५१	४३	१३	४	५०२

अनुसुची २.१० १० बर्ष वा सो भन्दा माथि अक्सर सक्रिय जनसङ्ख्याको रोजगारीको अवस्था

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा	जम्मा (%)	पुरुष	पुरुष (%)	महिला	महिला (%)
लुम्बिनी	१७२०६३३	९१.९	९९६१५१	९२.७	७२४४८२	९०.८
रुकुम-पूर्व	२२५०६	९५.२	११३७६	९४.७	११११३०	९५.७
रोल्पा	७५३२२	९३.७	३७५७६	९२.७	३७७४६	९४.८
प्युठान	७०५०८	९१.७	३३४१४	९०.६	३७०९४	९२.८
गुल्मी	८६७९५	८९.४	४१०६७	८८.६	४५७२८	९०.१
अर्घाखाँची	६२८२४	९१.५	३००६०	९०.८	३२७६४	९२
पाल्पा	११२५७२	९५.५	५३४४९	९५	५९१२३	९५.९
नवलपरासी पश्चिम	१२३१८५	९०.८	७८४३७	९२.१	४४७४८	८८.८
रुपन्देही	३४२७६६	९१	२२३३३४	९२.८	१ङ्क+०५	८७.९
कपिलवस्तु	२१०१११	९०.७	१३२९४७	९२.५	७७१६४	८७.७
दाङ्ग	२३०४२७	९२.४	१३१२४७	९३.५	९९१८०	९१
बाँके	१९२१०९	९१.१	१२०५४४	९२.३	७१५६५	८९.२
बर्दिया	१९१५०८	९४.१	१०२७००	९४.७	८८८०८	९३.५

अनुसुची २.११ पाँच बर्ष वा सो भन्दा मुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको अवस्था

प्रदेश/जिल्ला	जम्मा जनसङ्ख्या	जन्मदर्ता गरेको	प्रतिशत
लुम्बिनी	५४१०५९	३८९४२८	७१.९८
रुकुम-पूर्व	६७९४	५६२६	८२.८१
रोल्पा	२८८५९	२४०६०	८३.३७
प्युठान	२६४३६	१८३७५	६९.५१
गुल्मी	२४३९४	१७६१७	७२.२२
अर्घाखाँची	१७८५४	१२५७२	७०.४२
पाल्पा	२१८२३	१६८०३	७७.००
नवलपरासी पश्चिम	३८४४१	२८२१५	७३.४०
रुपन्देही	११३२६२	७२३५९	६३.८९
कपिलवस्तु	८४९४५	६५४०४	७७.००
दाङ्ग	६५२१९	४७०८३	७२.१९
बाँके	६७७१६	४६९८९	६९.३९
बर्दिया	४५३१६	३४३२५	७५.७५

अनुसुची ३ १.जातजातिगत विवरण

क्र.सं .	जातजाति	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
१	मगर	७४६१५४	१४.५७
२	थारु	७३२०६९	१४.२९
३	क्षेत्री	७२९३५८	१४.२४
४	ब्राह्मण पहाड	५७७११०	११.२७
५	मुसलमान	३६५१३७	७.१३
६	विश्वकर्मा	३११२८२	६.०८
७	यादव	२०९४८१	४.०९
८	चमार/हरिजन/राम	१०७५८१	२.१०
९	परियार	९८५७३	१.९२
१०	कुर्मी	८८७२७	१.७३
११	मिजार	७६२२३	१.४९
१२	ठकुरी	७५३७५	१.४७
१३	केवट	६४१२१	१.२५
१४	नेवाः(नेवार)	६२५९९	१.२२
१५	ब्राह्मण तराई	६२०९४	१.२१
१६	दुसाध/पासवान/पासी	५८३१९	१.१४
१७	कुमाल	४९९७१	०.९८
१८	तेली	४८१९१	०.९४
१९	गुरुङ	४७४९४	०.९३
२०	कहर	४५७२३	०.८९
२१	सन्यासी/दसनामी	४५१८४	०.८८
२२	लोध	३९६०५	०.७७
२३	मल्लाह	३८६३७	०.७५
२४	धोबी	३४३४०	०.६७
२५	कोईरी/कुसवाहा	३१७००	०.६२
२६	बनियाँ	२७६४१	०.५४
२७	हजाम/ठाकुर	२३४०७	०.४६
२८	राजभर	२०९०३	०.४१
२९	नुनीया	१९७८९	०.३९
३०	कोरी	१८६२३	०.३६
३१	कुम्हार	१७४०७	०.३४
३२	बरई	१६४८१	०.३२
३३	लोहार	१५८४९	०.३१
३४	कलवार	१५७९५	०.३१
३५	गडेरी/भेडियार	१४७४१	०.२९
३६	बडही/बढई	१४०७६	०.२७
३७	कथबनियाँ	१२४४२	०.२४
३८	सोनार	१०९४३	०.२१
३९	घर्ती/भुजेल	९७३७	०.१९
४०	सुनुवार	९६८९	०.१९
४१	खटिक	९१२१	०.१८
४२	कानु	८६०७	०.१७
४३	तामाङ	७८३९	०.१५
४४	धुनीया	६६१६	०.१३
४५	मुसहर	६६०३	०.१३

क्र.सं .	जातजाति	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
६३	छन्त्याल/छन्तेल	१७९१	०.०३
६४	खवास	१४५७	०.०३
६५	चिडिमार	१३९०	०.०३
६६	पंजाबी/सिख	११०२	०.०२
६७	राजी	१०४९	०.०२
६८	राजबंशी	९०१	०.०२
६९	नटुवा	८९१	०.०२
७०	बेलदार	७६१	०.०१
७१	सुँडी	७४८	०.०१
७२	डोम	६९१	०.०१
७३	याक्थुङ/लिम्बु	६४२	०.०१
७४	दराइ	५७७	०.०१
७५	पुन	५४७	०.०१
७६	तत्मा/तत्वा	४७८	०.०१
७७	शेर्पा	४३१	०.०१
७८	चेपाङ/प्रजा	३४९	०.०१
७९	बंगाली	३३५	०.०१
८०	धानुक	२६४	०.०१
८१	घले	२५४	०
८२	रौनियार	२२३	०
८३	राजधोब	२००	०
८४	कमर	१८३	०
८५	रानाथारु	१८३	०
८६	याक्खा	१८२	०
८७	खत्वे	१६२	०
८८	भूमिहार	१४६	०
८९	सन्थाल	१२५	०
९०	कलार	१२२	०
९१	अमात	१२०	०
९२	व्यासी/सौका	१०९	०
९३	कुसुण्डा	१०४	०
९४	हलखोर	८४	०
९५	पहरी	७४	०
९६	भोटे	७२	०
९७	मेचे	६८	०
९८	दनुवार	६७	०
९९	किसान	६३	०
१००	धिमाल	६१	०
१०१	लोहोरुङ	५६	०
१०२	मुगाल/मुगुम	५३	०
१०३	बनकारिया	४५	०
१०४	थामी	३७	०
१०५	देव	३५	०
१०६	दुरा	३१	०
१०७	लेप्चा	३०	०

४६	राजपूत	५९५६	०.१२	१०८	बराम/बरामु	२९	०
४७	गोंढ/गोंड	४२०४	०.०८	१०९	आठपहरिया	२९	०
४८	माली	३५४८	०.०७	११०	बान्तवा	२८	०
४९	गाइने	३४१५	०.०७	१११	कोचे	२७	०
५०	कायस्थ	३३७१	०.०७	११२	सुरेल	२४	०
५१	उराँव/कुडुख	३३४९	०.०७	११३	नुराङ	२२	०
५२	हलुवाई	३२६१	०.०६	११४	गनगाई	२०	०
५३	बादी	३०६८	०.०६	११५	जिरेल	१७	०
५४	माझी	२९६०	०.०६	११६	फ्री	१५	०
५५	पथरकट/कुशवाडिया	२९३६	०.०६	११७	खालिङ	१२	०
५६	बिन	२८११	०.०५	११८	नाछिरिङ	११	०
५७	राई	२६२८	०.०५	११९	ताजपुरिया	१०	०
५८	मारवाडी	२२०६	०.०४	१२०	बाहिङ	१०	०
५९	ढाँडी	२१९३	०.०४	१२१	अन्य	१३८५	०.०३
६०	थकाली	१९८९	०.०४	१२२	बिदेशी	१८८३५	०.३७
६१	धन्कार/धरिकार	१९८८	०.०४	१२३	नखुलेको	११६८	०.०२
६२	बोटे	१९०३	०.०४		जम्मा	५१२२०७८	१००

अनुसुची ३.२ धर्म सम्बन्धी विवरण

क्र.सं .	नेपाली नाम	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
१	हिन्दु	४५२५६२३	८८.३६
२	बौद्ध	१०२०९८	१.९९
३	इस्लाम	३८१५५८	७.४५
४	किरात	६१९	०.०१
५	क्रिश्चियन	५९०५६	१.१५
६	प्रकृति	४७११८	०.९२
७	बोन	४९९९	०.१०
८	जैन	५९	०
९	बहाई	९२	०
१०	सिख	८५६	०.०२
	जम्मा	५१२२०७८	१००

अनुसुची ३.३ मातृभाषा (Mother Tongue) सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
१	नेपाली	२६०४६१४	५०.८५
२	अवधी	८५५२६४	१६.७०
३	थारु	६९५९४९	१३.५९
४	भोजपुरी	५६२०६२	१०.९७
५	मगर ढुट	१९४९४८	३.८१
६	मगर खाम	५९१०४	१.१५
७	उर्दु	४३६८८	०.८५
८	हिन्दी	२७७९२	०.५४
९	नेपालभाषा (नेवारी)	२४५६०	०.४८
१०	गुरुङ	२०२६३	०.४०
११	कुमाल	५७८६	०.११
१२	मैथिली	५७६१	०.११
१३	तामाङ	३८८४	०.०८
१४	खस	२६८२	०.०५
१५	संस्कृत	१९६४	०.०४
१६	अछामी	१५१८	०.०३
१७	मुसलमान	१०९८	०.०२
१८	सोनहा	९७३	०.०२
१९	बंगला	९०७	०.०२
२०	मारवाडी	८७२	०.०२
२१	राजी	७४३	०.०१
२२	बोटे	६५२	०.०१
२३	दैलेखी	६२२	०.०१
२४	छन्त्याल	५३३	०.०१
२५	माझी	५१३	०.०१
२६	अन्य	५०३	०.०१
२७	डोटेली	४३०	०.०१
२८	राजबंशी	४३०	०.०१
२९	राई	४२८	०.०१
३०	थकाली	३७२	०.०१
३१	जुमली	३२८	०.०१
३२	सांकेतिक भाषा	२४१	०
३३	पंजावी	२२५	०
३४	कागते	२१३	०
३५	याक्थुङ/लिम्बु	२१२	०

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
३६	बज्जिका	२१०	०
३७	शेर्पा	१६८	०
३८	दरई	१६७	०
३९	बैतडेली	१५६	०
४०	मुगाली	१३४	०
४१	हायु/भायु	१२५	०
४२	अंग्रेजी	१२१	०
४३	भुजेल	९८	०
४४	नखुलेको भाषा	९०	०
४५	चेपाङ	५८	०
४६	घले	५६	०
४७	साम्पाङ	४५	०
४८	सुनुवार	४४	०
४९	बान्तवा	४०	०
५०	चाम्लिङ	३५	०
५१	सन्थाली	३५	०
५२	बझाङ्गी	३४	०
५३	सधनी	३४	०
५४	मगर काइके	३३	०
५५	बाजुरेली	३०	०
५६	दुमी	२९	०
५७	थामी	२७	०
५८	तिबेतियन	२६	०
५९	धिमाल	२४	०
६०	वाम्बुले	१८	०
६१	हरियान्वी	१८	०
६२	पहरी	१५	०
६३	सिन्धी	१५	०
६४	धुलेली	१३	०
६५	कुसुण्डा	१३	०
६६	मगही	११	०
६७	थुलुङ	११	०
६८	बनकारिया	११	०
	जम्मा	**५१२२०७८**	**१००**

अनुसूची ८.२ विगत ३ वर्षमा वाढीवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण

जिल्ला	स्थानीय तह	वडा नं. र टोल
दाङ	गढवा गा.पा.	२,५,६,७
	राप्ती गा.पा.	वडा नं. १, भालुबाङ, वडा नं. ५,६,७सिसहनिया
	राजपुर गा.पा.	२,३,४,५,६,७
	घोराही उ.पा.न.म.	१७,५
नवलपरासी पश्चिम	सुस्ता गा.पा.	वडा नं. ५ थारुटोला
	बर्दघाट न.पा.	वडा नं. १५ पृथ्वीबस्ती
	रामग्राम नगरपालिका	वडा नं. १,२,३,४.५.६ सदरमुकाम एरिया
	सरावल गा.पा.	वडा नं. ७ बर्गदवा
	सुनवल न.पा.	वडा नं. ९ ठडेनी, १० खकरीबारी, ४ हड्हा
	प्रतापपुर गा.पा.	वडा नं. २ कालिटोला, ३-अमहवा,४ ठूलोखैरेटवा
	सुस्ता गा.पा.	वडा नं. ३ मर्चहवा, ५ बेलवारी, नारायणी पारी
पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	९ तानसेन माडीफांट, १४ रिडी
	रामपुर नगरपालिका	५ रामपुर
प्यूठान	ऐरावती गा.पा.	१,२ र ३
	माण्डवी गा.पा.	२,३
	झिमरुक गा.पा.	७ र ८,
	ऐरावती गा.पा.	१,२ र ३
	सरुमारानी गा.पा.	४,५ र ६
	मल्लरानी गा.पा.	३
	प्यूठान न.पा.	४
	स्वर्गद्वारी न.पा.	४
	ऐरावती गा.पा.	३,५
	झिमरुक गा.पा.	१,२
	नौबहिनी	२,३
बर्दिया	गुलरिया नगरपालिका	वडा नं २,३,४,१०,११,१२ मिलनटोल), पचासखल्ला, गुजहराना, संगमबस्ती, पण्डितपुर, निमकोठिया, लाकनिया, खैरी, कट्टी, रामपुरटापु, वगही, वेचैपुर, गिरीटोल, टपरा, कैलाशनगर, बालापुर,शन्तोषिटोल, महजिदिया, लालपुर, ईन्द्रपुर, उचाँलालपुर, सुर्यगौडी, टड्डुवा दुधा, बैसाही र विक्री। (
बर्दिया	बारबर्दिया नगरपालिका	वडा नं १,२,३,४,५,११ मुर्गिया र कुशुम डाँडा),डुडग्रिही,कुमरा गाँउ,रामपुर र लक्ष्मणपुर,भैंसाखानी,जब्बरपुर(
बर्दिया	ठाकुरबाबा नगरपालिका	वडा नं १,२,३,४,७,८,९ भुरिगाँउ बजार क्षेत्र), कर्मला, खोदाउ, रानिपुर,वेसर्माफाँटा, मिर्चैया, सुकुम्वासी फाँटा, नेउलापुर, चटकपुर, जुडपानी,गोदाहना, जम्ति, बावननपुर, खैलार, भदेली कालिगौडा, सुजानपुर, चिटकैया, गोब्रेल,सुखाड, सुतैया, ठाकुरद्धारा, खुशालपुर, वनतरिया, शिवपुर र हात्तिसार(
बर्दिया	मधुवन नगरपालिका	वडा नं १,२,३ कैलाशी), पथ्थरबोझी, छोटकीटडुवा, कलुशुम्म, खाता, खैरेनी, वंगालीपुर, सोनाहा, रजवारा, भगरैवा, भगतपुर, कोठियाघाट(
बर्दिया	राजापुर नगरपालिका	वडा नं १,२,४,७,९,१० टिहुनी), दौलतपुर, चनौरा, भदालीटोल, प्रेमनगर, मुर्गहवा,सोनाहा, दुर्गान, धोविनपुर, मैलाबरगद्दी, सिन्द्रा, मुरैया, बसन्ता, तिघ्रा,रजपुरुवा, टेडिया, चख्खापुर, संघर्षनगर, दलइ, अन्नतपुर, खल्लाटोल, शंकरपुर, भालुफाँटा, लालचीपुर, बेलासा, मैलानाला, ईश्वरीगंज, दलैपुर, बनियापुर, चैनपुर, दुर्गानगर, गोडियाना,लालपुर, भप्टी ढुण्डिपुर, मझरा, पहाडीपुर, संघर्षनगर दलई,

		अन्नतपुर,खल्लाटोल (
बर्दिया	बाँसगढी नगरपालिका	वडँ नं १,३,८,९ चेपाङ), बाटुले (पाहिरो), भंगाहा, माहादेवा, सल्यानीटोल, फल्कापुर, पुष्पनगर, उत्तर बखारी, कुनैठी, दुर्गा फाँटा, तोरैया, माछागढ(
बर्दिया	गेरुवा गाउँपालिका	वडा नं १,२,३,४,६ सरखोल), भठेरा, वनखेत, वधैपुर, टिकुलीगढ, राजीपुर, वनघुस्रा, सनकट्टि, वनकट्टि, लोहारपुर, डिकुनिया, गद्दिटोल, खल्लागाँउ, खोल्टीबजार, सोनहाफाँटा, गुसीपुर, सैजनावाचपुर, हात्तिखल्ला(
बर्दिया	बढैयाताल गाउँपालिका	वडँ नं १,३,९ शान्तिपुर), सतपतिया, भोलागौडी, पुष्पनगर,टेसनपुर(
रुपन्देही	सैनामैना न.पा.	११ कोठी खोला
कपिलवस्तु	कपिलवस्तु न.पा.	निग्लिहवा ९, १० तिलौराकोट , ६ सौराह १२
	बुद्धभुमी न.पा.	१० धनकौली, बुङ्ही
	शिवराज न.पा.	८ बिसनपुर ९ शिवगढी
	महाराजगंज न.पा.	महाराजगंज ८ कहरहवा १० हर्दौना
	कृष्णनगर न.पा.	५ पुरुषोत्तमपुर
	बाणगंगा न.पा.	१२. कोपवा १४ कोईलीवनगाई
	मायादेवी गा.पा.	मायादेवि गा४ .पा., ५, ७
	यसोधरा गा.पा.	५ बैदौली ६ रंगपुर ८ सिहखोर
	शुद्धोधन गा.पा.	शुद्धोधन गा५ .पा., ६
	४, ६, पत्थरदेइया	४, ६, पत्थरदेइया
दाङ	गढवा गा.पा.	२,५,६,७
	रासी गा.पा.	वडा नं१ ., भालुबाङ, वडा नं५ .,६,७ सिसहनिया
	राजपुर गा.पा.	२ ,३,४,५ ६,७
	घोराही उ.पा.न.म.	१७,५,
नवलपरासी (बसुप)	सुस्ता गा.पा.	वडा नं५., थारुटोला
	बर्दघाट न.पा.	वडा नं१५ ., पृथ्वीबस्ती
	रामग्राम नगरपालिका	वडा नं१ .,२,३,४,५,६,७ सदरमुकाम एरिया
	सरावल गा.पा.	वडा नंबर्गदवा ७ .
	सुनवल न.पा.	वडा नंठडेनी ९ ., १० खकरीबारी, ४ हड्हा
	प्रतापपुर गा.पा.	वडा नंकालिटोला २ ., ३अमहवा-,४ ठूलोखैरेटवा,
	सुस्ता गा.पा.	वडा नंमर्चहवा ३ ., ५ बेलवारी, नारायणी पारी
पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	९ तानसेन माडीफांट, १४ रिडी
	रामपुर नगरपालिका	५ रामपुर

अनुसूची ८.३ विगत ३ वर्षमा पहिरोवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण

जिल्ला	स्थानीय तह	वडा नंर टोल .
अर्घाखाँची	सन्धिखर्क नगरपालिका	स ३.पा.न.,७ र १२
दाङ	घोराही उ.पा.न.म.	१९ दुईखोली, होडबाङ
	बंगलाचुली गा.पा.	बगलाचुली गा१ .पा.,२,३ र ७ हाँसिपुर
पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	५ तानसेन माडीफांट, १४ अर्गली
	रामपुर नगरपालिका	५ रामपुर
	तिनाउँ गा.पा.	३ दोभान, झुम्सा सिद्धवाबा क्षेत्र
	रिब्दीकोट गा.पा.	२ जोर्ते
प्यूठान	ऐरावती गा.पा.	१,२ र ३
	माण्डवी गा.पा.	२,३
	झिमरुक गा.पा.	७ र ८,
	ऐरावती गा.पा.	१,२ र ३
	सरुमारानी गा.पा.	४,५ र ६
	मल्लरानी गा.पा.	३
बर्दिया	बाँसगढी नगरपालिका	१,२ रत्न राजमार्ग
रुकुम (पर्वी भाग)	सिस्ने गा.पा.	२ नाईगाड
		३ पोखरा
		४ दाडिङ
		५ ह्याप्ला
		६ वालुवा
		७ सान्चौर
		८ स्यालपाखा
	भुमे गा.पा.	१ लुकुम
		२ खाबाङ
		३ सिमा
		४ काँडा
		५ साकिम
		६ महत
		७ गुनाम
		८ कोर्जा
		९ चुन्वाङ
	पुथाउत्तरगंगा गा.पा.	१ मैकोट
		२ रन्मा
		५ हुकाम
		६ ग्रह
		७ खारबाङ
		८ जाङ
		१० तकसेरा
		११ पिपल टुङ
		१२ कोल
		१३ बिर गुम
रोल्पा	रोल्पा न.पा.	वडा नं. ९
		वडा नं. ८ घरवासा

		वडा नं. ८ घरवासा
		वडा नं. ८ खुमबासा
		वडा नं. ८ कुठर
		वडा नं. ४ लिवाङ
		वडा नं. ६ धावाङ
	माडि गा.पा.	वडा नंढाङ ५ .
		वडा नंभित्ताबाङ२ .
		वडा नंकोटबाङ ५ .
		वडा नंहिउबाङ ५ .
		वडा नंधाबाङ ५ .
		वडा नंफुकलाङ ५ .
		वडा नंवुढागाँउ ४.
		वडा नंझिनुवा १.
		वडा नंहिउबाङ ५.
	त्रिवेणी गा.पा.	वडा नंधारमखोला ५ .
	सुनछहरी गा.पा.	वडा नं३ . बाहिरी गाम
	थबा.पा.गा .	वडा नं३ . मिरुल
कपिलवस्तु	शिवराज न.पा.	शिवगढी
	विजयनगर गा.पा.	गुगौली
दाङ	घोराही उ.पा.न.म.	१९ दुईखोली, होडबाङ
	बंगलाचुली गा.पा.	बगलाचुली गा१ .पा.,२,३ र ७ हाँसिपुर
नवलपरासी (बसुप)	बर्दघाट न.पा.	वडा नं) खुर्सानी खोला ४.पूर्व पश्चिम राजमार्ग दाउन्ने एरिया(
	बर्दघाट न.पा.	वडा नं) दाउन्ने जङगल बासखोला ४ .पूर्व पश्चिम राजमार्ग दाउन्ने एरिया(
नवलपरासी (बसुप(	बर्दघाट न.पा.	वडा नंखुर्सानी खोला ४ ., (पूर्व पश्चिम राजमार्ग दाउन्ने एरिया(
पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	५ तानसेन माडीफांट, १४ अर्गली
	रामपुर नगरपालिका	५ रामपुर
	तिनाउँ गा.पा.	३ दोभान, झुम्सा सिद्धवाबा क्षेत्र
	रिब्दीकोट गा.पा.	२ जोर्ते

अनुसूची ८.४ आगलागीबाट बढी प्रभावित स्थानहरूको विवरण

जिल्ला	स्थानीय तह	वडा नंटोल/.
बाँके	नेपालगंज उपा.न.म.	नेपालगंज उपा.न.म.
	कोहलपुर न.पा.	कोहलपुर न.पा.
	डुडुवा गापा.	डुडुवा गापा.
	राप्तीसोनारी गापा.	राप्तीसोनारी गापा.
	नरैनापुर गापा.	नरैनापुर गापा.
रुकुम (पूर्वी भाग)	सिस्ने गा.पा.	सिस्ने गा.पा.
	भुमे गा.पा.	भुमे गा.पा.
	पुथाउत्तरगंगा गा.पा.	पुथाउत्तरगंगा गा.पा.
रुपन्देही	लुम्बिनी साँकृतिको न.पा.	लुम्बिनी साँकृतिको न.पा.
रुपन्देही	मर्चवारी गा.पा.	मर्चवारी गा.पा.
रोल्पा	रोल्पा न.पा.	वडा नं १०.धवाङ

		वडा नंजंकोट ८.
		वडा नंसल्लिवोट १.
		वडा नंभनभने १०.
		वडा नंहवामा ९.
		वडा नंहवामा ९.
	सुनिल स्मृति गा.पा.	वडा नंटेबाङ ७ .
		वडा नंहरिगाँउ २ .
		वडा नंनौलाबाङ २ .
		वडा नं५ .
		वडा नंमिझिङ ३ .
	सुनछहरी गा.पा.	वडा नंमौलावन २ .
		वडा नं .३ मालिगुङ
	त्रिवेणी गा.पा.	वडा नंडाफ्ला २.
	लुङग्री गा.पा.	वडा नं३. अन्तरटोले
		वडा नंजुनुङखोला ३.

अनुसूची ८.५ विगत ३ वर्षमा चटयाङ्गवाट वढी प्रभावित स्थानहरुको विवरण

जिल्ला	स्थानीय तह	वडा नंटोल/
गुल्मी	कालिगण्डकी गाउँपालिका, मुसिकोट नगरपालिक, मालिका गाउँपालिका	कालिगण्डकी गाउँपालिका, मुसिकोट नगरपालिक, मालिका गाउँपालिका
दाङ	घोराही उ.पा.न.म.	घोराही उ.पा.न.म.
	तुलसीपुर उ.पा.न.म.	तुलसीपुर उ.पा.न.म.
	दंगिशरण गा.पा.	दंगिशरण गा.पा.
	घोराही उ.पा.न.म.	घोराही उ.पा.न.म.
नवलपरासी पश्चिम	सुनवल न.पा.	सुनवल न.पा.
पाल्पा	रैनादेवी छहरा गा.पा.	रैनादेवी छहरा गा.पा.
प्यूठान	नौवहिनी गा.पा.	नौवहिनी गा.पा.
	गौमुखी गा.पा.	गौमुखी गा.पा.
बर्दिया	मधुवन नगरपालिका	मधुवन नगरपालिका
बर्दिया	गेरुवा गा.पा.	गेरुवा गा.पा.
बर्दिया	बढैयाताल गा.पा.	बढैयाताल गा.पा.
बाँके	रासीसोनारी गापा.	रासीसोनारी गापा.
बाँके	कोहलपुर न.पा.	कोहलपुर न.पा.
बाँके	खजुरा गापा.	खजुरा गापा.
रुपन्देही	रोहीणी गा.पा.	रोहीणी गा.पा.
रोल्पा	रोल्पा न.पा.	वडा नंजंकोट ८.
		वडा नंहवामा ९.
	त्रिवेणी गा.पा.	वडा नं२ .
	सुनछहरी गा.पा.	वडा नं७ . ठुलोगाँउ
	गंगादेव गा.पा.	वडा नंउपल्लो राँक ७.

अनुसूची ९.१ प्रतिनिधि सभा सदस्यहरूको विवरण

क्रसं.	जिल्ला	प्रतिनिधि सभा क्षेत्र	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दल	प्राप्त मत	कैफियत
१	गुल्मी	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	चन्द्रकान्त भण्डारी	पुरुष	६१	नेपाली काँग्रेस	३३७४४	निर्वाचित
२	गुल्मी	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	गोकर्ण राज विष्ट	पुरुष	५७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२८४७६	निर्वाचित
३	पाल्पा	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	नारायण प्रसाद आचार्य	पुरुष	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३११०३	निर्वाचित
४	पाल्पा	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	ठाकुर प्रसाद गैरे	पुरुष	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी(एमाले)	२८६४५	निर्वाचित
५	अर्घाखांची	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	टोप बहादुर रायमाझी	पुरुष	६०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४२६७५	निर्वाचित
६	रुपन्देही	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	छविलाल विश्वकर्मा	पुरुष	५९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२४८८२	निर्वाचित
७	रुपन्देही	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	विष्णु प्रसाद पौडेल	पुरुष	६२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२७१६५	निर्वाचित
८	रुपन्देही	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ३	दीपक बोहरा	पुरुष	७१	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	३६७१७	निर्वाचित
९	रुपन्देही	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ४	सर्वेन्द्र नाथ शुक्ला	पुरुष	७२	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	२८०००	निर्वाचित
१०	रुपन्देही	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ५	बासु देव घिमिरे	पुरुष	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३६८२२	निर्वाचित
११	कपिलवस्तु	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	बलराम अधिकारी	पुरुष	६२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३४६७५	निर्वाचित
१२	कपिलवस्तु	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	सुरेन्द्र राज आचार्य	पुरुष	६४	नेपाली काँग्रेस	३९०१४	निर्वाचित
१३	कपिलवस्तु	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ३	मंगल प्रसाद गुप्ता	पुरुष	७७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२२६१९	निर्वाचित
१४	रुकुम पूर्व	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	पूर्ण बहादुर घर्ति मगर	पुरुष	५५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१२२६२	निर्वाचित
१५	रोल्पा	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	बर्षमान पुन	पुरुष	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४१७१४	निर्वाचित
१६	प्यूठान	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	सूर्य बहादुर थापा क्षेत्री	पुरुष	४८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४१११८	निर्वाचित
१७	दाङ	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	मेटमणि चौधरी	पुरुष	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजबादी)	२६५७६	निर्वाचित
१८	दाङ	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	रेखा शर्मा	महिला	५३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	२६८८०	निर्वाचित
१९	दाङ	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ३	दिपक गिरी	पुरुष	६०	नेपाली काँग्रेस	३६९११	निर्वाचित
२०	बाँके	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	सुर्य प्रसाद ढकाल	पुरुष	५०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२५०२६	निर्वाचित

२१	बाँके	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	धवलशम्मशेर जगंबहादुर राणा	पुरुष	६१	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	२९५७७	निर्वाचित
२२	बाँके	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं ३	किशोर सिह राठोर	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	२९०९७	निर्वाचित
२३	बर्दिया	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	संजय कुमार गौतम	पुरुष	५९	नेपाली काँग्रेस	३०६११	निर्वाचित
२४	बर्दिया	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	लालविर चौधरी	पुरुष	६७	स्वतन्त्र	२६५२०	निर्वाचित
२५	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं १	विनोद कुमार चौधरी	पुरुष	६७	नेपाली काँग्रेस	२९५१९	निर्वाचित
२६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचन क्षेत्र नं २	धुव्र बहादुर प्रधान	पुरुष	७३	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	३४७६४	निर्वाचित

अनुसूची ९.२ प्रदेश सभाका प्रत्यक्षतर्फका सदस्यहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	ठेगाना	सम्बद्ध दल
१	श्री चेत नारायण आचार्य	पुरुष	५४	अर्घाखाँची १(१)	नेकपा (एमाले)
२	श्री रामजी प्रसाद घिमिरे	पुरुष	५६	अर्घाखाँची १(२)	नेकपा (एमाले)
३	श्री विष्णु प्रसाद पन्थी	पुरुष	५८	कपिलवस्तु १(१)	नेकपा (एमाले)
४	श्री मधुसुदन शरण चौधरी कुर्मी	पुरुष	५२	कपिलवस्तु १(२)	नेकपा (एमाले)
५	श्री नवराज लामिछाने	पुरुष	४९	कपिलवस्तु २(१)	नेकपा (एमाले)
६	श्री सुधाकर पाण्डेय	पुरुष	६७	कपिलवस्तु २(२)	नेपाली काँग्रेस
७	श्री अर्जुन कुमार के.सी.	पुरुष	५४	कपिलवस्तु ३(१)	नेकपा (एमाले)
८	श्री जानकी प्रसाद यादव	पुरुष	५१	कपिलवस्तु ३(२)	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
९	श्री चिन्तामणी पाण्डे	पुरुष	६५	गुल्मी १(१)	नेकपा (एमाले)
१०	श्री धनेन्द्र कार्की	पुरुष	५६	गुल्मी १(२)	नेपाली काँग्रेस
११	श्री डिल्लिराज भुसाल	पुरुष	६९	गुल्मी २(१)	नेकपा (एमाले)
१२	श्री दिनेश पन्थी	पुरुष	५०	गुल्मी २(२)	नेकपा (एमाले)
१३	श्री इन्द्रजीत थारु	पुरुष	४२	दाङ १(१)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
१४	श्री अनुराग खड्का	पुरुष	२८	दाङ १(२)	नेपाली काँग्रेस
१५	श्री राजु खनाल	पुरुष	५६	दाङ २(१)	नेपाली काँग्रेस
१६	श्री प्रचण्ड विक्रम न्यौपाने	पुरुष	४४	दाङ २(२)	नेपाली काँग्रेस
१७	श्री डिल्ली बहादुर चौधरी	पुरुष	५३	दाङ ३(१)	नेपाली काँग्रेस

१८	श्री धन बहादुर मास्की	पुरुष	४५	दाङ ३(२)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
१९	श्री विश्वप्रेम पाठक	पुरुष	५६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्तापश्चिम) १(१)	नेपाली काँग्रेस
२०	श्री देवकरण प्रसाद कलवार	पुरुष	६९	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्तापश्चिम) १(२)	नेपाली काँग्रेस
२१	श्री खड्ग वस्नेत	पुरुष	३६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्तापश्चिम) २(१)	स्वतन्त्र
२२	श्री वैजनाथ कलवार	पुरुष	५०	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्तापश्चिम) २(२)	नेपाली काँग्रेस
२३	श्री राजु प्रसाद श्रेष्ठ	पुरुष	५६	पाल्पा १(१)	नेकपा (एमाले)
२४	श्री खेम बहादुर सारु	पुरुष	४२	पाल्पा १(२)	नेकपा (एमाले)
२५	श्री विर बहादुर राना	पुरुष	५७	पाल्पा २(१)	नेपाली काँग्रेस
२६	श्री तुलाराम घर्ति मगर	पुरुष	५४	पाल्पा २(२)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२७	श्री तुल्सी राम शर्मा	पुरुष	६५	प्यूठान १(१)	नेकपा (एमाले)
२८	श्री सरोज थापा	पुरुष	४०	प्यूठान १(२)	नेपाली काँग्रेस
२९	श्री भुवनेश्वर चौधरी	पुरुष	५९	बर्दिया १(१)	नेपाली काँग्रेस
३०	श्री राजकुमार चौधरी	पुरुष	३१	बर्दिया १(२)	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी
३१	श्री जन्मजय तिमिल्सिना	पुरुष	५०	बर्दिया २(१)	नेपाली काँग्रेस
३२	श्री धर्म बहादुर चौधरी	पुरुष	३६	बर्दिया २(२)	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी
३३	श्री कृष्णा के.सी.	महिला	४३	बाँके १(१)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
३४	श्री दुर्गा प्रसाद चौधरी	पुरुष	४०	बाँके १(२)	नेकपा (एमाले)
३५	श्री भण्डारी लाल अहिर	पुरुष	५७	बाँके २(१)	जनता समाजवादी पार्टी नेपाल
३६	श्री बादशाह कुर्मी	पुरुष	६४	बाँके २(२)	नेपाली काँग्रेस

३७	श्री आदेश कुमार अग्रवाल	पुरुष	४५	बाँके २(२)	जनता समाजवादी पार्टी नेपाल
३८	श्री रत्न बहादुर खत्री	पुरुष	४४	बाँके ३(१)	नेकपा (एमाले)
३९	श्री सुरुल पुन	पुरुष	४४	रुकुम पूर्व १(१)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
४०	श्री धन बहादुर के.सी.	पुरुष	५६	रुकुम पूर्व १(२)	नेपाली काँग्रेस
४१	श्री आशिष कुमार चौधरी	पुरुष	३५	रुपन्देही १(१)	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
४२	श्री अब्दुल रजाक गद्दि	पुरुष	६३	रुपन्देही १(२)	नेपाली काँग्रेस
४३	श्री लिला गिरी	पुरुष	६७	रुपन्देही २(१)	नेकपा (एमाले)
४४	श्री भोज प्रसाद श्रेष्ठ	पुरुष	६६	रुपन्देही २(२)	नेकपा (एमाले)
४५	श्री सन्तोष कुमार पाण्डेय	पुरुष	४३	रुपन्देही ३(१)	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी नेपाल
४६	श्री तुलसी प्रसाद चौधरी	पुरुष	५९	रुपन्देही ३(२)	नेकपा (एमाले)
४७	श्री कन्हैया वनिया	पुरुष	३३	रुपन्देही ४(१)	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी नेपाल
४८	श्री वसीउद्दीन खाँ	पुरुष	३९	रुपन्देही ४(२)	नेपाली काँग्रेस
४९	श्री भूमिश्वर ढकाल	पुरुष	५५	रुपन्देही ५(१)	नेकपा (एमाले)
५०	श्री चन्द्रकेश गुप्ता	पुरुष	३०	रुपन्देही ५(२)	जनमत पार्टी
५१	श्री जोख बहादुर महरा	पुरुष	५९	रोल्पा १(१)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
५२	श्री दिपेन्द्र कुमार पुन मगर	पुरुष	५३	रोल्पा १(२)	नेकपा (माओवादी केन्द्र)

अनुसूची ९.३ प्रदेश सभाका समानुपातिकतर्फका सदस्यहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	ठेगाना	सम्बद्ध दल
१	श्री रेखा कुमारी शर्मा	महिला	५९	दाङ	नेकपा (एमाले)
२	श्री इन्द्र कुमारी गहतराज	महिला	६८	पाल्पा	नेकपा (एमाले)
३	श्री गिरधारीलाल न्यौपाने	पुरुष	५८	कपिलवस्तु	नेकपा (एमाले)
४	श्री जानकी न्यौपाने	महिला	५९	रुपन्देही	नेकपा (एमाले)
५	श्री बसन्ती न्यौपाने	महिला	५१	बाँके	नेकपा (एमाले)
६	श्री भगवती कुमारी थरुनी	महिला	३५	रुपन्देही	नेकपा (एमाले)
७	श्री यमुना रोका तामाङ	महिला	३७	रोल्पा	नेकपा (एमाले)
८	श्री शान्ती लोध	महिला	४१	रुपन्देही	नेकपा (एमाले)
९	श्री सरिता पुन	महिला	२९	रुकुम पूर्व	नेकपा (एमाले)
१०	श्री सायरा बानो	महिला	३४	बाँके	नेकपा (एमाले)
११	श्री सीता शर्मा	महिला	३४	दाङ	नेकपा (एमाले)
१२	श्री निमा गिरी	महिला	३५	प्यूठान	नेपाली काँग्रेस
१३	श्री जमुना ढकाल	महिला	४३	रुपन्देही	नेपाली काँग्रेस
१४	श्री देवी प्रसाद चौधरी	पुरुष	५९	रुपन्देही	नेपाली काँग्रेस
१५	श्री धन लक्ष्मी श्रेष्ठ	महिला	४०	प्यूठान	नेपाली काँग्रेस
१६	श्री माया पुन	महिला	४१	बाँके	नेपाली काँग्रेस
१७	श्री मालति सोडारी	महिला	५३	बर्दिया	नेपाली काँग्रेस
१८	श्री मिना कुमारी बोहरा	महिला	४६	बाँके	नेपाली काँग्रेस
१९	श्री लोकी कुमारी वि.क.	महिला	३८	दाङ	नेपाली काँग्रेस
२०	श्री शुशिला बादी	महिला	४०	बाँके	नेपाली काँग्रेस
२१	श्री सन्जु कुमारी चौधरी	महिला	३२	बाँके	नेपाली काँग्रेस
२२	श्री कृष्णा कुश्मा थारु	महिला	४०	बर्दिया	नेकपा (माओवादी केन्द्र)

२३	श्री दिल कुमारी बुढा	महिला	३९	रुकुम पूर्व	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२४	श्री मिना बुढामगर	महिला	४६	रोल्पा	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२५	श्री यम बहादुर नेपाली सार्की	पुरुष	५३	गुल्मी	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२६	श्री मिना कुमारी श्रेष्ठ	महिला	६५	बाँके	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
२७	श्री मेनुका खाँड केसी.	महिला	४३	गुल्मी	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
२८	श्री नरमाया ढकाल	महिला	४०	बर्दिया	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी
२९	श्री निर्मला देवी थारू (चौधरी)	महिला	४५	रुपन्देही	नागरिक उन्मुक्ति पार्टी
३०	श्री सुमन सर्मा रायमाझी	महिला	४१	बर्दिया	जनमत पार्टी
३१	श्री गिता गुरुङ्ग	महिला	४१	रुपन्देही	जनमत पार्टी
३२	श्री अम्विका काफ्ले	महिला	२८	बाँके	जनता समाजवादी पार्टी नेपाल
३३	श्री हेमा वेल्वासे (.सी.के)	महिला	३७	रुपन्देही	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी नेपाल
३४	श्री भगवती अधिकारी	महिला	५८	रुपन्देही	नेकपा (एकिकृत समाजवादी) पार्टी
३५	श्री तारा थापा	महिला	३७	गुल्मी	राष्ट्रिय जनमोर्चा

अनुसूची ९.४ जिल्ला समन्वय समितिका पदाधिकारीहरूको विवरण

जिल्ला	राजनीतिक दल	प्रमुख		उपप्रमुख		सदस्य		महिला सदस्य	दलित वा अल्पसंख्यक सदस्य		जम्मा
		पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला		पुरुष	महिला	
गुल्मी	नेपाली कांग्रेस	१				३		२	१		७
	राष्ट्रिय जनमोर्चा			१							१
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)							१			१
पाल्पा	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१			१	३		३		१	९
अर्घाखाँची	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१			१	३		३		१	९
रुपन्देही	नेपाली कांग्रेस	१				२		१	१		५
	लोकतान्त्रिक समजबादी पार्टी, नेपाल			१		१		१			३
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)							१			१
कपिलबस्तु	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१						२			३
	नेपाली कांग्रेस					१				१	२
	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल					१		१			२
	लोकतान्त्रिक समजबादी पार्टी, नेपाल			१							१
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)					१					१
रुकुम पूर्व	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)	१				३		३		१	८
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत समाजबादी)			१							१
रोल्पा	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)		१	१		३		३		१	९
प्यूठान	नेपाली कांग्रेस				१	२		१	१		५
	राष्ट्रिय जनमोर्चा	१				१					२
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)							२			२
दाङ	नेपाली कांग्रेस	१			१	१	१	२		१	७

	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)					१		१			२
बाँके	नेपाली कांग्रेस	१			१	३			१		६
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)							२			२
	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल							१			१
बर्दिया	नेपाली कांग्रेस	१			१	३		३		१	९
नवलपरासी पश्चिम	नेपाली कांग्रेस					२		२			४
	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी					१		१			२
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओबादी केन्द्र)			१						१	२
	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१									१

अनुसूची ९.५ नगरपालिकाहरूका प्रमुख र उपप्रमुखहरूको विवरण

क सं	जिल्ला	स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दलस्वतन्त्र/	प्राप्त मत	कैफियत
१	गुल्मी	मुसिकोट नगरपालिका	प्रमुख	जीब लाल खरेल जीवन	पुरुष	५६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७३९९	निर्वाचित
२	गुल्मी	मुसिकोट नगरपालिका	उपप्रमुख	गंगा श्रेष्ठ	महिला	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७०११	निर्वाचित
३	गुल्मी	रेसुङ्गा नगरपालिका	प्रमुख	खिलध्वज पन्थी	पुरुष	४७	नेपाली कांँग्रेस	८६१४	निर्वाचित
४	गुल्मी	रेसुङ्गा नगरपालिका	उपप्रमुख	अमृता देवी कुँवर	महिला	६८	नेपाली कांँग्रेस	८६१९	निर्वाचित
५	पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	प्रमुख	सन्तोष लाल क्षेष्ठ	पुरुष	६३	नेपाली कांँग्रेस	११२७३	निर्वाचित
६	पाल्पा	तानसेन नगरपालिका	उपप्रमुख	प्रतिक्षा सिंजाली	महिला	४३	नेपाली कांँग्रेस	१११५१	निर्वाचित
७	पाल्पा	रामपुर नगरपालिका	प्रमुख	रमण वहादुर थापा	पुरुष	५१	नेपाली कांँग्रेस	१०४५६	निर्वाचित
८	पाल्पा	रामपुर नगरपालिका	उपप्रमुख	वाल कुमारी थापा	महिला	३९	नेपाली कांँग्रेस	१०३०७	निर्वाचित
९	अर्घाखांची	भूमिकास्थान नगरपालिका	प्रमुख	झविलाल थापा	पुरुष	५१	राष्ट्रिय जनमोर्चा	८३२४	निर्वाचित
१०	अर्घाखांची	भूमिकास्थान नगरपालिका	उपप्रमुख	बाल कृष्ण बन्जाडे	पुरुष	६६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	७५५८	निर्वाचित
११	अर्घाखांची	सन्धिखर्क नगरपालिका	प्रमुख	कृष्ण प्रसाद श्रेष्ठ	पुरुष	५३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१११३५	निर्वाचित
१२	अर्घाखांची	सन्धिखर्क नगरपालिका	उपप्रमुख	मिश्रा आचार्य	महिला	५६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	९६४६	निर्वाचित
१३	अर्घाखांची	सितगंगा नगरपालिका	प्रमुख	छवि लाल पौडेल	पुरुष	६१	नेपाली कांँग्रेस	१००७८	निर्वाचित
१४	अर्घाखांची	सितगंगा नगरपालिका	उपप्रमुख	गीता भाट	महिला	४६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१०२८८	निर्वाचित
१५	रुपन्देही	तिलोत्तमा नगरपालिका	प्रमुख	राम कृष्ण खाँण	पुरुष	५७	नेपाली कांँग्रेस	२४३९६	निर्वाचित
१६	रुपन्देही	तिलोत्तमा नगरपालिका	उपप्रमुख	जगेश्वर देवि चौधरी	महिला	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२३०८६	निर्वाचित
१७	रुपन्देही	देवदह नगरपालिका	प्रमुख	ध्रुब प्रसाद खरेल	पुरुष	५७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१२९४३	निर्वाचित
१८	रुपन्देही	देवदह नगरपालिका	उपप्रमुख	विधा लक्ष्मि गुरुङ्ग	महिला	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१३७८४	निर्वाचित
१९	रुपन्देही	बुटवल उपमहानगरपालिका	प्रमुख	खेल राज पाण्डेय	पुरुष	५२	नेपाली कांँग्रेस	३०२४९	निर्वाचित
२०	रुपन्देही	बुटवल उपमहानगरपालिका	उपप्रमुख	सावित्रा देवी अर्याल	महिला	६०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	२५०६१	निर्वाचित

२१	रुपन्देही	लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका	प्रमुख	सजरुद्दीन मुसलमान	पुरुष	६८	नेपाली काँग्रेस	८२११	निर्वाचित
२२	रुपन्देही	लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका	उपप्रमुख	कल्पना हरिजन	महिला	२८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६१६९	निर्वाचित
२३	रुपन्देही	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	प्रमुख	इश्तियाक अहमद खान	पुरुष	५५	नेपाली काँग्रेस	९१३४	निर्वाचित
२४	रुपन्देही	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	उपप्रमुख	उमा अधिकारी	महिला	४१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८८१३	निर्वाचित
२५	रुपन्देही	सैनामैना नगरपालिका	प्रमुख	फणेन्द्र प्रसाद शर्मा	पुरुष	६०	नेपाली काँग्रेस	१५६८६	निर्वाचित
२६	रुपन्देही	सैनामैना नगरपालिका	उपप्रमुख	विना राना	महिला	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१५७६२	निर्वाचित
२७	कपिलवस्तु	कपिलवस्तु नगरपालिका	प्रमुख	सुदीप पौडेल	पुरुष	४४	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	११९०६	निर्वाचित
२८	कपिलवस्तु	कपिलवस्तु नगरपालिका	उपप्रमुख	सुनिता गुप्ता (वैश)	महिला	४४	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	९५७०	निर्वाचित
२९	कपिलवस्तु	कृष्णनगर नगरपालिका	प्रमुख	रजत प्रताप शाह	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	५६०६	निर्वाचित
३०	कपिलवस्तु	कृष्णनगर नगरपालिका	उपप्रमुख	आरती देवी चौधरी	महिला	५२	नेपाली काँग्रेस	५६९१	निर्वाचित
३१	कपिलवस्तु	बाणगंगा नगरपालिका	प्रमुख	चक्र पाणी अर्याल	पुरुष	५३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१८९९९	निर्वाचित
३२	कपिलवस्तु	बाणगंगा नगरपालिका	उपप्रमुख	रीता कुमारी चौधरी	महिला	३७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१९३९९	निर्वाचित
३३	कपिलवस्तु	बुद्धभूमी नगरपालिका	प्रमुख	केशव कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	६४	नेपाली काँग्रेस	१४३८४	निर्वाचित
३४	कपिलवस्तु	बुद्धभूमी नगरपालिका	उपप्रमुख	मीरा थारु	महिला	३०	नेपाली काँग्रेस	१४२८३	निर्वाचित
३५	कपिलवस्तु	महाराजगंज नगरपालिका	प्रमुख	अब्दुल कलाम मुसलमान	पुरुष	६७	नेपाली काँग्रेस	१०२००	निर्वाचित
३६	कपिलवस्तु	महाराजगंज नगरपालिका	उपप्रमुख	रीता कुमारी कुर्मी	महिला	२८	नेपाली काँग्रेस	१११६७	निर्वाचित
३७	कपिलवस्तु	शिवराज नगरपालिका	प्रमुख	अजय थापा	पुरुष	३३	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	७६०२	निर्वाचित
३८	कपिलवस्तु	शिवराज नगरपालिका	उपप्रमुख	शिव कुमारी चौधरी	महिला	२८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७९५५	निर्वाचित
३९	रोल्पा	रोल्पा नगरपालिका	प्रमुख	सुरेन्द्र थापा (घर्ती(	पुरुष	५६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	७६०३	निर्वाचित
४०	रोल्पा	रोल्पा नगरपालिका	उपप्रमुख	गिता आचार्य	महिला	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	७७४१	निर्वाचित
४१	प्यूठान	प्यूठान नगरपालिका	प्रमुख	विष्णु बहादुर योगी	पुरुष	५८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	९३२३	निर्वाचित
४२	प्यूठान	प्यूठान नगरपालिका	उपप्रमुख	देबेन्द्र बर्मा	पुरुष	४४	नेपाली काँग्रेस	९४९०	निर्वाचित

४३	प्यूठान	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	प्रमुख	टेक प्रसाद भण्डारी	पुरुष	५१	नेपाली काँग्रेस	७७२६	निर्वाचित
४४	प्यूठान	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	उपप्रमुख	मीनराज राना मगर	पुरुष	४७	राष्ट्रिय जनमोर्चा	७३७७	निर्वाचित
४५	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	प्रमुख	नरुलाल चौधरी	पुरुष	५५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३१७२८	निर्वाचित
४६	दाङ	घोराही उपमहानगरपालिका	उपप्रमुख	हुमा कुमारी डि.सी.	महिला	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३०४०३	निर्वाचित
४७	दाङ	तुल्सिपुर उपमहानगरपालिका	प्रमुख	टिकाराम खड्का	पुरुष	५५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३१४०८	निर्वाचित
४८	दाङ	तुल्सिपुर उपमहानगरपालिका	उपप्रमुख	स्यानी चौधरी	महिला	५०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३०५९७	निर्वाचित
४९	दाङ	लमही नगरपालिका	प्रमुख	जोगराज चौधरी	पुरुष	७४	नेपाली काँग्रेस	९३१७	निर्वाचित
५०	दाङ	लमही नगरपालिका	उपप्रमुख	लक्ष्मी योगी	महिला	५५	नेपाली काँग्रेस	८७३७	निर्वाचित
५१	बाँके	कोहलपुर नगरपालिका	प्रमुख	पुर्ण प्रसाद आचार्य	पुरुष	३५	नेपाली काँग्रेस	१४१३४	निर्वाचित
५२	बाँके	कोहलपुर नगरपालिका	उपप्रमुख	संगिता सुवेदी	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	१४०७३	निर्वाचित
५३	बाँके	नेपालगंज उपमहानगरपालिका	प्रमुख	प्रशान्त विष्ट	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	२३४६०	निर्वाचित
५४	बाँके	नेपालगंज उपमहानगरपालिका	उपप्रमुख	कमरुद्दीन राई	पुरुष	४४	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	१७९५०	निर्वाचित
५५	बर्दिया	गुलरिया नगरपालिका	प्रमुख	मुक्ति नाथ यादव	पुरुष	४४	नेपाली काँग्रेस	७९८९	निर्वाचित
५६	बर्दिया	गुलरिया नगरपालिका	उपप्रमुख	सावित्रा गौतम	महिला	५२	नेपाली काँग्रेस	८२०७	निर्वाचित
५७	बर्दिया	ठाकुरबाबा नगरपालिका	प्रमुख	तिलक राम लम्साल	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	९०४२	निर्वाचित
५८	बर्दिया	ठाकुरबाबा नगरपालिका	उपप्रमुख	विना कुमारी भट्टराई	महिला	५०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८१७६	निर्वाचित
५९	बर्दिया	बारबर्दिया नगरपालिका	प्रमुख	छविलाल थारु	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	१३००६	निर्वाचित
६०	बर्दिया	बारबर्दिया नगरपालिका	उपप्रमुख	रत्न कुमारी पाण्डे	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	१२४९१	निर्वाचित

६१	बर्दिया	बासगढी नगरपालिका	प्रमुख	खडक वहादुर् खड्का	पुरुष	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१०९४७	निर्वाचित
६२	बर्दिया	बासगढी नगरपालिका	उपप्रमुख	इन्दिरा चौधरी	महिला	३३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	११०३५	निर्वाचित
६३	बर्दिया	मधुवन नगरपालिका	प्रमुख	तेज बहादुर भाट	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	८७७५	निर्वाचित
६४	बर्दिया	मधुवन नगरपालिका	उपप्रमुख	अनिता चौधरी	महिला	३२	नेपाली काँग्रेस	८३३५	निर्वाचित
६५	बर्दिया	राजापुर नगरपालिका	प्रमुख	दिपेश थारु	पुरुष	३९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	९८०७	निर्वाचित
६६	बर्दिया	राजापुर नगरपालिका	उपप्रमुख	मनकला कुमारी चौधरी	महिला	३६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१००८६	निर्वाचित
६७	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	बर्दघाट नगरपालिका	प्रमुख	सम्भु लाल श्रेष्ठ	पुरुष	५६	नेपाली काँग्रेस	१८४८९	निर्वाचित
६८	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	बर्दघाट नगरपालिका	उपप्रमुख	रुद्र प्रकाश उपाध्याय	पुरुष	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१४५९५	निर्वाचित
६९	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	रामग्राम नगरपालिका	प्रमुख	धनपत यादव	पुरुष	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७८२४	निर्वाचित
७०	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	रामग्राम नगरपालिका	उपप्रमुख	संझना चौधरी	महिला	४५	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	६५८२	निर्वाचित
७१	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सुनवल नगरपालिका	प्रमुख	विमला अर्याल	महिला	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१४८३८	निर्वाचित
७२	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सुनवल नगरपालिका	उपप्रमुख	सूर्य प्रसाद दुवे	पुरुष	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	१३७९८	निर्वाचित

अनुसूची ९.६ गाउँपालिकाहरूका अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरूको विवरण

क सं	जिल्ला	स्थानीय तह	पद	उम्मेदवारको नाम	लिङ्ग	उमेर	राजनीतिक दलस्वतन्त्र/	प्राप्त मत	कैफियत
१	गुल्मी	ईस्मा गाउँपालिका	अध्यक्ष	भगतसिह खड्का	पुरुष	३७	नेपाली काँग्रेस	५५८९	निर्वाचित
२	गुल्मी	ईस्मा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	पार्वती कुँवर	महिला	२६	नेपाली काँग्रेस	५९०९	निर्वाचित
३	गुल्मी	कालीगण्डकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बेद बहादुर थापा	पुरुष	४३	नेपाली काँग्रेस	४८१०	निर्वाचित
४	गुल्मी	कालीगण्डकी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मञ्जु कुमारी दर्लामी	महिला	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४४८४	निर्वाचित
५	गुल्मी	गुल्मीदरवार गाउँपालिका	अध्यक्ष	सरोज कुमार थापा	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	६१६६	निर्वाचित
६	गुल्मी	गुल्मीदरवार गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	तारा थापा ढेगा	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	६२७७	निर्वाचित
७	गुल्मी	चन्द्रकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	युवराज खत्री क्षेत्री	पुरुष	४२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५७००	निर्वाचित
८	गुल्मी	चन्द्रकोट गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	विष्णु प्रसाद भण्डारी	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	५०१६	निर्वाचित
९	गुल्मी	छत्रकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	राम प्रसाद पाण्डेय	पुरुष	४३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६५८६	निर्वाचित
१०	गुल्मी	छत्रकोट गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सावित्रा ज्ञवाली	महिला	५०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६४७२	निर्वाचित
११	गुल्मी	धुर्कोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुपाल पोखरेल	पुरुष	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६०८९	निर्वाचित
१२	गुल्मी	धुर्कोट गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सिता गिरी	महिला	२९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६००१	निर्वाचित
१३	गुल्मी	मदाने गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेन्द्र बहादुर कुवंर	पुरुष	७०	नेपाली काँग्रेस	४७०७	निर्वाचित
१४	गुल्मी	मदाने गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सरिता खड्का	महिला	३५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४५६७	निर्वाचित
१५	गुल्मी	मालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	देवीराम अर्याल	पुरुष	४२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६१७६	निर्वाचित
१६	गुल्मी	मालिका गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	उपेन्द्र अर्याल	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	६३३४	निर्वाचित
१७	गुल्मी	रुरुक्षेत्र गाउँपालिका	अध्यक्ष	यदु ज्ञवाली	पुरुष	३१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५८१७	निर्वाचित
१८	गुल्मी	रुरुक्षेत्र गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मिना देवी गौतम	महिला	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५४५१	निर्वाचित
१९	गुल्मी	सत्यवती गाउँपालिका	अध्यक्ष	टीका राम पाण्डे	पुरुष	६४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६२६७	निर्वाचित
२०	गुल्मी	सत्यवती गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	निरमाया तरामु	महिला	३७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६२२४	निर्वाचित

२१	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेम श्रेष्ठ	पुरुष	४१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५०९०	निर्वाचित
२२	पाल्पा	तिनाउ गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	लाल बहादुर थापा	पुरुष	६३	नेपाली काँग्रेस	५०८२	निर्वाचित
२३	पाल्पा	निस्दी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मुक्त बहादुर सारु	पुरुष	५९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६६५२	निर्वाचित
२४	पाल्पा	निस्दी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	तीरन कुमारी श्रेष्ठ	महिला	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६६३८	निर्वाचित
२५	पाल्पा	पूर्वखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	नुन बहादुर थापा	पुरुष	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६०३९	निर्वाचित
२६	पाल्पा	पूर्वखोला गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	भागिरथि शर्मा (भट्टराई(	महिला	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५८९४	निर्वाचित
२७	पाल्पा	बगनासकाली गाउँपालिका	अध्यक्ष	सरस्वती दर्लामी (चिदी(	महिला	४०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६४६६	निर्वाचित
२८	पाल्पा	बगनासकाली गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	हरि प्रसाद पाठक	पुरुष	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५८७३	निर्वाचित
२९	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	यम बहादुर चिदी	पुरुष	४६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६१०९	निर्वाचित
३०	पाल्पा	माथागढी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	विष्णु माया लुङ्चे	महिला	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५८८२	निर्वाचित
३१	पाल्पा	रम्भा गाउँपालिका	अध्यक्ष	विष्णु प्रसाद भण्डारी	पुरुष	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५५८६	निर्वाचित
३२	पाल्पा	रम्भा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	राधा कुमारी श्रेष्ठ	महिला	५४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५७१९	निर्वाचित
३३	पाल्पा	रिब्दिकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	नारायण बहादुर कार्की	पुरुष	५१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५७०४	निर्वाचित
३४	पाल्पा	रिब्दिकोट गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	कान्ता अधिकारी	महिला	४४	नेपाली काँग्रेस	५४७९	निर्वाचित
३५	पाल्पा	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	रुक्मागत भट्टराई	पुरुष	६२	नेपाली काँग्रेस	६६४३	निर्वाचित
३६	पाल्पा	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	युवराज थापा	पुरुष	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६३०७	निर्वाचित
३७	अर्घाखांची	छत्रदेव गाउँपालिका	अध्यक्ष	चन्द्र मान श्रेष्ठ	पुरुष	७१	नेपाली काँग्रेस	७४०७	निर्वाचित
३८	अर्घाखांची	छत्रदेव गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मनी पन्थी	महिला	४८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७५१९	निर्वाचित
३९	अर्घाखांची	पाणिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	टेक राज न्यौपाने	पुरुष	५५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७७४९	निर्वाचित
४०	अर्घाखांची	पाणिनी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	नर्मदा गौतम (पौडेल(	महिला	४०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७६६१	निर्वाचित

४१	अर्घाखांची	मालारानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दल बहादुर भट्टराई	पुरुष	६२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८२८३	निर्वाचित
४२	अर्घाखांची	मालारानी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	दिपा पोखेल	महिला	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८१५५	निर्वाचित
४३	रुपन्देही	ओमसतिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	मन्जित कूमार यादव	पुरुष	३५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४८३२	निर्वाचित
४४	रुपन्देही	ओमसतिया गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सुनिता चौधरी	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	४१३९	निर्वाचित
४५	रुपन्देही	कंचन गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवराज ढकाल	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	९०८५	निर्वाचित
४६	रुपन्देही	कंचन गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मौसमी थापा(मगर)	महिला	३३	नेपाली काँग्रेस	९१९४	निर्वाचित
४७	रुपन्देही	कोटहीमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	बाल कृष्ण त्रिपाठी	पुरुष	७१	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	४६३८	निर्वाचित
४८	रुपन्देही	कोटहीमाई गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	शुशिला कुमारी यादव	महिला	३३	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	४७३६	निर्वाचित
४९	रुपन्देही	गैडहवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	सुरेन्द्र पौड्याल	पुरुष	४४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५६३१	निर्वाचित
५०	रुपन्देही	गैडहवा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	माधुरी जैसवाल	महिला	३६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४७५६	निर्वाचित
५१	रुपन्देही	मर्चवारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	गया प्रसाद बरई	पुरुष	४७	जनता प्रगतिशिल पार्टी, नेपाल	४३८५	निर्वाचित
५२	रुपन्देही	मर्चवारी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	आशा सिंह	महिला	४३	जनता प्रगतिशिल पार्टी, नेपाल	२९६५	निर्वाचित
५३	रुपन्देही	मायादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	ध्रुव नारायण चौधरी	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	५३८६	निर्वाचित
५४	रुपन्देही	मायादेवी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	श्रीमती नर्वदा देवी उपाध्याय	महिला	५३	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	४९४२	निर्वाचित
५५	रुपन्देही	रोहिणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	विद्या प्रसाद यादव	पुरुष	३५	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	७४९६	निर्वाचित
५६	रुपन्देही	रोहिणी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	शिव कान्ती चमार	महिला	५०	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	६१५४	निर्वाचित
५७	रुपन्देही	शुद्धोधन गाउँपालिका	अध्यक्ष	बिष्णु प्रसाद बस्याल	पुरुष	६२	नेपाली काँग्रेस	७९८३	निर्वाचित
५८	रुपन्देही	शुद्धोधन गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	शान्ता देवी ज्ञवाली	महिला	५९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६६८२	निर्वाचित
५९	रुपन्देही	सम्मरीमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	विनोद कुमार श्रीवास्तव	पुरुष	६०	नेपाली काँग्रेस	४१३४	निर्वाचित
६०	रुपन्देही	सम्मरीमाई गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	कुमारी प्रियंका शाही सिह	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	४००४	निर्वाचित
६१	रुपन्देही	सियारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	थानेश्वर घिमिरे	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	१००४५	निर्वाचित
६२	रुपन्देही	सियारी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	तारा थारु	महिला	३४	नेपाली काँग्रेस	८९९०	निर्वाचित
६३	कपिलवस्तु	मायादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बलिउद्दीन मुसलमान	पुरुष	५४	नेपाली काँग्रेस	५२७८	निर्वाचित

६४	कपिलवस्तु	मायादेवी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सरस्वती यादव	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	५०३७	निर्वाचित
६५	कपिलवस्तु	यसोधरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	शिव दयाल तिवारी	पुरुष	५५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४४६२	निर्वाचित
६६	कपिलवस्तु	यसोधरा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	गुन्जादेवी मौर्या	महिला	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४०४५	निर्वाचित
६७	कपिलवस्तु	विजयनगर गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोपाल बहादुर थापा	पुरुष	४३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५८३८	निर्वाचित
६८	कपिलवस्तु	विजयनगर गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	लक्ष्मी कुमारी चौधरी	महिला	३३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४९३०	निर्वाचित
६९	कपिलवस्तु	शुद्धोधन गाउँपालिका	अध्यक्ष	कमलेश शरण चौधरी	पुरुष	४१	लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी, नेपाल	४४८१	निर्वाचित
७०	कपिलवस्तु	शुद्धोधन गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	होम प्रकाश चौधरी (कुर्मी(	पुरुष	३०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५१०३	निर्वाचित
७१	रुकुम पूर्व	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	अध्यक्ष	पुनीराज घर्ति	पुरुष	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३९१३	निर्वाचित
७२	रुकुम पूर्व	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	भुपेन्द्रा वुढा	महिला	३०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४०५९	निर्वाचित
७३	रुकुम पूर्व	भूमे गाउँपालिका	अध्यक्ष	होम प्रकाश श्रेष्ठ	पुरुष	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३९७५	निर्वाचित
७४	रुकुम पूर्व	भूमे गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सविना बुढा	महिला	४२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३९५१	निर्वाचित
७५	रुकुम पूर्व	सिस्ने गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्ण रेग्मी	पुरुष	४८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३७७९	निर्वाचित
७६	रुकुम पूर्व	सिस्ने गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	गोपाल रेउले	पुरुष	३९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	३७६१	निर्वाचित
७७	रोल्पा	त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्ण बहादुर बाँठामगर	पुरुष	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५०८५	निर्वाचित
७८	रोल्पा	त्रिवेणी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	लेख मणी डाँगी	पुरुष	४७	नेपाली काँग्रेस	४५७६	निर्वाचित
७९	रोल्पा	थवाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	ऋषि केशव बुढामगर	पुरुष	४६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	२१२२	निर्वाचित
८०	रोल्पा	थवाङ गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सर्मीला बुढामगर	महिला	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	२१२२	निर्वाचित
८१	रोल्पा	परिवर्तन गाउँपालिका	अध्यक्ष	सुक बहादुर बुढा मगर	पुरुष	४४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३३११	निर्वाचित
८२	रोल्पा	परिवर्तन गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	कलादेवी खत्रेनी	महिला	५३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३३८७	निर्वाचित
८३	रोल्पा	माडी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमर सिंह घर्तीमगर	पुरुष	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३८३०	निर्वाचित
८४	रोल्पा	माडी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	जय पुरी घर्तीमगर	महिला	४१	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३९६६	निर्वाचित
८५	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	जनक पुन	पुरुष	३७	नेपाली काँग्रेस	४३९१	निर्वाचित

८६	रोल्पा	रुन्टीगढी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	सरिता के.सी.	महिला	३२	नेपाली काँग्रेस	४४३७	निर्वाचित
८७	रोल्पा	लुङग्री गाउँपालिका	अध्यक्ष	भरत कुमार थापा	पुरुष	४६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४९६४	निर्वाचित
८८	रोल्पा	लुङग्री गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	दिल कुमारी गुरुङ	महिला	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४७४०	निर्वाचित
८९	रोल्पा	गंगादेव गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरी बहादुर पुन	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	२५५७	निर्वाचित
९०	रोल्पा	गंगादेव गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	अमृता कुमारी के.सी.	महिला	३३	नेपाली काँग्रेस	२९०९	निर्वाचित
९१	रोल्पा	सुनछहरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	धन बहादुर पुनमगर	पुरुष	४३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३४३९	निर्वाचित
९२	रोल्पा	सुनछहरी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	ननकला घर्ती	महिला	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३४९२	निर्वाचित
९३	रोल्पा	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	अध्यक्ष	मणिराम बुढाथोकी	पुरुष	५७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६०६२	निर्वाचित
९४	रोल्पा	सुनिल स्मृति गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मिना थापा	महिला	३५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६०३७	निर्वाचित
९५	प्यूठान	ऐरावती गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवील विक्रम शाह	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	४६६९	निर्वाचित
९६	प्यूठान	ऐरावती गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	कृष्ण प्रसाद श्रेष्ठ	पुरुष	५९	राष्ट्रिय जनमोर्चा	४६४७	निर्वाचित
९७	प्यूठान	गौमुखी गाउँपालिका	अध्यक्ष	विष्णु कुमार गिरी	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	३६४९	निर्वाचित
९८	प्यूठान	गौमुखी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	महाविर राना मगर	पुरुष	३७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४३४६	निर्वाचित
९९	प्यूठान	झिमरुक गाउँपालिका	अध्यक्ष	पित बहादुर महतरा क्षेत्री	पुरुष	६४	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५९२९	निर्वाचित
१००	प्यूठान	झिमरुक गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	प्रमोद पोखेल	पुरुष	३७	नेपाली काँग्रेस	६४१९	निर्वाचित
१०१	प्यूठान	नौवहिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिल वहादुर थापा	पुरुष	५२	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६५३७	निर्वाचित
१०२	प्यूठान	नौवहिनी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	विस्ना थापा	महिला	३६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६३०४	निर्वाचित
१०३	प्यूठान	मल्लरानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्ण बहादुर खड्का	पुरुष	६५	राष्ट्रिय जनमोर्चा	३५७६	निर्वाचित
१०४	प्यूठान	मल्लरानी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	रमेश कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	३३९१	निर्वाचित
१०५	प्यूठान	माण्डवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नम राज अधिकारी	पुरुष	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	३६७६	निर्वाचित
१०६	प्यूठान	माण्डवी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	पुर्ण प्रसाद कालाथोकी	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	३५८६	निर्वाचित
१०७	प्यूठान	सरुमारानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	झग बहादुर विश्वकर्मा	पुरुष	४७	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४२८०	निर्वाचित
१०८	प्यूठान	सरुमारानी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	वसन्ता खड्का	महिला	४५	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	४३९४	निर्वाचित
१०९	दाङ	गढवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	यम नारायण शर्मा पोखेल	पुरुष	४०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६९०९	निर्वाचित

११०	दाङ	गढवा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	शारदा कुमारी चौधरी	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	५८८१	निर्वाचित
१११	दाङ	दंगीशरण गाउँपालिका	अध्यक्ष	शम्भु गिरी	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	५४६७	निर्वाचित
११२	दाङ	दंगीशरण गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	पिमा कुमारी वली	महिला	५०	नेपाली काँग्रेस	४५७९	निर्वाचित
११३	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	अध्यक्ष	तुल्सीराम पुन मगर	पुरुष	४०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	५७४९	निर्वाचित
११४	दाङ	बंगलाचुली गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	भक्त बहादुर जी.सी.	पुरुष	४५	नेपाली काँग्रेस	५९४५	निर्वाचित
११५	दाङ	बबई गाउँपालिका	अध्यक्ष	कुल वहादुर खत्री क्षेत्री	पुरुष	६१	नेपाली काँग्रेस	६६१५	निर्वाचित
११६	दाङ	बबई गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	बम कुमारी खड्का	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	६४००	निर्वाचित
११७	दाङ	राजपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	शरद कुमार बुढाथोकी	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	३९८०	निर्वाचित
११८	दाङ	राजपुर गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	धनपती देवी यादव	महिला	४६	नेपाली काँग्रेस	३८३६	निर्वाचित
११९	दाङ	राप्ती गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रकाश बिष्ट	पुरुष	४०	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	६८९८	निर्वाचित
१२०	दाङ	राप्ती गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	कमलापती चौधरी	महिला	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	६६७४	निर्वाचित
१२१	दाङ	शान्तिनगर गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रमोद बस्नेत	पुरुष	३९	नेपाली काँग्रेस	५७१६	निर्वाचित
१२२	दाङ	शान्तिनगर गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	प्रेमा कुमारी वुढाथोकी	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	५७५०	निर्वाचित
१२३	बाँके	खजुरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	डम्बर बहादुर बि.क.	पुरुष	४३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	१०७९०	निर्वाचित
१२४	बाँके	खजुरा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मन्जु मल्ल	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	१००३४	निर्वाचित
१२५	बाँके	जानकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	छब्बन खाँ	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	६६५३	निर्वाचित
१२६	बाँके	जानकी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	राम प्यारी यादव	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	६९०९	निर्वाचित
१२७	बाँके	डुडुवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरेन्द्र कुमार चौधरी	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	६२७२	निर्वाचित
१२८	बाँके	डुडुवा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	शहिदा बानो	महिला	४२	नेपाली काँग्रेस	५८८४	निर्वाचित
१२९	बाँके	नरैनापुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	इश्तियाक अहमद शाह	पुरुष	५२	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	५०३७	निर्वाचित
१३०	बाँके	नरैनापुर गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	जयान्ति देवि श्रीवास्तवा	महिला	७६	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल	३८७९	निर्वाचित
१३१	बाँके	बैजनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रकाश बहादुर शाही	पुरुष	५१	नेपाली काँग्रेस	१२१८०	निर्वाचित
१३२	बाँके	बैजनाथ गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	निर्मला रोकाय	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	१२१५२	निर्वाचित
१३३	बाँके	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	तप्त बहादुर पौडेल	पुरुष	५१	नेपाली काँग्रेस	१०११२	निर्वाचित

१३४	बाँके	रासी सोनारी गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मनिषा सिंह थारु	महिला	३१	नेपाली काँग्रेस	१०१३४	निर्वाचित
१३५	बर्दिया	गेरुवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	जमान सिं के.सी.	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	७६९८	निर्वाचित
१३६	बर्दिया	गेरुवा गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	लक्ष्मी कुमारी चौधरी	महिला	३२	नेपाली काँग्रेस	७१५३	निर्वाचित
१३७	बर्दिया	बढैयाताल गाउँपालिका	अध्यक्ष	हिमालय त्रिपाठी	पुरुष	४६	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	९३६७	निर्वाचित
१३८	बर्दिया	बढैयाताल गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	लक्ष्मी कुमारी अधिकारी	महिला	५३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	८८८५	निर्वाचित
१३९	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सुस्ता गाउँपालिका	अध्यक्ष	टेक नारायण उपाध्याय	पुरुष	६९	नेपाली काँग्रेस	६२७०	निर्वाचित
१४०	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सुस्ता गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	गीता चौधरी	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	६६०५	निर्वाचित
१४१	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	अध्यक्ष	वैजु प्रसाद गुप्ता	पुरुष	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी केन्द्र)	४३८१	निर्वाचित
१४२	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	फातुमा खातुन अनुसारी	महिला	२४	नेपाली काँग्रेस	३६९८	निर्वाचित
१४३	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	प्रतापपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	उमेश चन्द्र यादव	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	६००८	निर्वाचित
१४४	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	प्रतापपुर गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	मान कुमारी चौधरी	महिला	४०	नेपाली काँग्रेस	५८५५	निर्वाचित
१४५	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सरावल गाउँपालिका	अध्यक्ष	सुखाडी प्रसाद चौधरी थारु	पुरुष	४९	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	७०५९	निर्वाचित
१४६	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	सरावल गाउँपालिका	उपाध्यक्ष	वासमति चमार	महिला	३८	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले)	५७४३	निर्वाचित

अनुसूची ९.७ लुम्बिनी प्रदेशमा एक वर्ष अवधि (२०७७ देखि २०७८ सम्म) जिल्ला र स्थानीय तहमा भएको मातृ मृत्यु विवरण

जिल्ला/स्थानीय तह	मातृ मृत्यु संख्या	मातृ मृत्यु हुँदाको अवस्था			मातृ मृत्यु भएको स्थान		प्रसूतिको किसिम		
		गर्भावस्था अवस्था	प्रसव अवस्था	सुत्केरी अवस्था	स्वास्थ्य संस्था	गैर स्वास्थ्य संस्था	सामान्य प्रसूति	औजार उपकरणको प्रयोग	शल्यक्रिया
रुकुम पूर्व	**१**	**०**	**०**	**१**	**१**	**०**	**१**	**०**	**०**
सिस्ने गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	१	०	०
रोल्पा	**६**	**२**	**०**	**४**	**१**	**५**	**३**	**०**	**१**
सुनछहरी गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
गङ्गादेव गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
माडी गाउँपालिका	१	१	०	०	०	१	०	०	०
त्रिवेणी गाउँपालिका	१	१	०	०	०	१	०	०	०
रुन्टीगढी गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
सुनिल स्मृति गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
प्युठान	**६**	**१**	**२**	**२**	**१**	**४**	**२**	**०**	**२**
झिमरुक गाउँपालिका	३	०	१	१	०	२	१	०	१
प्युठान नगरपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०
स्वर्गद्वारी नगरपालिका	१	०	०	१	०	१	०	०	१
सरुमारानी गाउँपालिका	१	०	१	०	०	१	१	०	०
गुल्मी	**७**	**३**	**०**	**३**	**५**	**१**	**३**	**०**	**०**
कालीगण्डकी गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	१	०	०
सत्यवती गाउँपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०
इस्मा गाउँपालिका	२	१	०	१	२	०	१	०	०
धुर्कोट गाउँपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०

रेसुङ्गा नगरपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
गुल्मीदरबार गाउँपालिका	१	०	०	०	०	०	०	०	०
अर्घाखाँची	**४**	**२**	**०**	**२**	**१**	**३**	**२**	**०**	**०**
छत्रदेव गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	१	०	०
भूमिकास्थान नगरपालिका	२	२	०	०	०	२	०	०	०
पाणिनी गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
पाल्पा	**४**	**१**	**१**	**२**	**३**	**१**	**१**	**२**	**०**
रामपुर नगरपालिका	२	१	०	१	२	०	०	१	०
रम्भा गाउँपालिका	१	०	१	०	१	०	०	१	०
निस्दी गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
नवलपरासी	**७**	**२**	**०**	**५**	**६**	**१**	**२**	**०**	**३**
सुनवल नगरपालिका	१	१	०	०	०	१	०	०	०
रामग्राम नगरपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
सरावल गाउँपालिका	२	१	०	१	२	०	०	०	१
प्रतापपुर गाउँपालिका	२	०	०	२	२	०	२	०	०
रूपन्देही	**३०**	**५**	**१**	**२४**	**१७**	**१३**	**१४**	**२**	**७**
देवदह नगरपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
बुटवल उपमहानगरपालिका	४	०	०	४	२	२	२	१	०
सैनामैना नगरपालिका	२	०	०	२	२	०	०	१	१
कञ्चन गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
गैडहवा गाउँपालिका	३	०	०	३	२	१	२	०	१
शुद्धोदन गाउँपालिका	२	०	०	२	०	२	२	०	०
सियारी गाउँपालिका	३	०	१	२	३	०	१	०	१
तिलोत्तमा नगरपालिका	२	०	०	२	२	०	१	०	१
रोहिणी गाउँपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०

सिद्धार्थनगर नगरपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०
मायादेवी गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका	३	०	०	३	०	३	३	०	०
कोटहीमाई गाउँपालिका	१	१	०	०	०	१	०	०	०
सम्मरीमाई गाउँपालिका	२	१	०	१	१	१	१	०	०
मर्चवारी गाउँपालिका	३	१	०	२	०	३	२	०	०
कपिलवस्तु	**२८**	**७**	**१**	**१९**	**१५**	**१२**	**१४**	**०**	**६**
वाणगङ्गा नगरपालिका	२	१	०	१	१	१	१	०	०
बुद्धभूमि नगरपालिका	४	३	०	१	१	३	०	०	१
शिवराज नगरपालिका	९	०	१	८	६	३	६	०	३
कृष्णनगर नगरपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
महाराजगञ्ज नगरपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
कपिलवस्तु नगरपालिका	३	१	०	१	२	०	०	०	१
यशोधरा गाउँपालिका	३	१	०	२	३	०	१	०	१
मायादेवी गाउँपालिका	३	१	०	२	२	१	२	०	०
शुद्धोदन गाउँपालिका	२	०	०	२	०	२	२	०	०
दाङ	**१५**	**४**	**०**	**११**	**६**	**९**	**५**	**२**	**४**
बङ्गलाचुली गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	७	२	०	५	२	५	२	१	२
शान्तिनगर गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
बबई गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
दङ्गीशरण गाउँपालिका	१	१	०	०	०	१	०	०	०
लमही नगरपालिका	१	०	०	१	१	०	०	१	०
राप्ती गाउँपालिका	१	०	०	१	०	१	१	०	०
गढवा गाउँपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
राजपुर गाउँपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०

बाँके	**३६**	**१५**	**१**	**१९**	**१६**	**१९**	**१८**	**०**	**२**
कोहलपुर नगरपालिका	३	२	०	१	३	०	०	०	१
वैजनाथ गाउँपालिका	२	०	०	२	२	०	२	०	०
खजुरा गाउँपालिका	३	२	०	१	२	१	१	०	०
जानकी गाउँपालिका	४	१	१	२	२	२	२	०	१
नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	९	३	०	५	३	५	५	०	०
डुडुवा गाउँपालिका	५	१	०	४	१	४	४	०	०
नरैनापुर गाउँपालिका	५	३	०	२	०	५	२	०	०
राप्ती सोनारी गाउँपालिका	५	३	०	२	३	२	२	०	०
बर्दिया	**१४**	**८**	**०**	**६**	**१२**	**२**	**३**	**०**	**३**
बारबर्दिया नगरपालिका	१	०	०	१	१	०	१	०	०
ठाकुरबाबा नगरपालिका	४	४	०	०	४	०	०	०	०
राजापुर नगरपालिका	१	०	०	१	१	०	०	०	१
मधुवन नगरपालिका	१	१	०	०	१	०	०	०	०
गुलरिया नगरपालिका	२	१	०	१	१	१	१	०	०
बढैयाताल गाउँपालिका	३	१	०	२	२	१	०	०	२
बाँसगढी नगरपालिका	२	१	०	१	२	०	१	०	०
लुम्बिनी प्रदेश जम्मा	**१५८**	**५०**	**६**	**९८**	**८४**	**७०**	**६८**	**६**	**२८**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

अनुसूची १०.१ लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोगको संगठन संरचना

लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोग

↓

आयोगको सचिवालय

↓

प्रदेश सचिव 1-

↓

अधिकृत नवौ1-(.प्र.सा/.प्र)दशौं/

↓

विकास व्यवस्थापन शाखा तथा समन्वय शाखा

तथ्याङ्कशास्त्री सातौं/आठौं (प्रशासन/तथ्यांक)-१

सहायक पाँचौं/अधिकृत छैटौं (प्रशासन/सा.प्र)-१

क.अ. पाँचौं/अधिकृत छैटौं (विविध)-१

प्रशासन शाखा

अधिकृत सातौं/आठौं (प्र./सा.प्र)-१

सहायक पाँचौं/अधिकृत छैटौं (प्र./सा.प्र)-१

क.अ. पाँचौं/अधिकृत छैटौं (विविध)-१

ह.स.चा. श्रेणी विहिन (ई/मे)-३

का.स. श्रेणी विहिन (प्र./सा.प्र)-३

आर्थिक प्रशासन शाखा

लेखापाल पाँचौं/अ.छैठौं(प्र/लेखा)-१

अनुसूची १०.२ लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोगका पदाधिकारीहरु

माननीय मुख्यमन्त्री जोख वहादुर महरा	अध्यक्ष
श्री सरोज खनाल	उपाध्यक्ष
ई. जीवन अर्याल	सदस्य
श्री भुवन चौधरी	सदस्य
श्री नूमा शर्मा	सदस्य

अनुसूची १०.३ आयोगका पदाधिकारीहरुको हालसम्मको विवरण

उपाध्यक्ष

क्र.स.	नाम, थर	कार्यरत अवधि
१	डा.प्रकाश श्रेष्ठ	बि.सं. २०७४/१२/०६ देखि २०७६/०२/१४
२	प्रा.डा. ईश्वर गौतम	बि.सं. २०७६/०३/११ देखि २०७८/०४/२७
३	बामदेव क्षेत्री (घिमिरे)	बि.सं. २०७८/०५/१६ देखि २०७९/०६/२३
४	डा.नहकुल के.सी.	२०८०/०१/२७ देखि २०८०/१२/२२
५	सरोज खनाल	२०८१/०२/२० देखि हालसम्म

सदस्यहरु

क्र.स.	नाम,थर	कार्यरत अवधि
१	डा. विष्णु प्रसाद गौतम	बि.सं. २०७५/०४/२९ देखि २०७८/०१/१९
२	श्री पुष्पा (भुसाल) लुइटेल	बि.सं. २०७५/०५/२४ देखि २०७८/०१/१९
३	श्री तेज बहादुर बस्नेत	बि.सं. २०७८/०१/२९ देखि २०७८/०४/२७
४	डा. दामोदर भुसाल	बि.सं. २०७८/०५/१६ देखि २०७९/०६/२१
५	शिवपूजन यादव	बि.सं. २०७८/०५/१६ देखि २०७९/०९/२७
६	विष्णुमाया थापा मगर	बि.सं. २०७८/०५/१६ देखि २०७८/०९/२७
७	सरोज खनाल	बि.सं. २०८०/०६/०५ देखि २०८०/१२/२२
८	डा. सुदन कुमार वली	बि.सं. २०८०/०६/०५ देखि २०८०/१२/२२
९	गीता के.सी.	बि.सं. २०८०/१०/०७ देखि २०८०/१२/२२
१०	जिवन अर्याल	बि.सं. २०८१/०२/२५ देखि हालसम्म
११	भुवन चौधरी	बि.सं. २०८१/०२/२५ देखि हालसम्म
१२	नुमा शर्मा	बि.सं. २०८१/०२/२५ देखि हालसम्म

अनुसूची १०.४ आयोगको सचिवालयका प्रमुखहरुको हालसम्मको विवरण

क्र सं	कार्यालय प्रमुखको नाम थर	पद	कार्यरत अवधि	
			देखि	सम्म
१	तिलक खड्का*	नि. प्रशासकीय प्रमुख	२०७६।०९।२०	२०७६।११।१८
२	लेखनाथ घिमिरे	नि. प्रशासकीय प्रमुख	२०७६।११।१९	२०७७।०८।३०
३	सुमन पौडेल	नि. प्रशासकीय प्रमुख	२०७७।९।०१	२०७९।०६।०७
४	अनन्तपाणी मरासिनी	नि. प्रशासकीय प्रमुख	२०७९।०६।०८	२०७९।११।१५
५	पोषन राज भण्डारी	प्रशासकीय प्रमुख	२०७९।१२।०१	२०८०।१०।२७
6	याम नारायण देवकोटा	सचिव	२०८०।१०।२८	२०८०।११।२३
७	खिम वहादुर कुँवर	सचिव	२०८०।११।२४	हालसम्म

* अर्थ मन्त्रालय सहित योजना आयोगको जिम्मेवारी

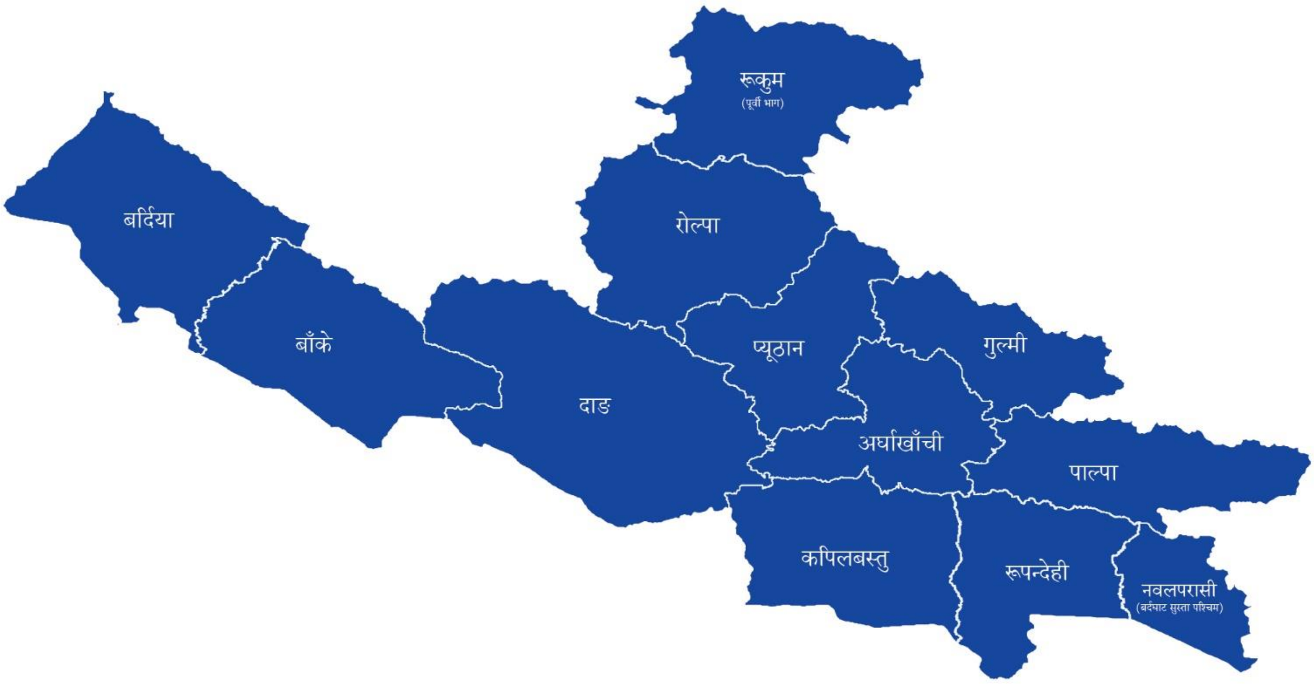

लुम्बिनी प्रदेश सरकार

लुम्बिनी प्रदेश योजना आयोग

राप्ती उपत्यका (देउखुरी), नेपाल